

**Ministerul Afacerilor Externe
Institutul Diplomatic Român**

Revista Institutului Diplomatic Român

Anul I, Numărul 2, Semestrul II, 2006

Director: Mihai-Răzvan UNGUREANU

Consiliu editorial: Teodor BACONSCHI, Teodor MELEŞCANU, Vlad NISTOR, Zoe PETRE, Cristian PREDA

Colegiul de redacție: Laurențiu CONSTANTINIU, Florin DIACONU (editor șef), Radu DUDĂU, Dan A. PETRE, Laura SITARU, Adrian STĂNESCU

Ideile, interpretările, accentele și argumentele conținute de această revistă **nu** constituie puncte de vedere **oficiale** ale Ministerului român al Afacerilor Externe sau ale Institutului Diplomatic Român și, ca urmare, **nu** angajează statul român; ele reprezintă doar opiniiile profesionale ale autorilor, cărora le revine **întreaga** responsabilitate pentru forma și conținutul studiilor și articolelor.

Notă: Procesul de redactare a acestui al doilea număr al *Revistei Institutului Diplomatic Român* s-a încheiat la data de 25 noiembrie 2006; ca urmare, **orice** referiri la evenimente petrecute **după** această dată ar putea fi făcute doar în numerele următoare ale publicației.

Așteptăm comentariile dumneavoastră (legate de întregul conținut, dar și de forma diverselor studii și articole), ca și orice texte propuse spre evaluare și eventuală publicare, la adresele de e-mail secretariat@idr.ro sau florin.diaconu@idr.ro, ca și la numerele de telefon **(021) 233.99.55** sau **(021) 233.99.66**, precum și la numărul de fax **(021) 233.99.77**. Adresa poștală actuală a redacției este **Institutul Diplomatic Român, Bulevardul Primăverii nr. 17, sector 1, București, România**

Revista **Institutului Diplomatic Român** este publicată semestrial de către IDR.
ISSN 1842 - 4724

Cuprins:

Numărul al doilea al Revistei Institutului Diplomatic Român: Cuvânt înainte	6
I. PROBLEMA ENERGIEI ȘI COMBUSTIBILILOR: TEMĂ CENTRALĂ ȘI PERENĂ A RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE7	
• Florin DIACONU: Cărbunele, petrolul, energia atomică - motoare ale dezvoltării, atu și miză în conflictele majore ale lumii moderne	8
• Laurențiu VLAD: Petrolul românesc la expoziția universală și internațională de la Liège din 1905 (Câteva momente dintr-o istorie comună româno-belgiană)	19
• Cristian NIȚĂ, Roxana OPREA: Importanța majoră a resurselor energetice în actualul mediu internațional de securitate	28
• Florin ROȘU: Problema hidrocarburilor: pondere și semnificație în politica internațională și în economia mondială	54
• Răzvan Victor PANTELIMON: Hugo Chávez și diplomația petrolului	71
• Ioan Codruț LUCINESCU: Resursele energetice, o preocupare majoră a Uniunii Europene în secolul al XXI-lea	85
• Dan A. PETRE: Noul „Mare Joc” – problema hidrocarburilor din bazinul caspic și creșterea capitalului de amenințare în zona Mării Negre	104
II. RĂZBOI ÎN LIBANUL DE SUD: ISRAELUL ÎN CONFLICT DESCHIS CU FUNDAMENTALISMUL řIIT ÎNTRUPAT DE HEZBOLLAH113	
• Andrei Ștefan NISTOR: Un termen de comparație pentru înțelegerea Războiului din Liban: conflictul asimetric dintre statul turc contemporan și PKK.....	114
• Cristina NEDELCU: Libanul: un fel de pasare Phoenix a Orientului Mijlociu	122
• Laura SITARU: Când se bat elefanții, animalele mici ar face bine să stea deoparte (sau cum explică opinia publică și presa arabă conflictul dintre Israel și Hezbollah)	131
• Brîndușa NICOLAESCU: Războiul din Liban – iulic-august 2006: reflectarea lui, direct legată de cronologia evenimentelor, în presa din Statele Unite ale Americii	140
• Ruxandra IVAN: Între legalitate și putere: Campania Israelului în Liban, iulie-august 2006	149
• Alina BUZĂIANU: Sfârșitul unui război. Începutul reconstrucției economice	160

**III. RECENZII, DEZBATERI, COMENTARII
& NOTE DE LECTURĂ.....177**

- Alex POPA: Jackson Heights: Cameră de veghe, cu vedere chiar spre Turnurile Gemene. Pe marginea volumului Walter Russell MEAD, *Power, Terror, Peace and War. America's Grand Strategy in a World at Risk*, Vintage Books, New York, 2005, 240 pagini177
- Alin MATEI: Drama conciliatorismului: patriotismul imperial, împănat de erori și iluzii. Discuție pe marginea lucrării Ian KERSHAW, *Making Friends with Hitler. Lord Londonderry and Britain's Road to War*, Londra, Penguin Books, 2005183
- Simona BULUMAC: O meditație profesională profundă și nuanțată despre Europa ca spațiu al identităților multiple. Recenzie la Grete TARTLER, *Identitate europeană*, Editura Cartea Românească, București, 2006, 244 pagini185
- Eliza GHEORGHE: Ghidul de supraviețuire al democrațiilor liberale: securitate vs. Libertate. Pe marginea volumului Michael IGNATIEFF, *The Lesser Evil. Political Ethics in an Age of Terror*, The Gifford Lectures, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2005, 212 pagini188
- Irina IORDĂCHESCU: Mitul în cultura politică modernă: dezbatere metodologice în studiul relațiilor internaționale. Pe marginea volumului Fred HALLIDAY, *100 Myths About the Middle East*, SAQI Publications, London, 2005, 269 pagini195
- Laura SITARU: O încercare elaborată de contestare a rolului modernității laice în progresul Occidentului. Recenzie la Georges CORM, *Orient-Occident, la fracture imaginaire*, La Decouverte, Paris, 2005, 210 pagini201
- Brîndușa NICOLAESCU: Rip Van Winkle și Babel, turnul subteran. Pe marginea volumului Lawrence WRIGHT, *The Looming Tower – Al-Qaeda and the Road to 9/11*, Alfred A. Knopf, New York, 2006, 470 pagini206
- Ruxandra IVAN: Despre război ca instrument al politicului: o recentă tentativă civilă de a discuta amănunțit despre meseria armelor. Discuție pe marginea volumului Florin DIACONU, *Război clasic-limitat și război total: elemente de teorie și istorie politico-militară*, Editura Universității din București, 2006, 244 pagini, prefată de Daniel Barbu214
- Elena-Daniela VASILESCU: Abordări germane contemporane în domeniul istoriei și teoricii relațiilor internaționale: lupta între realism și idealism continuă de zor. Discuție pe marginea volumelor Ulrich MENZEL, *Zwischen Idealismus und Realismus. Die Lehre von den Internationalen Beziehungen*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2001, 286 pagini și Siegfried SCHIEDER, Manuela SPINDLER (Hrsg.), *Theorien der Internationalen Beziehungen*, Leske + Budrich, Opladen, 2003, 544 pagini218

Cuprins

● Lucia SAVA: Imagine nefardată a diferențelor – și diferendelor – majore care separă Europa și SUA. Discuție despre volumul Robert KAGAN, <i>Despre Paradis și putere: America și Europa în noua ordine mondială</i> , Editura Antet, 2005, 134 pagini	222
● Octavian LIXEANU: Despre Europa, cu doar doi ani înainte de aderarea României la Uniune. Recenzie la volumul Ana Maria DOBRE, Ramona COMAN (coord.), <i>România și integrarea europeană</i> , Institutul European, Iași, 2005, 352 pagini	226
● Aitana RADU: Hamas – demontarea metodică și completă a unui mit modern. Pe marginea volumului Matthew LEVITT, <i>Hamas - politics, charity and terrorism in the service of the jihad</i> , New Haven and London, Yale University Press, 2006, 324 pagini	231
● Mădălina DOBRESCU: Cinci pași importanți și eficienți în consolidarea imaginii externe a României moderne. Discuție pe marginea lucrării Laurențiu VLAD, <i>Pe urmele „Belgiei Orientului”.</i> <i>România la expozițiile universale sau internaționale de la Anvers, Bruxelles, Liège și Gand (1894-1935)</i> , Editura Nemira, București, 2004, 280 pagini. (colecția Biblioteca de Politică, editată în colaborare cu Institutul de Cercetări Politice al Universității din București)	235
Lista autorilor	241

Numărul al doilea al *Revistei Institutului Diplomatic Român*: Cuvânt înainte

Așa cum am precizat deja în *Manifestul constitutiv* publicat în numărul anterior, *Revista Institutului Diplomatic Român* are conținutul structurat în arii tematice cât mai relevante pentru înțelegerea detaliată și nuanțată a domeniului foarte vast al relațiilor internaționale.

Pentru acest al doilea număr al *Revistei IDR* am selectat două teme mari. Prima dintre ele este aceea a energiei și combustibililor ca realitate majoră a relațiilor internaționale, ca miză importantă a conflictelor internaționale (și, inevitabil, ca preocupare majoră a decidenților politici și a diplomaților). Vorbim despre o temă care este deja una centrală, în politica mondială, încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, atunci când revoluția industrială ajunsă la un prim apogeu a reconfigurat din temelii sistemul internațional. Tema accesului la surse de energie rămâne una majoră și astăzi: în jur de 9-10 % dintre resursele de hidrocarburi ale lumii sunt blocate acum de instabilitatea vădită a Irakului; în plus, două mari puteri emergente, India și China, sunt purtătorii unei enorme cereri suplimentare care crește continuu. Și pentru România, problema accesului la surse de energie, a securității energetice, este una vitală. Dependența de importuri poate deveni, dacă se prelungește la infinit, una care să afecteze grav poziția României pe arena internațională. Tocmai de aceea, autoritățile de la București caută soluții pentru rezolvarea problemei energiei. Așa de exemplu, șeful statului român a afirmat, recent, că vulnerabilitatea României în domeniul energetic poate fi redusă prin eforturi suplimentare masive în domeniul folosirii cărbunelui și energiei nucleare.

Al doilea grupaj tematic al acestui număr al *Revistei IDR* este legat în mod nemijlocit de războiul din Libanul de Sud, desfășurat în vara acestui an între Israel și entitatea fundamentalistă și teroristă numită Hezbollah. Tema este importantă din mai multe perspective: recent încheiatul conflict pune din nou în lumină înaltul potențial exploziv cronicizat al Orientului Mijlociu; același episod al relațiilor internaționale csc însă, ca obiect de studiu academic, și un motiv puternic pentru a discuta, cu un plus de atenție, atât despre conflictele asimetrice, cât și despre maniera în care evoluează dreptul internațional (și relațiile acestuia cu realitățile politico-strategice), precum și despre „mareea înaltă” a fundamentalismului islamic de inspirație šiită.

Acest al doilea număr al *Revistei IDR* cuprinde, ca și cel anterior, și un grupaj amplu de recenzii, debateri, comentarii și note de lectură, toate legate de lucrări recente sau chiar foarte recente ce tratează, din unghiuri foarte diferite și cu metode foarte diverse, numeroase teme incluse, într-un fel sau altul, pe poziții centrale sau secundare, în largul sistem de referință al relațiilor internaționale.

Redacția *Revistei Institutului Diplomatic Român*

I. PROBLEMA ENERGIEI ȘI COMBUSTIBILILOR: TEMĂ CENTRALĂ ȘI PERENĂ A RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE

Accesul la cantități suficiente de energie este în mod constant una din preocupările esențiale ale societăților moderne și contemporane. Problemele legate – direct sau indirect – de energie și combustibili constituie și o preocupare importantă a Institutului Diplomatic Român, în calitatea sa de *think tank* specializat în studiul multidisciplinar al relațiilor internaționale. Grupajul care urmează discută exact aceste probleme de importanță vitală pentru lumea de astăzi. Primele două articole ale grupajului conțin în principal referiri la *istoria energiei ca temă importantă a relațiilor internaționale*. Următoarele două studii – cel al lui Florin Roșu și cel scris de Cristian Niță și Roxana Oprea – au ca nucleu central *radiografia problemelor globale privind energia*; ele alocă problemelor concrete ale Europei (și ale României) un spațiu important. Ultimele trei articole ale grupajului sunt ceea ce am putea numi *studii de caz*: unul se referă la dinamica politicilor legate de petrol ale Venezuela, al doilea – la Uniunea Europeană, cu încercările acesteia de a întemeia o politică comună în domeniul energiei, iar al treilea – la probleme politico-strategice și economice legate de petrolul caspic și de zona Mării Negre.

Vreme de mai multe milenii, civilizația umană a folosit ca surse principale de energie doar forța musculară a oamenilor și a animalelor, forța vântului și lemnul de foc. Dar din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, atunci când revoluția industrială a început să producă primele sale rezultate majore, alte surse de energie au devenit dominante în dinamica societăților, ca și în calculele și acțiunile de politică externă. De la 1850 începând, cărbunele, petrolul și apoi energia nucleară au jucat un rol tot mai important pe arena internațională, atât în timp de pace cât și în timp de război.

Cărbunele, petrolul, energia atomică - motoare ale dezvoltării, atu și miză în conflictele majore ale lumii moderne

Florin DIACONU

În prima parte a epocii moderne, până la momentul în care revoluția industrială a început să producă primele sale consecințe realmente majore, ingredientele de bază ale condiției de mare putere (fie aceasta regională, continentală sau mondială¹) erau, în linii mari, aproximativ aceleași ca și în antichitate: suficientă voință politică + populație imponabilă și mobilizabilă suficient de mare + teritoriu suficient de adânc pentru a absorbi şocul unui eventual atac extern, dar și suficient de bogat pentru a asigura măcar bunuri de subzistență populației + forță militară de dimensiuni cât mai mari și/sau de o calitate cât mai bună. Vorbim, în această primă parte a epocii moderne, despre o simplă prelungire, în virtutea inerției (și în lipsa unor mutații realmente decisive) a coracăriilor care explică dinamica sistemului mondial în întreaga perioadă pe care Alvin Toffler o o numește „primul val” (un interval cronologic de aproape 10.000 de ani, dominat de „revoluția agricolă, care a înaintat încet pe glob, presărand sate, așezări, terenuri cultivate și un nou mod de viață”)².

Capacitatea industrială – întemeiată inițial pe *forța aburului obținut prin arderea cărbunelui* – n-a produs mutații majore pe arena internațională decât începând de la jumătatea secolului al XIX-lea.

¹ Pentru clasificarea nuanțată, ca și pentru caracteristicile cele mai importante ale puterilor prezente pe arena internațională vezi, între altele, Martin WIGHT, *Politica de putere*, Editura Arc, Chișinău, 1998, pp. 31-75

² Alvin TOFFLER, *Al treilea val*, Ed. Politică, București, 1983, pp. 48-49

Războiul Crimeei, 1853-1856: victoria cărbunelui asupra carului cu boi

Primul episod în care, indiscutabil, folosirea masivă a *motorului cu aburi* a avut un impact politico-strategic decisiv a fost Războiul Crimeei (1853-1856). Aceasta a opus Rusia unei largi coaliții de război, alcătuită din Turcia, Anglia, Franța și Regatul Sardiniei. Dintre cele patru puteri coalizate împotriva Sankt Petersburgului, Anglia și Franța erau deja puteri industriale moderne. Această caracteristică a și fost cea care a configurat rezultatul final al confruntării, deși Rusia a avut de partea sa câteva avantaje clare. Mai întâi, masa enormă a resurselor sale demografice totale, dar mai ales a forțelor sale armate: între 1830 și 1860, Marea Britanie a avut sub arme doar între 140 și 347 mii soldați, Franța – între 259 și 608 mii militari, în timp ce efectivele armatei rusești erau de 826-862 mii oameni³, adică o cifră cel puțin egală cu suma efectivelor mobilizate de Londra și Paris. Un al doilea avantaj major al Rusiei a fost cel constituit de chiar configurația teatrului de operațiuni principal: regiunea orașului Sevastopol avea să se dovedească un atu defensiv de prim ordin chiar și mult mai târziu, în 1941-1942, atunci când germanilor le-au trebuit aproximativ șase luni pentru a cucerii, după un dificil asediul, orașul puternic fortificat⁴. La 1853-1856, este lesne de înțeles, valoarea defensivă a formelor de relief și a lucrărilor de fortificații de la Sevastopol era cu atât mai mare (ceea ce a și făcut, împreună cu alți factori, ca autori cum ar fi Liddell Hart să afirmă că Războiul Crimeei a fost „inutil și stupid”, ca și o foarte „tristă experiență”⁵ pentru britanici). În plus, rușii au avut și avantajul de a avea la dispoziție un număr mare de tunuri navale grele, demontate de pe navele de război ale flotei lor din Marea Neagră⁶, precum și un număr de comandanți militari talentați și agresivi⁷. Dar toate aceste avantaje au fost complet anulate, în final, de faptul că francezii și englezii s-au dovedit capabili să transporte, pe mare, de-a lungul întregii Mări Mediterane și de-a latul Mării Negre, cantități enorme de provizii și muniții încărcate la bordul unor nave comerciale din care multe erau dotate cu *motoare cu aburi* și puteau parcurge în jur de 200-240 mile marine (370-444 kilometri) pe zi. În acest timp, rușii

³ Paul KENNEDY, *The Rise and Fall of the Great Powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, Vintage Books, New York, 1989, p. 154

⁴ Pentru dificultățile deosebite întâmpinate de germani în Crimeea vezi, între altele, și detalii oferite de Martin GILBERT, *The Second World War. A Complete History*, Henry Holt and Company, New York, 1989, pp. 146-336

⁵ Pentru aceste evaluări, vezi B. H. LIDDELL-HART, *Strategia. Acțiunile indirecte*, Ed. Militară, București, 1973, p. 133

⁶ La începutul ostilităților, rușii aveau în Marea Neagră 16 nave de linie cu două sau trei punți, precum și 19 fregate, ca și câteva nave mai mici, afirmă Helmut PEMSEL, *Von Salamis bis Okinawa. Eine Chronik zur Seekriegsgeschichte*, J. F. Lehmanns Verlag, München, 1975, p. 172; luând în calcul aceste cifre, precum și faptul că o navă de linie avea, în medie, 90 de tunuri, iar o fregată în jur de 40, rezultă că doar tunurile demontate de pe navele de război după blocarea de către anglo-britanici a portului Sevastopol au putut oferi apărătorilor un plus de câteva sute până la peste 2.000 de piese de artillerie.

⁷ Pentru carisma și agresivitatea comandanților militari ruși vezi, de exemplu, Jacques MORDAL, *Twenty-Five Centuries of Sea Warfare*, Abbey Library, London, 1972, pp. 208-221. În bătălia de la Sinope, desfășurată la 30 noiembrie 1853, flota rusă condusă de amiralul Nahimov a provocat turcilor pierderi totale de 2.960 de morți, șapte fregate și mai multe nave mici scufundate, precum și un număr de baterii de coastă distruse. Rușii au pierdut doar 60 de marinari, în ciuda faptului că doar nava-amiral *Împăratessa Maria* a fost lovită în plin de ghiulele turcești.

– care nu aveau nici măcar o cale ferată între Moscova și Sevastopol – aduceau toate întărările, proviziile și armele de care aveau nevoie cu carul cu boi, de la peste 2.000 de kilometri depărtare. Nu-i de mirare, deci, că franco-englezii au învins: a fost o chestiune de logistică, în care *performanțele motorului cu aburi pus în mișcare de cărbuni s-au dovedit mai mari decât ale animalelor de tractiune*.

Războiul de Secesiune și războaiele Prusiei de la 1866 și 1870-1871

La doar câțiva ani după Războiul Crimeei a avut loc, în SUA, Războiul de Secesiune. Mulți dintre generalii sudiști erau mai buni profesioniști ai armelor ca inamicii lor din Nord. Și țelurile războiului erau mai clare – și în bună măsură mai concrete și mai atractive – pentru sudiști⁸. Cavaleria acestora a fost, și ca, permanent, cu mult mai bună decât cea a Nordului⁹. În plus, Sudul avea o sarcină strategică mult mai simplă: aceea de a supraviețui, în timp ce Nordul trebuia, pentru a fi victorios, să înfrângă decisiv armatele adverse și să cucerească, în plus, teritoriul Confederației. Dar toate aceste avantaje ale Sudului n-au contat. În final, victoria Nordului a fost asigurată, între altele, de superioritatea demografică. Dar nu aceasta a fost factorul realmente decisiv, atâtă vreme cât efectivele armatelor au fost comparabile – în jur de 1,5 milioane militari mobilizați pe o durată de cinci puțin trei ani în Nord și în jur de 1 milion în Sud¹⁰. Ceea ce a contat a fost capacitatea industrială cu mult superioară a Nordului. Altfel spus, capacitatea Nordului de a utiliza *mai multe mașini cu aburi și mai mult combustibil solid* pentru a produce – și pentru a transporta până pe câmpurile de luptă – cantități enorme de armament, muniții și provizii. Valoarea producției industriale totale a Sudului era, la începutul războiului, de 14 ori mai mică decât aceea a Nordului (care producea și de 38 de ori *mai mult cărbune decât Confederația și avca de 2,4 ori mai multe căi ferate ca Sudul*)¹¹. Mai mult. Nordul a reușit și să instituie și să mențină blocada maritimă totală a coastei oceanice a Sudului, folosind în acest scop o marină militară alcăuită, spre sfârșitul războiului, din 671 de nave de luptă, din care 236 erau *propulsate de motoare cu aburi ce puneau în mișcare zbaturi sau elice*. Era, la vremea aceea, cea mai mare flotă militară a lumii¹² (și o dovedă timpurie a faptului că SUA aveau deja resurse destule pentru a aspira la condiția de mare putere mondială).

Cu doar câțiva ani mai târziu, Prusia reușea să zdrobească mai întâi Austria, iar apoi și Franța. În ambele ocazii, arme de mari dimensiuni și cantități enorme de armament greu, provizii și muniții fuseseră transportate până aproape de linia frontului pe calea ferată: așa de exemplu, pe parcursul a doar 18 zile, în 1870,

⁸ Pentru această evaluare vezi, de exemplu, Bruce CATTON, *The Civil War*, Houghton Miffling Company, Boston, 1987, p. 99

⁹ Bruce CATTON, *op. cit.*, pp. 149-150

¹⁰ *Ibidem*, p. 152

¹¹ Alan FARMER, *Războiul civil american 1861-1865*, Ed. București, 2004, p. 12

¹² Pentru aceste cifre vezi Christon I. ARCHER, John R. FERRIS, Holger H. HERWIG și Timothy H. E. TRAVERS, *Cassell's World History of Warfare*, Cassell, London, 2003, p. 417

prusacii au reușit – utilizând în special *uriașa capacitate a căilor lor ferate* – să arunce înspre granițele Franței 462.000 de soldați (și să aducă de pe la casele lor, în cauzări, un total de 1.183.000 oameni); acest rezultat a depășit cu mult chiar și estimările cele mai optimiste ale Statului Major General prusac ce calculase că, în 21 de zile, toate cele șase mari magistrale feroviare ale Germaniei de Nord vor putea transporta doar în jur de 480.000 de oameni până în Renania¹³.

Reașezarea raporturilor de putere pe arena internațională: între 1890 și 1918, cărbunele face loc petrolierului

Pe măsură ce ne apropiem de zilele noastre, *relevanța capacitații statelor de a folosi, în scopuri productive sau militare, cantități uriașe de energie și combustibili a continuat să crească*. Un excelent exemplu capabil să demonstreze validitatea și adevărul unui asemenea raționament este constituit de războiul chino-japonez de la 1894-1895. Japonia, deși avea un potențial demografic mult mai mic decât China (în jur de 40 de milioane de oameni¹⁴ față de 400 de milioane), consuma mai multă energie și avea motoare cu o putere instalată mai mare, precum și o capacitate industrială superioară celei a Beijingului: între 1880 și 1900, nivelul industrializării pe cap de locuitor crește în Japonia cu 33 %, iar în întreg intervalul 1890-1900, consumul de energie al Japoniei este de 4,6 milioane metri cubi de cărbune pe an, o cantitate aproape la fel de mare ca aceea consumată de Italia. Dar ceea ce contează este, în cazul Japoniei, *accentul pus pe transferarea unei cote-părți mari a puterii industriale înspre instrumentele de putere militară*¹⁵. Așa de exemplu, deși între 1880 și 1900 Japonia își conservă poziția de putere industrială relativ slab dezvoltată (în comparație cu SUA, Germania și Marea Britanie), ea reușește, totuși, aproape să-și dubleze producția totală obținută în fabricile moderne. Dar partea care revine forțelor armate din această creștere modestă este uriașă: dacă la 1880 marina de război japoneză avea nave cu un deplasament total de doar 15.000 tone (de 43 de ori mai mic decât acela total al flotei militare britanice!), la 1890 și 1900 situația se schimbă deja semnificativ: japonezii aveau, în momentele respective, nave de război cu un deplasament 41.000, respectiv 187.000 tone (de doar 16,5 și respectiv 5,69 ori mai puțin decât Royal Navy)¹⁶. În final, nu numai că marina de război japoneză, mai modernă și mai rapidă decât cea chineză, precum și *cu o putere instalată mai mare a motoarelor, ca și cu un consum de combustibil mai mare*, va obține victoria în mai multe bătălii succesive, dar ea va reuși și să transporte mari efective ale armatei de uscat până pe continent, unde sunt cucerite bazele navale de la Port Arthur și Wei-hei-Wei¹⁷.

Rolul strategic decisiv al industriei moderne, al *capacitații de a consuma cantități uriașe de combustibil, în producție ca și în luptă, pentru a obține victoria*,

¹³ Ibidem, p. 431

¹⁴ Paul KENNEDY, *op. cit.*, p. 199

¹⁵ Ibidem, pp. 200-201

¹⁶ Pentru aceste cifre vezi Ibidem, pp. 202-203

¹⁷ Helmut PEMSEL, *op. cit.*, pp. 182-184

este și mai evident în Primul Război Mondial. Așa cum știm, rezultatul final al războiului a fost generat de puterea industrială mai mare a Antantei. Chiar dacă la începutul ostilităților Germania deținea o cotă-parte mai mare din producția industrială mondială decât Marca Britanică, Franța sau Rusia, Puterile Centrale erau depășite din capul locului de puterea industrială totală – și de *capacitatea de a produce și consuma combustibil¹⁸* – a Antantei. Iar când la puterea industrială oricum enormă a Antantei – 30,3 % din totalul mondial, față de doar 19,2 %, cătă reprezenta producția industrială însumată a Germaniei și Austro-Ungariei – s-au mai adăugat și cele 32 de procente¹⁹ pe care le reprezenta puterea industrială americană, oricec sănsc de victorie alcătuită Puterilor Centrale s-au spulberat: cu mai puțin de 20 % din capacitatea industrială a lumii întregi, ele trebuiau să facă față unei cote-părți de peste 62 % din producția industrială a lumii. Spre sfârșitul războiului, atunci când Rusia ieșise din luptă, dar Antanta fusese mult întărită de intrarea în război a SUA, situația disperată a Puterilor Centrale era evidentă în special din perspectiva consumurilor energetice: *ele foloseau, ca și în 1913, în jur de 236 milioane tone de cărbune anual, în timp ce Antanta folosea 798,8 milioane tone, adică de peste trei ori mai mult. În final, Primul Război Mondial a fost, deci, câștigat de tabăra capabilă să consume mai multă energie (și mai mult combustibil solid și lichid) pentru a dobândi victoria.*

În perioada de după 1900, relevanța surselor și stocurilor de combustibil în calculele strategice devine tot mai evidentă. Așa de exemplu, în 1914, escadra amiralului german von Spee, care se îndrepta dinspre Pacific spre Atlanticul de Sud, cu gândul să lovească în plin rutile comerciale maritime vitale pentru Marea Britanie, încearcă să cucerească Insulele Falklands (Malvine). Si aceasta nu numai pentru a scoate din funcțiune marea stație de telegrafie fără fir deținută acolo de britanici, ci și pentru a putea face plinul cu cărbune. Iar rezultatul final al bătăliei navale din 8 decembrie 1914 este ilustrativ, între altele, și pentru superioritatea, în luptă, a motoarelor care funcționează cu fracțiuni distilcate din petrol în raport cu motoarele cu aburi puse în mișcare prin arderea cărbunelui. Navele germane aveau motoare de tip vechi, cu cărbuni. Iar cele două crucișătoare de bătălie britanice trimise spre Falklands, *HMS Invincible* și *HMS Inflexible*, aveau sistemele de propulsie puse în mișcare de combustibil lichid. Randamentul diferit al celor două tipuri de propulsie explică și vitezele diferite ale celor două escadre: în timp ce uriașele nave englezești, de căte 17.000 tone fiecare, puteau naviga cu o viteză de peste 26,2 noduri (48,5 kilometri/oră), nava germană cea mai mare putea atinge, deși avea doar 11.000 tone și era mai slab înarmată, doar 23,5 noduri (43,5 kilometri/oră)²⁰.

Și tratatele de pace impuse înfrântătorilor în vremea Primului Război Mondial aveau o puternică și evidentă componentă referitoare la energie și combustibili. Așa

¹⁸ În 1913, Puterile Centrale consumau anual o cantitate de energie echivalentă cu cea produsă prin arderea a 236,4 milioane tone cărbune, în timp ce Antanta (fără SUA) consuma echivalentul a 311,8 milioane tone – vezi Paul KENNEDY, op. cit., p. 258

¹⁹ Pentru aceste cifre, vezi Paul KENNEDY, op. cit., p. 202 (tabelul 18)

²⁰ Helmut PEMSEL, op. cit., pp. 200-201

de exemplu, României i s-a impus, prin Pacea de la Buftea-Bucureşti, concesionarea către Puterile Centrale a întregii producţii petroliere pe o perioadă de aproape un secol. Regiunile petroliere româneşti fuseseră distruse „metodic, de specialişti, sub conducerea colonelilor englezi Thompson şi Norton Griffith”, încă din toamna lui 1916. Dar germanii, care aveau nevoie disperată de petrol în special pentru aviaţie și submarine, au început de îndată să facă eforturi mari, menite să repună în funcţiune capacitatele de extracţie și de rafinare româneşti. La doar două luni după cucerirea Munteniei de către germani, doar la Câmpina lucrau 350 de foşti muncitori, 2.000 de soldaţi germani și 2.000 de prizonieri români. Până în aprilie 1918, numărul sondelor reparate sau noi ajunsese deja la 387. Regiunile petroliere româneşti furnizau în acel moment 358 de vagoane de petrol, în fiecare zi, germanilor (adică 10.470 vagoane pe lună, cantitatea reprezentând în jur de 75 % din producţia antebelică)²¹. Pacea separată impusă României în primăvara lui 1918 acorda germanilor drepturile de exploatare și monopolul comercializării petrolului românesc pentru o perioadă de 30 de ani, precum și dreptul de a prelungi acest regim „până la 90 de ani, dacă bineînteles în acest interval ar mai fi rămas o picătură de petrol în subsolul țării”²².

Anii '20, '30 și '40 ai secolului al XX-lea: domnia petrolului în calculele strategice

Armatele moderne consumă cantități enorme de combustibil lichid, obținut din petrol (sau, cu costuri absolut enorme, din prelucrarea sofisticată a cărbunelui, din care se poate produce benzină sintetică). Trupele germane care au atacat URSS în vara lui 1941, de exemplu, aveau la dispoziție – dacă vorbim doar despre forțele terestre – „mai mult de 3.300 tancuri și 600.000 de vehicule motorizate”²³ de alte tipuri (de la vehicule de luptă la vehicule de transport sau cu destinație specială). Luând în calcul un consum mediu de 40 de litri de benzină sau motorină la sută de kilometri (consum modest, dacă luăm în calcul drumurile desfundate din Rusia), aceste 633.300 de vehicule de luptă și transport aveau nevoie, pentru a înainta doar 1.000 de kilometri în adâncimea teritoriului sovietic, de cel puțin 253.200 tone combustibil (cantitatea al cărei transport până la o linie a frontului tot mai îndepărtată de bazele de plecare însemna, automat, consumarea altor multe sute de mii de tone de combustibil convențional, pentru punerea în mișcare a unor camioane-cisternă sau a unor vagoane-cisternă).

Date mult mai precise despre consumul de combustibil în condițiile celui de-al Doilea Război Mondial găsim în memoriile generalului Eisenhower. Aceasta afirmă, referindu-se la situația aprovizionării armatelor anglo-americane care înaintau rapid spre granițele Germaniei, după ce câștigaseră Bătălia din Normandia,

²¹ Constantin KIRIȚESCU, *Istoria Războiului pentru întregirea României 1916-1918*, Ed. Științifică și enciclopedică, București, 1989, vol. 2, pp. 293-294

²² *Ibidem*, p. 330

²³ Gerhard FÖRSTER, Nikolaus PAULUS, *Abriss der Geschichte der Panzerwaffe*, Militärverlag der DDR, Berlin, 1977, p. 166

că problemele logistice erau dificil de rezolvat: o singură divizie consuma în 1944 între 600 și 700 tone de provizii în fiecare zi (cantitate din care, în condiții de marș și luptă, „cea mai mare parte este alcătuită din benzină și lubrifianti”. Cele 36 de divizii aliate care înaintau prin Franța aveau nevoie, zilnic, de cel puțin „20.000 de tone de materiale”, care trebuiau transportate „de pe plajele litoralului și din porturi până la linia frontului”²⁴.

Dar petrolul domină încă și mai clar planurile și acțiunile ce țin nu de strategia strict militară, ci de ceea ce anglo-saxonii numesc *grand strategy*: aceea care se raportează la război doar ca la unul din instrumentele utile în îndeplinirea unor planuri politice de mare amprende și pe termen lung. Așa de exemplu, planificatorii strategici ai SUA, atunci când pregătesc variantele din anii '20 ai aşa-numitului *War Plan Orange* (planul înfrângerii decisive a Japoniei, ca metodă de eliminare a unui competitor periculos al SUA în Pacific), ei iau în calcul folosirea a sute de nave de război: 784 în cazul planului din noiembrie 1922 și 543 în planul elaborat în ianuarie 1924. În ambele cazuri, numărul bastimentelor mari de război care ar fi trebuit să atace imperiul japonez nu trece de 40; aceasta în timp ce numărul total al navelor transportatoare de combustibil depășește, în ambele planuri, 140. Chiar și numai aceste cifre²⁵ sunt suficiente pentru a înțelege că, în cazul operațiunilor militare desfășurate pe spații foarte largi, forța combativă (exprimată aici în nave grele de suprafață: portavioane, nave de linie, crucișătoare de diferite tipuri) este semnificativ mai puțin importantă decât efortul logistic (măsurabil prin numărul total de nave de transport pentru combustibili). Aceleași cifre, studiate mai în detaliu, spun clar că era cărbunelui deja apusese: din cele 143 de nave destinate transportului de combustibil în planul din 1922, de exemplu, doar 27 erau menite să care cărbune, în timp ce 116 erau tancuri petroliere²⁶ (un raport de 4,3/1 în favoarea combustibilului lichid). Aceeași corelație este demonstrată și de alte variante, mai târzii, ale planurilor de operații în Pacific. Așa de exemplu, specialiștii militari calculaseră în 1938 că SUA vor avea nevoie, pentru a înfrângă Japonia, de doar 14 nave care să transporte muniție pentru navele de luptă, dar și de 121 de tancuri petroliere²⁷ (din nou, rezervele menite să sprijine – și să înlocuiască – forța strict combativă sunt de multe ori mai mici decât proviziile de combustibil necesare unei campanii încununate de succes).

Petrolul apare, ca miză principală a unor campanii, și în Directivele de război emise de înaltul comandament militar al Germaniei naziste. Așa de exemplu, Directiva nr. 41, emisă de comandamentul suprem al Wehrmacht-ului și de Cartierul general al Fuehrer-ului la 5 aprilie 1942 afirmă, explicit, că scopul noii campanii din Rusia este „de a le lua” inamicilor „cât se poate de mult din resursele de putere economică și militară cele mai importante”. După alte câteva rânduri, formularea deja citată, oarecum nebuloasă, este completată prin enunțarea unor scopuri concrete. Efortul principal urma să fie făcut în sudul URSS, „având ca obiectiv

²⁴ Dwight D. EISENHOWER, *Cruciadă în Europa*, Ed. Politică, București, 1975, p. 391

²⁵ Edward S. MILLER, *War Plan Orange: The US Strategy to Defeat Japan, 1897-1945*, Naval Institute Press, Annapolis, 1991, p. 128

²⁶ *Ibidem*, p. 128

²⁷ *Ibidem*, p. 283

nimicirea inamicului în fața Donului pentru cucerirea, imediat după aceea, a teritoriilor petrolifere din sectorul caucazian”²⁸.

Războiul Rece și lumea de astăzi: Petrolul rămâne dominant, dar energia atomică vine tare din urmă

În configurația și menținerea statutului de superputere, *energia nucleară dobândește un rol tot mai important*. Pentru înțelegerea deplină a acestei mutații majore este suficient, cred, să studiem ponderea energiei atomice – folosită pentru a pune în mișcare sisteme complexe de arme grele – în lupta dură dintre SUA și URSS pentru stăpânirea Oceanului Mondial. La apogeul Războiului Rece, flotele militare ale NATO numărau, între altele, 97 de submarine nucleare. 85 dintre acestea navigau sub pavilion american, în timp ce restul Alianței avea doar 12 submarine atomice. În cazul Tratatului de la Varșovia, superioritatea absolută a puterii hegemon în raport chiar cu proprii aliați era și mai pronunțată: dacă SUA aveau doar în jur de 86 % dintre submersibilele atomice ale alianței pe care o conduceau, sovieticii se aflau în posesia *tuturor* celor 105 submarine nucleare ale Pactului de la Varșovia²⁹.

Astăzi, o parte foarte importantă a mijloacelor *strategice* decisive au, în cazul SUA, sisteme de propulsie nucleară. Din cele 12 portavioane operaționale ale *US Navy*, doar *Kitty Hawk*, lansat la apă în 1961, arc un sistem de propulsie clasică. Celelalte 11 portavioane americane, din clasele *Enterprise* (nave cu un deplasament de peste 89.000 tone și cu o viteză de 32 noduri, atinsă datorită sistemului de propulsie atomic, apt să dezvolte 280.000 cai-putere) și *Nimitz* (102.000 tone deplasament fiecare, viteză de 30 noduri „sau chiar mai mare” și reactor nuclear capabil să dezvolte 260.000 cai-putere)³⁰. Tot cu energie nucleară sunt propulsate și submarinele atomice (înarmate cu torpile sau cu rachete de diverse tipuri, inclusiv cu încărcătură nucleară sau termonucleară) alc SUA, Rusiei, Marii Britanii, Franței și Chinei. Și un număr oarecare de nave mari de război, de suprafață, aflate în dotarea flotelor marilor puteri – crucișătoare înarmate cu rachete, de exemplu, cum ar fi cele americane din clasa *Long Beach*, construite începând cu 1959, cu un deplasament de 15.111 tone și cu o viteză de peste 30 de noduri, asigurată de cele două reactoare cu o putere totală de 80.000 cai-putere, sau cele rusești din clasa *Kirov*, construite începând cu 1977, cu un deplasament de 24-26.000 tone și dotate cu un grup propulsor alcătuit din două reactoare cu 280.000 cai-putere, ce pot asigura o viteză de 32 de noduri³¹ – sunt echipate tot cu sisteme atomice de propulsie. Chiar și nave de război ceva mai mici au, uneori, propulsie atomică. Așa de exemplu, distrugătoarele americane purtătoare de rachete din clasa *Virginia*, cu un deplasament de 11.000 tone fiecare – reclasificate ulterior ca crucișătoare – au câte

²⁸ Adolf HITLER, *Directive de război*, Ed. Elit, f.a., pp. 246-247

²⁹ Paul KENNEDY, *op. cit.*, p. 511

³⁰ Christopher CHANT, *History of the World's Warships*, Island Books, 2001, pp. 284-285

³¹ Tony GIBBONS (general editor), *The Encyclopedia of Ships*, Silverdale Books, Enderby, 2001, pp. 487 și respectiv 483

două reactoare capabile să dezvolte 60.000 de cai-putere și pot atinge viteze de 30 noduri³² (55,5 kilometri pe oră).

Dar lumea nu este alcătuită numai din nave mari sau mai mici de război, dotate cu sisteme nucleare de propulsie. În afară de tehnologiile militare cu propulsie atomică, lumea contemporană mai cuprinde încă două (sau poate chiar trei) straturi tehnologice distincte, care nu au decât o legătură minimă – sau care, adesea, n-au nici o legătură – cu energia atomică. Este vorba – pentru a epuiza mai întâi tehnosfera cu relevanță militară directă – despre sistemele de arme și vehiculele militare de transport ce folosesc, drept sursă de energie, *combustibili convenționali* (și în special tițeiul prelucrat). Să luăm în calcul, de exemplu, chiar și numai forțele armate ale unui stat cu potențial demografic relativ redus, cum este Israelul. Între 1973, momentul în care statul israelian aproape că a fost șters de pe fața pământului de ofensiva combinată (initial încununată de succese tactice și operative majore) a armelor Egiptului și Siriei³³ și 1982, momentul în care a avut loc marea ofensivă în Liban, forțele terestre ale Israelului au crescut spectaculos: numărul tancurilor a ajuns de la 1.225 la 3.825, cel al vehiculelor de luptă blindate de alte tipuri a crescut de la 1.515 la 4.000, cel al transportoarelor blindate din dotarea unităților de infanterie s-a ridicat, și el, de la 500 la aproximativ 4.800; în plus, numărul pieselor de artillerie autopropulsate a crescut de la 300 la 958. Au apărut și 15 brigăzi noi de artillerie³⁴ tractată, dotate cu sute de vehicule grele de transport. Chiar și fără a lua în calcul vehiculele acestor 15 brigăzi de artillerie, numărul suplimentar de motoare foarte puternice folosite de armata israeliană a crescut, în doar un deceniu, de la 3.540 la 13.583, adică cu mai mult de 10.000. Dacă socotim consumul mediu al unui motor de tanc sau de blindat ușor sau de transportor de trupe ca fiind de 60 de litri la sută de kilometri (ceea ce este, de fapt, foarte puțin) rezultă că această masă suplimentară enormă de vehicule motorizate are nevoie, pentru a parcurge doar 200 de kilometri, adică echivalentul distanței, în linie dreaptă, dintre Rafah și Tel Aviv, via Ierusalim, de cel puțin 1.200 tone de combustibil (adică 30.000 de plinuri pentru un automobil obișnuit).

Dar lumea, așa cum am precizat, nu este alcătuită doar din sisteme de arme și vehicule militare care consumă energie și combustibili de diverse tipuri. Lumea în care trăim este alcătuită mai ales din partea *civilă* a tehnosferei, *încă și mai mare consumatoare de energie, în toate formele, ca și de combustibili de toate tipurile*. Toate motoarele pe care le știm, fie că lucrează în economie, fie că lucrează în sprijinul administrațiilor, fie că lucrează în spațiul privat al gospodăriilor individuale, consumă energie (și, deci, combustibili). Chiar și un oraș relativ mic, cum ar fi Bucureștiul, înseamnă sute de mii de automobile, zeci de mii de camioane și alte vehicule de transport pentru mărfuri, mii de autobuze și microbuze, cam 1-1,5 milioane de instalații de încălzit și de gătit, zeci de milioane de becuri electrice, mii de lifturi, sute de mii de aparate de răcărit, sute de mii de aparate de aer condiționat.

³² Ibidem, pp. 528-529

³³ Pentru a înțelege mai bine caracterul dramatic al acelor momente vezi, între altele, Conor Cruise O'BRIEN, *The Siege: The Saga of Israel and Zionism*, Simon and Schuster, New York, 1986, pp. 521-524, dar și 525-539

³⁴ Pentru toate aceste cifre vezi Simon TREW și Gary SHEFFIELD, *100 Years of Conflict: 1900-2000*, Sutton Publishing, 2000, p. 293

Precum și consumatori mai mici, dar în număr enorm: radiouri, televizoare, CD player-e, PC-uri. Pe lângă consumul total de combustibili și de energie al unei asemenea municipalități, cu tot ce are ea, de la sistemele de termoficare și liniile de metrou până la prăjitoarele de pâine, consumurile de combustibili ale structurilor militare, oricât ar fi ele de mari, aproape că pălesc.

Lumea contemporană consumă anual o cantitate totală de energie echivalentă cu cea conținută de 9.405,1 milioane TEP (tone echivalent petrol). Din această uriașă cantitate de energie, aproape 38 % reprezintă consumul de petrol, iar peste 24 % - consumul de gaze naturale³⁵. În condițiile concrete ale pieței mondiale de astăzi, cererea de energie și de combustibili crește continuu (și va continua să crească într-un ritm rapid și în următoarele decenii). Pentru a face față contrastului tot mai evident între creșterea cererii și caracterul limitat al resurselor de energie, sunt posibile mai multe soluții: În primul rând, „attenția se îndreaptă în continuare spre energiile noi, mai ales energiile inepuizabile”. În al doilea rând ar fi – cel puțin teoretic – posibilă creșterea nu foarte rapidă, dar masivă a producției de energie atomică. Numai că, în realitate, „acest sector dă înapoi în mai multe țări europene și în Japonia”. Un accent deosebit se pune, în tot mai mare măsură, pe „noile energii. Energia eoliană se dezvoltă, deși constituie obiectul unor critici: zgomot, estetică, ocuparea unor suprafețe mari. Energia solară costă mult, dar prețul va scădea când siliciul va fi înlocuit cu un material mai ieftin. Lucrări la generatoarele care folosesc hidrogenul drept combustibil, dar care ar putea afecta atmosfera”³⁶. Dincolo de aceste date strict tehnice, se conturează câteva trend-uri cu relevanță majoră pentru evoluția relațiilor internaționale: faptul că America de Nord (fără Mexic) consumă cu 25 % mai mult decât produce, ca și faptul că Europa consumă 18,8 unități de energie pentru fiecare 11,6 unități de energie produse³⁷. Dependența energetică tot mai pronunțată a societăților occidentale față de importuri constituie un risc major de securitate pe termen scurt, ca și o enormă vulnerabilitate geostrategică pe termen lung a Vestului. Drept consecință a înțelegerii acestor vulnerabilități, Occidentul poate recurge la două soluții distințe: pe de o parte, aceea de a construi parteneriate politice și economice cu state aflate în regiuni cu zăcăminte enorme de hidrocarburi; practica istorică ne îndeamnă însă să luăm în calcul și o altă variantă: accea a unui plus semnificativ de conflicte pe arena internațională, între cei care au și cei care nu au acces la resurse vitale.

O asemenea variantă devine suficient de probabilă, mai ales dacă luăm în calcul faptul că statele puternice și dezvoltate (precum și intens energofage) din Vest – și mai ales SUA – sunt actori ai scenei internaționale ce au toate șansele, tocmai datorită dependenței lor crescânde de hidrocarburi importate, să treacă de la „o situație semi-imperială la una pseudo-imperială”, situație caracterizată tocmai de „o stare de dependență economică gravă”, precum și de lipsa unei superiorități militare

³⁵ Cifre valabile pentru anul 2002. Vezi André GAMBLIN (coordonator), *Economia lumii 2004*, Editura Științelor Sociale și Politice, București, 2004, p. 323

³⁶ Ibidem, pp. 323-324

³⁷ Pentru aceste cifre, vezi Ibidem, p. 323

suficiente (cantitativ și calitativ), „capabilă să contrabalanseze” dependența economică³⁸. Probabilitatea conflictelor violente legate de hidrocarburi este accentuată și de faptul că rezervele mondiale, chiar dacă uriașe, sunt în curs de epuizare. La 1 ianuarie 2003, de exemplu, existau zăcăminte de petrol confirmate care puteau acoperi necesarul mondial de hidrocarburi lichide pentru doar 46,9 ani³⁹.

Și, chiar dacă scena internațională nu va fi reconfigurată de conflicte politice și economice majore escaladate până la nivelul de război⁴⁰ (de mare amploare și de mare intensitate), raporturile de putere vor fi oricum afectate masiv de problemele legate de accesul la energie și combustibili. Și aceasta măcar fiindcă „două părți ale lumii devin treptat mai puternice, în comparație cu Orientul Mijlociu: Rusia și Africa”, precum și fiindcă, obligată de chiar ritmul înalt al dezvoltării și modernizării interne, „China trebuie să importe din ce în ce mai mult”⁴¹.

Abstract:

The study aims to evaluate, in an accurate and flexible way, the increasing role of various types of energy and of different types of fuel on the international arena. In the early stages of the Modern World, energy sources used in peacetime or at war were almost the same which had been used several thousand years ago. But starting with the second half of the 19th century, this situation is more and more replaced by a new one: First of all coal (used by steam engines of all sorts) and later on oil (and nowadays natural gas and nuclear energy) became more and more important issues on the world arena. Modern warfare means, at any given moment starting with the second half of the 19th century, huge fuel consumption. But industrial production means the same thing. So that both military power and industrial output, significant elements of what Hans J. Morgenthau called national power, rely more and more on large scale access to energy resources. And national power means, above all, increased levels of energy production and energy consumption. In order to support this basic idea, the author uses mainly a lot of examples belonging to the general area we call strategic and military history of the 19th and 20th centuries.

³⁸ Pentru formulările citate aici vezi Emmanuel TODD, *Sfârșitul imperiului. Eseu despre descompunerea sistemului american*, Ed. Albatros, București, 2003, p. 163

³⁹ André GAMBLIN, *op. cit.*, p. 307

⁴⁰ Pentru rolul constant și decisiv al „războiului hegemon” în reconfigurarea repetată și profundă a sistemului internațional vezi cel puțin Robert GILPIN, *Război și schimbare în politica mondială*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 2003

⁴¹ André GAMBLIN, *op. cit.*, p. 324

Laurențiu VLAD

Studiul care urmează este interesant din cel puțin două motive. El pune în evidență, cu rigoare, rolul major al petrolului în politicile unor state europene, încă de la începutul secolului al XX-lea. Ceea ce am putea numi revoluția petrolieră – respectiv înlocuirea progresivă a cărbunelui cu hidrocarburi lichide – a conferit României un plus de vizibilitate și un plus de atractivitate (și de importanță) pe arena internațională. Dar aceeași realitate economică – prezența unor zăcăminte mari de petrol în subsolul României – a fost, în anii de la începutul secolului al XX-lea, și o ocazie excelent fructificată de autoritățile de la București, interesate și capabile să întrețină și să dezvolte, inclusiv prin intermediul expozițiilor internaționale, imaginea unei țări stabile, în care merită să investești.

Petrolul românesc la expoziția universală și internațională de la Liège din 1905 (Câteva momente dintr-o istorie comună româno-belgiană)

Laurențiu VLAD

Anul 1905 în istoria expozițiilor universale și internaționale

Concepță ca o manifestare comemorativă a 75 de ani de la dobândirea independenței Belgiei, expoziția universală și internațională din 1905¹ și-a deschis porțile pe 27 aprilie. Până pe 6 noiembrie 1905 (data închiderii oficiale), peste 13.000 de producători și colecționari, dintre care cei mai mulți erau francezi (circa 6000) și belgieni (aproape 4000), și-au expus produsele în fața a 7.000.000 de vizitatori. Participanții au primit din partea Juriului internațional (organizat în trei trepte: juriu de clasă, de grupă, respectiv superior, fiind consemnat câte un jurat la 35-40 de expozații) un număr de 11.583 de premii, 5.261 din total fiind acordate francezilor, iar 3.127, belgienilor. Așadar, pe malurile râului Vennes (confluent al Ourthe și Meuse), în Fragnée, respectiv în Cointe și parcul Boverie, pe o suprafață de 70 de hectare, s-au regăsit exponate din Egipt, Congo, Maroc (Africa); Argentina, Brazilia, Cuba, Mexic, Republica Dominicană, Uruguay (America latină); Canada,

¹ Toate detaliile statistice și tehnice ale expoziției universale și internaționale de la Liège din 1905 au fost preluate din Anne RASMUSSEN, Brigitte SCHROEDER - GUDEHUS, *Les fastes du progrès. Le guide des expositions universelles, 1851-1992*, Flammarion, Paris, 1992, pp. 152-157.

Statele Unite ale Americii (America de nord); China, Japonia, Persia, Turcia (Asia); Austria, Belgia, Bulgaria, Danemarca, Elveția, Franța, Germania - participare neoficială; Grecia, Italia, Luxemburg, Marea Britanie, Muntenegru, Norvegia, Olanda, Portugalia, România, Rusia, Serbia, Spania - participare neoficială; Suedia și Ungaria (Europa). Standurile erau amenajate după o clasificare care cuprindea 21 de grupe și 128 de clase: I. Educație și învățământ; II. Opere de artă; III. Instrumente și procedee generale specifice literelor, științelor, artelor; IV. Materiale și procedee generale specifice mecaniciei; V. Electricitate; VI. Geniu civil și mijloace de transport; VII. Agricultură; VIII. Horticultură și arboricultură; IX. Păduri, vânătoare, pescuit și cules; X. Alimente; XI. Minc și metalurgie; XII. Decorații și mobilier pentru edificii publice sau locuințe; XIII. Țesuturi și veșminte; XIV. Industrie chimică; XV. Industrii diverse; XVI. Economie socială, igienă și asistență publică; XVII. Învățământ practic, industrial și meșteșuguri casnice feminine; XVIII. Comerț și colonii; XIX. Arme de uscat și de mare; XX. Sport; XXI. Congrese și conferințe (46 la număr).

Finanțarea expoziției universale de la Liège a avut mai multe surse: subscripție publică (1.700.000 de franci belgieni), bugete locale (8.000.000) și guvernamentale (8.500.000). Conform statisticilor oficiale, întreaga manifestare a costat 14.451.800 de franci belgieni, fără să socotim aici și banii utilizați pentru construcția podului peste Meuse din Fragnée, o replică a podului Alexandru III de la Paris, respectiv reconstituirea unui cartier vechi din Liège. În fine, aceleași statistici precizează că veniturile obținute au depășit cheltuielile cu 75.000 de franci belgieni, adică 75.000 de franci francezi, 15.000 de dolari sau 3.000 de lire sterline la cursul de atunci.

Baronul Beyens și guvernele de la București

Încă din prima parte a anului 1904², ministrul Belgiei la București, baronul Beyens, a încercat să obțină acordul guvernului Dimitrie A. Sturdza în legătură cu participarea României la expoziția universală și internațională de la Liège. Menționăm că în același an diplomatul belgian publica în *Recueil Consulaire Belge* un raport cu privire la situația comerțului exterior românesc în 1902; a reluat subiectul în 1906 insistând de această dată asupra anului 1905³. Era aşadar un bun cunoscător al domeniului, intervenția sa pe lângă autoritățile de la București fiind de natură să le risipească ezitările, precizând totodată elementele de excepție care ar fi putut să contureze o eventuală participare oficială a României la expoziția universală și internațională din 1905.

Datorită unor considerente de tip economic, dar mai ales datorită proiectatei expoziții jubiliare din 1906, dedicată lui Carol I (1866, 1881 - 1914), cabinetul liberal a decis să nu implice țara într-o participare oficială la manifestarea de la

² Gustave DRÈZE, *Le livre d'or de l'exposition universelle et internationale de 1905. Histoire complète de l'exposition de Liège*, I, Typographie Auguste Bénard, Liège, f.a., pp. 521-522.

³ Vezi „Roumanie. Commerce extérieur en 1902” și „Le commerce de la Roumanie en 1905”, extrase din *Recueil Consulaire Belge*, CXXIV și CXXV, Imprimerie P. Weissenbruch, Bruxelles, 1904 și 1906.

Liège. Baronul Beyens nu a cedat; în toamna anului 1904⁴ el s-a adresat diverselor administrații guvernamentale, în cele din urmă găsind înțelegere la Direcția industriei, comerțului și minelor din cadrul Ministerului Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor, coordonată la acea vreme de Constantin Alimănișteanu, președintele Asociației fabricanților și exploatatorilor de petrol din România, care era legat de Belgia și datorită faptului că doi frați ai săi frecventau școlile superioare de la Liège și Gembloux⁵.

Constantin Alimănișteanu s-a născut în comuna Alimănești din județul Olt în 1865. El a urmat studiile secundare la Liceul Sfântul Sava, iar mai apoi pe cele universitare (politehnice, mine) la Paris, devenind un cunoscut specialist în domeniul atât în țară, cât și în străinătate. În 1891 a fost numit de Petre P. Carp la Direcția industriei, comerțului și minelor din cadrul Ministerului Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor. Ulterior a intrat în politică de partea Partidului Național Liberal, dar a rămas până la moarte (1911) un fidel colaborator al revistei *Convorbiri Literare*⁶.

Alături de Constantin Alimănișteanu s-au situat și doi membri ai guvernului, Ion I.C. Brătianu, titular la Afaceri Străine, respectiv Constantin I. Stoicescu, de la Agricultură, Industrie, Comerț și Domenii, care au reușit să-l convingă pe primul ministru de necesitatea participării României la expoziția universală din 1905, măcar și numai cu o singură categorie de produse (petroliere), care puteau atrage noi capitaluri sau găsi noi piețe de desfacere. Aceasta, cu atât mai mult cu cât și relațiile comerciale dintre cele două țări erau extrem de consistente (astfel, în perioada 1901-1905 Belgia continua să rămână primul partener al exporturilor românești cu 42,5 % din total, respectiv al șaptelea în clasamentul importurilor - 2,0 %, după Germania - 28,5 %, Austria - 27 %, Anglia - 16,8 %, Franța - 5,8 %, Italia - 5,8 % și Rusia - 2,6 %)⁷.

Însă pe 20 decembrie 1904 Dimitrie A. Sturdza a demisionat. Noua administrație nu a abandonat proiectul, cu atât mai mult cu cât el era susținut și de doi miniștri din cabinetul George Gr. Cantacuzino, anume, Take Ionescu de la Finanțe și Ion N. Lahovary de la Agricultură, Industrie, Comerț și Domenii. În cele din urmă, autoritățile de la București au alocat 25000 de franci pentru manifestarea de la Liège, vărsându-i în conturile Asociației fabricanților și exploatatorilor de petrol din România.

Petrolul și propaganda externă românească

Participarea României la expoziția din 1905 a fost organizată de un comitet⁸ în fruntea căruia se aflau Eugen Mavrodi, ministru al guvernului de la București la

⁴ Cu privire la demersurile belgiene pe lângă guvernul român în Liège - *Exposition, 8e année*, fasc. 41, 23 octombrie 1904, p. 322.

⁵ Gustave DRÈZE, *Op. cit.*, I, p. 522.

⁶ Vezi necrologul din *Convorbiri Literare*, 1911, pp. 958-959.

⁷ *L'économie de la Roumanie*, coord.: Tudorel POSTOLACHE, Éditions „Expert”, București, 1994, pp. 382, 384.

⁸ Gustave DRÈZE, *Op. cit.*, I, pp. 521, 522-523.

Bruxelles în perioada 1899-1909, George Simonis, consul al aceluiași cabinet la Liège și Oscar Jaumotte, consul al Belgiei, ultimii doi fiind și comisari delegați ai secționii. Ei erau ajutați de Constantin Alimănișteanu, Alfred Ancion, G. Boambă (administrator delegat de la „Steaua Română”), C. V. Correni, Joseph Dupont (director al Creditului belgo - român), baronul Forgeur, Max Lohest (profesor la Universitatea din Liège), N. Mancaș, G. Olie, Max Schapira (administrator delegat al Societății Buștenari), Fernand Petit (secretar al Congresului petrolului).

Comitetul a decis construirea unui pavilion pe cheiul Mativa, în apropierea podului peste Ourthe. Pavilionul a fost proiectat de Grigore Cerchez, în spiritul reconsiderării construcțiilor civile din Țara Româncască de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor, curenț arhitectural extrem de bine reprezentat în epocă⁹. Acesta semăna cu o casă boierească; la parterul semiîngropat fusese amplasat un restaurant cu specific românesc, iar la etaj, unde se ajungea pe o scară exterioară, organizatorii montaseră o serie de vitrine cu mostre de produse petroliere, grafice, hărți și fotografii cu centre de exploatare. Imaginea care se degaja din aceste montaje era aceea a unui domeniu în plină expansiune în România, extrem de important pentru țară și foarte căutat de capitaliștii străini. De altfel, prin 1903 existau deja două firme belgiene care activau în industria extractivă din România¹⁰. Ca să nu mai vorbim de faptul că Belgia a rămas până la începutul Primului Război Mondial unul dintre importatorii principali ai petrolului românesc, alături de Franța, Marea Britanie, Austro - Ungaria, Italia și Turcia¹¹.

Organizatorii secțiunii¹², printre care amintim pe Constantin Alimănișteanu, Vintilă Brățianu, L. Edeleanu, Ludovic Mrazec, J. Tanescu, au insistat în prezentările oficiale¹³, asupra istoricului utilizării surselor petroliere pe teritoriul României, citând din relatările de călătorie ale lui Bandinus (1640), Raicevici (1750) sau Demidov (1837). Apoi au adus în discuție primele exploatari sistematice din 1857, situate în Bacău, Buzău, Dâmbovița, Prahova și Râmnicul Sărat, înființarea în 1890 a primei societăți autohtone pentru exploatarea petrolului care avea un capital de 4.000.000 de lei, pentru ca, în final să semnaleze statisticile oficiale din 1904 care înregistraseră nu mai puțin de 25 de societăți bancare și financiare ce păreau disponibile să investească în cele 296 de puțuri și 141 de sonde productive din România (dintr-un total înregistrat de 697, respectiv 441)¹⁴.

Avântul industriei petroliere, în special creșterea producției, asupra căreia responsabilități desemnați de guvern stăruiseră și în prezentările oficiale de la expoziția

⁹ Ibidem, pp. 522 (foto), 523. Pentru opțiunea artistică a lui Grigore Cerchez (1851-1927), autor, alături de Iorgu Ciortan, al proiectului pentru Institutul de arhitectură „Ion Mincu”, vezi Grigore IONESCU, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, Editura Academiei RSR, București, 1981, pp. 561-563.

¹⁰ Într-o statistică din acel an mai erau înregistrate 12 firme românești, șase olandeze, patru britanice, două austro - ungare și una franceză. Apud Gheorghe BUZATU, *O istorie a petrolului românesc*, Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 26.

¹¹ Ibidem, p. 28.

¹² Gustave DRÈZE, *Op. cit.*, I, pp. 523-524.

¹³ Ibidem, p. 524.

¹⁴ Ibidem, II, p. 705.

universală din Paris (1900)¹⁵, au făcut ca România să ocupe în statisticile timpului un meritos loc 4 în lume¹⁶. Cățiva ani mai târziu (1904), ea se găsea în documentele internaționale de specialitate pe poziția 5, după Statele Unite ale Americii, Rusia, Indiile olandeze și Galitia, aşa cum preciza un memoriu susținut de inginerul Virgil Toroceanu la Congresul petrolului din iunie 1905; el arăta în continuare, luând ca reper de calcul portul Hamburg, că transportul petrolului românesc era mult mai ieftin decât cel al produsului similar american sau rusesc¹⁷. De remarcat totodată că la începutul veacului al XX-lea România era una dintre puținele țări europene exportatoare de petrol, alături de Austria și Rusia¹⁸. Datele prezentate de Asociația fabricanților și exploataatorilor de petrol sau de Laboratorul de chimic al Serviciului minelor, confirmate de alte surse¹⁹, sunt în măsură să justifice opțiunea organizatorilor participării românești la expoziția de la Liège, opțiune în bună măsură influențată de baronul Beyens.

Alături de produsele petroliere, pavilionul mai găzduia câteva standuri cu obiecte ale industriei casnice țărănești, organizate sub supravegherea doamnelor Alimănișteanu și Bilcescu, trezorierul, respectiv secretarul Societății „Furnica”, patronată de Regina Elisabeta și ale Regiei monopolurilor statului (tutun brut și prelucrat).

Bilanțul belgian al României

Deși ridicase un cuprinzător pavilion național, cum o făcuseră și alte țări precum Belgia (13 edificii speciale), Bulgaria, Canada, Germania, Franța (șapte construcții separate), Muntenegru, Norvegia, Serbia și Suedia²⁰, România era înscrisă în catalogul oficial al expoziției doar cu 11 participanți. 9 dintre ei se regăseau în cadrul grupci XI destinată minelor sau metalurgici (clasa 63) și cătc unul la secțiunile XII, ce avea ca obiect decorațiile ori mobilierul edificiilor publice (clasa 84), respectiv XIV, în care se găseau produsele industriei chimice (clasa 90). Este vorba de Ministerul Agriculturii Industriei, Comerțului și Domeniilor (Serviciul minelor – produse de laborator); Ministerul Lucrărilor Publice (Comisia petrolului – eșantioane geologice și paleontologice de pe terenurile petrolifere și Direcția căilor ferate – sisteme de ardere a deșeurilor petroliere); Asociația fabricanților și exploataatorilor de petrol (diagrame, fotografii, grafice, hărți, planuri etc.); societățile „Acvila Română”, „Aurora” și „Steaua Română” (produse de rafinărie); J. Grigorescu și Virgil Toroceanu (produse de rafinărie, respectiv o broșură cu privire la puțurile petroliere din România), respectiv Societatea „Furnica” (costume,

¹⁵ Catalogue. *La Roumanie à l'exposition universelle de 1900*, Imprimerie Lemercier, Paris, 1900, pp. XXXVIII-XXXIX.

¹⁶ Victor AXENCIUC, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice, 1859-1947, (Industria)*, I, Editura Academiei Române, București, 1992, p. 291.

¹⁷ Apud Gustave DRÈZE, *Op. cit.*, II, pp. 703-704, 705-706.

¹⁸ B.R. MITCHELL, *European Historical Statistics, 1750-1970*, The Macmillan Press Ltd., London and Basingtoke, 1975, pp. 418-420.

¹⁹ Gustave DRÈZE, *Op. cit.*, I, p. 521.

²⁰ Anne RASMUSSEN, Brigitte SCHROEDER - GUDEHUS, *Op. cit.*, p. 154.

broderii) și Regia monopolurilor statului (tutun)²¹. Cățiva dintre aceștia erau expozańți în afara concursului propriu-zis, precum Asociația fabricanŃilor și exploataitorilor de petrol din România sau Societatea „Steaua Română”, ai căror reprezentanŃi, printre care se numărău Constantin Alimănișteanu, G. Olie, O. Schlawe sau G. Spies făceau parte din Juriul internaŃional și, în consecinŃă, nu puteau participa la competiŃie²².

De remarcat că printre premianŃii Juriului internaŃional s-a numărăt și doi expozańți neînscriși în catalogul oficial, un anume locotenent Jijié (în cadrul clasei 60 - vinuri), care a obŃinut două distincŃii și Comisariatul general al secŃiunii. De ascenŃea, am constatat că nu au fost întotdeauna respectate clasile în care au fost înscriși oficial anumiŃi competitori. Cu toată confuzia documentelor oficiale belgiene, putem afirma că în competiŃia oficială cei 11 expozańți români au obŃinut 12 premii (trei distincŃii speciale au fost acordate celor care fuseseră prezenŃi la Liège în afara concursului propriu-zis).

Așadar, României i-au fost acordate cinci mari premii (Comisariatul general al secŃiunii - decoraŃii exterioare de edificii publice și locuinŃe, clasa 66; Comisia petrolului din cadrul Ministerului Lucrărilor Publice / Serviciului minelor de la Ministerul Agriculturii, Industriei, ComerŃului și Domeniilor - produse chimice (de rafinărie) și de farmacie, clasa 87; Regia monopolurilor statului - tutun, clasa 91; Societatea „Furnica” - dantele, broderii, pasmanterii, clasa 84); o diplomă de onoare (Societatea „Aurora” - clasa 87); o medalie de aur (Societatea „Acvila Română” - clasa 87); două medalii de argint (J. Grigorescu din Ploiești, clasa 87; *Moniteur du Pétrole Roumain* - clasa 63 / probabil legat de DirecŃia căilor ferate din Ministerul Lucrărilor Publice); o medalie de bronz (locotenentul Jijié - vinuri, clasa 60); două menŃuni onorabile (același locotenent Jijié; Virgil Toroceanu - clasa 63)²³. După cum se observă, mai bine de jumătate din premii fuseseră decernate produselor sau exponatelor specifice industriei petroliere (era normal, atâtă vreme cât acestea se găseau în cel mai mare număr în standurile pavilionului).

Numărul mic de expozańți a făcut ca România să ocupe în clasamentul final numai locul 17 în Europa (inclusând aici și Rusia), respectiv 25 în lume, însă dacă luăm în considerare eficienŃa participării (mai multe premii decât expozańți) sau calitatea distincŃiilor (cinci mari premii, cu care devansa Norvegia, Turcia, Luxemburg, Grecia, Republica Dominicană, precum și SecŃiunea internaŃională, egalând ElveŃia), palmaresul era sensibil mai bun²⁴.

²¹ Toti acești expozańți, cu excepŃia societăŃii „Acvila Română”, a lui J. Grigorescu și Virgil Toroceanu, fuseseră recompensańi la expoziŃia universală de la Paris din 1900 cu căte un mare premiu; apud *Exposition universelle et internationale de Liège, 1905. Catalogue général officiel. Sections étrangères*, Liège – Charles Desoer Éditeur, Bruxelles – Imprimerie Ad. Mertens et Fils, 1905, p. 490.

²² *Moniteur Belge*, 1905, pp. 119-120.

²³ Ibidem, pp. 107, 120, 123, 124, 127, 141, 146, 147, 152. Mai este înregistrat între premianŃii români un anume Redont din Paris medaliat cu argint la clasa 66 (p. 128).

²⁴ Vezi, spre exemplu, LaurenŃiu VLAD, *Propagandă și identitate. România la expoziŃile universale belgiene, 1897-1935*, Editura Cris, București, f.a. (2001), pp. 48-50 sau, de același autor, *Pe urmele "Belgiei Orientului". România la expoziŃile universale sau internaŃionale de la Anvers, Bruxelles, Liège și Gand (1894-1935)*, Editura Nemira, București, 2004, pp. 72-73.

„Belgia Orientului”: percepții, prejudecăți, perspective

Datelor statistice, respectiv comentariilor extrase din documentele oficiale amintite, le adăugăm câteva informații și aprecieri din ghidurile/broșurile de popularizare ori din presa belgană a timpului. Cele dintâi stăruiau asupra produselor petroliere expuse, reluând atenuat aserțiunile pe care le-am găsit în volumul lui Gustave Drèze, fără să facă referiri concrete la clișee sau prejudecăți mentale cu privire la România, care ar fi putut popula imaginarul cultural al vizitatorilor. Am detectat totuși un astfel de stereotip; în 1904 *Liège - Exposition* preciza că țări precum Bulgaria, Serbia și România vor fi mult mai bine reprezentate la Liège decât la Bruxelles în 1897. Interesant este faptul că articolul respectiv trata într-o manieră globală cele trei entități politice considerând ca fac parte din spațiul geopolitic balcanic²⁵. Dar în mod concret, majoritatea ghidurilor sau broșurilor ocazionale la care am făcut referire se mulțumescă să descrie succint pavilionul și să concluzioneze neutră: „în mare, o expoziție interesantă”²⁶. Altele, aşa cum am arătat mai sus, nici măcar nu precizau că România are un pavilion separat sau se limitau să semnaleze faptul că în cadrul secțiunii internaționale „România are admirabile proiecte de lucrări edilitare de anvergură”²⁷, probabil cu referire la planurile și fotografiile care reprezentau lucrările de modernizare ale orașului Craiova, în special cele legate de amenajarea parcului Bibescu²⁸.

În schimb, presa (*Gazette de Liège, La Meuse*²⁹), ne-a oferit și o seamă de amănunte de culoare, legate de cele câteva festivități care s-au desfășurat în pavilionul românesc. Bunăoară, pe 24 iunie 1905 s-a censemnat inaugurarea edificiului reprezentativ al României de pe cheiul Mativa, ocazie cu care a fost organizată și o masă festivă, stropită cu șampanie, îndulcită cu bomboane sau înghețată, însotită de muzica tradițională, „antrenantă”. După câteva zile, *Gazette de Liège* își informa cititorii de *lunch*-ul oferit de oficialii români participanților la Congresul petrolului³⁰ în „cochetul” lor pavilion. Erau de față Constantin Alimănișteanu, Vintilă Brătianu, N. Mancaș, Eugen Mavrodi, Ludovic Mrazec, George Simonis etc., din partea română, Delwaque, Desjardins, Joseph Dupont, Greinier (director la Societatea Cockerill), Paul Forgeur, Van Overstraaten (inspector general în Ministerul Industriei) etc., din cea belgană. Aceștia au închinat, rând pe rând, în onoarea suveranilor Belgiei și României, pentru prosperitatea celor două țări, în fine, pentru orașul Liège, care și-a primit cu

²⁵ *Liège - Exposition, Loc.cit.*

²⁶ *Guide pratique. Liège et son exposition, Imprimerie La Meuse, 2e édition, Liège, 1905, p. 126.*

²⁷ Léon SOUGUENET, *L'exposition de Liège. Notes et impressions. Les choses et les hommes*, Dechenne et Cie Libraires-Éditeurs, Bruxelles, 1906, p. 199.

²⁸ Gustave DRÈZE, *Op. cit.*, I, p. 538.

²⁹ „Le pavillon de la Roumanie”, în *Gazette de Liège*, 66e année, n° 171, 26 juin 1905, p. 2. Vezi și numerele 178 și 179 din 1 respectiv 2 iulie 1905 (ambele intervenții despre România la p. 1) sau jurnalul *La Meuse* din 1 iulie.

³⁰ Anunț special referitor la deschiderea Congresului petrolului (26 iulie 1905) cu referire la participarea românească în *Gazette de Liège*, n° 175, 28 juin 1905, p. 1.

amabilitate invitații, respectiv pentru organizatorii „frumosului” pavilion de pe cheiul Mativa.

Din perspectiva escului nostru însă cele mai importante detalii sunt cele legate de expoziția petrolieră, care a avut un succes însemnat, aşa cum se întâmplase și la Paris în 1900. Am reconstituit acest succes evocând fie palmaresul acestei secțiuni la Liège în 1905, fie informațiile cuprinse în volumul lui Gustave Drèze³¹, extrem de elogios la adresa calității petrolului ori a produselor derivate ce provineau din România și foarte încrezător în faptul că domeniul în discuție va deveni unul de mare perspectivă pentru țara pe care el o numea „Belgia Orientalului”³².

Eficiența prezenței românești la expoziția universală și internațională de la Liège (11 participanți, 12 recompense), precum și insistența oficialilor de la București sau Bruxelles asupra unui singur domeniu de activitate economică, cel petrolier (9 expozații din 11), extrem de apreciat și foarte bine cotat în epocă (statisticile vremii situând producția de profil din România pe locurile 4-5 în lume), i-au influențat în mare măsură pe investitorii belgieni. Aceștia au acționat rapid pornind de la informațiile furnizate de specialiștii sau de oficialii prezenți la Liège, potrivit căroruș petrolul românesc era mai ieftin (din punct de vedere al costurilor de producție, de transport etc.) și avea o calitate bună în comparație cu cel al competitorilor. Este motivul pentru care în anii de după 1905 s-au înființat nu mai puțin de 7 noi societăți cu capital belgian (sau combinat) care au investit în domeniul petrolier din România (*Pétroles de Roumanie S.A., Nafta S.A.* - 1906; *Antwerp petroleum company of Rumenia S.A.* - 1909; *Pétroles de Tzintea S.A., Société belgo-franco-roumaine de pétroles S.A., Crédit pétrolifère Anglo-belge S.A.* - 1912, *Société géologique et pétrolifère S.A. / Géonaphte* - 1914)³³, ce s-au adăugat celor 2 deja existente.

Abstract :

The study issued by Professor Laurențiu Vlad deals with two major different topics: first of all, the way in which Romania was present within the framework of the 1905 World Exhibition organized at Liège, in Belgium. The second issue is even more important for our debate. As a direct result of the efforts done to present mainly the oil-connected business opportunities, a lot of foreign investors operating in this field came to Romania just after 1905. They

³¹ Gustave DRÈZE, *Op. cit.*, I, p. 524; II, pp. 703-706.

³² Pentru această chestiune, vezi articolele noastre: „A la recherche de la *Belgique orientale*. Quelques notes sur l'histoire d'un stéréotype”, în *Symposia. Caiete de Etnologie și Antropologie*, 2, 2003, pp. 277-286; „România - *Belgia Orientalului*. Un stereotip care a făcut istorie” în *Cotidianul. Litere, arte, idei*, serie nouă, VII, 31 (235), 24 iunie 2002, pp. 4, 6; „Quand la Roumanie était surnommée *La Belgique de l'Orient*. Des fragments de l'histoire d'un stéréotype”, în *22 Plus*, XIII, 201, 26 septembrie 2006, p. 5.

³³ Béatrice NIZET, „Le début des investissements pétroliers belges en Europe orientale, 1895-1914”, în *La Belgique et l'étranger aux XIXe et XXe siècles*, sous la direction de Michel DUMOULIN et Eddy STOLS, Louvain la Neuve - Collège Érasme, Bruxelles - Éditions Nauwelaerts, 1987, pp. 37 - 76 / (pp. 58-59, 76).

had two major reasons to do this: Romanian oil was both cheaper and of better quality than other types of oil extracted at that time in Eurasia. So that, the 1905 Liege World Exhibition had an important role – presented with lots of details – in bringing to Romania large amounts of foreign capital. No less than seven companies based on Belgian capital started to operate in Romania immediately after 1905: Pétroles de Roumanie S.A., Nafta S.A. in 1906; Antwerp petroleum company of Rumenia S.A. in 1909; Pétroles de Tzintea S.A., Société belgo-franco-roumaine de pétroles S.A. and Crédit pétrolifère Anglo-belge S.A. in 1912, and Société géologique et pétrolifère S.A. / Géonaphte in 1914.

Cei doi autori ai studiului care urmează pleacă în analiza lor de la o realitate evidentă: aceea că problema accesului la hidrocarburi (petrol și gaze naturale) a încetat să fie o problemă strict economică. Dimpotrivă, preocuparea pentru accesul la cantități suficiente de energie, pentru contracte ferme cu furnizori serioși și stabili din punct de vedere politic, ca și pentru controlarea unor rute comerciale sau a unor căi de transport între regiunile producătoare și piețele consumatoare de energie țin astăzi, în tot mai mare măsură, de nucleul central al pachetului de obiective politico-strategice pe care le demumim în mod curent folosind termenul de interes național. Studiul insistă în mod deosebit și asupra evoluțiilor și dezbatelor legate de energie din zona Mării Negre și a Europei de Sud.

Importanța majoră a resurselor energetice în actualul mediu internațional de securitate

Motto: „Petrolul reprezintă 10 la sută economie și 90 la sută politică. Nici o altă materie primă nu are legături atât de strânse cu politica, din Orientul Mijlociu și până în Rusia, din China și până în America Latină. Politica energetică va fi cea care ne va determina viitorul”.

Daniel Yergin, specialist pe probleme ale Războiului Rece

**Cristian NIȚĂ
Roxana OPREA**

Odată cu încheierea Războiului Rece și cu dispariția lumii bipolare, mediul internațional de securitate s-a transformat profund, devenind mult mai fluid, complex și instabil. Modificările de orice natură produse într-o parte a lumii se propagă cu efecte pozitive sau negative în cealaltă parte a globului. Globalizarea a înregistrat progrese notabile, iar revoluțiile în tehnologie, exploatarea spațiului cosmic și a mediului informațional s-au amplificat. Fundamentul acestui nou mediu îl reprezintă valorile democrației, securității internaționale, drepturilor omului, cooperării și aspirația către libertate.

Concomitent, centrul real de greutate al disputelor și competițiilor pentru întăiere s-a mutat din sfera militară spre sfera economică și se derulează pe spații

geopolitice, iar remodelările mediului de securitate local, regional și global depind în mare măsură de resursele energetice. Pe primul plan au trecut, acum, forța tehnologică și cea economică a statelor și grupărilor de statc, stabilind regulile unei competiții care face tot mai puțin apel la paradigma războiului clasic.

Mediul internațional de securitate și problematica energetică

Economia mondială de astăzi și, în special, economiile statelor puternic industrializate sunt dependente încă de petrol și gaze naturale, ca resurse importante de energie, chiar dacă au apărut și altele, cum ar fi energia nucleară, gazele lichefiate etc. Toate aceste schimbări îl îndreptățesc pe Shintaro Ishihara să afirme că „*secolul XXI va fi un secol al războiului economic*”¹, în care resursele energetice vor constitui un element de securitate sau de insecuritate pentru cei care le dețin, controlează sau utilizează.

Prin urmare, în epoca recentă și în perspectivă, accesul și controlul asupra celor mai însemnante resurse energetice ale planetei și, implicit, asupra prețurilor lor devin o prioritate absolută, pe termen scurt și mediu. Pentru asigurarea unei dezvoltări economice constante, în următorii 50 de ani, în Statele Unite ale Americii, Uniunea Europeană, China, India etc. resursele de petrol și gaze se vor dovedi în mare măsură insuficiente. Astfel, pe lângă explorarea surselor alternative de energie se înregistrează și repozitionări geoeconomice decisive în regiunile unde sunt plasate principalele zăcăminte de petrol și gaze².

Momentul definiitoriu pentru debutul schimbărilor pe piața resurselor energetice în secolul XX îl reprezintă începutul Primului Război Mondial, când Primul Lord al Admiralității, Winston Churchill, a luat o decizie importantă: înlocuirea cărbunelui, ca sursă de energie a navelor marinei britanice, cu petrolul. Scopul acestei schimbări era acela de a realiza o flotă mai rapidă decât cea germană și presupunea ca Marina Regală să se bazeze nu doar pe cărbunele din Țara Galilor, dar și pe surse nesigure de petrol din Persia. Securitatea energetică devinea astfel, brusc, o problemă de strategie națională. Afirmația lui Churchill („*siguranța și certitudinea în domeniul petrolului constă în varietate și doar în varietate*”³) indică soluția-cheie pentru securitatea energetică a statelor: diversificarea resurselor energetice.

Începând din momentul deciziei lui Churchill, securitatea energetică a reprezentat în mod constant o problemă importantă; și ea continuă să fie și astăzi. Însă subiectul trebuie regândit în contextul în care paradigma securității energetice din ultimele trei decenii devine tot mai complexă. Acest subiect capătă consistență

¹ Shintaro Ishihara, citat de C. Fred BERGSTEN, „Japan and the United States in the New World Economy”, în Theodore RUETER (editor), *The United States in the World Political Economy*, New York: McGraw-Hill, 1994, p. 175.

² Paul CLAVAL, *Geopolitică și geostrategie*, Editura Corint, București, 2001, p. 46.

³ Daniel YERGIN, „Ensuring energy security”, în revista *Foreign Affairs*, vol. 85, nr. 2, 2006, p. 69.

prin faptul că presupune abordarea relațiilor dintre state și a modului cum ele interacționează cu privire la problematica resurselor.

În lumea dezvoltată, definiția uzualea pentru securitatea energetică reprezintă disponibilitatea unor surse suficiente de alimentare la prețuri acceptabile; însă există și alte interpretări ale acestui concept. Țările exportatoare de energie se concentrează pe securitatea cererii pentru exporturile lor, deoarece acestea din urmă reprezintă sursa de bază pentru bugetele proprii. Pentru unii specialiști, securitatea energetică reprezintă producerea energiei necesare în propria țară și o dependență cât mai redusă de importurile externe. Ea vizează trei dimensiuni: asigurarea unor surse alternative de aprovizionare, identificarea unor rute energetice alternative și securizarea surselor și rutelor de transport existente⁴. Marii actori ai pieței energetice au percepții diferite asupra securității energetice. Pentru SUA, termenul înseamnă în primul rând reducerea dependenței de resursele din Golful Persic. Europa poate avea securitate energetică doar în condițiile în care Rusia se obligă să asigure hidrocarburile necesare.

Toate aceste manifestări și schimbări determină exprimarea anumitor *tendințe* în sectorul petrolier: reorganizarea pieței mondiale pe blocuri și alianțe energetic-economice, ce se confruntă cu cea de liberalizare completă a lor; modificarea sistemului de cote petroliere și de fixare a prețurilor; căutarea de noi alternative și noi surse pentru consumul din ce în ce mai mare; tendința Federației Ruse de a constitui un nou centru de prețuri de referință pe piața mondială etc. Oricare ar fi dezvoltările actualei competiții pentru resurse energetice, în următorii ani este posibil să ne așteptăm la distorsiuni majore ale pieței, la valuri și oscilații ale prețurilor.

În lumea de azi, caracterizată de globalizare și repoziționări geo-economice, accesul diferențiat la resurse afectează profund relațiile dintre state. Economia mondială depinde încă de petrol ca resursă centrală de energie. Globalizarea se afirmă tot mai mult ca un proces ireversibil, iar unul din efectele sale – accentuarea integrării economice – favorizează, de asemenea, competiția/cooperarea pentru putere, lupta pentru resurse, căi de comunicații și piețe de desfacere.

Mediul de securitate local, regional și global depinde din ce în ce mai mult de interesele și proiectele energetice ale marilor puteri. În prezent, există un echilibru al relațiilor Est-Vest, în sensul în care Vestul este principalul consumator de resurse energetice estice, iar Estul consumator de securitate, asigurată preponderent de către Vest.

„Petropolitica” și interesele strategice

În condițiile industrializării și intensificării activităților de transport la nivel mondial, domeniul energetic a dobândit o importanță majoră pentru orice economie a lumii. În felul acesta, lupta pentru controlul resurselor energetice se conturează tot

⁴ Cristian BĂHNĂREANU, *Resursele energetice și mediul de securitate la începutul secolului XXI*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2006, p. 35.

mai pregnant drept principalul motor al relațiilor internaționale⁵, în care marile puteri caută să obțină controlul asupra celor mai însemnate resurse energetice ale planetei și, implicit, să influențeze procesul de formare a prețurilor lor.

Competiția pentru acapararea resurselor schimbă raporturile de forțe între state și ar putea conduce, după opinia unor experti, chiar la declanșarea unui conflict deschis⁶. Această stare de fapt creează premisele pentru ceea ce săptămânalul german *Der Spiegel* a definit drept „*noul război rece*”.

La baza acestei ipoteze stau trei observații. Economia mondială se dezvoltă în ritm vertiginos. Acest boom economic nu are însă perspective solide, deoarece resursele energetice pe care se bazează această creștere (în cea mai mare parte petrol și gaze) se reduc tot mai mult. În consecință, cursa pentru acapararea materiilor prime – cele mai solicitate fiind uraniul și cuprul, care și-au dublat prețul în ultimii ani – a răsturnat echilibrele geopolitice, deschizând calea erei conflictelor energetice.

În această nouă eră, Europa este zona cea mai dezavantajată. Pe vechiul continent asistăm la două tendințe: *creșterea cererii și scăderea producției*. Diferența trebuie să fie importată de pe alte continente, în condițiile în care statele care pot crește producția sunt puține: Arabia Saudită, Iranul, Irakul și Emiratele Arabe Unite, Qatarul, Rusia și câteva țări de la Marea Caspică.

Conform previziunilor analiștilor, până în anul 2020 cererea globală pentru petrol se va mări cu 35 de milioane de barili pe zi (peste 40%), iar cererea de gaze naturale cu 1,7 trilioane metri cubi pe an (60%). În același timp, spre țările din zona Asia-Pacific va fi exportat de șase ori mai mult petrol⁷.

Problema energiei aduce în centrul atenției *petrolul și gazele* naturale ca *resurse energetice cu ponderea cea mai ridicată în totalul consumului energetic*.

Piața globală a petrolului este una extrem de rigidă. Se pompează circa 85 de milioane de barili pe zi, și această cantitate este doar o parte din rezerva mondială. „*Traim în era capacitaților de producție de moment*”, afirmă David Fyfe, expert în rezervele de petrol la Agenția Internațională pentru Energie de la Paris. Orice intrerupere sau posibilă intrerupere a aprovizionării determină perturbări ale activității comercianților și creșterea explozivă a prețurilor. Evenimente precum uragancile din Golful Mexic, luptele de guerrillă în Nigeria, spectacolele politice în America Latină, insurgența din Irak au dus la propulsarea vertiginosă a prețurilor⁸.

Presă internațională folosește tot mai frecvent termenul de „*petropolitică*”⁹, care tinde să substituie concepte mai vechi precum geopolitică sau interese strategice. Petropolitică se referă, în primul rând, la îndrăzneala de care dau dovadă țările bogate în resurse energetice, care, în condițiile unor prețuri ridicate și ale unei

⁵ Jacqueline PRAGER, „Petrolul, viagra dictaturilor”, în cotidianul *Evenimentul zilei*, 18.05.2006.

⁶ Elisabetta BURBA, „Noul război rece”, în publicația săptămânală *Panorama* (Italia), 11-17.05.2006.

⁷ Piața petrolului va crește cu peste 40%, *Agenția Rusia la zi*, 31.10.2005.

⁸ Christopher DICKEY și Maziar BAHARI, „De ce Iranul „pompează” prețul petrolului”, în publicația săptămânală *Newsweek*, 15-21.05.2006.

⁹ Jacqueline PRAGER, *loc. cit.*

cereri foarte mari, își pot permite să sfideze marile puteri. Analistul american Thomas Friedman, editorialist al cotidianului *New York Times*, a definit recent „*prima lege a petropoliticii*”, potrivit căreia prețul barilului și dezvoltarea unui stat democratic se mișcă în direcții opuse în cazul țărilor bogate în țiței. Bunăstarea adusă de petrol nu servește la dezvoltarea economică a unor state autoritare, nici la democratizarea lor.

Clasamentul mondial al țărilor din punctul de vedere al rezervelor de țiței și gaze naturale indică faptul că există câteva regiuni, respectiv țări care concentrează o mare parte a acestor resurse energetice. Astfel, conform datelor furnizate de „*Oil Gas Journal*”, la 1 ianuarie 2003, pe primul loc din punctul de vedere al rezervelor mondiale de petrol se află Arabia Saudită, urmată de Canada¹⁰, Irak, Kuweit și Emiratele Arabe Unite. Țările de la Marea Caspică (Kazakhstan, Turkmenistan, Uzbekistan) au împreună aproximativ același volum al resurselor de petrol ca și Norvegia, situându-se pe locurile 14 și respectiv 16 la nivel mondial¹¹.

În ceea ce privește gazele naturale, cele mai mari resurse le deține Rusia, urmată de Iran și Qatar. Țările de la Marea Caspică ocupă locul cinci în lume, cu o pondere de 5% în totalul rezervelor mondiale de gaze naturale.

La nivel global, Rusia este un important producător de țițci și gaze naturale. Ca urmare, este foarte probabil ca marii consumatori de energie să stablească relații strânse și puternice de cooperare cu Federația Rusă, precum și cu țările producătoare de țiței și gaze naturale din regiunea caspică, o regiune alternativă pentru producție. Se anticipează că în următorii 25 de ani o mare parte a consumului de energie va fi acoperit din această regiune. Rezervele din Asia Centrală sunt considerate resurse alternative pentru acoperirea cererii de energie tot mai mari a lumii¹². Dacă cineva ar încerca să localizeze pe hartă marile zone de tensiuni și de conflict din zilele noastre, ar constata că acestea coincid, de cele mai multe ori, cu teritoriile unde se află principalele zăcăminte mondiale de țiței. Zonele cele mai disputate sunt: Oriental Apropiat și Mijlociu, Caucazul, Asia Centrală și Marea Chinei de Sud, unde sunt plasate principalele zăcăminte de petrol și gaze ale lumii¹³.

Accesul la principalele resurse energetice a devenit o prioritate absolută pentru marile puteri economice, care sunt și mari puteri militare. În următorii 50 de

¹⁰ Nisipurile bituminoase din provincia canadiană Alberta dețin echivalentul a 1.600 miliarde de barili de petrol, o cantitate care ar putea depăși întreaga rezervă de țiței rămasă la nivel mondial. Guvernul Albertei estimează acum că se pot exploata profitabil circa 174 de miliarde de barili. În anul 2003, Departamentul Energiei al SUA a fost de acord cu estimarea și a inclus-o în rezervele certe ale Canadei, ceea ce a propulsat Canada pe locul al doilea în ierarhia țărilor bogate în petrol. (Tim APPENZELLER, „Sfârșitul petrolului ieftin”, în revista *National Geographic*, România, iunie 2004, p. 43).

¹¹ Aproximativ 75% din rezervele mondiale de țiței și gaze naturale sunt deținute de țările din Oriental Mijlociu, Europa, Rusia și Asia Centrală.

¹² Hilmi GULER, „Turcia a devenit corridor energetic”, în *Turkish Daily News* (Turcia) din 13 iulie 2006.

¹³ În Golful Persic sunt localizate 63 la sută din rezervele mondiale cunoscute (25% din acestea aparțin Arabiei Saudite, 10% Irakului, 7% Iranului etc.). În Caucaz și în Asia Centrală (Kazakhstan) sunt 7% din rezervele mondiale, iar în Rusia 5%. În ceea ce privește gazele naturale, Rusia deține primul loc din rezervele mondiale, fiind urmată de Iran.

ani, pentru SUA, Uniunea Europeană, Federația Rusă, China, India, Japonia, problema vitală o reprezintă resursele de petrol și gaze necesare economiilor lor. Dacă China și India consumau în 1990 doar cinci procente din producția mondială de petrol, la sfârșitul lui 2005 ele au ajuns să consume 11 % dintr-o producție mai mare¹⁴.

Principalii actori pe piața resurselor energetice mondiale

Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol (OPEC): Este evident că există o legătură între deținerea, cererea, aprovizionarea și utilizarea resurselor energetice, răspândirea geografică și accesul la ele. Controlul resurselor energetice – petrol, gaze naturale și lichefiate, combustibili fosili – a devenit un obiectiv prioritar nu numai pentru actorii majori ai scenei internaționale (SUA, UE, Federația Rusă), ci și pentru noile puteri aflate în ascensiune (China și India). În tot acest „mare joc”, un rol deosebit de important îl deține Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol (OPEC)¹⁵.

Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol (OPEC) a fost fondată în septembrie 1960 cu scopul de a unifica și coordona politicile membrilor în domeniul petrolier. Miniștrii petrolului din statele membre se întâlnesc periodic pentru a discuta prețurile, iar din 1982 și pentru a stabili cotele producției de petrol brut. Membrii inițiali ai OPEC erau Iran, Irak, Kuweit, Arabia Saudită și Venezuela. În perioada 1960-1975, organizația s-a extins prin incluzarea Qatarului (1961), Indoneziei și Libiei (1962), Emiratele Arabe Unite (1967), Algeriei (1969) și Nigeriei (1971). Ecuador și Gabon au fost membri ai OPEC, dar s-au retras în decembrie 1992 (Ecuador) și ianuarie 1995 (Gabon). Deși Irakul rămâne membru al OPEC, producția sa de petrol nu a mai fost luată în considerare în nici un acord privind cotele, încă din martie 1998. Agenția Internațională a Energiei estimează că cele 11 actuale state membre ale OPEC totalizează aproape 40% din producția mondială de petrol și circa 2/3 din rezervele certe mondiale de țăci.

Din martie 2000, OPEC operează cu un preț de referință proiectat să apere cu succes, chiar și cu costuri ridicate, pierderea unei părți a pielei. Recenta renaștere a OPEC, ulterioară colapsului prețurilor petrolului din 1998-1999, a fost marcată de o schimbare radicală a comportamentului acestuia comparativ cu ultima decadă, perioadă caracterizată de frecvente întâlniri ministeriale (precum și contacte informale), dese schimbări ale cotelor de cooperare cu producătorii non-OPEC.

¹⁴ Radu SOVIANI, „Cine scumpește petrolul?”, în cotidianul *Curierul național*, nr. 4746, 25.09.2006.

¹⁵ Theodor FRUNZETII, Vladimir ZODIAN, *Lumea 2005. Enciclopedie politică și militară*, Editura Centrului Tehnic Teritorial al Armatei, București, 2005, p. 346.

Golful Persic și politica energetică a SUA: Statele Unite și aliații săi s-au confruntat cu perioade nesigure în Golful Persic. Situația din zilele noastre este una dintre cele mai pline de provocări atâtă timp cât, față de anii anteriori, când industria petrolului existau surpluri considerabile ale producției, rafinării și a capacitații de transport, în prezent există crize acute pe piața petrolului, precum și aspecte critice în ce privește sistemul de furnizare.

Un singur lucru nu s-a schimbat. SUA sunt mai dependente ca niciodată de petrolul din exterior. America importă în 2004 o cantitate de 12,9 milioane barili/zi, peste 60% din consumul total mondial. Dacă în 1973 acest consum era de aproximativ 40%, se preconizează că acesta va crește la 70% în 2020, SUA devenind tot mai mult dependentă de livrările din Golful Persic. Astfel, conform unor previziuni ale Departamentului de Energie al SUA, importurile americane din Golful Persic vor crește de la 20% în 2003 la 60% în 2020¹⁶.

Consumul viitor de petrol al Americii se va concentra pe sectorul de transport, care reprezintă mai mult de două treimi din consumul total de petrol. Deoarece nu se întrevede o politică de schimbare a stilului de viață american, bazat în prezent pe o risipă de energie (petrol), diversi comentatori previzionează că „America va deveni ostaticul permanent al evenimentelor din Golf”¹⁷.

Dependența americană de resursele de petrol din Golful Persic a determinat conturarea unei politici a SUA față de această zonă. În calitate de putere maritimă, SUA are capacitatea, dar și interesele de a menține un circuit stabil al petrolului pe piețele internaționale, sprijinind comerțul și economia internaționale. Ca superputere și gigant economic care posedă un sistem vast de alianțe și parteneri comerciali, a căror situație economică influențează exporturile americane, SUA are interese vitale în a asigura livrări libere de petrol către SUA și piețele mondiale de petrol.

De altă parte, OPEC reprezintă criza capacitaților de livrare. OPEC operează la o capacitate de producție a petrolului brut de 99%, în comparație cu 90% în 2001 și cu 80% înainte de invadarea Kuweitului de către Irak. Rafinarea petrolului se desfășoară la cote maxime, China, SUA și Europa activându-și capacitațile la peste 90%, comparativ cu 60%-70% în anii '70.

Având în vedere limitele capacitații sistemului energetic, un dezechilibru brusc pe scena livrărilor internaționale – un accident sau o distrugere majoră - va genera răspunsuri mult mai rapide și mai cuprinzătoare decât în trecut. Pe piața mondială a materiilor prime (petrolul), nicio țară consumatoare nu se poate autoizola de șocurile prețului pieței, indiferent de gradul său de autosuficiență.

Criza capacitaților suplimentare înseamnă că politica SUA față de Golful Persic urmează să aibă consecințe imediate și evidente pentru marii consumatori. Acest lucru

¹⁶ Vezi la adresa de internet <http://www.eia.doe.gov/oiaf/ieo/index.html>.

¹⁷ Joe Barnes, Amy Myers JAFFE, „The Persian Gulf and the geopolitics of oil”, în revista *Survival* vol. 48, nr. 1, Spring 2006, p. 148.

reprezintă o provocare, dar și o oportunitate pentru factorii de decizie americani. Modul în care își va juca rolul în Golf va avea impact atât asupra relațiilor cu țările din regiune, dar și cu Europa, China, Japonia și India.

Dincolo de aceste provocări și amenințări, reale sau doar ipotetice, SUA au devenit extrem de sensibile la orice acțiune care ar afecta livrările de petrol.¹⁸ Rezervele Statelor Unite permit funcționarea economiei americane timp de două luni, în timp ce principalele importuri de petrol americane, din Arabia Saudită și zona Golfului, au nevoie de trei luni pentru a ajunge în Statele Unite. Dacă Iranul și-ar opri exporturile sau dacă Venezuela ar intra din nou în grevă, SUA ar rămâne fără petrol.¹⁹ Nu întâmplător, în momentul de față, state ca Ciad, Nigeria sau Angola asigură circa 15% din resursele de hidrocarburi ale SUA, iar reducerea dependenței excesive de importurile din zona Golfului sau Venezuela constituie o dovadă a interesului american pentru cele 30-50 de miliarde de barili de petrol, rezerve de către estimate a exista în zona Golfului Guineei.

Nevoia de resurse a Chinei: O altă problemă serioasă cu care se confruntă Statele Unite în competiția pentru resurse energetice este nevoia de resurse a Chinei.²⁰ Pentru a-și menține ritmurile de creștere care parcă sfidează legile economice, China are nevoie de resurse energetice, mai ales de petrol. Creșterea prețurilor mondiale în ultimul an se explică și prin importurile tot mai mari ale Chinei. Pentru a-și asigura necesarul energetic, China intenționează să exploateze rezervele de hidrocarburi din perimetrul insulilor Spratly²¹, dar astăzi poate încă întrarea în competiție cu Japonia, Taiwan sau Indonezia. Conform estimărilor specialiștilor, în viitorul apropiat, există posibilitatea ciocnirii intereselor energetice ale SUA și Chinei în Marea Chinei de Sud. Unele estimări situează Marea Chinei de Sud printre primele patru mari zone de petrol și gaze naturale ale lumii, și, comparat cu transportul pe calea ferată sau prin conducte, costul transportului pe mare este mult mai redus²².

Fiind unul dintre cei mai mari consumatori de energie, China a devenit un client important pentru OPEC. În acest sens, OPEC a deschis cu Beijingul un dialog

¹⁸ Potrivit relatărilor presei britanice și ruse din aprilie 2005, Comisia Națională de Informații din SUA a elaborat o „listă neagră”, inclusiv 25 de state producătoare de petrol, printre care Venezuela, Peru, Bolivia, Nigeria și Sudan. Lista este reîmnoită la fiecare săse luni, pentru a oferi o căt mai bună informare administrației Bush cu privire la evoluția globală și pentru a ajuta la stabilirea direcțiilor prioritare de acțiune pentru guvernul american. Potrivit documentului, dacă situația o cere, Statele Unite pot interveni militar pe teritoriul acestor țări, care produc petrol sau controlează trecerea petrolierului. (Zuo JIANXIAO, „A fost dezvăluită o listă secretă neagră/SUA doresc să intervină militar pe teritoriul țărilor producătoare de petrol”, agenția de știri *China Nouă* 22.04.2005).

¹⁹ Dragoș TĂBĂRAN, „Superputerea singuratică/Agenda de securitate a Americii”, în publicația lunară *Cadrul politic*, nr. 25, mai 2005, p. 18 și 19.

²⁰ China a consumat cu 15% mai multă către în anul 2004 și și-a extins producția proprie cu doar 2% (chinezii determinând 40% din creșterea cererii de petrol din ultimii ani).

²¹ Datorită rezervelor de hidrocarburi din perimetrul Insulele Spratley, acestea sunt considerate de specialiști ca „Bosnia Oceanului Pacific”, fiind revendicate concomitent de China, Brunei, Filipine, Malaysia, Taiwan și Vietnam.

²² Zuo JIANXIAO, *loc. cit.*

energetic menit să asigure un sistem stabil de furnizare a petrolului. China importă aproximativ 800.000 de barili/zi din Arabia Saudită, Iran și Indonezia (cei mai mari furnizori ai OPEC). Fiind a doua mare piață energetică din lume (3 milioane barili/zi), față de SUA care are un consum de 10 milioane barili/zi²³, China devine de asemenea, un partener important pentru OPEC. În condițiile creșterii economice a Chinei, se preconizează o creștere a investițiilor OPEC în China, deși relații între mari companii petroliere din țările OPEC și cele din China existau și înainte de declanșarea acestui dialog instituționalizat²⁴.

În momentul de față, importurile de hidrocarburi ale Chinei sunt asigurate în special din patru direcții: Iran, Arabia Saudită, Rusia și Africa subsahariană.

China este un important cumpărător al petrolului brut al Iranului, iar Teheranul beneficiază de pe urma implicării Chinei într-o serie de proiecte ambițioase în domeniul infrastructurii.

Întrucât China deja nu mai poate să facă față cerințelor interne, orice creștere a cererii interne se traduce într-o cerere sporită la importuri. Iranul, fiind un producător major de petrol și gaze naturale, este acum a doua mare sursă de importuri energetice a Chinei, după Arabia Saudită.

În octombrie 2004, a fost încheiată o tranzacție între cele două state în domeniul gazului natural lichefiat (GNL). Conform publicației iraniene *Sharq*, China va cumpăra 250 de milioane de tone de GNL din Iran, în următorii 30 de ani, și va exploata giganticul câmp petrolifer Yadavaran. Accastă tranzacție ar putea în cele din urmă să ajungă la 15-20 de milioane de tone pe an, valoarea totală ridicându-se la 100 de miliarde de dolari.

În acest context, unii analiști apreciază că Iranul vrea „*să cumpere*” securitate, promițând Chinei că va deveni pentru ea ceea ce a devenit Arabia Saudită pentru Statele Unite²⁵.

În ultimii ani, Beijingul a început o infiltrare sistematică în Africa petrolieră, pe domenii și în zone precum: Sudan, Angola, Nigeria, Ciad, Gabon, Coasta de Fildeș și Guineea Ecuatorială²⁶. Sudanul îi asigură, în prezent, circa 7% din necesarul de petrol. Cel mai mare exportator de petrol din Africa rămâne, însă Nigeria, stat plasat până acum în sfera de influență americană. China a obținut recent patru licențe de explorare a petrolului nigerian, în schimbul unei investiții de 4 miliarde de dolari în lucrări de infrastructură. Pe lângă acestea, China va rafina 110.000 de barili de petrol/zi la Rafinaria Kaduna și va dispune de 45% din resursele pe care compania nigeriană „OML-130” le exploatează („OML-130” controlează unele din cele mai mari bazine

²³ Vezi www.iht.com/articles.

²⁴ Încă din anul 2001, Saudi Aramco, cea mai mare companie mondială de producție a petrolului, a contribuit la extinderea unei rafinării din provincia Fujian, împreună cu China Petroleum&Chemical, Sinopec și Exxon Mobil, semnând un contract în valoare de 3,5 miliarde de dolari; în schimb, Sinopec era recompensată în anul 2003 cu contracte de explorare a gazului în Arabia Saudită.

²⁵ Ariel COHEN, „Troița de la Shanghai. Pe întinderile Eurasiei se duce un nou „Mare joc” ”, *Agenția Rusia la zi*, 22.06.2006.

²⁶ „Geopolitica petrolului”, în grupajul *Dosare ultrasecrete*, în cotidianul *Ziua*, 19 august 2006.

mondiale de petrol și gaze naturale). Investiții în infrastructură și contracte privind exportul de petrol au fost realizate recent de China și cu alte state africane: Gabon, Coasta de Fildeș și Guineea Ecuatorială. Se poate, aşadar, vorbi despre o strategie petrolieră a Chinei în Africa, promovată după anul 2000.

În perspectivă, Rusia ar putea deveni și ea un furnizor important de resurse energetice pentru China. Conform „*Protocolul referitor la studierea problemei privind proiectarea și construirea petroductului Skovorodino (regiunea Amur) - frontiera R. P. Chineză*”, semnat de Rusia și China, în martie 2006, din cele 80 de milioane de tone de petrol care se preconizează să fie pompeate anual prin conducta Siberia de Est - Oceanul Pacific, 30 de milioane vor ajunge în China²⁷. În plus, China va primi aproximativ 80 de miliarde de metri cubi de gaz ruseșc anual²⁸. Potrivit expertilor, Rusia dispune de 18 miliarde de barili de petrol nevalorificat și de 196 trilioane de metri cubi de gaze în Siberia de Est și în Sahalin²⁹.

Acordul cu Beijingul îi permite Rusiei să-și extindă semnificativ exporturile energetice într-o din țările cu cea mai dinamică dezvoltare economică. Acest aspect, în mare parte, a determinat poziția președintelui Vladimir Putin, care a declarat că „*Siberia și Extremul Orient sunt regiunile cele mai de perspectivă ale țării noastre*”, în contextul în care și eforturile investiționale ale Japoniei sunt direcționate cu predilecție spre aceste zone (nu întâmplător, Japonia a devenit pentru Rusia cel mai mare investitor străin în proiecte de exploatare a petrolului și gazului natural din Sahalin³⁰, în condițiile în care exportul de petrol și gaze din Siberia spre China atinge anual o valoare de 18 miliarde de dolari)³¹.

În plus, China încearcă să-și asigure necesarul de resurse energetice și din zona Asiei Centrale, unde un rol important îl joacă *Organizația de Cooperare de la Shanghai (OCS)*³². Scopul acestei organizații era acela de a facilita „cooperarea în politică, economie, comerț, finanțe, pe plan militar, științifico-tehnic, cultural și educațional, ca și în energie, transporturi, turism și protecția mediului”. Foarte repede, însă, OCS a devenit un bloc energetic-financiar în zona centrală a Asiei, fiind considerată cea mai semnificativă „contrapondere” la interesele globale americane.

²⁷ Natalia MELIKOVA, „Petrol, gaze și Shaoli/La Beijing companiile rusești se vor bate pentru piața purtătorilor de energie din China”, în cotidianul *Nezavisimaya gazeta*, 20.03.2006.

²⁸ Eliza FRÂNCU, „Axa energetică Moscova-Beijing lasă pe dinafară Japonia”, în cotidianul *Gândul*, 23.03.2006.

²⁹ În anul 2006, Rusia preconizează extragerea a aproximativ 475 de milioane de tone.(Ilia NAUMOV și Oksana GAVŞINA, „Între Japonia și China se află conducta discordiei”, în cotidianul *Nezavisimaya gazeta*, 06.12.2005).

³⁰ „Flirt cu miros de petrol”, cu subtitlul: „Japonia aprofundează colaborarea cu Rusia ca o contraponere a tendinței chineze pentru dominație regională”, în cotidianul *Duma* (Bulgaria), 28.02.2005.

³¹ Ilia NAUMOV și Oksana GAVŞINA, *loc. cit.*

³² Fabio CAVALERA (corespondent de la Beijing), „China-Rusia/Marile manevre care însărmăntă Asia și America”, în cotidianul *Corriere della Sera*, 17.08.2005. Grupul celor cinci, cunoscut și sub denumirea de *Shanghai 5* a fost înființat la Shanghai, în anul 1996 și a reunit inițial Kazahstanul, Kirgizstanul, China, Rusia și Tadjikistanul în scopul de a contribui la soluționarea pe cale pașnică a disputelor de frontieră din zonă, la combaterea terorismului internațional, a traficului ilegal de arme și de droguri. Uzbekistanul a devenit membru cu drepturi depline al grupului în iunie 2001. Din anul 2001, grupul s-a transformat în *Organizația de cooperare de la Shanghai* și a pus accent pe cooperarea economică și pe combaterea terorismului de sorginte islamică.

În iunie 2006, la summitul de la Shanghai, venind în întâmpinarea necesităților energetice ale Chinei și celor politico-energetice ale Iranului, Rusia a propus crearea unui „club energetic” în cadrul OCS. De altfel, la aceeași reuniune, membrii OCS au adresat o invitație oficială Iranului, propunându-i să devină membru cu drepturi depline al organizației.

Acest proiect, cunoscut și ca „OPEC al gazelor naturale” beneficiază de sprijinul substanțial al Iranului. Având în vedere că Rusia și Iran controlează cele mai mari rezerve de gaze din lume, acest proiect energetic ar putea determina schimbarea substanțială a repartizării globale de forțe. Aceasta cu atât mai mult, cu cât Rusia este, de asemenea, al doilea exportator mondial de petrol, iar Iranul unul din membrii fondatori ai OPEC. Incluzând pe orbita sa Turcia și Iranul, dispunând de uriașe rezerve de gaze naturale, întinzându-se de la Marea Baltică și Marea Mediterană până la Oceanul Pacific, OCS intră în „marele joc” al secolului XXI.

Arabia Saudită: Importanța geopolitică a Arabiei Saudite provine îndeosebi din imensele sale rezurse de petrol. Se estimează că în următoarele decenii, regatul va rămâne o piesă esențială pentru dezvoltarea economiei mondiale, în pofida petrolierului furnizat de Rusia și de alte state din afara OPEC. Riadul controlează circa 25% din rezervele de țări de pe glob. De asemenea, Arabia Saudită rămâne primul exportator mondial de petrol și nucleul OPEC, deși multe voci afirmă că OPEC este o „relicvă”³³ a războiului rccc și că trebuie înlocuit cu altc aranjamente internaționale, controlate de mariile puteri.

Principalele exploatari sunt situate la Ghawar (70 de miliarde de barili) și Safanya (19 miliarde barili), în estul țării. Petrolul este controlat de familia regală, prin intermediul companiei Saudi Aramco și acoperă peste 90% din exporturi. Din punct de vedere al rezervelor de gaz, Arabia Saudită se situează pe locul al patrulea în lume. Riadul are intenția să își deschidă parțial piața, în special în domeniul gazelor (sunt necesare investiții de peste 25 miliarde de dolari).

Partenerii comerciali ai Riadului sunt SUA, Japonia, Coreea de Sud și statele vest-europene. În următoarele decenii se apreciază că Arabia Saudită trebuie să își sporească exporturile la minimum 22 de milioane de barili pe zi, pentru a satisface cererea de petrol și a evita o criză generală. Regatul își va păstra astfel importanța strategică. Rezervele statelor de la Marea Caspică și ale Rusiei nu vor echilibra pe termen lung resursele saudite, din cauza capacităților și a nenumăratelor probleme tehnice.

După 11 septembrie 2001, în Arabia Saudită s-a conturat un curent care promovează extinderea relațiilor economice și politice cu UE și cu Federația Rusă. S-a discutat intens, la începutul lui 2003, despre o posibilăalianță petrolieră între Riad și

³³ Mihai V. ZODIAN, „Arabia Saudită, o monarhie întărziată”, în Lumea 2005. Enciclopedie politică și militară, Centrul Tehnic Editorial al Armatei, București, 2005, p. 490.

Moscova. Totuși, interesele economice ale elitei saudite sunt încadrate în sistemele de afaceri din SUA și UE. Înținând cont de aceste date, se apreciază că SUA vor continua să aibă relații apropiate cu Riadul. În cel mai bun caz, Washingtonul va încuraja o liberalizare lentă a regimului, fără a pune în pericol furnizarea de petrol, deoarece *nici o altă țară nu poate înlocui Arabia Saudită ca furnizor de petrol, în plan global, fără a provoca o criză economică majoră*³⁴.

Iranul: Această țară se situează pe locul al doilea în lume în materie de rezerve de petrol confirmate, iar exporturile se ridică la circa 2,5 milioane de barili. Se apreciază că afectarea exporturilor iraniene de petrol ar produce daune enorme economiei mondiale, prin aceea că prețul barilului ar urca vertiginos până la 90-100 de dolari. Vecinii Iranului, mai ales Arabia Saudită, care are cele mai mari rezerve verificate din lume și pompează în jur de 9,6 milioane de barili pe zi, Kuweit-ul, Bahrein-ul, Qatar-ul și Emiratele Arabe Unite, exportă cea mai mare parte din producția lor prin strâmtoarea Hormuz, de-a lungul coastei sudice a Iranului, adică 40% din exportul mondial de petrol. Orice amenințare concretă la siguranța acestei rute de transport poate afecta direct piața globală a petrolierului³⁵.

În plus, Iranul devine principalul furnizor de petrol și gaze naturale pentru China, India, Japonia, ceea ce oferă Teheranului un atu suplimentar în politica internațională. Acesta dispune de cel de-al doilea zăcământ de petrol neexploat din lume, de aproximativ 125, 8 miliarde barili, urmat de Irak, cu resurse estimată la 115 miliarde de barili, depășit doar de Arabia Saudită cu aproximativ 260 de miliarde barili. Cu un astfel de potențial - aproximativ o zecime din totalul estimat la nivel mondial -, Iranul va juca în mod cert un rol cheie în ecuația energetică la nivel mondial.

În cazul Iranului nu contează doar cantitatea, ci, în egală măsură viitoarele capacitați de producție. Deși Arabia Saudită deține cele mai mari rezerve, producția acesteia este aproape de maximul ratei de sustenabilitate (aproximativ 10 milioane barili pe zi), ceea ce înseamnă că, în următorii 20 de ani, pe măsură ce va crește cererea gigantilor (SUA, China, India), nu va putea să crească semnificativ capacitatea de producție. Pe de altă parte, Iranul are un potențial de creștere semnificativ: dacă la acest moment produce 4 milioane de barili pe zi, poate să își crească producția cu aproximativ 3 milioane de barili. Sunt foarte puține state cu asemenea potențial, ceea ce face ca importanța Iranului ca producător să crească și mai mult în viitor.

Petrolul nu este singura resursă semnificativă. Iranul deține al doilea zăcământ de gaze naturale la nivel global, după Rusia, resursă exploataată în măsură foarte mică, lucru cu atât mai important, cu cât cererea pentru gaze naturale crește mai repede decât pentru orice altă sursă de energie, inclusiv petrolul.

³⁴ Ibidem, p. 492.

³⁵ Christopher DICKEY și Maziar BAHARI, *loc. cit.*

Deși firmele americane sunt interesate de exploatarea acestor resurse, accesul lor la zăcămintele iraniene este limitat prin *Actul de Sanctiune Iran-Libia*, semnat de Bill Clinton și reînnoit de George W. Bush în martie 2004. Ca urmare a rolului Iranului pe piața mondială a energiei, specialistii estimează că administrația Bush are două obiective strategice: accesul firmelor americane la câmpurile petrolifere și rezervele de gaze naturale ale Iranului, precum și limitarea prezenței competitorilor SUA pe piața energetică iraniană.

Evident, interdicția aplicată firmelor din SUA de a coopera cu Iranul în domeniul energetic nu îi lasă acestuia altă alternativă decât colaborarea cu competitorii SUA în domeniul energetic.

Irakul: Întrucât această țară detine resurse energetice de valoare strategică, reluarea în considerare a producției Irakului aduce în discuție problema dacă Bagdadul este pregătit să reentre în sistemul OPEC. Dacă Irakul va reîntra în OPEC, va fi foarte greu de hotărât asupra împărțirii cotelor de producție între Bagdad și ceilalți membri. În anul 2003, OPEC a amânat această discuție a realocării, datorită faptului că majoritatea membrilor au produs aproape de nivelul capacitații maxime. Oricum, recuplarea Irakului ar putea forța OPEC-ul să ia în discuție această chestiune mai devreme.

Odată cu capturarea fostului lider irakian Saddam Hussein, în decembrie 2003, prețul petrolului a scăzut, situația că nu s-a menținut și după declanșarea campaniei de atențe în țară.

Producția irakiană de petrol își revine greu, pe fondul încrederei scăzute a pieței, ca urmare a nenumăratelor acte de sabotaj întreprinse asupra infrastructurii petroliere. În așteptarea producției irakiene de petrol, miniștrii OPEC au decis să mărească lent cotele de producție. Analiștii subliniază că, din cauza creșterii permanente a cererii de petrol brut, viitorul pieței mondiale de petrol va fi dependent de producția de petrol a țărilor nemembre OPEC, de politica de producție a membrilor OPEC, de reluarea producției din Irak și de situația politică din țările producătoare de petrol.

Veniturile provenite din petrolul irakian se ridicau la 18,2 miliarde de dolari în 2004, în timp ce țara avea nevoie pentru investiții în reconstrucția țării de peste 100 miliarde de dolari. În vederea reconstrucției Irakului, acesta are însă nevoie de ajutorul statelor donatoare (dat fiind și ritmul lent al programului de reconstrucție).

Strategiile alternative pentru dezvoltarea sectorului petrolier presupun soluționarea diferendelor etnice și religioase apărute în teritoriile locuite de kurzi și šiiți și care sunt bogate în petrol. Noua constituție a Irakului ridică multe probleme legate de viitorul sectorului petrolier și de reorganizarea companiei sale naționale de petrol sau trecerea puterii din domeniul sectorului petrolier în sarcina autorităților regionale.

Fostul Secretar american al Comerțului, Don Evans, aprecia, în primăvara anului 2004, că producția petrolieră a Irakului va atinge nivelul de 5-6 milioane de barili pe zi peste 3 ani. Anterior, ministerul de resort din Irak considerase că un asemenea rezultat va fi atins în anul 2014. Ministerul petrolului din Irak va pregăti o strategie de alocare a terenurilor petroliere către întreprinzătorii privați, prin purtarea de negocieri cu vechii participanți și noii oferanți.

G8 și securitatea energetică – o strategie pentru secolul XXI

Subiectul numărul unu pe agenda Grupului celor 8 state industrializate (G-8), reunit în iulie la St. Petersburg a fost securitatea energetică. Concentrarea pe acest subiect a fost determinată de piața mondială etanșă a petrolului și prețul crescut al barilului de petrol. A fost de asemenea influențat de amenințarea teroristă, instabilitatea din unele state exportatoare, naționalismul, teama de competiția pentru resurse, rivalitățile geopolitice și nevoile fundamentale de energie ale țărilor pentru a sprijini dezvoltarea economică. De asemenea un alt motiv se referă la neliniștea legată de insuficiența resurselor pentru cererea energetică mondială în anii care urmează³⁶.

Cei 8 sunt de acord că o dezvoltare dinamică a civilizației depinde de accesul la resurse. Această dezvoltare este asigurată printr-un parteneriat consolidat între țările producătoare și cele consumatoare, inclusiv un dialog întărit privind creșterea interdependenței energetice și securitatea cererii și ofertei. S-a subliniat că deschiderea, transparența, eficiența și competitivitatea piețelor energetice reprezintă baza pentru strategia de securitate energetică a G8³⁷.

La Sankt Petersburg a fost adoptat un *Plan de Acțiune pentru întărirea securității energetice globale* prin creșterea transparenței, predictibilității piețelor mondiale energetice, prin îmbunătățirea climatului investițional în sectorul energetic, a siguranței fizice a infrastructurii critice energetice, reducerea sărăciei energetice și rezolvarea problemelor legate de schimbările climaterice.

Acest Plan prevede reducerea barierelor pentru comerțul și investițiile din sectorul energetic, permitând accesul companiilor din țările producătoare sau consumatoare la investițiile și achizițiile de pe piața mondială. Este subliniată, de asemenea, necesitatea unei mai bune distribuții a riscurilor între toți membrii sistemului energetic de furnizare se poate obține prin diversificarea tipurilor de contracte, introducerea unor contracte pe termen lung, o procedură potrivită de luare a deciziilor și prin aplicarea acordurilor contractuale.

În vederea îndeplinirii obiectivelor și scopurilor din domeniul securității energetice globale, G8 va avea în vedere reducerea sărăciei energetice a țărilor în curs de dezvoltare. Reprezentanții G8 și-au reafirmat angajamentul de realizare a

³⁶ „G-8 se încheie fără a avansa în problema „securității energetice””, în cotidianul *Le Monde*, 18.07.2006.

³⁷ Articolul „Putin apără bilanțul summitului „său” G8”, în cotidianul *Le Figaro*, 18.07.2006.

obiectivelor de reducere a efectului de seră, soluționarea schimbărilor climaterice, prin promovarea unui dialog cuprinzător cu privire la viitoarele acțiuni.

Securitatea și dependența energetică a Uniunii Europene - relația cu Rusia

Deși țările UE nu dețin resurse energetice importante, aceasta este unul din cei mai mari consumatori mondiali de energie primară (în special petrol și gaze), dependența sa de importuri fiind semnificativă. În prezent, atât importurile de petrol, cât și cele de gaze naturale ale UE provin în cea mai mare parte din Rusia și Norvegia.

În Uniunea Europeană se estimează că cererea de gaze naturale va fi în anul 2020 cu aproape 70% mai mare decât a fost în anul 2000. În același timp, UE își va reduce propria producție cu circa 10%, devenind astfel și mai dependentă de resursele din import, în special din Rusia³⁸. Pentru a acoperi acest deficit, se prevede o injectie de 29-46 miliarde dolari din capitalurile europene în prospectare și extracție de hidrocarburi³⁹.

Dintre cele 25 de state ale Uniunii Europene, în 2005, numai Danemarca și Olanda nu au avut nevoie de importuri de gaze naturale. În schimb, 14 țări din UE au importat fiecare peste 95% din necesarul de consum propriu. Această dependență de importuri a produs creșterile uriașe de prețuri din unele țări. Cele mai mari majorări de preț pentru consumatorii casnici, în 2005, au avut loc în Slovacia (+30%), Luxemburg (+27%) și Republica Cehă (+27%). Pentru consumatorii industriali, trendul a fost și mai accentuat, în Spania, unde prețurile au crescut cu 55%, iar în Marea Britanie, cu 48%. Conform Eurostat, și în România s-a manifestat așași tendință⁴⁰.

În contextul unei creșteri economice în UE de 7% și a unei economisiri substanțiale de energie (3,4% pe an), deficitul livrărilor de hidrocarburi din Rusia (adică diferența dintre nevoile Europei de energie rusească și posibilitățile de export ale Rusiei către Europa) va fi în anul 2015 de la 62 la 91 milioane de tone de petrol și de 24 miliarde de metri cubi de gaz, în funcție de dinamica cererii europene.

Unele guverne europene sunt îngrijorate de faptul că o creștere a importanței Moscovei în calitate de furnizor de resurse energetice, la nivelul întregii Europe, se transformă într-o amenințare economică și politică la adresa întregului continent.

Specialiștii estimează că „resursele de petrol din Marea Nordului sunt aproape epuizate, iar Europa va fi, în curând, total dependentă de resursele energetice din restul lumii și, în special, de gazele naturale din Rusia”⁴¹.

Spre exemplu, Germania importă 35% din necesarul său de petrol și 40% din necesarul de gaz din Rusia, mai mult decât oricare altă țară europeană. Experții

³⁸ Ioan HUSAR, „De ce crește continuu prețul gazelor naturale?”, în cotidianul *Cuvântul liber*, 01.08.2006.

³⁹ George CUȘNARENȚU, „Energie și politică, un cocktail amețitor pentru Europa”, în cotidianul *Cronica română*, 20.07.2006.

⁴⁰ Daniel CATANĂ, „Prețul gazelor naturale „explodează” în Europa”, în publicația săptămânală *Capital*, 20-26.07.2006.

⁴¹ Bertrand BENOIT și John THORNHILL, „Rezervele de gaze naturale oferă Rusiei prea multă putere asupra Europei”, în cotidianul *Financial Times*, 12.01.2005.

preconizează că dependența Germaniei de importurile din Rusia va atinge 60-70% până în anul 2020.

În acest context, UE trebuie să analizeze foarte atent potențialele sale surse de aprovizionare cu resurse energetice. Oportunitatea care se deschide pentru UE este cea a reducerii dependenței sale energetice de Rusia prin aprovizionarea cu petrol și gaze naturale din țările care fac parte din Regiunea extinsă a Mării Negre - în special țările de la Marea Caspică⁴².

Consiliul European din 24 martie 2006 a dedicat un capitol special „*Politicii energiei pentru Europa*”. Prioritățile acestuia se îndreaptă către promovarea, în țările din vecinătatea UE, de abordări similare celor de pe piața internă proprie și către creșterea rolului regulatorilor în domeniul energiei.

O altă direcție de diversificare a resurselor de energie și a rutelor de transport este analizată de Janusz Bugajski, director în cadrul Centrului pentru Studii Strategice și Internaționale din SUA. El a subliniat necesitatea desprinderii Europei de dependența acută manifestată față de Federația Rusă în furnizarea de petrol și gaze naturale⁴³. Aceste surse și rute ar putea include, pe lângă rezervele din regiunea caspică, pe cele din Egipt⁴⁴, Algeria⁴⁵, Orientul Mijlociu, Iran⁴⁶, Nigeria și Trinidad Tobago.

Prin urmare, mizele aprovizionării energetice a UE impun o schimbare a viziunii strategice europene. Diferendul rusu-ucrainean pe tema gazelor naturale de la începutul anului 2006 a reliefat natura acestor mize și a provocărilor cu care se confruntă UE în domeniul aprovizionării energetice.

Ideea unei politici energetice comune a Uniunii Europene a fost vehiculată în diferite contexte. Cu ocazia întâlnirii de la Hampton Court din octombrie 2005, pe

⁴² Actualmente, nu există un consens în ceea ce privește potențialul caspic referitor la producția și exploatarea de hidrocarburi. Există opinii conform cărora zăcăminte de petrol sunt estimăte la 70-200 miliarde de barili, fiind identificate aproximativ 400 de câmpuri petroliifere, fiecare putând furniza minim 500.000 barili. Astfel, rezervele petroliere din regiune le-ar depăși pe cele din Marea Nordului și Alaska luate la un loc, precum și pe cele ale Orientului Mijlociu.

⁴³ Numerosi analiști avertizează că Rusia încercă, de fapt, să creeze și Israelului o dependență energetică de genul celei instalate deja în Europa. În domeniul energetic, Israelul depinde aproape în totalitate de importuri, resursele sale de combustibili fosili fiind neglijabile. În prezent, se bazează pe cărbunele adus din Australia, Africa de Sud și Marea Britanie, ca și pe petrolul din Mexic, Egipt și Africa Occidentală. Previziunile specialiștilor sunt, însă, alarmante. Ei avertizează că, în jurul anului 2010, Israelul riscă să se confrunte cu o criză energetică severă, dacă nu va reuși să-și diversifice sursele de aprovizionare cu combustibili. În acest context, Gazprom s-a oferit să furnizeze gaz natural Israeltului, prin intermediul unui gazoduct care trece prin Turcia. (vezi materialul „Geopolitica petrolierului”, în grupajul *Dosare ultrasecrete*, în cotidianul *Zina*, 19 august 2006).

⁴⁴ General Petroleum Corporation din Egipt a semnat în anul 2000, cu Union Fenosa, al treilea operator pe piața electricității din Spania, un contract pentru livrarea a 4,4 miliarde de metri cubi de gaz natural lichefiat (GNL) pe an, timp de 25 de ani. Un alt contract de export de GNL egiptean a intrat în vigoare în 2005 având ca destinatar Franța. Este vorba de livrarea spre operatorul public francez Gaz de France a 4,8 miliarde de metri cubi de GNL pe an, timp de 20 de ani, ceea ce reprezintă 10% din nevoile ei de GNL.

⁴⁵ La sfârșitul lunii mai 2006, Rusia a încheiat cu Algeria o înțelegere de cooperare. *Algeria - alături de Rusia - este cel mai mare furnizor de gaze naturale pentru Europa*. Un motiv temeinic pentru ca Putin să-și dorească relații bilaterale privilegiate cu liderii algerieni. Pentru a-și atinge obiectivul, a acceptat chiar să șteargă datoria istorică a Algeriei față de Rusia, în valoare de 4,7 miliarde de dolari. A obținut în schimb „acces exclusiv” pentru companiile rusești la rezervele algeriene de gaze naturale și petrol. Astfel, Gazprom și Sonatrach vor coopera, de pildă, în furnizarea gazului natural în Franța.

⁴⁶ „UE este interesată de un parteneriat cu Iranul în domeniul gazelor”, Agenția de știri *Mediafax*, 20.02.2006. Iranul exportă gaze naturale în Turcia, dar nu și în Europa. Disputa cu statele occidentale în problema nucleară i-a diminuat însă șansele de a deveni o alternativă pentru Uniunea Europeană față de livrările de gaze asigurate de Rusia.

timpul președinției britanice a Uniunii Europene, premierul Tony Blair a afirmat necesitatea formulării unei politici energetice europene coerente și a examinării posibilității realizării unei rețele paneuropene, amintind de dependența în creștere a Europei de importurile de hidrocarburi.

În ianuarie 2006, guvernul polonez nu a ezitat să propună ca o contraponere la măsurile punitive luate de partea rusă, înființarea unei noi organizații afiliate la NATO și UE pentru a asigura securitatea energetică a celor 32 de state situate de ambele părți ale Atlanticului. Conceptul, inițial prezentat de premierul polonez Kazimierz Marcinkiewicz în cadrul summitului economic de la Davos, prevede înființarea Tratatului European pentru Securitate Energetică în baza regulii „*toți pentru unul, unul pentru toți*”.⁴⁷ Participarea la acest tratat ar putea asigura securitatea furnizării în situații de criză a energiei electrice, a gazelor și petrolierului. Propunerea a fost înaintată șefilor celor 25 de state membre ale UE, țărilor membre NATO, Canada, SUA, Islanda, Turcia, Norvegia, Bulgaria și România, precum și șefilor NATO, Comisiei Europene și fostului șef al UE pentru politică externă, Javier Solana. Pentru ca acest acord să intre în vigoare ar trebui să fie aprobat de majoritatea statelor UE, precum și de țările europene bogate în resurse energetice, cum ar fi Norvegia.

La 5 ianuarie 2006, președintele francez Jacques Chirac a prezentat un *Memorandum privind politica energetică*, care a fost prezentat cu ocazia Consiliului European din primăvară (martie 2006) ale cărui lucrări au fost consacrate acestui subiect. Comisia europeană a prezentat la 6 martie 2006 un document strategic: *Cartea verde privind politica energetică europeană în domeniul securității furnizărilor de energie, competitivității și dezvoltării durabile*⁴⁸. Cartea verde examinează toate aspectele esențiale ale unei politici energetice ambicioase și coerente în lumina noilor provocări cu care se confruntă UE: dependența crescută vizavi de importurile de hidrocarburi, instabilitatea prețurilor pe piața internațională a energiei și aplicarea Protocolului de la Kyoto⁴⁹.

Președinția austriacă a UE și-a asumat acest dosar făcând din el o prioritate politică. În aceeași măsură, dar și mai presat în urma „*crizei gazului*” dintre Rusia și Ucraina, președinția austriacă în exercițiu a UE a subliniat faptul că Europa are nevoie de o strategie colectivă și coezivă pentru a rezolva problema securității furnizării de energie. În acest lucru înseamnă formularea unei perspective europene asupra problemei și, implicit, renunțarea la suveranitatea națională pe acest domeniu.

Politica energetică europeană comună se bazează pe următoarele principii:

- *Diversificarea produselor energetice*. Dependența prea mare de o sursă de energie reprezintă o slăbiciune. A fost cazul petrolului în 1973 și 1979 și poate fi cazul gazelor naturale în viitor, dacă se continuă să se privilegieze dezvoltarea sectorului energetic pe baza acestei surse. În aceste condiții, ar trebui apelat la sursele reciclabile de energie și reluată dezbaterea despre rolul viitor al energiei nucleare.

⁴⁷ Propunerea Poloniei privind tratatul european pentru securitate energetică, în periodicul *Jane's Terrorism and Security Monitor*, rubrica „*Other News Sources*”, 02.03.2006.

⁴⁸ La adresa de internet www.europa.eu.int/comm/energy/green-paper-energy.

⁴⁹ Cartea verde „*O strategie europeană pentru energie sigură, competitivă și durabilă*” a fost difuzată pe 8 martie 2006 și este disponibilă pe site-ul www.europa.eu.int.

● *Diversificarea surselor de aprovizionare și a rutelor.* Dependența de un număr redus de gazoducte este periculoasă. Varșovia își dorea lansarea unui proiect de construire a unui terminal maritim pentru gaz lichefiat, eventual cu ajutorul Uniunii Europene, proiect prezent de altfel în cadrul rețelelor transeuropene. Viena, la rândul său, susține construirea unor alte gazoducte, în special a proiectului „Nabucco”, care prevede legarea Mării Caspice – cu resursele din Iran și Turkmenistan – de Europa trecând prin Turcia, dar ocolind Rusia.

● *Dialogul cu țările producătoare.* În acest context, dialogul cu Federația Rusă, lansat în octombrie 2000 a dat rezultate semnificative. Este logică aprofundarea discuțiilor cu Ucraina, țară de tranzit pentru gazul rusesc, dar și pentru cel din Asia Centrală, cu care UE tocmai a încheiat un memorandum de cooperare. De asemenea, UE urmărește promovarea dialogului cu Norvegia, OPEC, țările din regiunea Golfului Persic și de la Marea Caspică.

● *Un cadru internațional de reglementare.* Importanța țărilor de tranzit nu trebuie subestimată. Carta Energiei și Protocolul de Tranzit pot constitui baza legală pentru un angajament viitor al părților. Având ca obiectiv crearea unei piețe continentale a energiei, cu reguli bine stabilite și un proces comun de luare a deciziilor, acest cadru legal ar putea fi soluția pentru securitatea energetică a Uniunii. Comunitatea energetică stabilită de curând între statele Europei de Sud-Est, la inițiativa UE, reprezintă un pas important în această direcție.

● *Diplomaticie și cooperare.* Acest principiu presupune acțiuni diplomatice și cooperarea cu celelalte țări consumatoare (SUA, Japonia, China, India) în vederea reducerii tensiunilor de pe piața energiei și a ameliorării securității furnizărilor mondiale de energie.

● *O piață internă a energiei.* Nu este indicată neglijarea pieței interne a energiei, care nu poate funcționa decât în condițiile unui sistem de stocare comun și a unui nivel adecvat de conexiune în vederea atenuării oricărei crize posibile.

Oportunitatea unei astfel de politici comune externe de alimentare energetică a Uniunii Europene, completată de mecanisme de solidaritate între statele membre, este mai actuală decât oricând. Elementul esențial pentru progresul către o politică europeană îl reprezintă însă voința politică a statelor membre. În absența unei astfel de voințe nimic nu poate fi realizat deoarece tratatele comunitare nu prevăd nimic la acest capitol. Șefii de stat și de guvern au acceptat să includă în proiectul Tratatului constituțional principiul unei politici comune și să precizeze obiectivele⁵⁰.

Federația Rusă este cel mai bine definită în planul relațiilor economice și politice internaționale prin conceptul de „superputere energetică”⁵¹. Strategia Energetică a Rusiei până în 2020, aprobată în mai 2003, întărește faptul că prețurile

⁵⁰ Matthias RUETE, „La politique énergétique de l’Union européenne”, în revista *Défense nationale*, april 2006, p. 20.

⁵¹ Strategia energetică a Rusiei până în 2020 prevede creșterea exportului de petrol și gaze. Rusia preconizează să extragă anual 450-520 de milioane de tone de petrol și 628-730 miliarde de metri cubi de gaze. Și astă în condițiile în care în anul 2005 s-au extras 470,2 milioane de tone de petrol și 636 de miliarde de metri cubi de gaze. (Evilalia SAMEDOVA și Aleksei KRASAKOV, „America și Europa vor sa rămână fără petrol și gaze”, în cotidianul *Nezavisimaya gazeta* 06.02.2006).

la energie vor juca un rol crucial în definirea termenilor și condițiilor relațiilor dintre Rusia și Europa. Exporturile de petrol brut sunt o sursă strategică de venituri pentru Rusia, deoarece exporturile asigură circa 25% din veniturile guvernului rus. Se estimează că o creștere cu 1 dolar/baril a prețului de referință al petrolului rus *blend* din Ural aduce circa 1 miliardă de dolari câștiguri suplimentare⁵².

În ultimii ani a crescut puternic dependența țărilor occidentale de livrările de petrol și gaze din Rusia. Datele statistice sunt graitoare în această privință: Germania își satisfac cerințele de gaze naturale în proporție de 40%, Italia - de 30%, Franța - de 30%, Austria - de 75%, Finlanda - de 100%⁵³. Indicatori ridicați se înregistrează și la livrările de petrol în aceste țări.

Deși Europa încearcă să găsească soluții alternative pentru aprovizionarea energetică, fără implicarea Rusiei, specialiștii estimează drept cea mai sigură soluție pentru rezolvarea deficitului energetic o reprezentă un parteneriat viabil între Rusia și Uniunea Europeană prin construirea unor noi trasee de transport și a unor mari depozite de stocare a hidrocarburilor în țările consumatoare ale Europei⁵⁴. Participarea Rusiei la aceste proiecte este văzută ca o condiție obligatorie a unei alianțe energetice. Primul dintre aceste proiecte vizează construirea unui gazoduct nord-european care va reduce riscurile tranzitului și, prin urmare, va face mai stabilă piața gazelor. Conducta va fi amenajată pe fundul Mării Baltice, din Rusia până în Germania, ocolind alte țări. Noul tronson va asigura către anul 2013, creșterea livrărilor de gaze rusești în Europa până la 55 miliarde de metri cubi pe an. Pentru Rusia și Europa, atraktivitatea acestui proiect constă în faptul că el le diversifică fluxurile de gaze la export și import. Mai mult, acest proiect este un exemplu de colaborare după principiul străzii cu circulație în ambele sensuri. Rusia permite accesul partenerilor germani la unul din cele mai mari zăcăminte ale sale, primind în schimb accesul la rețeaua acestora de distribuire a gazelor în Europa.

Regiunea Extinsă a Mării Negre – placă turnantă în asigurarea securității energetice a Uniunii Europene

Marea Neagră a devenit deja o regiune de importanță vitală pentru achiziția de energie pentru partea europeană și se apreciază că rolul acestei zone va deveni din ce în ce mai însemnat în viitor.

⁵² Rusia a refuzat să se alăture OPEC-ului, alegând în schimb să-și urmeze propria direcție de expansiune. Acum 10 ani, OPEC controlă în jur de 50% din piața petrolieră mondială. În prezent, această parte s-a redus la circa 40%, mai ales din cauză că Rusia și-a sporit producția. Există indicii că Moscova intenționează să creeze o organizație similară OPEC-ului, cu statele producătoare de petrol din regiunea caspică.

⁵³ „Occidentul a devenit dependent din punct de vedere energetic de Moscova/Ridicarea puternică a tonului poate întrerupe contactul stabilit cu autoritățile Federăției Ruse”, în cotidianul *Nezavisimaya gazeta*, 10.04.2006.

⁵⁴ Parteneriatul pentru cooperare UE-Rusia, semnat în 1994 și intrat în vigoare în 1997, expiră la data de 30 noiembrie 2007. Acest parteneriat ar fi trebuit extins anual, dar atât Moscova, cât și Bruxelles-ul au dat semne că doresc o renegotiere. Principalele teme de discuție vor fi planurile Rusiei de a construi noi conducte pentru aprovizionarea Europei, investițiile străine în dezvoltarea sectorului energetic rusesc, prețul energiei sau chestiuni legate de competitivitatea acestui sector. (Radu BURNEȚE, „UE ia masa cu Putin, cu dosarul energetic sub braț”, în cotidianul *Ziarul Financiar* din 20 octombrie 2006).

Statele UE importă aproximativ 50% din energia utilizată, această valoare urmând să ajungă la 70% în 2020. Marea Neagră va deveni o verigă importantă în transportul resurselor din Marca Caspică în Vest. Punctele forte ale acestei regiuni provin în principal din aşezarea sa geostrategică și resursele naturale pe care le deține.

Oportunitatea care apare pentru Regiunea Extinsă a Mării Negre provine din capacitatea de rafinare actuală și din rețeaua existentă de conducte. În același timp însă, această regiune trebuie să facă față și unei mari provocări: participarea la proiectele energetice care urmează a deveni operaționale în următorii ani (în primul rând este vorba despre avantajele financiare).

Aprovizionarea cu petrol și gaze naturale a UE se poate face pe mai multe rute. Una dintre variante este prin Rusia, iar o alta prin țările din regiunea Mării Negre. Astfel, se pot dezvolta proiecte energetice alternative care să aibă ca obiectiv aprovisionarea UE cu resurse energetice în condiții de siguranță.

Există mai multe propuneri de asemenea proiecte, fiecare având propriile caracteristici tehnice și implicând un anumit număr de țări participante⁵⁵.

Pentru ca aceste proiecte să se realizeze este important să se obțină sprijinul unor mari companii private din domeniul energetic⁵⁶.

Interesele concurențiale și conflictuale din această regiune implică Ucraina și celelalte state membre GUAM (cu excepția Azerbaidjanului, care are propriile sale resurse energetice pe care le și exportă, celelalte trei țări depind de Rusia în asigurarea aprovisionării energetice și au un mare interes de a-și diversifica sursele)⁵⁷, precum și Turcia. Aceștia sunt competitorii pe zona „coridorului de alimentare cu energie” dintre zona caspică și Europa⁵⁸.

În iunie 2006, la summit-ul de la București, Ucraina a propus crearea unui nou mecanism de consultări - „Dialogul energetic al celor trei mari”, având în vedere Marea Neagră, Marea Baltică și Marea Caspică. Potrivit Kievului, acesta ar fi util pentru rezolvarea problemelor de colaborare dintre furnizorii și consumatorii de resurse energetice. Un exemplu în acest sens este conducta de transport Baku - Tbilisi - Ceyhan⁵⁹.

⁵⁵ Conducta din Rusia până în Turcia, traversând Marea Neagră, a fost inaugurată în ianuarie 2006 și va fi completată de o conductă de gaze care va fi finalizată la începutul anului 2007 („Abordări viabile ale cooperării la Marea Neagră”, în *Revista 22*, nr. 850, 20-26.06.2006).

⁵⁶ În acest sens, este elocvent faptul că, dintre cele șapte mari companii petroliere transnaționale („The Seven Sisters”) cu cifre de afaceri între 50 și 100 miliarde de dolari, cel puțin cinci sunt implicate direct cu investiții masive în cadrul consorțiilor din regiune. Guvernele Marii Britanii, Franței, Italiei, Norvegiei, Turciei s-au angajat masiv, inclusiv prin presunți politice și oferte generoase de finanțare, în sprijinul obținerii unor cote de participare mari pentru propriile companii care acționează alături de cele americane, în regiune.

⁵⁷ Scopul declarat al acestei organizații a fost extinderea colaborării economice bilaterale și regionale, dinamizarea contactelor politice, dar și contracararea influenței economiei rusești în această regiune. Statele membre GUAM consideră că traseele de conducte Baku-Tbilisi-Ceyhan și Baku-Tbilisi-Erzenum) ce vor conecta zona caspică de Europa vor avea o influență nu numai asupra pieței energiei, ci și asupra proceselor politice în regiune. Între organismele permanente ale GUAM figurează un Consiliu al combustibilului și energiei.

⁵⁸ În acest sens, geopoliticienii consideră că actorii care controlează sau domină accesul spre această regiune sunt cei mai în măsră să domine geopolitic și economic zona. Acest considerent a făcut ca rezolvarea problemei conductei de petrol să fie esențială pentru viitorul bazinului Marii Caspice și al zonei Asiei Centrale.

⁵⁹ „Marșul ucrainean peste trei mari”, *Agenția Rusia la zi*, 07.06.2006.

Acuta cerere de combustibil pe piața Ucrainei pune în fața autorităților acestei țări una din marile priorități, diversificarea surselor de aprovizionare cu materii energetice.

Relațiile cu furnizorii tradiționali de resurse energetice ai Ucrainei sunt în prezent nesigure, de aceea se pune tot mai acut problema găsirii unor noi furnizori de astfel de resurse, condiție a păstrării independenței economice a Ucrainei.

Această diversificare a piețelor de aprovizionare cu resurse energetice implică două aspecte: găsirea altor surse de combustibil energetic, adiționale celor provenite din Rusia crearea de noi trasee pentru noi furnizori de energie, prin tranzitarea Ucrainei. În acest sens, cei mai importanți exportatori de petrol și gaze pentru Ucraina pot fi Azerbaidjanul, Kazahstanul, Turkmenistanul și Iranul. Amplificarea relațiilor economice ale Ucrainei cu aceste țări trebuie privită, în primul rând, în acest context⁶⁰.

Ucraina a propus Azerbaidjanului să reunească posibilitățile lor de transport și export pentru a asigura un flux stabil de resurse energetice spre Uniunea Europeană. În acest sens, Kievul a oferit oleoductul Odesa-Brodî ca element al viitoarelor rute de tranzit de la Marea Caspică spre Europa. În perspectiva îndepărtată se are în vedere extinderea sistemului eurocaspic către nordul Europei, cu 280 km, de la Brodî la Adamova Zastava (Polonia).

În anul 2010 este posibilă o creștere anuală de până la 10 milioane tone din Azerbaidjan. Tot prin tranzitul prin Ucraina, Azerbaidjanul va deveni principalul furnizor de petrol pentru Europa de Est, incluzând Polonia, Germania, Cehia și Slovacia.

Al doilea nou partener important energetic al Ucrainei este Kazahstanul⁶¹. Conform unei declarații din 14 octombrie 2005, la Alma-Ata, a președintelui acestui țar, Nursultan Nazarbaev, Kazahstanul este interesat în transportul gazului și țărilei prin coridoarele de transport alese, respectiv și prin Ucraina.

În ce privește Turcia, analiștii susțin că poate deveni un „coridor energetic” și un „centru energetic”, datorită localizării sale geografice între piețe energetice dinamice a trei regiuni fragile, adică Balcani, Orientul Mijlociu și Asia Centrală⁶². Turcia vrea să joace un rol important în consolidarea securității energetice regionale și globale a livrărilor de resurse, prin realizarea de multiple oleoducte și gazoducte⁶³, terminale energetice și infrastructuri aferente:

1. *Oleoductul Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC)*, care a intrat în funcțiune în primăvara anului 2006, va avea un rol important în realizarea securității

⁶⁰ Gabriel I. NĂSTASE, „Ucraina, în rețeaua euro-asiatică de furnizare a energiei”, în cotidianul *Economistul*, 21.07.2005.

⁶¹ Al doilea mare producător de petrol dintre republicile foste sovietice, după Rusia, Kazahstanul produce circa 1 milion de barili pe zi, echivalentul cantității care ar putea fi pompată din rezervația naturală din Alaska. Până în anul 2015, producția zilnică a Kazahstanului s-ar putea tripla, ajungând la 3 milioane de barili/zi, circa 3,6% din producția mondială de anul trecut și o treime din contribuția Arabiei Saudite. („Cheney călăorește în Kazahstan, ultima frontieră a petrolierului”, *Bloomberg*, 3 mai 2006).

⁶² Hilmi GULER, *loc. cit.*

⁶³ Gazoductul rusu-turc care trece pe sub Marea Neagră, permite transportarea mai multor miliarde de metri cubi de gaz anual. Este conductă submarină cea mai adâncă din lume: în unele zone ea se află la 2 km adâncime. Rusia va furniza peste 60% din necesarul de gaze naturale din Turcia. Rusia intenționează construirea unui nou tronson, care să transporte gazele rusești către sudul Italiei, al Europei și către Israel. („Inaugurarea conductei submarine rusu-turcești”, la adresa de internet <http://www.bbc.co.uk/romanian>, 18.11.2005).

aprovisionării internaționale cu energie, prin interconectarea rețelei de oleoducte din Kazahstan, Azerbaidjan și Kazahstan.

2. *Oleoductul Samsun-Ceyhan*, va transporta 60 milioane tone pe an, în majoritate țiței din Kazahstan și Rusia, de la Marea Neagră la Marea Mediterană, precum și în punctele de cerere din Orientul Mijlociu (Israel)⁶⁴. Oleoductul Samsun-Ceyhan a fost proiectat în vederea fluidizării traficului tancurilor petroliere prin strâmtorile turcești. Această rută este cea mai scurtă de la Marea Neagră și traversează doar o singură țară, costurile fiind mai mici.

3. *Gazoductul Baku-Tbilisi-Erzurum (BTE)*, va avea o capacitate de 16 miliarde metri cubi anual și va deveni operațional până la sfârșitul anului 2006. Gazoductul BTE, intitulat și proiectul *Shah Deniz*, are o mare importanță pentru transportul gazelor pe părțile europene prin Turcia, precum și pentru acoperirea cererii interne din Turcia.

4. *Gazoductul Gazelor Naturale Arabe* este proiectat să devină operațional în anul 2008 și va facilita exportul gazului natural egiptean spre Iordania, Liban și Siria, urmând să fie extins spre Cipru și Turcia, apoi prelungit spre Bulgaria, Ungaria, România și Austria. Rezervele egiptene de gaz natural sunt de ordinul a 1.800 de miliarde de metri cubi, iar rezervele probabile ar fi de 3.000 de miliarde de metri cubi, potrivit autorităților. Turcia este interesată, de asemenea, de dezvoltarea rezervelor de gaze naturale irakiene, care în majoritate sunt localizate în nordul Irakului. Gazele naturale irakiene pot fi ușor conectate la rețea națională turcă, prin gazoducte ce vor fi construite în paralel cu oleoductul Kirkuk-Ceyhan, utilizând accesași calc.

5. *Gazoductul turco-greco-italian* este proiectat ca o extensie a conductei Turcia-Grecia, printr-o conductă construită sub nivelul Mării Adriatice.

6. *Gazoductul Trans-Caspic*. Turcia acordă cea mai mare importanță realizării acestui proiect, ca parte a *Coridorului Energetic Est-Vest*.

7. *Gazoductul Turcia-Bulgaria-România-Ungaria-Austria*, numit proiectul „*Nabucco*”, se estimează că va transporta, după anul 2010, aproximativ 43 miliarde de metri cubi de gaze naturale anual spre Europa.

Transportul în Europa al petrolului rusesc și caspic. Ruta balcanică

În momentul de față, regiunea balcanică este considerată un culoar de tranzit al hidrocarburilor dinspre Federația Rusă și regiunea Mării Caspice către centrul Europei și se află la intersecția marilor proiecte de infrastructură de care depinde, pe viitor, aprovisionarea și securitatea energetică a întregii Uniuni Europene. În

⁶⁴ Turcia și Israelul intenționează să construiască o rețea de patru conducte submarine pentru transportul petrolului și gazelor naturale din Rusia către Israel, Autoritatea palestiniană, Iordania și Liban. Prima etapă a proiectului - 50 milioane dolari - de fundamentare tehnico-economică va fi finanțată de Banca Europeană de Investiții. Interesată de participare s-a arătat și India, care are nevoie urgentă de livrări suplimentare de resurse energetice. După toate probabilitățile, conductele vor traversa Marea Neagră și apoi Turcia până la Ankara, Israelul urmând să devină principalul beneficiar al acestei noi rețele de transport a hidrocarburilor. (Simona H., „Un oleoduct pentru statul evreu”, în cotidianul *Curentul*, 03.05.2006).

prezent, există peste zece proiecte de conducte petroliere care tranzitează această regiune⁶⁵.

În acest sens, *Tratatul privind Energia Comunitară*, semnat la data de 25 octombrie 2005, joacă un rol major în asigurarea resurselor energetice și atragerea de investiții masive în proiectele de infrastructură energetică. Prin extinderea rețelelor sale strategice spre alte zone de aprovizionare, Uniunea Europeană va fi în măsură să-și diversifice resursele de aprovizionare și să eliminate astfel eventualele riscuri la adresa aprovizionării cu resurse energetice. Tratatul va facilita finalizarea acestor proiecte care implică și participarea statelor balcanice⁶⁶.

De asemenea, există proiecte de infrastructură balcanică energetică fără implicarea Uniunii Europene. Unul dintre aceste proiecte s-a concretizat prin semnarea de către Bulgaria, Albania și Macedonia, la sfârșitul anului 2004, a unei declarații de sprijinire a construcției unei conducte de petrol prin Balcani cu ajutorul SUA⁶⁷. Conducta de petrol va măsura 912 km, va face legătura între portul bulgar Burgas de la Marea Neagră și portul albanez Vlore de la Adriatica și va fi construită de societatea *Albanian Macedonian Bulgarian Oil Corporation (AMBO)*, înregistrată în SUA⁶⁸. Din anul 2008, conducta de petrol *AMBO* va avea o capacitate de transport de aproximativ 35-40 milioane tone de petrol pe an din zăcămintele exploataate de concernele petroliere occidentale din bazinul Mării Caspice. Costurile investiției sunt apreciate la 1,2 miliarde dolari.

La rândul lor, Bulgaria, Grecia și Rusia au semnat un acord de 677 de milioane de dolari care deschide drumul pentru construcția unei conducte petroliere trans-balcanice, finanțată din fonduri private, care va ocoli Bosforul⁶⁹. Având în vedere religia dominantă a celor trei state, conducta a primit denumirea de „*orthodoxă*”.

Conducta va avea o lungime de 285 de km și va lega Burgas de Alexandropolis, fiind o alternativă mai rapidă, mai sigură și mai ieftină decât transportul naval de petrol prin Bosfor. Capacitatea anuală preconizată va fi de 15 milioane de tone, odată ce este finalizată prima etapă a construcției, 24 de milioane de tone după terminarea celei de-a doua etape și 35 de milioane de tone la terminarea finală, cu o opțiune de extindere a acestei capacitați la 50 de milioane de tone.

⁶⁵ Mihai IONESCU, „România, pândită de „dictatul” Gazprom / Războiul conductelor”, în cotidianul *România Liberă*, 04.08.2006.

⁶⁶ „Uniunea Europeană a pus la punct o piață integrată de electricitate și gaz cu 34 de țări din Europa”, în cotidianul *Economistul*, 28.10.2005. Tratatul a creat o piață energetică integrată care cuprinde 34 de țări participante. Părțile semnatare ale acordului sunt cele 25 de state membre ale Uniunii Europene, alături de Albania, Bosnia - Herțegovina, Bulgaria, Croația, Serbia, Muntenegru, România, Fosta Republică Iugoslavă Macedonia și Administrația provizorie a provinciei Kosovo (UNMIL). Negocierile cu Turcia sunt în derulare. În plus, Moldova, Ucraina și Norvegia au statut de observator.

⁶⁷ În acest sens, interesul diplomaților occidentale pentru acordarea independenței provinciei Kosovo este ușor explicabil, atunci când se aduce în discuție un subiect evitat de mass-media: provincia se situează la intersecția unor rute centrale în materie de oleoducte și gazoducte (Vladimir ALEXE, „Marile puteri impun secesiunea provinciei Kosovo”, în cotidianul *Ziua*, 15.04.2006).

⁶⁸ „Bulgaria mizează pe petrolul caspic”, în cotidianul *Gazeta Wyborcza*, 29.12.2004.

⁶⁹ Afacerea de construire a unei conducte petroliere trans-balcanice s-a semnat în data de 12.04.2005, vezi site-ul <http://english.aljazeera.net>.

Rusia exportă aproximativ o treime din producția sa de petrol prin Marea Neagră, iar conducta îi va permite să ocupească Strâmtoarea Bosfor, evitând întârzierile și eventualele dezastre de mediu.

Conform unui studiu făcut de cele trei guverne, mai mult de 100 de milioane de tone de petrol au fost transportate prin Bosfor în anul 2004, iar întârzierile au adăugat aproximativ 7 dolari la fiecare tonă transportată prin Strâmatori - pentru un cost total al companiilor petroliere de aproximativ 700 de milioane de dolari.

România – zonă de tranzit pentru piața energetică a Uniunii Europene

În acest context, România, ca și celelalte țări din regiune, este interesată să ia parte la proiectele energetice prin care se vor transporta petrol și gaze naturale de la Marea Caspică spre Europa Occidentală⁷⁰.

Avantajele relative ale României constau, pe de o parte, în portul Constanța - cel mai mare port de la Marea Neagră în care s-au derulat și sunt în curs de desfășurare proiecte importante de investiții (terminal de containere, terminal de pasageri, terminal de barje, program de mediu), iar pe de altă parte, în piață mare de desfacere și în capacitatele de rafinare și experiența în domeniu. România poate participa la un proiect de construire a unui oleoduct și a unui gazoduct⁷¹.

Proiectul oleoductului Constanța – Trieste, cu o lungime de 1.360 kilometri, va tranzita România, Serbia, Croația, Slovenia și Italia. Este considerat a fi cea mai directă rută de transport a petrolului dinspre Marea Caspică către centrul Europei. Beneficiile pentru România sunt semnificative: 4,39 miliarde de dolari pe o durată de 20 de ani, la o capacitate de 90 milioane de tone pe an. Specialiștii consideră că acest oleoduct va alimenta rafinăriile din sud-estul Europei, Italia, Austria și Bavaria, urmând să trimită cărăbușii și spre portul Genova, via un oleoduct existent, care leagă deja Trieste de Genova, de unde ar putea fi îmbarcat chiar și pe tancuri petroliere de mare capacitate. În plus, proiectul ar reduce dependența Europei de petrolul din Orientul Mijlociu, nu ar putea fi controlat de Rusia și ar ajuta la fluidizarea traficului maritim prin strâmtoarea Bosfor - Dardanele.

Proiectul oleoductului Constanța-Trieste este concursat de cele două oleoducte ce ar urma să plece din portul bulgar Burgas pentru a trimită petrol pe coasta Mării Adriatice, primul la Alexandropolis (Grecia) și al doilea la Vlore (Albania).

⁷⁰ Anne Marie LUPAȘCU, „Bătălia pentru Marea Neagră / România, Bulgaria, Ucraina și Georgia erau atenți controlate de URSS”, în cotidianul *Ziua*, 26.05.2005.

⁷¹ Iustina MACOVEI, „Pledoarie pentru regiunea extinsă a Mării Negre - oportunități și provocări în domeniul energetic”, în cotidianul *Averea*, 18.05.2005.

Un alt proiect care implică participarea României este gazoductul *Nabucco*. Acesta este inclus în programul *TransEuropean Network* al UE, va avea o lungime de 3.300 km și urmăză să furnizeze în Europa Occidentală circa 25 miliarde de metri cubi de gaz natural pe an, din regiunea Mării Caspice. Cinci companii sunt interesate de proiect: OMV (Austria), MOL (Ungaria), Transgaz (România), Bulgargaz (Bulgaria) și Botas (Turcia). Fiecare țară tranzitată ar urma să primească câte 11 miliarde de metri cubi pe an. Construcția, a cărei construcție este prognozată să înceapă în anul 2008 și să se finalizeze în anul 2011, are un cost final estimat la 4,6 miliarde de euro⁷².

În concluzie, există posibilitatea ca România să ia parte la proiectele energetice regionale, în măsura în care va face ca interesul manifestat de marile companii occidentale de a investi în aceste proiecte să nu rămână la stadiul de intenție.

Concluzii: securitatea energetică este principala preocupare a statelor dezvoltate

Dacă secolul al XIX-lea a fost secolul *cărbunelui*, iar secolul al XX-lea a fost cel al *petrolului*, secolul XXI tinde să devină, tot mai mult, un secol al „*războiului economic*”, în care resursele energetice vor constitui un element de securitate sau de insecuritate pentru cei care le dețin, controlează sau utilizează.

În ultimii ani, problema epuizării resurselor energetice și a securității energetice domină agendele actorilor scenei mondiale. Competiția pentru resurse energetice în lumea contemporană este o sursă importantă de crize și conflicte, iar rezervele majore de hidrocarburi sunt localizate în zone caracterizate de profunde dezechilibre politico-economice și instabilitate.

La începutul secolului al XXI-lea, securitatea energetică a devenit astfel principala preocupare a statelor dezvoltate, în contextul consecințelor presiunilor și responsabilităților derivate din nevoia de a răspunde insuficienței relative de resurse energetice pentru satisfacerea cererii tot mai crescând din ultimii ani, a problemelor și incertitudinilor întâmpinate în finanțarea investițiilor, a instabilității economice și politice din întreaga lume, precum și a angajamentelor de a reduce efectele negative asupra mediului la nivel minim.

Abstract:

In a world of globalization, threatened by terrorism, instability and geopolitical and geo-economic rivalries, one of the most relevant challenges

⁷² Mihai IONESCU, loc. cit.

for the international security environment is the energy security. The countries' fundamental need for energy to power their economic growth and unequal access to the energetic resources affect the international relations. In a world of increasing interdependence, energy security will depend much on how countries manage their relations with one another, whether bilaterally or within multilateral frameworks.

The global economy is still dependent on the oil and gas, as the most important energetic resources. Because the regions that detain the most important part of oil and gas reserves are characterized by deep political and economical instability, the energy competition represents one of the many reasons for the outbreak, perpetuation and intensification of conflicts and will dominate the 21st century geopolitics. The energy security reflects three dimensions: providing the alternative supply sources, identification of new energetic routes and making and maintaining secure the existent sources and transport ways. The 21st century tends to become an "economic war" century in which the energetic resources will be a security or insecurity element for the states or entities that detain, control or use them.

Paginile care urmează au fost redactate de un om cu o bogată și îndelungată experiență în Ministerul român al Afacerilor Externe și fac parte dintr-un studiu mult mai amplu, care ar putea fi publicat de IDR în cadrul unei viitoare colecții de working papers. Autorul se concentrează asupra mai multor arii tematice mari și importante, legate de problemele actuale și de perspectivele de viitor ale securității energetice a lumii: sunt inventariate în special principalele probleme cu care se confruntă piața mondială a energiei și combustibililor, precum și rolul enorm pe care îl are Federația Rusă pe piața europeană a hidrocarburilor

Problema hidrocarburilor: pondere și semnificație în politica internațională și în economia mondială

Florin ROȘU

Hidrocarburile au avut, au încă (și vor continua să aibă și în viitorul previzibil) un rol central în securitatea energetică mondială. În paginile care urmează îmi propun să prezint câteva elemente legate de trei teme mari legate de problemele, riscurile și oportunitățile cu care se confruntă piața mondială a energiei: 1. Petrolul – sursă energetică epuizabilă; 2. Gazele naturale și securitatea energetică a lumii și 3. Federația Rusă – parte integrantă a conceptului UE de securitate energetică. Cum este și firesc, poziția și interesele marilor actori politici și economici din vestul Eurasiei – Uniunea Europeană și Federația Rusă – au un rol care ne preocupa în mod deosebit.

I. Petrolul – sursă energetică epuizabilă

a) Creșterea accelerată a consumului și cerințelor de petrol în lume

În ultimul deceniu, consumul și cererea mondială de petrol – cel mai important dintre combustibili fosili utilizați de om în societatea modernă – au crescut considerabil, în special datorita evoluției impetuioase a țărilor în curs de dezvoltare, cu precădere a Chinei și Indiei. Astfel, în 1993 China nu avea nevoie să importe petrol, producția proprie fiindu-i suficientă. De atunci însă PIB-ul Chinei s-a dublat, iar necesarul de petrol al țării a crescut de peste două ori. În prezent, China importă trei milioane de barili pe țări pe zi, ceea ce înseamnă circa jumătate din

necesarul ei. Pe piața mondială a petrolului, cota Chinei este de circa 8 procente, fiind într-o continuă creștere. Necesarul mondial de petrol a crescut, din 2000, cu 7 milioane barili pe zi, o treime revenind Chinei. În India, consumul de petrol este, în prezent, de circa 40 de procente din necesarul Chinei¹.

Dacă în anii '70 ai secolulu al XX-lea America de Nord consuma de două ori mai mult petrol decât Asia, în 2005, pentru prima dată în istorie, consumul Asiei a depășit indicatorul Americii de Nord, iar această tendință va continua. Potrivit prognozei *Asociației pentru Analize Energetice de la Cambridge (CERA)*, în următorii 15 ani Asiei îi va reveni jumătate din creșterea totală a consumului mondial de petrol. Pe acest fundal, pe piața petrolului a apărut cel mai mare deficit de ofertă din ultimii 30 de ani (dacă nu luăm în calcul primele două luni după invadarea Kuweitului de către Irak, în 1990). Rezerve pentru suplimentarea producției sunt prea puține, iar suplimentul de petrol care ar putea fi extras nu poate fi comercializat, fiind de calitate inferioară.

La aceasta se adaugă insuficiența capacitaților de prelucrare, disproportia dintre necesarul consumatorilor mondiali și posibilitățile combinatelor petrochimice. În mod deosebit a crescut cererea mondială de combustibil diesel și reactiv.

SUA continuă să fie cel mai mare consumator de petrol din lume, cu 20,77 milioane barili pe zi, din care 8,42 mil. barili/zi reprezintă producția internă, 5,50 mil. barili provin din state membre ale OPEC, iar 6,85 mil. barili sunt importați din țări care nu sunt membre ale OPEC. China ocupă locul doi între marii consumatori, cu 6,60 mil. barili/zi, urmată de Japonia (5,41 mil. barili/zi), statele ex-URSS (3,81), India (2,63), Germania (2,60), Canada (2,28), Brazilia (2,18), Coreea (2,17) și Mexic (2,05)².

Prețul petrolului a început să crească neconitenit încă de la sfârșitul anului 2002 și începutul lui 2003, în ajunul războiului din Irak. Alți factori, inclusiv problemele din unele state, mari exportatoare, au contribuit la creșterea prețurilor. Astfel, acțiunile lui Hugo Chavez de întărire a controlului politic din Venezuela, precum și de acaparare a veniturilor companiei petroliere de stat, au antrenat un val de greve și de acțiuni de protest, care au dus la reducerea producției de petrol în Venezuela - țară care figura printre cei mai mari și mai siguri exportatori de țări din lume încă din timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Dosarul nuclear iranian și amenințarea cu declanșarea unui război preventiv împotriva Iranului au contribuit la creșterea semnificativă a prețului petrolului în 2006. În pofida temerilor generale, zăcămintele de petrol din Irak nu au fost incendiate în timpul războiului din 2003, dar nici nu au contribuit la o reechilibrare a pieței mondiale a petrolului. Dimpotrivă, din cauza numeroaselor atacuri asupra infrastructurii petroliere, Irakul exportă acum cu 30-40 % mai puțin decât înainte de intervenția aliaților conduși de SUA.

¹ Daniel ERLIN, „Securitatea energetică: Noi reguli de joc”, *Vedomosti*, 20 februarie 2006

² „Oil Prices: Little Near-Term Relief, But Possible Big Drop in the Medium to Long Term”, *Pravda*, 4 martie 2006

b) Rezervele mondiale de petrol – aproape de pragul critic

Unii experți în materie estimează că epuizarea tuturor rezervelor exploataibile de petrol se va produce în maximum un secol, în timp ce alții, mai optimiști, evaluează rezervele globale la circa 3.000 miliarde barili de petrol, fără însă a preciza cantitatea de țări ce ar fi imposibil tehnic sau nerentabil de a fi extrasă (cu tehnologiile actuale). Fără a exista date certe, se apreciază că importante țări producătoare de petrol și-ar fi depășit deja un nivel maxim de producție (Arabia Saudită – în urmă cu 25 de ani), iar alte state vor atinge un atare prag în următorii 2-3 ani (Mexic, China, Malaezia, Brunei și Danemarca), în timp ce alte țări deja își restrâng producția (Venezuela, Marea Britanie, Norvegia). Pesimistii prevăd debutul unei crize în productia de hidrocarburi peste circa trei ani, cu un impact major asupra multor ramuri industriale care depind în mod nemijlocit de petrol (transporturile, industria farmaceutică, industria chimică bazată pe petrol – mase plastice, vopseluri etc.).

Potrivit unor analiști³, peste aproximativ cinci ani se va înregistra un maxim extractiv al petrolului și gazelor naturale, care va fi urmat de un declin lent dar ireversibil, cu puternice repercuze asupra omenirii, la paritate cu schimbarea climei globale. O consecință importantă va fi sporirea prețului la petrol⁴, care ar depăși 100 USD/baril, cu un trend ascendent fără întoarcere. Deja, la mijlocul anului 2005, prețul petrolului a atins recordul de 71 USD/baril. După un oarecare regres, în aprilie-mai 2006 s-a înregistrat un nou record, de 75 USD/baril, pe fondul „războiului gazelor naturale” dintre Rusia, Ucraina și Georgia, al scăderii presiunii gazelor spre Europa, al agresiunilor din Nigeria împotriva companiilor straine de petrol și gaze și al „dosarului” nuclear iranian. La toate acestea s-a adăugat, în vara anului 2006, războiul din Oriental Apropiat dintre Israel și Liban/Hezbollah, care a urcat prețul petrolului la culmi nemaiîntâlnite, respectiv peste 90 USD/baril! În schimb, după încheierea conflictului armat din sudul Libanului, prețul țării a scăzut vertiginos, atingând, în octombrie 2006, nivelul de doar 58 USD/baril.

Criza globală a hidrocarburilor se va accentua în raport direct proporțional cu creșterea consumului pe plan mondial, existând slabe speranțe că eventualele descoperiri de noi zăcăminte să facă reversibil punctul critic actual al extracției de petrol și gaze.

c) Necesitatea diversificării surselor de energie

Securitatea energetică este o preocupare permanentă a statelor. După un serios semnal de alarmă, generat de primul război din Golful Persic, temerile legate

³ „We Support the Rosneft IPO from Strategic Considerations”, *Kommersant*, 20 martie 2006

⁴ Nariamn BEHRAVESH, „Oil Prices: Little Near - Term Relief, But Possible Big Drop in the Medium to Long Term”, *Pravda*, 4 martie 2006

de securitatea energetică s-au atenuat treptat. Dar, după 15 ani, prețurile au crescut vertiginos, iar pe piețele de desfacere a resurselor energetice a apărut *teamă de o eventuală penurie acută* de petrol, a cărei rezolvare ar trebui căutată nu atât pe piețele de desfacere, cât în politică.

Se așteaptă ca, pe viitor, piețele energetice să fie supuse și la alte seisme, unele previzibile, cum ar fi eventuale atacuri teroriste coordonate, sincope și nereguli în livrările de petrol din Orientul Mijlociu și Africa sau șocuri sociale în America Latină, cu repercusiuni asupra producției de țări din Venezuela – al treilea producător OPEC. Alte amenințări cum sunt, spre exemplu, calamitățile naturale nu pot fi prevăzute, dar pot accentua și mai mult problemele deja existente.

Principiul fundamental al securității energetice rămâne diversificarea⁵ surselor de energie, atât în domeniul petrolier cât și în cel al gazelor naturale. Diversificarea reclamă însă noi investiții costisitoare în cercetare, spre a se pune la punct o nouă generație de instalații tehnologice.

În condițiile împuținării și scumpirii constante a rezervelor de țări, se impune identificarea unor soluții energetice alternative, epuizabile sau reînnoibile, mai mult sau mai puțin costisitoare. Cea mai rentabilă și eficientă soluție ar fi energia nucleară, chiar dacă prezintă dezavantaje pentru păstrarea mediului ambient, cauzate de pericolul contaminării mediului și de dificultatea depozitării reziduurilor derivate. De asemenea, prezintă avantaje certe explorarea în continuare și dezvoltarea producției de petrol, prin sinteză, din alți combustibili fosili (cărbunele), deși actualmente procedeul de extracție este poluant (din cauza eliberării de oxid de carbon). Alte alternative energetice viabile pot fi pilele de combustie cu hidrogen (deocamdată costisitoare), ca și recurgerea la etanol/biodiesel, drept combustibil pentru transport, precum și soluțiile eoliene și solare.

d) Hidrocarburile Federației Ruse – factor potențial de echilibru economic mondial

Zăcămintele de petrol din Rusia au avut în ultimii cinci ani o importanță semnificativă, asigurând aproximativ 40 % din creșterea totală a producției mondiale, începând din anul 2000. Cota-parte a Federației Ruse este în creștere constantă. Astfel, în 2005, potrivit *Serviciului Federal de Statistică (Rosstat)*, Rusia a produs 469,6 milioane de tone de petrol, cu 2,2 % mai mult decât în anul anterior.

Opinia predominantă a omenilor de afaceri din Federația Rusa, sintetizată de însuși președintele Vladimir Putin într-un interviu acordat în februarie 2006 cotidianului american *Wall Street Journal*⁶, rezidă în aceea că unul dintre țările strategice ale G-8, ale comunității internaționale în general, îl constituie crearea unui

⁵ „Company Watch: Gazprom Roundup”, *RIA Novosti*, 21 noiembrie 2005

⁶ *Nezavisimaya Gazeta*, 28 februarie 2006

sistem articulat și complex de securitate energetică. Astazi, energia reprezintă motorul progresului social și economic, exercitând o influență directă asupra bunăstării a miliarde de oameni din întreaga lume. De aceea, se impune elaborarea unor noi metode de abordare în soluționarea problemelor din această sferă de activitate, trasarea principalelor coordonate ale unei politici comune pentru o perspectivă îndelungată.

Noua politică a principalelor state ale lumii trebuie să se bazeze pe înțelegerea faptului că globalizarea sectorului energetic face indivizibilă securitatea energetică. În acest sens, liderul rus sublinia, în amintitul interviu, că viitorul comun în sfera energiei înseamnă îndatoririi comune, riscuri și concluzii comune, fiind necesară, *pentru generațiile viitoare, o nouă arhitectură energetică mondială, care să ajute la evitarea conflictelor.*

Pe de alta parte, potrivit estimărilor unor experți americanii, Rusia a devenit, începând cu anul 2000, un factor decisiv în păstrarea echilibrului la nivel global între cerere și ofertă. Indiferent de aportul energetic al Rusiei pe piața americană, există percepția că, *în epoca globalizării, piața petrolului acționează ca un sistem de vase comunicante – reducerea sau, dimpotrivă, creșterea livărărilor din orice sursă se reflectă asupra volumului total al prețurilor și asupra stabilității în furnizarea carburanților.*

Se apreciază că, în anul 2020, necesarul american de țiței va fi asigurat în proporție de 70 % din import. Aceasta explică importanța tot mai mare a dialogului în domeniul energiei dintre Moscova și Washington, reprezentanții SUA încercând să rezolve două chestiuni: una proprie, particulară (să deschidă zăcămintele rusești pentru corporațiile americane) și una generală (să convingă Rusia să-și sporească exporturile de petrol și gaze naturale pe piață mondială). Or, din acest ultim punct de vedere, Federația Rusă are încă importante rezerve de țiței și gaze naturale, spre deosebire de alte state care fie au depășit „apogeul” de rezerve (cum ar fi Arabia Saudită), fie sunt deja în declin pronunțat (Norvegia etc.).

O zonă de mare perspectivă pentru sporirea, în viitor, a producției de hidrocarburi, este uriașul platou continental⁷ al Rusiei. Acesta însumează 6,2 milioane km. pătrați, din care circa 4 milioane ar conține zăcăminte de petrol și gaze, estimările ajungând la 13,5 miliarde tone metrice de petrol și la 73 trilioane metri cubi de gaz metan. Recent au fost descoperite în platoul continental deținut de Rusia peste 20 câmpuri de petrol și gaze, cum sunt zăcămintele Shtokman, Rusanovskoye și Leningradskoye, toate situate în Arctica Occidentală.

Pentru explorarea acestor zăcăminte bogate, guvernul rus intenționează să aloce 1 miliard de euro, ceea ce ar facilita extragerea, până în anul 2010, a circa 10 milioane tone metrice de petrol și a 30 miliarde metri cubi de gaze naturale, iar în anul 2020 – a peste 95 milioane tone petrol și a cel puțin 150 miliarde metri cubi gaze naturale.

⁷ „Russia to Stake on the Shelf”, *Pravda*, 6 martie 2006

PRINCIPALELE ȚĂRI PRODUCĂTOARE DE PETROL
(date valabile pentru anul 2005)

Nr.	STATE MEMBRE ALE OPEC			STATE ÎN AFARA OPEC		
	ȚARA	Productie (milioane barili/zi)	Export (milioane barili/zi)	ȚARA	Productie (milioane barili/zi)	Export (milioane barili/zi)
1	Arabia Saudită	9,48	7,92	Federatia Rusă	9,15	5,15
2	Iran	3,98	2,5	SUA	7,61	0
3	Venezuela	3,08	2,1	China	3,5	0,34
4	Nigeria	2,45	2,3	Mexic	3,42	1,86
5	Kuweit	2,42	1,97	Norvegia	3,22	3,47
6	Emiratele Arabe Unite	2,4	2,1	Canada	3,07	1,37
7	Irak	2,09	1,42	Marea Britanie	2,39	1,5
8	Libia	1,64	1,4	Kazahstan	1,3	0,89
9	Algeria	1,37	1,1			
10	Indonezia	1,1	0,56			
11	Quatar	0,9	0,8			
12	Total producție și total export	30,91	24,17	Total producție și total export	33,66	14,58

II. Gazele naturale și securitatea energetică a lumii

a) Politizarea exportului de gaze naturale

În ultimul timp, livrările de gaze naturale în Europa au devenit obiect de discuții aprinse în cercurile economice, politice și sociale din Rusia, Europa de Est și cea Occidentală⁸. Pe fondul absenței unei piețe mondiale a gazelor naturale (spre deosebire de petrol) și fiind principal furnizor de gaze naturale în Europa, Rusia ar dori să aibă o anumită putere decizională asupra actualei piețe de desfacere. Datorită

⁸ Stepan KOROLEV, „Condoleezza Rice Wants Russia to Obey Her Every Single Word”, *Pravda*, 10 ianuarie 2006

interdependenței dintre furnizori și beneficiari, prețurile la gazele naturale se stabilesc prin contracte bilaterale între aceștia, contracte încheiate în mare parte pe baza prețurilor mondiale la petrol.

În perspectiva formării unei piețe mondiale a gazelor naturale, un rol important îl va avea Rusia, având în vedere ponderea acesteia în domeniu (circa 27% din rezervele totale ale lumii și 22% din producția mondială de gaze, iar împreună cu țările Orientului Mijlociu - 67% și, respectiv, 32%). Chiar dacă perspectiva este destul de îndepărtată, apar ca reale șansele creării unui *cartel al gazelor naturale*, similar celui din domeniul petrolier (OPEC, organizație căreia îi revin 76% din rezervele mondiale și 41% din producția de petrol). Spre deosebire însă de OPEC, nu pare posibilă înființarea unui cartel al gazelor naturale fără Rusia, al cărei rol ar putea fi mai important decât cel al Arabiei Saudite în cadrul OPEC.

Exportul de gaze rusești în Europa a debutat încă în anii '40, primii clienți ai URSS fiind țările membre ale Tratatului de la Varșovia. În 1968, Uniunea Sovietică a semnat un contract cu Austria (țară neutră), iar în anul următor a început să furnizeze gaze naturale și Italiei. Un punct de cotitură l-a constituit anul 1970, când a fost semnat un contract pe 20 de ani cu Germania Occidentală, iar apoi s-a construit gazoductul MEGAL, prin care se transporta gazul sovietic în Franța. În anii '80, Germania a devenit partenerul-cheie al URSS în edificarea gazoductului Urengoi-Pomary-Uzhgorod, care a sporit substanțial livrările de gaze naturale spre Europa de Vest.

Riscul unci depndențe energetică față de URSS a existat încă de la început, din epoca Războiului Rece. Dar criza petrolului din 1973, care a expus Europa Occidentală pericolului unei dependențe prea pronunțate față de țările din Orientalul Mijlociu, a înclinat balanța spre asumarea „riscului sovietic mai mic”. În același timp, URSS și, ulterior, Federația Rusă și-au câștigat prestigiul de partener serios, cel puțin în comparație cu unii dintre furnizorii din Orientalul Mijlociu, astfel încât clienții europeni erau chiar mulțumiți de relația cu vecinul din Est. Apogeul acestei încrederi a fost atins în septembrie 2005, când acordul privind construirea gazoductului Nord-European a fost semnat chiar în localitatea natală a cancelarului Schroeder, Hanovra. Reprezentanții europeni erau mai mult decât mulțumiți, deoarece în anul 2010, când gazoductul va deveni operațional, Uniunea Europeană va fi în pragul unei crize energetice majore, cauzate de epuizarea rezervelor de gaze naturale din Marea Nordului și de diminuarea severă a producției de hidrocarburi a Norvegiei și Marii Britanii.

Comisia Europeană a salutat proiectul edificării gazoductului Nord-European, cel mai fervent susținător fiind cancelarul german, numit chiar șef al Comitetului de actionari al noii companii operaționale. În același timp, autoritățile de la Moscova erau conștiente de faptul că, după intrarea în funcție a gazoductului Nord-European, Gazprom va avea cel mai amplu sistem de transport de gaze naturale atât din Estul, cât și din Vestul Europei.

La început, autoritățile ruse au acționat cu prudență, spre a nu-și alarma clienții europeni cu grandoarea proiectului noului gazoduct și spre a nu trezi suspiciuni legate de perspectiva unci dependențe energetice excesive față de Rusia. Precauțiile Moscovei au dispărut însă treptat, pe fondul ieșirii lui Schroeder din prim-planul vieții politice germane, ca și pe fondul criticilor tot mai insiste ale mass-media și ale noului cancelar, Angela Merkel, cu privire la gazoductul Nord-European și la pericolul generat de accentuarea dependenței energetice a țărilor occidentale. Convinsă că Europa nu are, oricum, altă alternativă viabilă, Rusia a declanșat campania împotriva țărilor CSI, dependente – și ele – de gazul rus.

„Războiul gazelor naturale”, declanșat în iarna 2005–2006 între Federația Rusă și Ucraina⁹ (cu repercuze asupra altor câteva țări din CSI – Georgia¹⁰, Armenia și Republica Moldova), a generat serioase temeri în marea majoritate a statelor Europei.

Paradoxal, ideea asigurării unei securități energetice în Europa a fost ridicată în 2005 de însăși partea rusă, care a insistat să fie înscrisă pe ordinea de zi a întâlnirii la vîrf a G-8 din 2006. Diferendul rusuo-ucrainean, încheiat printr-un “armistițiu”, în ianuarie 2006, a dus la conștientizarea seriozității acestei chestiuni pentru Europa, obligată să caute alternative pentru evitarea unui șantaj similar¹¹. De altfel, mass-media occidentală a evocat cu claritate că este pentru prima dată în ultimii 30 de ani când Rusia a făcut ceea ce nu a îndrăznit să facă în timpul Razboiului Rece – să folosească dependența energetică a Europei de resursele sale ca instrument *politici* de presiune.

Europa a realizat că, peste doar cinci ani, s-ar putea trezi în postura ingrată a Ucrainei, privată de gaz metan în plină iarnă. Conflictul rusuo-ucrainean a fost un adevarat şoc pentru majoritatea statelor europene. Țări ca Germania, Italia, Franța și Polonia au simțit o amenințare reală privind livrările de gaze naturale, ele fiind dependente de gazele transportate prin Ucraina. Alarmantă a devenit însăși perspectiva repetării unui scenariu similar, peste câțiva ani, odată cu intrarea în funcție a noului gazoduct nordic.

b) Gazele naturale lichefiate – alternativă viabilă ?

În ultimii 15 ani, producția de gaze naturale lichefiate (LNG) a crescut, în medie cu 6,6% (comparativ cu sporul de 2,2% la gazul metan), ajungând, în 2004, la un volum de 178 miliarde metri cubi. Ca urmare, cota LNG în volumul total al exporturilor mondiale de gaze naturale a fost, în 2004, de peste 25%. Conform

⁹ „Războiul gazelor se extinde”, Agenția *Rusia la zi*, 13 ianuarie 2006

¹⁰ „Victorie cu ce preț?”, Agenția *Rusia la zi*, 3 februarie 2006

¹¹ „Hungary, Croatia to Replace Russia's Gas by Gas of Africa”, *Interfax*, 27 ianuarie 2006

prognozelor, până în 2010 capacitatele de producție a LNG ar putea spori până la 530 miliarde metri cubi¹².

A crescut semnificativ, totodată, numărul navelor transportatoare de gaz metan care, la sfârșitul aceluiași an, 2004, se ridică deja la 170. Principalii exportatori de gaze lichefiate sunt țările Africii de Nord, ale Orientului Mijlociu și ale regiunii Asia-Pacific. Deși cheltuielile de producție în domeniul LNG sunt încă destul de ridicate, în multe cazuri ele concurează cu cele la gazele transportate prin conducte. Astfel, potrivit datelor făcute publice de *British Petroleum*, în 2004 prețul la LNG a fost, în Japonia, de 175 USD/1.000 de metri cubi – cu 20 USD mai scump decât costau gazele naturale în Europa, dar și cu 22 USD mai ieftin decât în SUA.

Unul dintre marile avantaje ale gazelor naturale lichefiate, în comparație cu gazele transportate prin conducte, constă în aceea că transportul LNG nu este legat de tranzitarea vreunei terțe țări (aspect care, după cum s-a dovedit în practică, poate genera unele tensiuni economice și politice). Având în vedere că LNG poate fi transportat la indiferent ce distanțe chiar și în absența vreunor legături speciale între furnizori și consumatori, răspândirea largă a LNG ar putea conduce la apariția unei piețe mondiale a gazelor naturale, ceea ce, fără îndoială, va reduce puterea de influență a Rusiei asupra pieței europene de desfăccare a hidrocarburilor.

Acste criterii trebuie avute în vedere și în analiza eficienței construcției de noi gazoducte dinspre Rusia spre Europa. Formarea unei piețe mondiale a gazelor naturale va determina, într-o serie de state dezvoltate industrial, un proces de restructurare în domeniul gazelor naturale. Spre exemplu, liberalizarea acestei activități în SUA a condus deja la formarea unei piețe concurențiale. Pe același drum se pare că merge acum și UE.

În Europa (Spania și Norvegia), sunt în curs de construcție uzine de gaz lichefiat și terminale de regazificare. Aceste facilități vor permite furnizarea de gaze din Algeria și Trinidad-Tobago care, deși vor fi mai scumpe decât gazele naturale rusești, vor descuraja Moscova să recurgă la acțiuni pripite. Un alt proiect important ar putea fi și construirea unui gazoduct spre Europa, pornind dinspre țărmul Mării Adriatice, unde ar ajunge navele de transport pline cu gaz lichefiat din Africa de Nord și din Orientul Mijlociu.

c) Identificarea unui mecanism eficient de securitate energetică

Imediat după aplanarea disputei rusu-ucrainene¹³, statele europene au început să se gândească serios la identificarea unor planuri destinate să diminueze dependența lor de gazele naturale rusești (a se vedea tabelul de mai jos). Președinția austriacă a UE a

¹² Oleg ASMONT, „Securitate energetică: Rusia și ‘OPEC’ al gazelor naturale”, *Vedomosti*, 28 februarie 2006; de asemenea, Leonard L. COBURN, „The G-8 and Energy (In)Security”, *Kommersant*, 24 martie 2006

¹³ „Russians and Ukrainians Develop Mutual Hatred because of Gas Conflict”, *Pravda*, 27 ianuarie 2006

declarat că securitatea energetică și diversificarea surselor de furnizare a gazelor naturale vor constitui priorități în timpul mandatului la conducerea UE.

Eficiența unui mecanism de securitate energetică depinde de mai mulți factori, între care o producție stabilă de petrol și gaze, existența unei diversități de surse de furnizare și a unor piețe eficiente, un tratament onest și serios față de investitorii străini, cooperarea statelor în timp de criză, asigurarea securității fizice a infrastructurii energetice și eficientizarea folosirii resurselor de energie, inclusiv prin încurajarea unei competiții în sistemul de transportare a gazelor.

UE a început să identifice (vezi și tabelul care prezintă gradul de dependență al țărilor europene față de gazele naturale rusești)¹⁴ posibile alternative menite să protejeze țările Europei de instabilitatea livrărilor de gaze din Rusia și a prețurilor acestora. Astfel, o primă opțiune ar fi sporirea livrărilor de gaze din platoul continental norvegian al Mării Nordului. Totuși, o atare alternativă nu este viabilă pe termen lung, deoarece Norvegia a anunțat deja diminuarea producției sale de gaze, Europa urmând a identifica alte soluții pe termen lung.

Comisia Europeană a primit sarcina elaborării unui raport referitor la coordonarea politicilor energetice ale țărilor europene, *inclusiv calcularea rezervelor de gaze naturale, modalități de economisire a energiei, folosirea energiei atomice și recurgerea la surse regenerabile de energie*. În multe țări ale UE sunt în curs de elaborare programe guvernamentale pentru dezvoltarea unor surse alternative de electricitate. Spre exemplu, Germania și-a planificat ca, în următorii 5 ani, să sporească până la 7% cota resurselor energetice alternative.

Din păcate, resursele hidroenergetice sunt utilizate în Europa aproape de capacitatea maximă, astfel încât această sursă ieftină de energie nu poate constitui un substitut care să înlocuiască gazul rusesc. În Franța sunt examineate posibilitățile de construire a unor noi centrale atomo-electrice, la fel ca și în Lituania și Belarus. O alternativă promițătoare ar fi, de asemenea, luarea în considerație a proiectului de livrare a gazelor naturale din Marea Caspică prin Turcia, ocolind Rusia.

Nici una dintre opțiunile enumerate nu va avea ca efect remunțarea definitivă la importul de gaze naturale din Rusia. În prezent Gazprom ocupă 25% din piața energetică a UE, iar în următorii 10 ani această cotă va crește la 30%, această dependență accentuându-se odată cu construirea gazoductului Nord-European. Cu toate acestea, în următorii 5–7 ani, cât va dura construcția noului gazoduct, este foarte posibil ca UE să-și atingă obiectivul privind diversificarea surselor de aprovizionare energetică. Aceasta va priva Federația Rusă de posibilitatea de a trata UE în același mod cum a tratat Ucraina și alte țări din CSI. Dacă Gazprom va dori, vreodată, să ridice prețul la gaze naturale, UE va fi în masură să apeleze la navele transportatoare de gaze lichefiante din Algeria și

¹⁴ Mikhail ZYGAR, Igor FEDYUKIN, Natalia GRIB, „How Europe Will Save Itself from Russia”, *Kommersant*, 20 ianuarie 2006

Trinidad-Tobago. Astfel, Rusia ar fi pusă într-o postură dificila, deoarece ar exista o alternativă la gazele sale naturale, în ciuda vastului sistem de gazoducte spre Europa.

Gradul de dependență a unor țări europene de gazele naturale ruse*

T A R A	CONSUM miliarde metri cubi	TOTAL IMPORTURI miliarde metri cubi	IMPORTURI din RUSIA miliarde metri cubi
Germania	110,2	90,8	39,1
Ucraina	78	60	23 (+37)**
Italia	79,7	67,9	23,6
Turcia	22,4	21,7	14,1
Franța	44,7	37	11,5
Austria	9	8,4	6,7
Slovacia	6,9	6,7	6,7
Finlanda	4,9	4,9	4,9
Bulgaria	3,1	2,9	2,9
Lituania	3,1	2,6	2,6
Grecia	2,7	2,6	2,2

* Un număr de țări, între care Belgia, Irlanda, Marea Britanie, Portugalia, Spania și Suedia nu importă gaze din Rusia. Norvegia și Danemarca au producție proprie de gaze. Sursa: BBC

**Gaze din Turkmenistan, prin gazoducte rusești.

III. Federatia Rusă – parte integrantă a conceptului UE de securitate energetică

Federatia Rusă, cel mai mare exportator de gaze naturale din lume și al doilea exportator de petrol, trebuie să joace un rol central și pozitiv pe piețele energetice mondiale. Recentele evoluții survenite în sectorul energetic rus – sporirea dominației statului în sectorul de petrol și gaze, precum și confruntarea cu Ucraina – fac imperativ ca statele Uniunii Europene să includă între elementele securității lor energetice prevenirea manipulării cu motivații politice a livrărilor de petrol și gaze naturale din Rusia. De asemenea, dat fiind impactul negativ al corupției în sectorul energetic rus, statele membre ale G-7 vor trebui să determine Rusia să aplique standardele *Inițiativă de Transparență în Industriile Extractive*, înșușite de toți membrii G-8 la reuniunea la vârf din 2005, de la Gleneagles.

a. Spre o nouă strategie de securitate energetică a UE

Neliniștită de creșterea neîncetată a tarifelor la energie electrică și de pericolul unui deficit acut de „aur albastru”, Comisia Europeană a cerut țărilor membre UE să adopte o strategie energetică unică. „Europa nu poate avea 25 de politici diferite și necoordonate în domeniul energiei. Avem nevoie de voință politică, pentru ca strategia energetică unică să poată fi realizată”, a declarat președintele Comisiei Europene, Jose Manuel Barroso¹⁵. În opinia lui, o politică unică ar permite UE să încheie afaceri avantajoase cu furnizorii. Această strategic include noi priorități, între care crearea unor piețe europene pentru gazele naturale și pentru energia electrică, protecția statelor UE față de fenomenele de soc de pe piețele mondiale ale petrolului și gazelor, folosirea tipurilor alternative de resurse energetice și o mai eficientă utilizare a energiilor.

Conceptul de securitate energetică pus la punct de Comisia Europeană, transpus în aşa numita „carte verde”, va fi supus aprobării șefilor de stat și de guvern ai celor 25, care se vor reuni, la Bruxelles, în a treia decadă din luna decembrie 2006. Noul concept s-ar putea lovi de reticență unor țări precum Germania, Franța, Spania și Italia, fiecare având preferințe proprii în selectarea viitorilor furnizori de energie.

În opinia președintelui Comisiei Europene, care a făcut o vizită de lucru la Moscova, în martie 2006, la invitația președintelui Putin, pentru a examina întreg pachetul de chestiuni vizând securitatea energetică a UE, apare necesară încheierea unui pact energetic cu Rusia, dependența dintre UE și Rusia fiind reciprocă. El a arătat că UE are nevoie de resurse energetice livrate de Rusia, în special de gaze naturale dar că, în același timp, este în interesul Rusiei să aibă o piață permanentă de desfacere și relații stabile cu asemenea consumatori precum Uniunea Europeană¹⁶.

Pe de altă parte, așa cum sublinia directorul pentru probleme științifice al OPEC, Adnan Shihab-Eldin, dialogul privind securitatea energetică trebuie să continue și în afara G-8, pentru că dobândirea și menținerea securității energetice sunt legate nu doar de procesul de producție, dar și de furnizare. De aceea, „dialogul trebuie purtat direct între furnizori și consumatori”. În legătură cu evoluția prețurilor, el a evocat că acestea „se vor stabiliza în următorii ani la nivelul a 50-60 de dolari barilul. După toate probabilitățile, evoluția la care am asistat în ultimul timp nu se va mai repeta, iar OPEC va reuși să obțină o stabilizare a prețurilor la aurul negru”¹⁷.

Dacă fiind că unele țări UE depind de livrările de hidrocarburi rusești într-o măsură mai mare decât altele, există și sugestii mai radicale. Astfel, președintele polonez, Lech Kaczynski, a cărui țară primește din Rusia 66 % din necesarul său de gaze și 97% din cel de petrol, a propus partenerilor din UE și NATO încheierea unui

¹⁵ *Utro*, 8 martie 2006

¹⁶ Agenția *Rusia la zi*, 9 martie 2006

¹⁷ „Piața petrolului joacă pe stabilizare”, *Nezavisimaia Gazeta*, 17 martie 2006

acord referitor la securitatea energetică, fără participarea Rusiei. Ideea proiectului ar consta în aceea că, în cazul apariției la unul din membrii alianței a vreunei fricțiuni cu Moscova în privința livrărilor de resurse energetice, celelalte state participante la acord ar urma să sprijine țara aflată în dificultate, exercitând, totodată, puternice presiuni asupra vecinului răsăritean. Propunerea pare a avea șanse reduse de a fi acceptată, pe considerentul ca Europa trebuie să refuze „orice nationalism”¹⁸.

Cu toate că noua strategie de securitate energetică a statelor membre ale Uniunii Europene este doar într-o fază de cristalizare, totuși *unele state europene încep să adopte în mod unilateral măsuri defensive împotriva tendințelor monopoliste ale Gazprom*. Astfel, guvernul britanic a adoptat, în aprilie 2006, o decizie privind modificarea legii de fuziune, astfel încât să impiedice preconizata achiziție de către Gazprom a principalului distribuitor britanic de gaze, Centrica. De asemenea, șeful E.ON Ruhrgas, Burhardt Bergman, a declarat că nu va permite accesul Gazprom în rețeaua germană de distribuție în cadrul schimbului de active. Rațiunea acestei poziții pare a consta în câștigul obținut de companiile occidentale (în detrimentul Gazprom) prin revânzarea gazului rus consumatorului final, precum și numerosilor intermediari. Contra acestor măsuri, Gazprom dorește să obțină posibilitatea de a ieși la consumatorii finali din țările europene importatoare de gaze rusești, intenționând să cumpere companii locale și să creeze societăți mixte.

b. Contramăsuri ale Federației Ruse

Federația Rusă a dovedit însă, în repetate rânduri, că știe să-și apere propriile interese. O doavadă grăitoare reprezentă negocierile privind ratificarea Cartei energetice, purtate de peste 10 ani și care, probabil, vor mai dura mulți ani, dacă nu se va ajunge la un acord asupra așa-numitului Protocol privind tranzitul, adițional la Cartă.

Una din divergențele dintre UE și Rusia se referă la protocolul amintit, care stipulează accesul liber al companiilor și al altor state la gazoductele rusești, în special la sistemul de transportare a gazelor naturale, aflat sub controlul concernului de stat Gazprom. În acest fel, Rusia ar fi obligată să acorde acces nestingherit la gazoductele tuturor producătorilor independenți și altor țări, cum sunt Kazahstanul și Turkmenistanul. Acest aspect îngrijorează Rusia, care nu dorește să se transforme într-o țară de tranzit sau să liberalizeze la export gazoductele Gazprom.

O altă dispută vizează prețul gazelor pe piața internă din Rusia care, în opinia oficialilor UE, este nejustificat de scăzut, conferind exportatorilor ruși un avantaj net față de producătorii europeanii. Expertii ruși însă argumentează că acesta este un avantaj natural al Rusiei, la fel cum clima mai blândă este în avantajul țărilor europene. În plus, alinierea la prețurile occidentale ar duce – afirmă expertii în cauză – la o explozie a prețurilor în toate domeniile economiei ruse.

¹⁸ Agenția Rusia la zi, 9 martie 2006

Parlamentul rus (duma de stat) a respins în două rânduri (1997 și 2001) ratificarea Cartei energetice, care nu produce efecte pe teritoriul rus. Argumentul esențial al oponentilor ratificării constă în aceea că, în ipoteza ratificării documentului, Rusia va fi în pierdere.

În martie 2006, cu prilejul reuniunii de la Moscova a ministrilor energiei din țările G-8, pregătitoare a summitului G-8 de la St. Petersburg, ministrul rus al energiei, Victor Cristenko, a făcut cunoscut¹⁹ că acest Protocol trebuie să prevadă garanții pentru Rusia cu privire la regulile de tranzitare a petrolierii și gazelor naturale pe teritoriul sau, Rusia refuzând să ratifice Carta energetică atât timp cât interesele sale nu sunt luate în considerație și nu se va ajunge la o soluție de compromis.

Cu prilejul reuniunii pregătitoare de la Moscova, partea rusă a subliniat din nou necesitatea construirii unui sistem mondial al securității energetice. Într-un mesaj adoptat la conferință se precizează că petrolul și gazele naturale livrate consumatorilor la prețuri rationale reprezintă fundamental acestei securități, hidrocarburile constituind baza energetică mondială și în secolul 21. Pentru crearea unui sistem global de aprovizionare cu energie, eficient și imun la orice eventuale nereguli și abateri de la grafic, în urmatorii 25 de ani va fi nevoie de resurse investiționale consistente și care, însumate, ar putea ajunge la aproximativ 17 trilioane de dolari.

Pozitile ireconciliabile ale Rusiei și UE cu privire la Carta energetică ar putea conduce la alte soluții. Astfel, vicepreședintele Consiliului de administrație al Gazprom, Aleksandr Medvedev, a declarat că Rusia și Uniunea Europeană vor semna un document cadru care, „dacă nu va înlocui acordul privind Carta energetică a UE, va permite constituirea unui nou fundament al securității energetice europene”. Acest lucru semnifică faptul că planul de liberalizare a pieței energetice a UE va fi semnificativ ajustat. În caz contrar, Moscova amenință să creeze un cartel al țărilor producătoare de gaz, nu mai puțin influent decât OPEC.

La 4 iulie 2006, cu prilejul predării către Finlanda a președintiei semestriale a UE, Jose Manuel Barroso, președintele Comisiei Europene, a declarat că „se impune utilizarea tuturor pârghiilor aflate la dispoziția Uniunii Europene, pentru ca Occidentul să obțină accesul la sectorul energetic rus”²⁰.

În opinia președintelui Comisiei Consiliului Federației Ruse pentru afaceri internaționale, Mihai Marghelov, problema energetică în relațiiile dintre Rusia și UE ar putea fi rezolvată curând, dar este greu de crezut că acest lucru s-ar putea întâmpla la summitul G-8 de la Sankt Petersburg, consacrat în principal securității energetice, din lipsă de timp. După părerea sa, „astfel de chestiuni nu se rezolvă în pripă. Dacă negocierile se vor derula fără probleme, este posibil ca totul să fie convenit până la următoarea reuniune la nivel înalt Rusia-UE, din noiembrie 2006. Probabil, va fi adoptat un acord, ale cărui prevederi au fost examineate în ultimele câteva luni: Rusia va oferi Europei garanții de securitate, inclusiv prin intermediul

¹⁹ „Russia May Drop Energy Charter”, *Kommersant*, 15 martie 2006

²⁰ *Novye Izvestia*, 5 iulie 2007

“liberalizării sectorului său energetic, iar UE va permite Rusiei un acces mai liber la piața ei”²¹

Prin urmare, Federația Rusă depune eforturi concrete spre a-și consolida poziția pe piața hidrocarburilor, pe toate căile. Deși crearea unui „OPEC” al gazelor naturale pare o sarcina foarte îndepărtată, Gazprom deja acționează în acest sens, angajând discuții preliminare cu oficialități din Turkmenistan, Kazahstan, Iran și Algeria, în scopul armonizării pozițiilor furnizorilor principali de gaze naturale, a traseelor de transport, a prețurilor și a altor detalii practice²². Preconizatul OPEC al gazelor naturale ar trebui, în opinia rusă, să reunească Federația Rusă, țările Asiei Centrale, precum și Ucraina, Belarus și Kazahstan, ca state de tranzit. Baza unci astfel de alianțe ar putea fi „Spațiul economic unic”, format din Rusia, Ucraina, Belarus și Kazahstan.

O acțiune curajoasă de pătrundere pe piața americană a întreprins nu demult conducerea Gazprom. În luna martie 2006, președintele companiei, Aleksei Miller, a vizitat Canada și a semnat împreună cu principalul manager al companiei Petro-Canada, Rohn Brenneman, un acord privind pregătirile documentației unui proiect de construire a unei uzine de lichesiere a gazelor în Regiunea Leningrad. Se preconizează că, de acolo, gazele lichefiate să fie livrate la terminalul de regazificare din estul Canadei, urmând a fi valorificate atât în Canada, cât și în SUA. Prin acest demers, partea rusă își întărește poziția în dialogul cu UE, demonstrând că este gata să facă față la evoluțiile pieței internaționale a hidrocarburilor.

c. Presiunile Gazprom și poziția Rusiei în domeniul securității energetice

Iritată de strădaniile UE de a identifica un nou mecanism de securitate energetică, în detrimentul Federației Ruse, precum și de rezistența UE față de adoptarea unui ansamblu de măsuri propuse de partea rusă cu prilejul întâlnirii la vârf a G-8 (St. Petersburg, iulie 2006), conducerea Gazprom a început să exercite presiuni asupra UE, avertizând că o eventuală respingere a pașechtului legislativ dorit de Moscova va determina Gazprom să-și reorientize exportul de gaze naturale către alte continente cum sunt America de Nord și Asia.

Cu prilejul unei întâlniri cu ambasadorii UE la Moscova (aprilie 2006), președintele Gazprom, Aleksei Miller, a atenționat²³ că tentativele de a limita activitatea Gazprom pe piața europeană și de a politiza chestiunile legate de gazele naturale nu vor avea rezultate pozitive.

În realitate însă, măsurile dorite de Gazprom, respectiv încheierea unor contracte pe termen lung, cuprinzând garanții ferme de furnizare a gazelor naturale către Europa, inclusiv libera opțiune a Gazprom de achiziționare din state UE a unor active de distribuire

²¹ *Novye Izvestia*, 5 iulie 2007

²² „Gazprom – pe cele trei fronturi”, *Gazeta*, 19 martie 2006; „Europe Deactivated”, *Kommersant*, 20 aprilie 2006

²³ „Gazprom – pe cele trei fronturi”, *Gazeta*, 19 martie 2006; „Europe Deactivated”, *Kommersant*, 20 aprilie 2006

a gazelor, ar veni în contradicție cu noua viziune a UE de dezvoltare a unei piețe energetice europene, bazate pe ideea diversificării surselor de furnizare a gazelor și de liberalizare a pieței. Această „dispută” politică a fost pierdută de Kremlin încă din ianuarie 2006, ca rezultat al „războiului gazelor” cu Ucraina, episod interpretat de UE ca o amenințare rusă asupra securității energetice europene și nu ca o necesitate de a parafa un contract în condițiile impuse de Gazprom.

De altfel, avertismentul Gazprom nu pare a crea temeri suplimentare în UE. Potrivit analiștilor occidentali, concernul rus nu va fi capabil să se extindă către alte regiuni în detrimentul Europei, care va rămâne principala piață a Gazprom pentru cel puțin încă un secol. Compania rusă dorește un acces sporit la rețeaua de distribuție a gazelor în Europa, iar principalele sale fonduri provin tot din Europa, fără de care planurile de extindere nu s-ar putea realiza. Se apreciază că livrarile de gaze nu sunt optionale pentru Gazprom, care furnizează anual în regiune peste 150 miliarde metri cubi de gaze, reorientarea spre alte piețe de desfacere necesitând investiții uriașe, de peste 150 miliarde USD.

Cu toate că summitul G-8 din luna iulie 2006 nu a dus la o clarificare a pozițiilor principalilor protagonisti în ceea ce privește securitatea energetică, poziția Federației Ruse în acest domeniu este cunoscută. Prințipiu de bază constă în aceea că, pentru a spori stabilitatea sistemului de furnizare a energiei, pentru a diminua tensiunea în transmiterea energiei și a contracara creșterea disproportiilor energetice regionale, este necesară diversificarea tipurilor de energie. O astfel de strategie ar putea fi dezvoltată în cîteva direcții esențiale : 1. *Extinderea producției de gaze naturale*. Factori ecologici și progresul tehnologic au dus la reducerea costurilor pentru edificarea de gazoducte și au generat producția de gaz lichefiat sporind, în acest fel, cota gazelor naturale. 2. *Sprinjirea dezvoltării tehnologiilor de ardere a cărbunilor*, cu garantarea siguranței mediului înconjurător, care ar putea juca un rol major în viitor. În prezent însă, tehnologiile utilizate nu pot fi competitive cu cele aplicabile dobândirii altor tipuri de combustibil. 3. *Dezvoltarea accelerată a surselor regenerabile de energie*, precum și a energiei distribuite. Industria hidroenergetică oferă încă oportunități enorme. În același timp, surse regenerabile de energie cum sunt vîntul sau soarele, ori mini-hidrocentralele, pot constitui surse ieftine de furnizare a electricității în comunități rurale. 4. *Dezvoltarea pe scară largă și într-o deplină siguranță a industriei nuclearo-electrice*. Experiența unor țări din Uniunea Europeană, a Japoniei și Coreei de Sud dovedește că atomocentralele reduc dependența de resursele naturale. 5. *Înlocuirea combustibililor pentru motoare cu surse alternative*. 6. În ultimă instanță, *dezvoltarea unor tehnologii termomucleare și cu hidrogen eficiente*.

Urmărind obiectivul de a se realiza o securitate energetică globală²⁴, comunitatea mondială va trebui să dezvolte infrastructura unei piețe energetice globale, precum și reguli uniforme care să guverneze acest spațiu energetic.

²⁴ Nina KULIKOVA, „Russia’s Position on Energy Security”, *RIA Novosti*, 4 septembrie 2006

Abstract:

Oil and natural gas have a huge role in both shaping the modern world economy and many major political decisions. Power means today not only a secure access to energy, but also the ability – and the resources – a state needs to prepare itself for the future. A future shaped by the very fact that both oil and natural gas are available only at increasing prices. Another problem is that many of the energy resources are concentrated in regions where large scale conflicts – or at least political instability – are the dominant features. The article presents in a detailed way three topics: 1. The role of oil as major energy resource. 2. Natural gas and the world energy security and 3. Russian Federation – major element of the EU vision concerning the concept of energy security.

În destule ocazii, petroful sau gazele naturale au fost și sunt doar obiectul unor tranzacții strict economice. Dar există și situații în care statele ce au mari rezerve de hidrocarburi își folosesc bogățiile naturale nu doar în scopuri economice, ci și pentru a exercita presiuni politice – directe sau indirecțe – asupra altor actori ai scenei internaționale. Așa s-au comportat, de exemplu, țările arabe exportatoare de petrol în 1973. Așa se comportă acum Venezuela, țară în care președintele Chávez pare interesat să explice nu doar petrol, ci și influență ideologică.

Hugo Chávez și diplomația petrolului

Răzvan Victor PANTELIMON

Dezbaterile și discuțiile privind o nouă ordine energetică mondială, precum și modul în care problematica resurselor de energie, în special cele petroliere, influențează evoluțiile politice regionale și internaționale sunt deosebit de actuale, mai ales în contextul în care Comitetul pentru Dezvoltarea Durabilă al Națiunilor Unite a inclus chestiunea energiei drept unul dintre subiectele principale ale lucrărilor și dezbatelor care vor avea loc în perioada 2006 – 2007.

Acest articol își propune să analizeze în ce măsură resursele energetice constituie o modalitate de realizare a unei diplomații active, care are drept scop exportul de ideologie, de proiect politic. *În acest scop dorim să studiem în ce fel prezența și influența pe care Republica Bolivariană Venezuela le are în zona Americii Latine, dar nu numai, în special după venirea la putere a lui Hugo Chávez, se pot explica prin utilizarea energiei ca monedă de negociere.*

Analiza evoluției societății umane relevă faptul că orice civilizație detine o „ordine energetică” care implică o articulare între producători și consumatori și care are drept axă centrală de acțiune, înțelegere sau conflict, o sursă de energie dominantă. În prezent combustibilii fosili continuă să rămână principala sursă de energie a lumii întregi, însă modul în care această resursă este gestionată devine din ce în ce mai complex, deoarece fiind o resursă strategică, petrolul nu este supus doar comandamentelor pieței. Pe piața petrolului conduce economia politică, ceea ce implică aspecte legate de dominația asupra unumitor spații geografice, atât de rezerve, cât și de exploatare, precum și asupra rutelor pentru transport și comerț. Extragerea, prelucrarea și comercializarea petrolului implică o complexă articulare

de interes, mai ales în ceea ce privește așa-numita *rentă petrolieră*, a cărei distribuție este motiv de permanente negocieri¹.

Considerăm că nu este o altă regiune în lume în care energia și politica să fie relaționate de o manieră atât de strânsă, ca în America Latină. Companiile petroliere sau de exploatare a gazului natural aflate în proprietatea statului sunt considerate un semn al suveranității naționale, fiind tratate ca niște simboluri naționale cu o înaltă încârcătură afectivă. Materiale prime, în special gazul și petrolul, sunt instrumente comod de utilizat în cadrul relațiilor internaționale sau regionale (exemplul cel mai recent este refuzul Boliviei de a livra gaz metan Republicii Chile, pentru a o obliga pe acesta din urmă să îi redca zona de ieșire la ocean, pierdută în urma Războiului Pacificului la sfârșitul secolului al XIX-lea)².

În America Latină energia este prezentă în redefinirea a numeroase coordonate ale situației locale și regionale. În fiecare dintre domeniile sau aspectele în care energia este prezentă ea se manifestă atât ca un factor generator de relații de cooperare, cât și de noi speranțe sau temeri de integrare și de conflict, de securitate sau insecuritate, de guvernabilitate sau ne-guvernabilitate.

America Latină: resurse energetice uriașe

Vom prezenta în continuare câteva date statistice pentru a înțelege mai bine importanța pe care resursele energetice o au pentru America Latină. Conform indicatorilor Organizației Latinoamericane a Energiei, America Latină împreună cu zona Caraibilor produc 9% din energia mondială. Petrolul și derivatele sale care există aici reprezintă 13,5% din rezervele mondiale și 13,8% din producția mondială³.

Descoperirile recente din zona Faliei Orinocco, considerată drept cea mai importantă rezervă de petrol brut a planetei fac ca Venezuela să aibă resurse de petrol aproape la fel de mari ca acelea ale Arabiei Saudite⁴. Însă la nivelul regiunii aceste resurse sunt concentrate în doar câteva state, este vorba de Mexic dar mai ales de Venezuela, astfel încât s-a dezvoltat ideea că dată fiind această concentrare, este evident faptul că regiunea Americii Latine nu poate juca un rol relevant ca întreg. Ca atare, principalele state producătoare de petrol din zonă trebuie să devină liderul unei integrări regionale, care de altfel a început să devină o realitate (vom analiza ulterior diversele planuri de integrare regională și de creare a unor structuri și relații de cooperare și de colaborare în domeniul energetic).

Pe termen lung politica energetică latino-americană urmărește rezolvarea unora dintre problemele mari cu care se confruntă zona: sărăcie, lipsei de echitate socială, precum și alte aspecte vitale pentru echilibrul social și economic. În vederea

¹ Fernando Sánchez ALBAVERA , „América Latina y la búsqueda de un nuevo orden energético mundial”, în *Nueva Sociedad*, vol. 204, iulie - septembrie. 2006, Caracas, p. 39.

² Rolf LINKOHR, „La política energética latinoamericana: entre el Estado y el mercado”, în *Nueva Sociedad*, vol. 204, iulie - septembrie. 2006, Caracas, p. 90

³ Rafael José ZANONI, „¿Que pueden hacer las políticas energéticas por la integración?”, în *Nueva Sociedad*, vol. 204, iulie - septembrie. 2006, Caracas, p. 177.

⁴ Maurice LEMOINE , „Menaces sur le président vénézuélien”, în *Le Monde Diplomatique*, martie, 2005.

realizării acestor scopuri se vrea reorientarea politicilor energetice în sensul unei dezvoltări sustenabile, care uneori poate să se manifeste în detrimentul competitivității.

Venezuela: politică externă și politici în domeniul energiei

Vom prezenta în continuare politicile energetice ale Venezuelei, dat fiind că aceasta este principalul producător și exportator de petrol în regiunea Americii Latine, precum și datorită faptului că o mare parte dintre dezbatările și discuțiile privind modul de guvernare al lui Hugo Chávez, au în centru probleme energetice. Vom începe prin descrierea principalelor trăsături ale evoluției politicii externe a Venezuelei în perioada guvernării lui Chávez, pentru ca ulterior să analizăm o serie de aspecte și inițiative punctuale care ne permit susținerea ideii că *diplomația petrolului este utilizată ca instrument de export ideologic și al unor proiecte politice*.

Trebuie să semnalăm faptul că variabila energetică a fost întotdeauna prezentă în agenda politică a statului venezuelan, astfel încât strategia petrolieră a diverselor guverne a fost mereu orientată în direcția unei proiecții exterioare a Venezuelei, care dorea să capete un rol important în politica regională și internațională. În toată istoria modernă a relațiilor internaționale ale statului venezuelan, petrolul a fost folosit ca principalul mijloc de poziționare internațională.

Dacă în primii ani ai guvernării sale Hugo Chávez a menținut o serie de linii principale ale politicii externe a predecesorilor săi, ulterior orientarea sa a început să se modifice. Politica externă a Venezuelei s-a deplasat de la utilizarea diplomației ca instrument fundamental pentru exercitarea conviețuirii pașnice între națiuni, la o strategie construită pe o bază ideologică care susține consolidarea aşa numitului „socialism al secolului XXI”, promovat activ de Chávez și care are drept principală caracteristică denunțarea a ceea ce el numește „războaie asymetrice” care amenință pacea. Această doctrină stă la baza noilor politici și alianțe pe care încearcă să le realizeze, atât pe plan intern, cât și internațional⁵.

În ciuda acestor modificări semnificative, utilizarea petrolului ca instrument privilegiat al politicii externe, nu numai că s-a menținut, dar a dobândit valențe noi, mai ales datorită creșterii prețului petrolului. Diplomația petrolieră a atins niveluri fără precedent și a permis canalizarea și realizarea multora dintre aspirațiile lui Chávez⁶.

De altfel, acesta a introdus în politica externă a Venezuelei o serie de elemente noi care diferențiază clar aceste evoluții de cele anterioare. Astfel, formarea sa ca militar și viziunea sa geo-politică despre sistemul internațional, în care componentele de diferențiere și de confruntare joacă un rol fundamental, au dus la interpretarea relațiilor de putere între națiuni într-o viziune strategico-militară, în

⁵ Edmundo González URRUTIA, „Las dos etapas de la política exterior de Chávez”, în *Nueva Sociedad*, vol. 205, octombrie - decembrie. 2006, Caracas, p. 159.

⁶ Francisco Rojas ARAVENA, „El nuevo mapa político latinoamericano”, în *Nueva Sociedad*, vol. 205, octombrie - decembrie. 2006, Caracas, p. 128.

care componenta teritorială și suveranitatea națională constituie un factor crucial. Un alt element nou este influența crescută a modelului cubanez, nu numai în ceea ce privește aspectele ideologice, ci mai ales în viziunea asupra rolului pe care un stat mic, dar cu o diplomație activă, îl poate juca la nivel mondial. Viziunea bolivariană care prevede un rol relevant și de leadership pentru Venezuela și președintele ei, în procesul de integrare regională, caracterizează și ea relațiile internaționale promovate de Hugo Chávez⁷.

Mai multe etape distincte ale politicii externe venezuelane

Politica externă a lui Chávez cuprinde două etape care se disting clar între ele, atât în ceea ce privește modul de acțiune pentru a realiza ceea ce se urmărea, cât și în ceea ce privește metodele și obiectivele. Prima etapă a început în 1999 și s-a extins până la mijlocul lui 2004, bazele sale fiind date de prevederile Planului Național de Dezvoltare pentru perioada 2001 – 2007, care stabilește clar obiectivele ce trebuie urmărite pentru atingerea a ceea ce acesta numește cu termenul de *echilibrul internațional*.

A doua etapă a început în noiembrie 2004 și continuă și în prezent, scopurile, planurile și strategiile sale fiind enunțate cu ocazia întâlnirii la nivel înalt care a avut loc la Caracas în 12 – 13 noiembrie 2004, când s-a inaugurat o „nouă orientare strategică a Revoluției Bolivariene”. Atunci au fost definitivate cele zece obiective strategice ale guvernului în vederea consolidării procesului revoluționar intrat în noua fază numită a „socialismului secolului XXI”. Este vorba, practic, despre o orientare strategică atât în ceea ce privește activitatea guvernului, dar mai ales în ceea ce privește gestionarea relațiilor internaționale, această orientare constituind de fapt un punct de ruptură cu principiile și obiectivele care ghidaseră anterior politica externă venezuelană⁸.

Vom prezenta acum, pe scurt, cele două etape ale politicii externe venezuelane pentru a înțelege mai bine evoluțiile acesteia. În prima etapă principiile și obiectivele politicii externe ale Venezuelei erau acelea de a „întări suveranitatea națională și de a promova o lume multipolară.” Se stabileau strategiile și instrumentele care urmau să aibă drept rezultat promovarea integrării latino-americană, democratizarea societății internaționale, întărirea poziției Venezuelei în politica internațională, consolidarea și diversificarea relațiilor internaționale, promovarea unui nou regim de securitate emisferică și o activă cooperare și integrare militară la nivel regional⁹.

Discursul oficial al perioadei definea politica externă drept „o acțiune internațională multidisciplinară care se materializează prin intermediul unei prezențe active pe mai multe direcții, corespunzând diverselor organisme

⁷ Andrés SERBIN, „Cuando la limosna es grande. El Caribe, Chávez y los límites de la diplomacia petrolera”, în *Nueva Sociedad*, vol. 205, octombrie - decembrie. 2006, Caracas, p. 83

⁸ URRUTIA, Edmundo González, „Las dos etapas de la política exterior de Chávez”, în *Nueva Sociedad*, vol. 205, octombrie - decembrie. 2006, Caracas, p. 160

⁹ *Ibidem*.

*internaționale în care Venezuela participă pe baza specificității sale ca țară, care este în același timp caraibiană, andină, amazonică, atlantică, în curs de dezvoltare, membră a Organizației Statelor Exportatoare de Petrol și în același timp implicată într-un proces de schimbări sociale profunde la nivel intern*¹⁰. Totodată se făcea referire la o politică externă „orientată spre căutarea unor spații noi în funcție de valori politice, sociale și etice reînnoite și care urmărea consolidarea integrării latino-americane și avansarea către o societate internațională mai democratică, mai justă și mai echitabilă”¹¹.

Se observă că încă de atunci se apela la o serie de elemente ideologice, cum ar fi ideile de justiție socială, cărora li se adaugă o viziune umanistă a relațiilor internaționale, promovarea drepturilor omului, neintervenția, dialogul, cooperarea, solidaritatea, dreptul la auto-determinare etc., de altfel poziția Venezuelei în diferite foruri internaționale a fost orientată spre impulsivarea unei agende sociale ca un element esențial al politiciei sale externe. Această agendă socială a fost susținută atât la a XIV-a Întâlnire a Președinților din Statele Andine, cât și la Reuniunea de Nivel Înalt asupra sărăciei, inegalității și excluziunii sociale, precum și prin susținerea creării unui „Fond Umanitar Internațional”¹².

Căștigarea referendumului revocatoriu din august 2004 a fost interpretată de Chávez drept un sprijin pentru avansarea în procesul revoluționar intern, proces care urma să se extindă și la nivel internațional. Ca atare se dezvoltă o nouă etapă a politiciei externe care se manifestă în substituirea schemei tradiționale a inserție internaționale a Venezuelei, printr-o nouă axă centrală care urmărea consolidarea proiectului revoluționar prin realizarea unor alianțe strategice și geopolitice cu state care împărtășesc aceeași viziune. În această fază rolul principal revine președintelui, fiind evident caracterul personalist al realizării politiciei externe, precum și ideologizarea tot mai accentuată a serviciului extern¹³.

Petrolul în sprijinul revoluției bolivariene

Chávez a susținut clar ideea apariției unui nou sistem multipolar internațional care trebuie sprijinit prin crearea unor rețele de sprijin pentru revoluția bolivariană și ajutarea grupurilor și actorilor sociali care împărtășesc aceleasi idealuri și care sunt dispuse să impulsioneze acest nou model politic. Această idee a fost aplicată în practică prin sprijinul acordat guvernelor de stânga aliata, precum și grupurilor indigene din Bolivia, Ecuador, Peru, mișcărilor țărănești din America Centrală și din Brazilia, precum și unor intelectuali de marcă¹⁴.

În prezent obiectivele politiciei externe venezuelane sunt urmărite printr-o strategie internațională nouă, care are drept element definitoriu variabila petrolieră,

¹⁰ *Libro Amarillo, Memoria y Cuenta del Ministerio de Relaciones Exteriores*, Caracas, 2003, p. 4

¹¹ *Ibidem*, pag. 6.

¹² Edmundo González URRUTIA, „Las dos etapas de la política exterior de Chávez”, în *Nueva Sociedad*, vol. 205, octombrie - decembrie. 2006, Caracas, p. 162.

¹³ *Ibidem*, p. 165.

¹⁴ *Ibidem* p. 167.

care este folosită ca un instrument de influență politică. În continuare vom evalua o serie de cazuri concrete de utilizare a petrolului ca mijloc de export ideologic, pentru a vedea în ce măsură a funcționat această strategie. Deocamdată este prematur să evaluăm rezultatele noii direcții a politicii externe venezuelane, cert este însă că aceste inițiative au dus la creșterea vizibilității lui Hugo Chávez și a sprijinului pentru acesta, nu numai la nivel regional, ci și la nivel internațional.

În acest tip de diplomație petrolieră realizată fie prin acorduri bilaterale, fie prin acorduri multilaterale, principala caracteristică este aceea că Venezuela deține un rol fundamental, ca principal producător de petrol, în timp ce statele cu care se încheie acordurile devin dependente într-o măsură mai mare sau mai mică de acest centru de putere¹⁵.

După această analiză a principalelor linii directoare ale politicii externe venezuelane în ultimii ani, vom încerca să prezentăm o serie de aspecte și de relații punctuale pe care diplomația din Venezuela le-a dezvoltat fie cu state individuale, fie cu organisme colective din regiune. Se vor analiza relațiile cu statul cubanez, cu statele din regiunea Caraibelor, cu Brasilia, rapoartele pe care Chávez le-a stabilit cu organisme colective din regiune (Mercosur, CARICOM, Comunitatea Statelor Andine), dar și o serie de inițiative care încearcă ca prin intermediul resurselor energetice să realizeze un transfer de viziune politică și ideologică (este vorba de ALBA, Petroamerica, Petrocaribe, Petrosur etc).

Cea mai îndrăzneață propunere a lui Hugo Chávez este aceea de creare a Petroamerica, un mecanism de integrare energetică a Americii Latine și a Caraibilor, în totalitatea lor, și care să înglobeze o serie de alte instrumente regionale de integrare, cum ar fi Petrosur, Petroandina sau Petrocaribe. Un studiu din 2003 al Ministerului venezuelan al Afacerilor Externe definea acest proiect drept unul „*de creare a unei întreprinderi multinaționale care să fie compusă din suma întreprinderilor statale din regiune, și care să aibă drept scop realizarea unor proiecte de investiții care să promoveze integrarea energetică și care în același timp să impulsioneze dezvoltarea sustenabilă a Americii Latine și a Caraibilor*”¹⁶.

Definiția dată acestui proiect de către Pdvsa (Petroleos de Venezuela) are o puternică încârcătură ideologică: „*Petroamerica este o propunerea de integrare energetică a popoarelor continentului, inclusă în Alternativa Bolivariană pentru Americi și fundamentată pe principiile solidarității și complementarității statelor în utilizarea justă și democratică a resurselor pentru dezvoltarea popoarelor lor. Această propunere este concepută ca un instrument geo-politic orientat spre stabilirea unor mecanisme de cooperare și integrare, utilizând resursele energetice ale regiunii Caraibelor, Americii Centrale și Americii de Sud, ca bază pentru îmbunătățirea condițiilor socio-economice ale popoarelor continentului*”¹⁷.

¹⁵ Elsa CARDENAS, „La gobernabilidad democrática regional y el papel (des)integrador de la energía”, în *Nueva Sociedad*, vol. 204, iulie - septembrie 2006, Caracas, p. 147.

¹⁶ *Petroamérica y la integración energética de América Latina y el Caribe*, Ministerio de Relaciones Exteriores, Republica Bolivariana de Venezuela, Caracas, august 2003.

¹⁷ www.pdvsa.com

Putem caracteriza Petroamerica ca o sumă a unei serii de proiecte de cooperare, adaptate caracteristicilor fiecărei regiuni, și care au ca scop comun obiectivul de a contribui la integrarea energetică a continentului. Acest proiect urmează să se concretizeze de o manieră graduală, caracteristicile sale nefiind încă bine definite. Conform afirmațiilor liderilor venezuelani, această integrare urmează să se realizeze pe niște baze inovatoare, care să țină cont nu numai de indicatorii economici, ci mai ales de nevoie de solidaritate pentru dezvoltarea unor regiuni rămase în urmă. Practic, propunerea venezuelană se bazează pe complementaritatea economică, pe cooperare și solidaritate, mai mult decât pe competiție, ceea ce o înscrie în mod indubitable în vizionul pe termen lung a lui Chávez, care arc drept scop crearea ALBA¹⁸.

Cum afirmam și anterior, Petroamerica urmează să integreze o serie de alte proiecte regionale, dintre care Petrocaribe este o realitate care funcționează mai bine sau mai rău. Petrosur se află în etapa de proiectare, iar Petroandina este doar o propunere, care în prezent dată fiind retragerea Venezuelei din Comunitatea Statelor Andine în aprilie 2006, are şanse reduse de a fi pusă în aplicare. Vom analiza ulterior pe larg cazul Petrocaribe, acum urmând să spunem câteva cuvinte despre celelalte două proiecte.

Petrosur se vrea și el un instrument politic și comercial promovat de Republica Bolivariană Venezuela, pentru stabilirea unor mecanisme de cooperare și integrare pe bază de complementaritate. În prezent singurele elemente concrete ale acestui proiect au fost inițierea construcției unei rafinării în Pernambuco pentru prelucrarea petrolului cu conținut ridicat de sulf (specific Venezuelei), în care participă în mod egal Pdvsa și Petrobras, precum și achiziționarea de către Venezuela a unor acțiuni la rafinării din Argentina și Uruguay¹⁹.

În ceea ce privește Petroandina, la sfârșitul lunii mai 2006 s-a convenit asupra creării unei întreprinderi cu același nume, care să asigure o alianță strategică între Pdvsa și întreprinderea petrolieră de stat din Bolivia²⁰.

Venezuela a încercat să se implice în relațiile internaționale ale Americii Latine în vederea creșterii importanței și rolului său și prin utilizarea acestor organisme care urmăresc integrarea economică și politică regională. Astfel, odată cu primirea Venezuelei în Mercosur, cu ocazia Summit-ului realizat la Cordoba (Argentina) în iulie 2006, tendințele de politizare ale acestui organism se vor accentua. Prezența noului asociat se va converti într-o sursă de noi controverse și conflicte, atât în interiorul, cât și în exteriorul acestui organism. Implicațiile încorporării Venezuelei la acest organism sunt deosebit de importante deoarece astfel se sfărșește dominația axei Brasilia-Buenos Aires asupra Mercosur, care lasă loc de desfășurare noului asociat care utilizează activ cartea energetică. O altă

¹⁸ Eduardo MAYORBE, „El sueño de una compañía energética sudamericana: antecedentes y perspectivas políticas de Petroamerica”, în *Nueva Sociedad*, vol. 204, iulie - septembrie. 2006, Caracas, p. 161.

¹⁹ *Ibidem*, p. 162.

²⁰ *Ibidem*, p.161.

urmare importantă pentru Mercosur poate fi aceea că Washington-ul să își extindă relațiile conflictuale pe care la are cu Venezuela și către celelalte state din regiune²¹.

Atenție specială pentru zona Caraibelor

În continuare vom vedea modul în care diplomația petrolieră s-a manifestat în relațiile dintre Venezuela și o serie de state din zona Caraibelor. Încă din 1958 Venezuela a desfășurat o puternică și intensă diplomație petrolieră în zona Caraibelor. În ciuda diferențelor istorice, culturale și a percepției intenților venezuelenc drept un „*subimperialism*” regional, prezența acestia în regiune nu numai că s-a menținut, ci s-a și extins după venirea lui Hugo Chávez la putere.

Începând cu anii 70 Venezuela identifică Caraibele ca o „*zonă vitală*” din punctul de vedere al intereselor sale strategice și economice, și a dezvoltat un statut sporit de actor principal în zonă, printr-o diplomație foarte activă. Obiectivul său principal a fost impulsarea unei scheme strategice regionale care să integreze totodată și statele din America Centrală și cele aparținând alături de ea *Grupului celor trei* (Venezuela, Mexic și Columbia)²².

Încă din aceea perioadă, diversele guverne venezuelane au utilizat resursele petroliere ca un instrument pentru a impulsiona o schimbare de percepție, care să le permită câștigarea sprijinului statelor din zona Caraibelor. Se poate da ca exemplu Pactul de la San José, semnat în 1980 împreună cu Mexicul, care pe lângă asistență petrolieră a regiunii (160.000 de barili zilnic), impulsiona totodată și o strategie activă de apropiere, care includea o componentă culturală foarte puternică²³.

Această politică de apropiere se va intensifica la începutul anilor '90, sub președinția lui Carlos Andrés Pérez, care a adăugat un puternic caracter personalist preocupării pentru apropierea zonală. Politica de apropiere a și condus la faptul că, în 1993, când Carlos Andrés Pérez a fost supus procedurii de *impeachment*, liderii Comunității Statelor din Caraibe (CARICOM) l-au sprijinit.

Rezultatul politiciei de colaborare se materializează în iulie 1994, la Cartagena de Indias, când s-a format *Asociația Statelor din Caraibe* (AEC), principalele obiective pe care le urmărea aceasta fiind:

- Maximizarea comerțului și economiilor regionale astfel încât să se poată realiza integrarea acestora în sistemul economic internațional prin intermediul liberalizării comerțului.
- Creșterea capacitatei de negociere a regiunii în relațiile cu statele terțe (în ciuda faptului că importanța sa strategică scăzuse) prin intermediul alianțelor strategice regionale bazate pe identificarea unor interese comune.

²¹ Mónica HIRST, „Los desafíos de la política sudamericana de Brasil”, în *Nueva Sociedad*, vol. 205, octombrie - decembrie. 2006, Caracas, pag. 137.

²² Andrés SERBIN, „Cuando la limosna es grande. El Caribe, Chávez y los límites de la diplomacia petrolera”, în *Nueva Sociedad*, vol. 205, octombrie - decembrie. 2006, Caracas, p. 76.

²³ Leslie MANIGAT, Jorge HEINE, (editori), *The Caribbean and World Politics*, Holmes & Meier, New York, 1988, p. 175.

- Avansarea în direcția unor forme diverse de cooperare (și eventual de integrare) prin intermediul realizării unui consens asupra chestiunilor de interes comun și prin consolidarea identității regionale, bazată pe o tradiție culturală și socială comună, astfel încât să se depășească diferențele existente²⁴.

La peste zece ani de la crearea sa, bilanțul realizărilor AEC demonstrează clar că primele două obiective nu s-au realizat, datorită pe de o parte slăbiciunilor organizației, și pe de altă parte lipsei de voință politică a unora dintre membrii săi. Fără îndoială, în ciuda acestor dificultăți, Asociația Statelor din Caraibe a funcționat în ultimul deceniu ca o cutie de rezonanță pentru convergențele, divergențele și tensiunile existente între principalii actori din regiune. Unul dintre statele care a beneficiat cel mai mult de existența acestui organism a fost Cuba, care în AEC a primit o sprijinul necesar absorbirii șocului produs de căderea Uniunii Sovietice și a evitat riscul izolării regionale²⁵.

Odată cu venirea la putere a lui Chávez au avut loc o serie de schimbări în politica externă venezuelană, atât în ceea ce privește temele și obiectivele prioritare, influențate tot mai mult de o nouă vizionă ideologică și geostrategică, ca și de revendicarea unui *năționalism bolivarian*. Centrală în această evoluție au fost existența unor resurse petroliere și financiare masive, care au permis realizarea unei diplomații petroliere agresive ce a dezvoltat treptat o puternică critică a postulatelor Consensului de la Washington și a inițiatiivelor nord-americane în regiune (cum ar fi lărgirea NAFTA, astfel încât acordurile de comerț liber să cuprindă ambele Americi). În același timp Chávez va articula o nouă hartă de alianțe regionale și internaționale, între care se detășează puternica legătură cu Cuba, precum și relațiile apropiate cu statele latino-americane în care alegerile au fost câștigate de stânga progresistă.²⁶

În ceea ce privește relația cu zona Caraibelor, ea este percepță în continuare ca o arie fundamentală pentru Venezuela, mai ales datorită presupusei amenințări militare din partea Statelor Unite. Aceasta a coincis cu inițierea la nivel național a unor proiecte și măsuri sociale care au permis președintelui să încarneze, în vizionarea celor din Caraibe, ideea că la putere a venit un reprezentant al unor grupuri sociale și etnice asemănătoare marii majorități a populației din zonă, și care anterior fuseseră excluși din politică.

O primă dovadă este semnarea Acordului Energetic de la Caracas, prin care se completa acordul de la San José și care presupunea ca Venezuela și Mexicul să crească livrările de petrol către statele din Marea Caraibelor (Costa Rica, El Salvador, Haiti, Honduras, Panama, Republica Dominicană, Jamaica, Guatemala, Nicaragua și Belize) cu 80.000 de barili zilnic, cu o perioadă de finanțare de 15 ani, o perioadă de grătie de 1 an și o dobândă de doar 2%.²⁷

²⁴ Andres SERBIN, „Towards an Association of Caribbean Status: Raising Some Achurad Questions”, în *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Miami, iarna 1994.

²⁵ Andrés SERBIN, „Cuando la limosna es grande. El Caribe, Chávez y los límites de la diplomacia petrolera”, în *Nueva Sociedad*, vol. 205, octombrie - decembrie 2006, Caracas, p. 78.

²⁶ *Ibidem*, p. 82.

²⁷ „Acuerdo de cooperación energética de Caracas”, www.efemeridesvenezolanas.com/html/aec.htm

ALBA (Alternativa Bolivariană pentru Americi) și Petrocaribe

Accastă colaborare a fost întărītă cu ocazia celui de al treilea Summit al Asociației Statelor din Caraibe, organizat în decembrie 2001, ocazie cu care Fidel Castro a criticat embargoul impus Cubaiei de către SUA, iar Chávez a afirmat că extinderea filosofiei economice a NAFTA și în restul Americilor, printr-un tratat care n-ar fi decât un instrument politico-economic susținut de SUA, va avea ca efect adâncirea suplimentară a inegalităților și creșterea sărăciei, propunând în schimb o schemă alternativă de integrare: *Alternativa Bolivariană pentru Americi (ALBA)*²⁸.

În iunie 2005 se va lansa Petrocaribe, un proiect anunțat de către Chávez, împreună cu Fidel Castro și fiind definit drept „*o organizație care să coordoneze și să gestioneze producția, rafinarea, transportul și livrarea petrolului și gazului în arcul caraibean (...) cu o platformă instituțională care include un secretariat general, funcție ocupată de ministrul energiei din Venezuela, și care dispune de fonduri pentru cooperare și investiții.*” Petrolul urmează să fie livrat de Venezuela cu finanțare parțială a facturilor, în niște condiții foarte blânde: credite pe o perioadă de 24 de ani, cu 2 ani de grătie și dobândă de doar 1%. Practic, acest Petrocaribe înseamnă aprofundarea și amplificarea Acordului Energetic de la Caracas. S-a calculat, de exemplu, că pe baza acestui acord Republica Dominicană economisește anual 240 de milioane de euro.²⁹

La lansarea proiectului au participat liderii din zona Caraibelor, toți fiind de acord cu această idee, mai puțin liderii din Trinidad-Tobago și Barbados, state producătoare de petrol și care considerau că prin Petrocaribe pot fi afectate acordurile energetice pe care ei le aveau cu celelalte state din CARICOM. De altfel, la scurt timp, primul ministru al statului Trinidad-Tobago a criticat virulent acest proiect, semnalând că acesta erodează economia statului său, precum și unitatea Comunității Caraibelor³⁰.

Criticile ulterioare au calificat Petrocaribe drept o mită plătită acestor state în schimbul sprijinului oferit Venezuelei în cadrul Organizației Statelor Americane sau la Națiunile Unite, totodată se consideră că acest acord ar duce la scăderea investițiilor străine în exploatarea hidrocarburilor și în infrastructură, care ar urma să fie controlate de Venezuela. Principalul punct de divergență, și care rareori este menționat public este însă altul, acela că Petrocaribe este asociat cu ALBA, inițiativă total anti-Washington și anti-extinderea logicii NAFTA, atitudine cu care puține state din Caraibe sunt de acord. De altfel *cu singura excepție a Cubaiei, care este dependentă de petrolul venezuelan, nici un alt stat din regiunea Caraibelor nu s-a alăturat ALBA*³¹.

²⁸ Andrés SERBIN, „Cuando la limosna es grande. El Caribe, Chávez y los límites de la diplomacia petrolera”, în *Nueva Sociedad*, vol. 205, octombrie - decembrie. 2006, Caracas, p. 85.

²⁹ Rolf LINKOHR, „La política energética latinoamericana: entre el Estado y el mercado”, în *Nueva Sociedad*, vol. 204, iulie - septembrie. 2006, Caracas, p. 95.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem, pag 88.

Apar astfel o serie de elemente care ne fac să ne îndoim de eficacitatea diplomației petroliere a Venezuelei, cel puțin în această zonă a Caraibelor. Ipotezele lui Chávez, cum că ideea sa de înființare a Alianței Boliviene a Americilor va beneficia imediat de sprijinul statelor din zona Caraibelor, sau că aceste state vor renunța la legăturile lor tradiționale cu Statele Unite și se vor opune inițiativelor acestora, nu numai că nu au funcționat, dar au dat naștere unor suspiciuni legate de „subimperialismul” pe care Venezuela vrea să îl exercite în regiunea respectivă.

Petrolul venezuelan și Cuba lui Fidel Castro

Există însă un stat în zona Caraibelor pentru care noile evoluții ale Venezuelei constituie elementul definitoriu al politiciei sale externe: este vorba de Cuba. Castro a găsit în Chávez un aliat necondiționat, care nu numai că are intenția de a sprijini „revoluția continentală” promovată de Cuba și de a susține economia cubaneză, ci are și mijloacele financiare și practice de a realiza acest deziderat, data fiind condiția sa de țară producătoare de petrol.

Înțelegerea semnată în octombrie 2000 de către Chávez și Fidel Castro sub titulatura de „Acordul Integral de Cooperare între Venezuela și Cuba”, deși bazată pe înțelegeri anterioare, includea două elemente adiționale importante: o durată de cinci ani și includerea unui troc de produse și servicii, ca mecanism de plată al livrărilor de petrol. Inițial aceste livrări trebuiau să fie de 53.000 de barili zilnic, însă pe baza unor acorduri ulterioare s-a ajuns ca Venezuela să livreze către Cuba între 90.000 și 98.000 de barili zilnic (între 4,6 și 5,8 de mii de tone), care acoperă aproximativ 50% din necesarul insulei, prețul de livrare fiind stabilit în 2005 la 27 de USD/baril (la aproape jumătate din prețul curent al pieței).³²

Cuba se află astfel în postura privilegiată, precum în perioadele anterioare de colaborare cu Uniunea Sovietică, de a fi imună la tendințele crescătoare ale prețului mondial al petrolului și chiar de a beneficia de acestea. Pe lângă livrările de petrol, Cuba beneficiază de o serie de alte avantaje cum ar fi: credite cu dobânzi scăzute pentru importuri și investiții, dezvoltarea întreprinderilor mixte, politici de protecție a unor produse cubaneze pe piața venezuelană etc. În schimb, Cuba oferă Venezuelei, pe baza a aproape 200 de proiecte punctuale de colaborare, resursa sa cea mai abundentă: personal tehnic, în special în domeniul sănătății, educației și sportului (ca exemplu putem lua domeniul sanitar, despre care statisticile afirmă că în Venezuela sunt acum peste 26.000 de cubanezi specializați în domeniul medical)³³.

Modelul Chávez și Brazilia

Utilizarea diplomației petroliere nu este numai apanajului lui Chávez, deoarece și alte state din regiune încearcă să utilizeze acest tip de relații

³² Carmelo MESA-LAGO, „Venezuela reemplaza a la URSS en Cuba”, în *El Nuevo Herald* din 29.04.2006, Miami.

³³ Haroldo Dilla ALFONSO, „Hugo Chávez y Cuba: subsidiando posiciones fatales”, în *Nueva Sociedad*, vol. 205, octombrie - decembrie 2006, Caracas, p. 144 – 145.

internăționale. Vom prezenta pe scurt cazul Braziliei, care în ultima perioadă a explorat noi modalități de a interacționa cu vecinii săi prin intermediul diplomației petroliere și al investițiilor în infrastructura și industria energetică. În acest, sens Banca Națională pentru Dezvoltare Economică și Socială a anunțat un credit de 2600 milioane de dolari pentru întreprinderi care au drept obiect de activitate lucrări de infrastructură, precum și alte lucrări publice în toată America de Sud. Un alt actor important al acestui tip de diplomație este Petrobras, cea mai mare companie petrolieră din Brazilia, care a realizat o serie de alianțe și acorduri care să îi permită dobândirea unei poziții importante în zonă. Acest proces nu este unul unilateral, ci se desfășoară într-un cadru mai larg de cooperare, în special cu Pdvsa din Venezuela³⁴.

Unul dintre cele mai ambițioase proiecte este acela propus în decembrie 2005 de către Venezuela, Brazilia și Argentina, și care prevede construirea unui gazoduct, *Marele Gazoduct al Sudului*, care să plece din Venezuela și să traverseze Brazilia pentru a ajunge în Argentina, cu posibilitatea integrării ulterioare a Boliviei, Paraguayului și Republicii Chile. Costurile acestui proiect se estimează la fi de 20 de miliarde de dolari, iar construcția să ar putea crea un milion de locuri de muncă. Odată finalizat, acest gazoduct ar permite transportul a 150 de milioane de metri cubi de gaz la o distanță de peste 8.000 de kilometri³⁵.

Deși acest proiect este încă în faza de evaluare, o serie de specialiști au relevat problemele fie tehnice (imposibilitatea de a pompa gaz la o presiune suficientă pe o asemenea distanță), fie în termeni de eficiență (transportul pe o asemenea distanță ar duce la creșteri masive ale prețurilor la consumatorii finali) care ar putea împiedica realizarea sa³⁶.

Toate aceste instrumente și proiecte de integrare regională au drept scop crearea unei *Alternative Bolivariene pentru Americi* (ALBA). Până acum caracteristicile acestei inițiative nu au fost definite foarte precis, singurul aspect cert fiind acela că Petroamerica și variantele sale regionale vor constitui un element decisiv, iar acordurile semnate cu Cuba în aprilie 2005 sunt considerate o moștră din ceea ce va fi ALBA. Până astăzi singurele două state care au aderat la ALBA sunt Cuba (în zona Caraibelor) și Bolivia.

Această Alternativă Bolivariană a fost imaginată drept compatibilă cu acordurile și procesele de integrare latino-americană deja existente. Diferența fundamentală a acestui proiect rezidă în rolul pe care îl acordă pieței libere. Astfel, dacă alte propunerii cum ar fi extinderea filosofiei NAFTA în ambele Americi, soluție propusă de SUA, privilegiază deschiderea piețelor, modelul venezuelan presupune acorduri între state sau între întreprinderi de stat (de exemplu în cazul

³⁴ Vezi Mónica HIRST, „Los desafíos de la política sudamericana de Brasil”, în *Nueva Sociedad*, vol. 205, octombrie - decembrie. 2006, Caracas, p. 136.

³⁵ Rolf LINKOHR, „La política energética latinoamericana: entre el Estado y el mercado”, în *Nueva Sociedad*, vol. 204, iulie - septembrie. 2006, Caracas, p. 94.

³⁶ Gerardo HONTY, „Energía en Sudamérica: una interconexión que no integra”, în *Nueva Sociedad*, vol. 204, iulie - septembrie. 2006, Caracas, p. 127 – 128.

Petrocaribe livrarea de petrol este condiționată de existența unei întreprinderi de stat prin intermediul căreia să se realizeze)³⁷.

Principalul aport al ALBA se vrea însă a fi acela de a aduce, prin intermediul diplomației petroliere, o serie de elemente și probleme noi pe agenda relațiilor internaționale. Analiza schimbărilor care au avut loc în dezbatările regionale, care au trecut de la focalizarea pe acordurile de liber-comerț către o preocupare crescută pentru teme sociale și politice, pentru dezvoltarea echitabilă, pentru lupta contra sărăciei și excluziunii sociale, demonstrează că viziunea lui Chávez începe să se impună tot mai mult.

ALBA nu se reduce numai la spațiul latino-american, astfel cu ocazia Summitului Uniunea Europeană-America Latină și Caraibe, care a avut loc la Viena în mai 2006, a fost prezentat ca un model Tratatul de Comerț între Popoare, semnat între Venezuela, Bolivia și Cuba, și care are drept priorități solidaritatea, crearea de locuri de muncă, inserția socială, securitatea alimentară și protecția mediului înconjurător³⁸.

Chávez și tradiția populistă a Americii Latine

Retorica și modurile de acțiune ale lui Chávez îl înscriu în mod clar pe acesta în tradiția populistă atât de puternică în America Latină, iar principalul rezultat al acestui tip de politică este o polarizare tot mai accentuată a societății venezuelane și adâncirea unor clivaje diverse. Aplicarea acestui tip de politici și în ceea ce privește relațiile internaționale a avut un rezultat asemănător, deoarece a dat naștere unor tensiuni regionale importante, în condițiile în care evoluțiile economice anterioare, precum și opiniile unor sectoare tot mai largi, creau condițiile necesare pentru a se avansa în direcția unei integrări ample și a unei tot mai strânse coordonări a politicilor naționale. Ieșirea recentă a Venezuelei din Comunitatea Statelor Andine, încorporarea sa în Mercosur, înfruntările cu Alan Garcia, președintele statului Peru, privind chestiuni interne ale statului peruan etc., toate acestea au dus la creșterea temerilor că politica externă a lui Chávez poate da naștere unor tensiuni și probleme grave în America Latină.

Se deschide astfel posibilitatea ca viziunea exagerată a lui Chávez în ceea ce privește rolul său de protagonist regional, viziune bazată pe veniturile aduse de petrol și gazul natural, să se convertească într-un element destabilizator. Polarizarea politică creată în Venezuela de leadership-ul lui Chávez poate atunci să se convertească într-o polarizare regională, mai ales că nemulțumirile sociale facilitează exportul acestui tip de discurs și a acestei forme de a face politică.³⁹

Sunt și o serie de autori care consideră că *impactul diplomației petroliere a lui Hugo Chávez asupra Americii Latine nu este atât de important pe cât se*

³⁷ Eduardo MAYORBE, „El sueño de una compañía energética sudamericana: antecedentes y perspectivas políticas de Petroamerica”, în *Nueva Sociedad*, vol. 204, iulie - septembrie. 2006, Caracas, p. 172.

³⁸ Bernard CASSEN, „Une nouvelle Amérique latine à Vienne”, în *Le Monde Diplomatique*, iunie, 2006

³⁹ PARAMIO, Ludolfo, „Giro a la izquierda y regreso del populismo”, în *Nueva Sociedad*, vol 205, octombrie – decembrie, Caracas, p. 71 – 72.

presupune. Astfel, Ramon Espinasa, economist șef al Pdsva (principală întreprindere petrolieră a statului venezuelan) în perioada 1992-1999, consideră că dată fiind plafonarea producției de petrol, la care se adaugă creșterea consumului intern, se ajunge la scăderea excedentului exportabil. Cum, în ciuda retoricii lui Chávez cantitățile de petrol livrate Statelor Unite rămân constante, se poate trage concluzia că participarea Venezuelei la suplinirea necesarului de petrol în America Latină și Caraibe scade. În acest context, retorica privind adâncirea integrării regionale în jurul factorului energetic nu mai are susținere reală în capacitatea de export a Venezuelei.⁴⁰

Suntem conștienți că această cercetare nu a cumpărat toate aspectele legate de niște fenomene deosebit de complexe și dezbatute, cum sunt diplomația petrolieră și relațiile de cooperare și integrare în America Latină, dar sperăm ca ea să constituie un punct de plecare pentru alți cercetători care doresc să analizeze această lume fascinantă și puțin cunoscută în România.

Abstract:

This article evaluates the way in which the “oil diplomacy” was used by President Hugo Chavez in order to export his leftist ideology. The most notable part of this quite long chapter of regional ideological cooperation is ALBA (Bolivarian Alternative for the Americas), a tool which was imagined as a potential counterweight to the Free Trade Agreement proposed by the United States. We present some of the associated initiatives, like Petroamerica, Petrocaribe, Petrosur or Petroandina, which try to create a mechanism of energetic regional integration and how Chavez used Venezuela’s oil wealth not only to shape and implement multibillion-dollar programs for the poor, but also for helping ideological allies like Cuba, Bolivia or Ecuador.

⁴⁰ Ramón ESPINASA, „Las contradicciones de Pdvsa: más petróleo a Estados Unidos y menos a América Latina”, în *Nueva Sociedad*, vol. 204, iulie - septembrie. 2006, Caracas, p. 69 – 70.

Accesul sigur la energie, siguranța rutelor comerciale folosite pentru transportul combustibililor fosili, dezbatările privind strategiile de cooperare zonală, ca și conturarea unor politici energetice pe termen mediu și lung constituie, toate, preoccupări majore pentru Uniunea Europeană. O construcție economică și politică ambițioasă, UE are însă o mare vulnerabilitate: consumă cantități mult mai mari de hidrocarburi decât aceleia pe care le produce. Mai mult, în anii care vin, dependența UE de importurile energetice va continua să crească. În acest context, preocuparea pentru a identifica surse suplimentare de hidrocarburi, ca și aceea privind sursele alternative de energie ocupă un loc major pe agenda Uniunii, afirma autorul studiului următor, un cercetător cu experiență în domeniul studiilor europene.

Resursele energetice, o preocupare majoră a Uniunii Europene în secolul al XXI-lea

Ioan Codruț LUCINESCU

În conjunctura internațională a începutului secolului XXI, energia se impune ca factor major în relațiile dintre state, regiuni, blocuri de interes. Consumul de energie a crescut în ritm susținut în ultimele trei decenii: dacă în țările Uniunii Europene și în SUA, consumul energetic a crescut cu peste 40% începând din 1970, în Japonia acesta s-a dublat, iar în China este de peste 4 ori mai mare. Conform previziunilor experților, necesarul de consum energetic va crește și în continuare, cu o rată mai mare în țările ce se află într-o perioadă de creștere economică susținută, cum ar fi spre exemplu India, care își va dubla necesarul energetic până în anul 2030¹. Creșterea economiei mondiale atrage după sine, în mod inevitabil, și creșterea nevoilor energetice: astăzi, energia este o resursă vitală pentru dezvoltare socio-economică și progres.

Competiția globală pentru asigurarea necesarului de resurse energetice devine tot mai acerbă, în condițiile în care unele dintre zăcăminte de hidrocarburi sunt pe terminale, iar cele mai importante se află în zone instabile politic sau cu regimuri politice imprevizibile. Gazul natural din Marea Nordului a fost deja exploatat dincolo de nivelul maxim, ceea ce va lăsa o parte din membrele Uniunii

¹ Silvana BOLOCAN, „Contextul politicii energetice comune a Uniunii Europene”, *Revista 22*, nr. 842/28 aprilie-04 mai 2006/2006, p.3.

Europene dependente de importuri, în special din Rusia. Prețul petrolului a atins recent cote istorice, iar piețele bursiere internaționale sunt extrem de sensibile la declarații politice venite din partea unor regimuri autoritare, cum ar fi cel iranian. Afirmația că resursele energetice reprezintă resortul ce mișcă politica internațională în direcții încă necunoscute nu este, în acest context, deloc exagerată. De asemenea, datorită zonelor geografice în care sunt produse petrolul și gazele naturale, foarte multe țări depind de importul acestora dintr-un număr relativ limitat de state care, deseori, folosesc aceste resurse nu numai ca pe niște mijloace strict economice, ci și ca mijloace de presiune politică. Acest lucru a fost pus clar în evidență, chiar la începutul acestui an (în ianuarie 2006), atunci când Rusia a oprit livrările de gaze naturale către vestul continentului în urma conflictului energetic-politic cu Ucraina. Chiar dacă această situație s-a remediat rapid, semnalul a fost unul foarte îngrijorător pentru consumatorii europeni.

Contextul politiciei energetice în Uniunea Europeană

Uniunea Europeană este unul din actorii principali de pe piața internațională a energiei, fiind cel mai mare importator și al doilea important consumator din domeniu. Prin urmare, sectorul energetic reprezintă un factor economic, geopolitic și geostrategic major pentru întreg spațiul comunitar. Jumătate din aprovisionarea cu energie a Uniunii Europene depinde de importuri, iar această dependență ar putea ajunge, în anul 2030, până la 70% pentru gazele naturale și chiar până la 100% pentru petrol și cărbune, în situația în care nu se va lua nici o măsură eficientă în acest sens. Mai precis, în prezent, Uniunea Europeană, pe ansamblu, își asigură 24% din necesarul său energetic din importurile de gaze din Rusia, Norvegia și nordul Africii; 37% din petrol; 18% din combustibili solizi; 15% din energie nucleară și 6% din surse regenerabile, precum energia eoliană sau energia solară².

Extinderea UE a accentuat slăbiciunile energetice ale acesteia, în ciuda faptului că anumite țări noi membre sunt producătoare de resurse energetice (de exemplu, Polonia produce cărbune, iar România are rezerve de – și produce – petrol și gaze naturale). Astfel, gazul rusesc livrat de concernul controlat de Kremlin, Gazprom, asigură 30% din necesarul energetic al Franței, Germaniei sau Italiei, în timp ce în majoritatea statelor din Europa Centrală și de Est proporția ajunge până la nivelul de 90%.

Ca urmare a crizei energetice russo-ucrainene din ianuarie 2006, Uniunea Europeană a adoptat, la data de 8 martie 2006, un nou proiect de strategie energetică europeană, respectiv *Strategia Europeană pentru Energie Sustenabilă, Competitivă și Sigură*. Cele șase direcții de acțiune vizate de UE în vederea asigurării sustenabilității, competitivității și securității energetice sunt³:

² Buletin Integrare Europeană, ROMPRES, nr.17 (261)/2006, p. 43

³ European Commission, *A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy*, 8 March 2006, http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy/doc/2006_03_08_gp_document_en.pdf.

- Asigurarea integrității pieței interne de gaz și curent electric, prin adoptarea unor standarde și reguli comune, dar și prin construirea unor rețele comune sau interconectarea celor deja existente;
- Garantarea securității fluxului energetic și consolidarea în acest sens a solidarității între statele membre, prin revizuirea legislației privitoare la stocurile naționale de gaz și petrol;
 - Diversificarea surselor de energie;
 - Protecția mediului și promovarea unor politici în acest sens, într-o manieră compatibilă cu obiectivele de la Lisabona;
 - Crearea unui plan tehnologic strategic în privința energiei;
 - Formularea unei politici externe comune pentru toate statele Uniunii Europene, care să identifice prioritățile UE în ceea ce privește construirea unei noi infrastructuri de protecție a sistemului energetic, adoptarea unui Tratat Energetic European, adoptarea unui nou parteneriat energetic cu Rusia, crearea unui mecanism de reacție în cazul unor crize determinate de scurtcircuitări ale aprovizionării energetice a Europei.

În același timp, se recomandă diversificarea surselor de energie, inclusiv solar, eoliene, biocombustibili, hidrogen etc., în paralel cu creșterea capacitaților de înmagazinare și stocare, a petrolului și gazelor, pentru atenuarea eventualelor crize temporare în privința aprovizionării.

Sursele de energie regenerabile constituie, într-o anumită măsură, o alternativă la combustibili convenționali, în contextul protejării mediului și asigurării securității furnizării de energie. Constituie obiectul atenției UE, datorită problemelor pe care le ridică energia și anume: alegerea surselor de energie, securitatea furnizării energiei precum și presiunea exercitată de protecția mediului. Eforturile depuse de Uniune în acest sens s-au materializat, printre altele, în *Directiva 2001/77/EC a Parlamentului European și a Consiliului UE din 21 septembrie 2001*, privind promovarea energiei electrice produsă din surse regenerabile de energie pe piața comunitară de energie electrică. Directiva are în vedere crearea unui cadru favorabil pentru *creșterea ponderii energiei electrice produsă din surse regenerabile de energie* (SRE) în consumul brut de energie electrică al UE de la 14,9% (în prezent) la 22% în 2010 și de dublare a cotei de energie regenerabilă în consumul brut de energie în Europa, de la 6% în prezent, la 12% în anul 2010⁴. Realizarea acestor ținte stabilite ar conduce și la îndeplinirea angajamentelor luate de statele membre în anul 1997 la Kyoto, privind reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră, dar transpunerea în practică este mult mai dificilă, în primul rând datorită costurilor enorme aferente noilor tehnologii.

Întreruperea livrărilor de gaze de către Rusia pentru cantitățile care tranzitau Ucraina, decizie care ar fi putut afecta serios spațiul comunitar (*pe teritoriul ucrainean tranzitează în jur de 90% din importurile de gaze ale Uniunii, venite din Rusia*), a reprezentat un soc pentru Uniunea Europeană. Cu această ocazie, forurile comunitare și guvernele occidentale au realizat care este *gradul real de dependență*

⁴ Institutul European din România, *Despre politica de energie a Uniunii Europene*, lucrare elaborată în cadrul proiectului PHARE RO 006.18.02 -, 2003, p.17-18, disponibil la adresa de internet www.ier.ro

pe care îl au față de statul rus în privința energiei și în ce măsură autoritățile de la Kremlin s-ar putea folosi de această dependență pentru a manipula Europa. Statele europene au accelerat căutarea unor alternative pentru a-și extinde și diversifica infrastructura energetică și rezervele, pentru a se pune la adăpost de o posibilă recurență a problemei din ianuarie 2006. *Aceste opțiuni sunt, din păcate, puține, costisitoare și anevoieioase.*

Surse alternative: GPL și energia atomică

Prima alternativă⁵ ar constitui-o *diversificarea surselor de gaz natural*, însă nu ar fi cea mai productivă, din moment ce rezervele din Marea Nordului au atins deja nivelul maxim de exploatare, Algeria nu-și mai poate extinde producția, iar Libia, noul producător de gaze naturale, ar avea nevoie de construirea unei întregi infrastructuri pentru a alimenta Europa, lucrare care ar dura mai mulți ani și miliarde de euro investiții

O altă opțiune, însă foarte costisitoare, ar fi aceea de a folosi gaz petrolierchifiat (GPL), în locul gazelor naturale transportate prin conducte. GPL este obținut prin răcirea gazului natural care este încărcat în recipiente speciale; ulterior este încălzit și distribuit prin conducte. Operațiunea necesită un cost de producție considerabil, pe care și l-au permis, până acum, Belgia, Franța, Grecia, Italia, Portugalia, Spania și Marea Britanie (Germania și Polonia au proiectat, de asemenea, construirea unor utilaje pentru gazul lichefiat, însă se pare că acesta nu reprezintă, cel puțin deocamdată, o alternativă serioasă la aprovizionarea tradițională cu gaze naturale importate)⁶.

Cea de-a treia posibilitate a europenilor ar fi să-și reducă volumul de consum al gazelor naturale, iar cea de-a patra ar fi să se orienteze, din nou, către petroli și cărbunc sau către energie nucleară.

Opțiunea nucleară este (din punct de vedere economic și de protecție a mediului) cea mai viabilă, bineînțeles în cazul utilizării tehnologiilor moderne de producere a energiei și a stocării în condiții de deplină siguranță a deșeurilor radioactive. „Energia nucleară ar putea contribui la scăderea nivelului emisiilor cu efect de seră, iar statele care livrează uraniu crează un risc mai scăzut decât cele care livrează combustibili fosili”⁷, a declarat în iulie anul acesta comisarul UE pe probleme de energie, Andris Piebalgs. De altfel, Comisia Europeană a comandat în ultima perioadă studii elaborate pentru a analiza opțiunile Uniunii Europene în ceea ce privește sursele alternative de producere a energiei electrice, în special energia nucleară, în contextul geopolitic actual neprielnic.

Totuși, energia nucleară a fost multă vreme un subiect tabu în Europa, în special din cauza dezastrelor înregistrate, cum a fost cel din 1986 de la Cernobîl, în

⁵ Energy Green Paper: What energy policy for Europe?, EU News & Policy Positions, www. EurActiv.com, 22 August 2006

⁶ Ibidem

⁷ Buletin Integrare Europeană, ROMPRES, nr.29 (273)/2006, p.23

Uniunea Sovietică sau accidentul din Statele Unite de la centrala nucleară de la Three Mile Island (1979). Din punct de vedere al protecției mediului, respectiv reducerea emisiilor de dioxid de carbon în atmosferă, energia nucleară este preferabilă gazului natural, care prin ardere generează cantități imense de dioxid de carbon.

Combustibilul pentru reactoarele nucleare poate fi cumpărat din mai multe surse, cum ar fi Australia sau Canada. *Pentru statele care dispun de o tehnologie mai avansată, combustibilul nuclear poate fi produs la nivel intern, ceea ce ar permite țărilor respective să devină independente de orice rațiuni de geopolitică energetică.* Oricât de bune ar fi perspectivele pentru energia nucleară, riscurile impuse de posibilitatea de a avea o centrală nucleară pe propriul teritoriu îi determină pe europenii cu orientări ecologiste să elimine această opțiune. Cele mai multe state vest-europene privesc (încă) cu scepticism energia nucleară, iar cele zece țări care au aderat la UE în 2004 au trebuit să renunțe la o mare parte din echipamentele nucleare de care dispuneau, ca o condiție a aderării lor.

Marea excepție a tendinței antinucleare a statelor occidentale europene o reprezintă Franța, un stat care a demonstrat ce se poate obține din adoptarea energiei nucleare ca opțiune strategică majoră. Franța realizează 80% din electricitate cu ajutorul energiei nucleare și acest fapt este puternic susținut de opinia publică franceză. De altfel, președintele Jacques Chirac a anunțat lansarea unui program de cercetare pentru dezvoltarea unei a patra generații de reactoare nucleare, capabile să utilizeze ca sursă de energie deșeurile radioactive⁸.

Cu șase ani în urmă, Germania a decis să-și închidă până în 2020 toate centralele sale nucleare. Actualul guvern german în frunte cu cancelarul Angela Merkel va lua decizia de a prelungi acest termen, fără însă a renunța la ideea închiderii treptate a tuturor centrale nucleare de pe teritoriul țării.

Suedia, ca și Germania, a început după accidentul de la Cernobîl închiderea treptată a centralelor sale nucleare, după ce, în anii '70, ca în majoritatea țărilor europene în acea perioadă, o mare parte din necesarul său energetic era asigurat de folosirea anergiei atomice. Dar, spre deosebire de Franța, Germania sau Marea Britanie, care depind în mare măsură de importul de combustibili, Suedia are avantajul că dispune de resurse uriașe în materie de energie nepoluantă, având posibilitatea utilizării hidroenergiei. În 2004, Suedia a acoperit 24% din necesarul său energetic din surse de energie refolosibile, față de media de numai 6% înregistrată la nivelul întregii Uniuni Europene⁹.

Alte state europene, printre care Austria, Cipru, Danemarca, Irlanda și Norvegia, vor rămâne invariabil împotriva exploatarii energiei nucleare, din rațiuni ecologice. Portugalia reprezintă un caz aparte, deoarece poate evita opțiunea întemeiată pe hidrocarburi datorită distanței enorme față de Rusia și a unor condiții

⁸ „Dilema energetică a Europei: Energia convențională sau cea nucleară?”, în *Buletin Integrare Europeană*, ROMPRES, nr.17 (261)/2006, p.31.

⁹ Ibidem, p. 31

de mediu favorabile pentru exploatarea energiei solare, a celei nucleare sau a forței valurilor.

Situația din Europa Centrală este mai complicată, deoarece aceste state depind de energia rusească mai mult decât de celelalte membre UE. Cehia, Lituania, România, Bulgaria și Slovacia dispun, deja, de centrale nucleare. Potrivit condițiilor impuse de aderarea la UE, Lituania va trebui să eliminate energia nucleară, iar România ar fi obligată să renunțe, în mod similar, la sursa nucleară pentru producerea de electricitate.

Însă, pe măsură ce tensiunile politice legate de problema energiei cresc, aceste reglementări comunitare vor fi, în mare măsură, revizuite și renegociate. Acest lucru vizează în special Lituania, ale cărei relații tensionate cu Rusia s-au înrăutățit în ultimul an, din cauza întreruperii repetitive a livrărilor de energie de către concernul Gazprom. Centrala nucleară lituaniană Ignalina, a cărei închidere a fost programată pentru anul 2009, produce 85% din electricitatea țării și exportă electricitate în Estonia și Letonia. De altfel, statul lituanian¹⁰ a făcut apel, în ianuarie anul acesta, la ideea unei renegocieri a deciziei privind închiderea centralei după anul 2010. *Opțiunea pentru energia nucleară în Europa Centrală, cu toate problemele pe care o impune, se prefigurează ca fiind singura cale viabilă pentru ca regiunea să nu fie la cheremul intereselor politice și economice ale Rusiei.*

Este de remarcat și faptul că, încă de la începutul crizei gazelor din ultima iarnă, guvernul României a hotărât finalizarea urgentă a lucrărilor la Unitatea 2 și începeră acasă la Unitățile 3 și 4 ale Centralei Nucleare-Electrică de la Cernavodă, lucru care este în deplină concordanță cu orientarea energetică actuală a Comisiei Europene. De asemenea, s-a hotărât accelerarea lucrărilor de investiții la obiectivele hidroenergetice ca o alternativă ecologică și ieftină, pentru producerea energiei electrice.

O analiză asupra situației actuale a energiei folosită de Uniunea Europeană arată faptul că *produția proprie de hidrocarburi a statelor membre se află într-un punct culminant, în timp ce consumul se află pe o pantă ascendentă*. Astfel, se estimează că, până în anul 2015, numai 30% din necesarul de gaze naturale al spațiului comunitar va fi furnizat din surse proprii, de unde se poate aprecia că aproape 70% va trebui să fie importat.

Deși disputa între Rusia și Ucraina pare să se fi calmat, Uniunea Europeană trebuie să ia în considerare alternativa procurării gazului din alte surse decât Rusia. Variantele vehiculate de experții comunitari sunt¹¹:

- Orientul Mijlociu și Africa de Nord.

¹⁰ www. Economy of Latvia, from Wikipedia

¹¹ Emilian M. DOBRESCU, „Politica energetică a Uniunii Europene”, la adresa de internet www.tribunaecomomica.ro/index.php?id_tip_categorie=1&&id_categ=12&id_revista=1386&id_nr_revista=45&mod=arhiva; vezi și Constantin-Gheorghe BALABAN, „Resursele naturale – obiect al unor ample dezbateri internaționale”, în *Impact Strategic*, nr.1(18)/2006, Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate, Universitatea Națională de Apărare „Carol I”, la www.unap.ro

• Regiunea Mării Caspice, unde au fost făcute noi descoperiri ce pot duce la considerarea acestei zone ca o posibila sursă majoră de gaze naturale, cel puțin pe termen mediu.

• Africa de Vest, având Nigeria ca important exportator de gaz către Europa, dar care ar putea fi urmată de Angola și Mauritania.

Alternativa importării gazului din Africa de Vest are însă și neajunsuri care trebuie tratate cu seriozitate. Cel mai probabil, gazul importat din Africa de Vest și Oriental Mijlociu va fi transformat în gaz natural lichefiat pentru a fi transportat. Însă există riscuri legate de această formă de combustibil (și este vorba în primul în primul rând cel legat de siguranța transporturilor). Datorită numeroaselor incidente raportate în legătură cu containerele de transportare a gazului lichefiat, s-a pus chiar problema sistării furnizării de combustibil sub această formă.

Un al doilea risc ar putea fi legat de securitatea țărilor din care urmează a se importa gazul (de exemplu, Nigeria devine din ce în ce mai nesigură); de asemenea, se pune și problema costurilor la care se ridică investițiile pentru fiecare proiect legat de gazul lichefiat sau conductă de gaz natural.

Dificultățile întâmpinate cu gazul natural lichefiat ar putea pune în lumină posibile alte surse de energie, respectiv cărbunele și energia nucleară. În timp ce cărbunele a cunoscut un reviriment în ultima vreme, ca urmare a prețului ridicat la gazele naturale, energia nucleară întâmpină dificultăți în special din considerente emoționale deși din punct de vedere economic este foarte atractivă.

De altfel, specialiștii afirmă că absența unei infrastructuri corespunzătoare, ca și insuficientele spații de depozitare la nivelul UE constituie obstacole importante în calea livrărilor de petrol și gaze în flux continuu și contribuie la creșterea prețurilor în spațiul comunitar. În acest sens, guvernele și companiile energetice din Europa ar trebui să cheltuiască circa 600 de miliarde de euro pentru modernizarea și extinderea infrastructurii existente, sumă imposibil de transpus în practică¹².

Perspectiva unei politici comune a UE în domeniul energiei

În ciuda abordării unilaterale pe care o preferă până acum Germania (parteneriatul strategic cu Rusia în domeniul livrărilor de gaze încheiat în septembrie 2005), ideea unei politici energetice comune a Uniunii Europene a fost vehiculată în diferite contexte. Cu ocazia întâlnirii de la Hampton Court din octombrie 2005, pe timpul președinției britanice a Consiliului Uniunii Europene, premierul Tony Blair a afirmat necesitatea formulării unei politici energetice europene coerente și examinării posibilității realizării unei rețele paneuropene, amintind de dependența în creștere a Europei de importurile de hidrocarburi¹³. În același sens, dar în mod și mai presus în urma crizei gazului, președinția austriacă a UE din prima jumătate a anului 2006 a subliniat faptul că Europa are nevoie stringentă de o politică colectivă și de coeziune pentru a rezolva problema securității furnizării de energie. Iar acest

¹² Buletin Integrare Europeană, ROMPRES, nr.8 (252)/2006, p.24.

¹³ EU News & Policy Positions, www. EurActiv.com, 28 Oct. 2005.

lucru înseamnă formularea unei perspective europene asupra problemei și, implicit, renunțarea la suveranitatea națională ca principiu dominant în acest domeniu.

De aceea, *Carta Verde asupra energiei*, realizată de Comisia Europeană și ulterior adoptată la summit-ul european de la sfârșitul lui martie anul acesta definește cele două aspecte majore ale politicii energetice comune¹⁴: adâncirea și definitivarea pieței interne de gaz și electricitate și formularea unei politici externe comune în relațiile cu furnizorii externi pentru asigurarea securității alimentării cu energie. Ambele direcții de dezvoltare a politicii energetice comune întâmpină însă obstacole majore.

Dificultăți notabile, deloc ușor de depășit

Măsurile de liberalizare ale pieței interne de energie - adoptate treptat încă de la mijlocul anilor '90 - urmăreau îmbunătățirea competitivității în sectorul energetic și, implicit, eficiența economiei europene pe toate paliere ei. Anul 2004 era data-limită¹⁵ pentru transpunerea directivelor europene în legislația națională și liberalizarea completă a pieței energetice, însă implementarea acestor directive a eșuat datorită reticenței statelor membre importante, care se opun direct preluării companiilor naționale de către rivali continentali. Problema este cu atât mai spinoasă cu cât valul de fuziuni recente din domeniul energetic s-a făcut pe plan intern și a dus la crearea de giganți energetici „naționali”, cum este cazul fuziunii, în Franța, dintre Gaz de France și Suez. În acest context, interesul național - sau „patriotismul economic” - pare să fi prevalat față de interesul comunitar european, valul de fuziuni ducând la întărirea poziției dominante a câtorva producători naționali și subminând astfel principiile de funcționare ale pieței interne.

Eșecul formulării unicii politici energetice comune la nivel european arc câteva coordonate majore. Pe de o parte, Uniunea Europeană întâmpină dificultăți în formularea unei politici externe comune în domeniul energetic deoarece țările membre formează piețe naționale de energie, iar aportul energiei este asigurat prin diverse variante („energy mix”). Franța, Belgia și statele nordice pun accent pe energia nucleară, în timp ce acest sector lipsește cu desăvârșire în Spania și Italia; Austria și Portugalia folosesc potențialul hidroelectric, Norvegia și Danemarca sunt țări net producătoare de energie. Din acest motiv, găsirea unei strategii comune este dificilă¹⁶.

Pe de altă parte, energia reprezintă un sector extrem de sensibil, pe care statele membre încă îl doresc sub controlul suveranității naționale, în ciuda nevoii de adâncire a pieței unice. Este cazul Franței, care a blocat preluarea companiei Suez de către compania italiană ENEL, sau al Spaniei, care a evitat preluarea companiei naționale Endesa de către rivalul german E.ON, în ciuda unor critici dure venite din partea forurilor comunitare; deși considerate ca fiind inaceptabile pentru piață

¹⁴ *Buletin Integrare Europeană*, ROMPRES, nr.8 (252)/2006, p.25.

¹⁵ Institutul European din România, *Despre politica de energie a Uniunii Europene*, lucrare elaborată în cadrul proiectului PHARE RO 006.18.02 -, 2003, p.18, disponibil la www.ier.ro

¹⁶ Silvana BOLOCAN, *op. cit.*

unică, astfel de manifestări de protectionism economic reflectă distanța dintre nivelul declarativ al politicilor europene și realizarea practică a acestora.

Președintele Comisiei Europene, portughezul Jose Manuel Barroso, a susținut în repetate rânduri în cursul acestui an faptul că *este de importanță vitală ca liderii UE să abandoneze cele 25 politici energetice „disparate și necordonate” existente și să vorbească, în această privință, cu o singură voce*¹⁷. Europa trebuie să respingă „orice fel de naționalism” în sectorul energetic; dacă se va crea o piață comunitară, Uniunea va dispune pe piața energiei de o capacitate de negocieri care va fi întrecută doar de cea a SUA. „Ne aflăm într-un nou secol, inclusiv din punct de vedere al energiei, cerceta c în creștere, rezervele Europei scad, investițiile sunt sub necesități, clima este în curs de schimbare. Se impune o abordare care să țină seama de aceste noi realități”, a declarat președintele CE, Jose Barroso, în fața comisarilor europeni în iulie 2006¹⁸.

Dacă pe plan comunitar lucrurile se mișcă greu, pe plan extern Uniunea Europeană, împreună cu nouă state din sud-estul Europei (printre care și România) și provincia autonomă Kosovo, au semnat la 25 octombrie 2005, la Atena, un tratat multilateral privind crearea *Comunității Energiei*, un document „de o importanță strategică vitală, menit să schimbe în mod fundamental destinul Europei”, aşa cum îl caracteriza președintele Comisiei Europene. Tratatul prevede, pentru prima dată în istorie, stabilirea unui cadru legal pentru o piață integrată de energie în Europa de Sud-Est și este punctul de plecare al extinderii sistemului de transport al gazelor naturale, prin crearea unei piețe intermediare între Marea Caspică și UE, controlată de structurile comunitare¹⁹.

Andris Piebalgs, comisarul european pentru energie, care a semnat documentul din partea UE, a afirmat că „Tratatul privind Comunitatea Energiei va oferi mai multă siguranță în ceea ce privește distribuția și va furniza sprijin pentru acest sector de o importanță strategică vitală pentru Uniunea Europeană”... „Este pentru prima dată în istorie când aceste state și teritoriile semnează un tratat, obligatoriu din punct de vedere juridic, ce reprezintă un element fundamental în procesul de reconciliere de după războaiele din anii '90”, a mai spus Piebalgs²⁰.

Din punct de vedere strategic, tratatul creează un sistem sigur de furnizare a gazului în Uniunea Europeană dinspre Orientalul Apropiat și regiunea Mării Caspice, fapt ce va duce la creșterea concurenței pe principalele piețe energetice din UE și va reduce dependența acestor state de sursele unice de distribuție a gazului.

Dialogul în domeniul energiei dintre Uniunea Europeană și Federația Rusă

În acest context internațional acut, „criza gazului” provocată de neînțelegerile dintre Rusia și Ucraina de la sfârșitul anului trecut a scos în evidență

¹⁷ „Știri, politici europene & Actori UE online” la adresa www.euractiv.ro, 13 septembrie 2006

¹⁸ Ibidem

¹⁹ Emilian M.Dobrescu, *op. cit.*

²⁰ www.balkantimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/articles/2005/08/29/reportage-01

dependența țărilor europene, și în special a celor din Centrul și Estul Europei, de importurile de energie. Ambițiile de superputere energetică internațională ale Rusiei au fost resimțite acut de țări din fostul spațiu sovietic - proaspetele „regimuri portocalii”, ca acelea din Georgia sau Ucraina - pentru care alimentarea cu gaz a avut sincope pe perioada iernii, dar și de către state membre ale Uniunii Europene. Prin maniera de a trata de pe poziții de forță, Rusia redefineste²¹ paradigma globalizării ce a dominat politica internațională a SUA și Uniunii Europene și care promitea liberalizarea treptată a piețelor internaționale, cuplată cu o din ce în ce mai redusă imixtiune a politicului în zona economicului. În locul prevăzutei deschideri a piețelor internaționale prin eliminarea barierelor politice și economice și accesul liber al companiilor la resurse, statele Uniunii au în față un regim autoritar în măsură să dicteze politica energetică conform intereselor proprii.

Imixtiunea politicului în zona sensibilă a alimentării cu hidrocarburi a devenit evidentă odată cu revigorarea economică și politică a Rusiei după venirea lui Putin la președinție. Aceasta a reintrodus rezervele naturale ale Rusiei în proprietatea de stat prin intermediul companie de stat Gazprom, ce controlează aproape 70% din gazul rusesc și deține monopolul exporturilor, devenind astfel un instrument de politică externă. „Re-naționalizarea” rezervelor naturale și prețurile mari ale hidrocarburilor pe piețele internaționale au dat avânt creșterii economiei ruse în ultimii 5 ani și au înlocuit dominația geopolitică a Rusiei în Caucaz, Ucraina și Asia Centrală, dintr-o militară într-o economică și energetică („soft power”)²². Această situație a schimbat și relația Rusiei cu statele membre ale Uniunii Europene. Dintre liderii europeni, cancelarul Gerhard Schroeder a fost primul care să înțeleagă, să accepte și să utilizeze în propriul interes al Germaniei noul context al relațiilor cu Rusia. În aprilie 2005, Gazprom a încheiat o înțelegere cu firmele E.ON și BASF pentru construcția unei conducte submarine de gaz directe (care să ocèlească Polonia) spre Germania și alte țări nordice. După ieșirea din arena politică a lui Schroeder, acesta a devenit președintele acționariatului russo-german al proiectului, o decizie ce i-a adus multe critici și a provocat tulburare în lumea politică germană. În afară de opoziția vehementă a țărilor baltice și a Poloniei, ce s-au simțit lezate de acest acord, crearea pactului energetic russo-german a trecut aproape neobservată, Uniunea Europeană neavând o poziție oficială în acest context.

Formularea unei politici energetice externe comune a Uniunii are drept coordonată majoră dialogul energetic UE - Rusia lansat în anul 2000. Însă, în acest moment, comunitatea statelor europene se află într-o poziție de negociere dificilă cu un partener dispus să trateze de pe poziții de forță. Întâlnirea dintre președințile Comisiei Europene, Jose Manuel Barroso și Vladimir Putin, la mijlocul lunii martie 2006, având în centrul discuțiilor relațiile energetice bilaterale, s-a soldat cu reconfirmarea poziției rigide a Rusiei în parteneriatul cu Uniunea Europeană și

²¹ Cristian BĂHNĂREANU, *Resursele energetice și mediul de securitate la începutul secolului XXI*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2006, p.24.

²² Sergei BLAGOV, *Russian moves spark "gas OPEC" fears*, ISN Security Watch, 10 iulie 2006, www.isn.ethz.ch/news/sw/details.cfm?id=16364.

refuzul de a deschide accesul reciproc la piețele energetice și infrastructură²³. În aceste condiții, în cadrul Uniunii Europene continuă să prevaleze o abordare națională în negocierile energetice în defavoarea uneia comunitare. Statele membre ale Uniunii negociază separat furnizarea de energie dinspre Rusia în cadrul înțeleglerilor bilaterale (țări net importatoare de gaz din Rusia sunt Germania și Franța, precum și statele Europei Centrale și de Est).

La Bruxelles se afirmă deja faptul că Uniunea a pierdut o oportunitate unică în anul 2004, în momentul în care se punea problema admiterii Rusiei în Organizația Mondială a Comerțului (OMC). Este evident că UE a sprijinit aderarea Rusiei la OMC fără să se ceară garanții serioase în privința ireversibilității reformelor în sectorul energetic rusesc, fapt regretat acum de oficialii comunitari²⁴.

Președintele Comisie Europene, Jose Manuel Barroso este de altfel un susținător fervent în favoarea încheierii unui pact energetic cu Kremlinul. „Avem nevoie de un nou parteneriat cu Rusia. Suntem interdependenți unii de alții. Avem nevoie de un flux continuu de energie din Rusia, în primul rând gaze. Cred că este și în interesul Rusiei să aibă o piață stabilă și o relație stabilă cu un client atât de important cum este Uniunea Europeană”, a declarat acesta în martie 2006²⁵, cu puțin timp înainte de a avea con vorbiri la Moscova cu președintele Putin, pentru a discuta ansamblul acestor chestiuni.

Atitudini diverse: Polonia, Bulgaria, Grecia, Turcia și Balcanii de Vest

Pe de altă parte însă, *Polonia se opune propusului pact energetic cu Rusia, venind cu propriul ei plan, care a fost prezentat de președintele polonez Lech Kaczynski cu prilejul vizitei sale la Berlin, în luna martie anul acesta*. Planul, care urmărește să diminueze actuala dependență energetică a Varșoviei de Moscova, prevede încheierea unui tratat european al energiei deschis țărilor UE și NATO și care să excludă Rusia. Chiar dacă livrările din Rusia sunt prevăzute în continuare, aranjamentele de securitate energetică vor fi însă reglementate exclusiv între semnatarii tratatului, care ar urma să-și furnizeze reciproc asistență în cazul unor situații de criză²⁶.

De altfel, Polonia încearcă pe diverse căi să-și reducă dependența față de vecinul de la Răsărit, folosind în acest sens relația privilegiată pe care o cultivă cu SUA. În timpul vizitei sale la Washington (12 -16 septembrie anul curent), premierul polonez Jaroslaw Kaczynski condiționează unda verde pentru amplasarea bazelor militare americane pe teritoriul național de sprijinul concret pe care Statele Unite trebuie să-l dea pentru ca Polonia să iasă din dependență energetică aproape totală față de Rusia. Concret, planul lui Jaroslaw Kaczynski este să propună construcția

²³ "Europa, sub amenințarea directă a unui război energetic cu Rusia", în *Buletin Integrare Europeană*, ROMPRES, nr.17(261)/2006, p.44

²⁴ Ziarul finanțiar din 21 februarie 2006, la www.zf.ro

²⁵ www.rusialazi.ro/index.php?a=externe2006030906.xml

²⁶ www.president.pl/x.node?id=2011993&eventId=6527421

oleoductului Trans-Caspian care să plece din Asia Centrală înspre Europa, evitând Rusia și, în care, companiile petroliere americane să joace rolul principal²⁷. Rămâne de văzut dacă asemenea proiecte extrem de costisoare vor fi considerate ca viabile din punct de vedere politic și economic de către factorii de decizie americanii.

Presată de necesitatea de a se adapta într-o competiție globală pentru resurse energetice din ce în ce mai acerbă, Uniunea Europeană se confruntă cu o superputere energetică ce eludează paradigma globalizării, înțeleasă ca liberalizarea crescândă a pietelor și care face din energie un instrument principal de politică externă. În condițiile eșecului formulării unei politici comune de energie, statele membre vor continua să fie actorii principali în relațiile bilaterale cu Rusia, după modelul deschis de Germania. Deși dezideratul european al realizării unei piețe unice de energie va continua să se contureze, este foarte posibil ca Europa să nu reușească să formuleze o poziție comună față de Rusia. Comunitarizarea domeniului energiei la nivel european ar putea eșua, lăsând în loc giganți energetici naționali care vor negocia bilateral relația cu furnizorii externi, evitând astfel procesul politic comunitar.

Oleoductul Baku-Tbilisi-Ceyhan, ar putea fi „excepția care confirmă regula”, deoarece Rusia nu se împacă deloc cu proiectele alternative de transport al petrolului caspic care încearcă să elimine cvasi-monopolul energetic al Moscovei în Europa, pentru livrările din această regiune. Astfel, într-un timp foarte scurt, Rusia, prin intermediul celor două mari concerne Gazprom și Rosneft a preluat inițiativa, demărând proiecte care îi măresc exponential influența în Europa.

Rusia (împreună cu Bulgaria și Grecia) a anunțat, la 4 septembrie 2006, construcția conductei Burgas-Alexandropolis²⁸, care să transporte petrolul caspic dinspre Rusia spre Europa Occidentală. Președintele rus Vladimir Putin, premierul grec Kostas Karamanlis și președintele bulgar Gheorghe Părvanov au decis ca proiectul Burgas-Alexandropolis, convenit între cele trei țări, să fie semnat înainte de finalul anului 2006. Oleoductul va lega porturile Burgas (Bulgaria) și Alexandria (Grecia), valoarea proiectului fiind estimată la aproximativ 700 de milioane de euro. Proiectul a fost pus în discuție de mai bine de 14 ani, dar a rămas nefinalizat până acum din cauza neînțelegerilor dintre cele trei părți. Oleoductul va avea o lungime de 155 km și va putea transporta maximum 800.000 de barili/zi; aproape jumătate din această conductă va traversa Bulgaria, de unde și interesul deosebit manifestat de autoritățile bulgare. Oleoductul va transporta petrol în spațiul mediteranean la un preț scăzut, contribuind astfel la creșterea dominației Moscovei pe piața energetică europeană, dar și la întărirea rolului de nod energetic în Balcani pentru Grecia și Bulgaria.

Uniunea Europeană va primi resurse energetice prin intermediul companiilor rusești și în cadrul altui proiect, de această dată Belgradul anunțând, în această vară, că va participa la construirea unei conducte de transport al gazului alături de concernul rus Gazprom, într-un proiect estimat la peste 800 de milioane de dolari. Conducta²⁹ va fi racordată la rețeaua Bluestream, ce urmează să transporte

²⁷ www.rusialazi.ro/index.php?a=externe2006030906.xml

²⁸ „Stiri, politici europene & Actori UE online” la www.euractiv.ro/uniunea-europeana, 5 septembrie 2006

²⁹ *Ibidem*

gaz din Rusia spre Europa Occidentală, via Turcia și pe sub Marea Neagră și care se dorește a fi o rută de transport alternativă la proiectul comunitar NABUCCO. Conducta ce va traversa Serbia, venind dinspre Bulgaria, urmează să continue spre Croația, Bosnia și de aici spre Europa Occidentală și va avea o capacitate de 20 de miliarde de metri cubi anual.

De altfel, Rusia reușește să profite din plin de situația internațională instabilă, încheind înțelegeri politice și economice de importanță vitală în războiul resurselor energetice, care va domina lumea în acest secol. După ce, în ianuarie, presa internațională anunță un important contract prin care Rusia urmează să livreze Algeriei armament în valoare de patru miliarde de dolari, la 4 august anul curent a fost semnat și un memorandum rusu-algerian de înțelegere în domeniul gazelor naturale.

Un instrument de tipul OPEC în mâinile Moscovei

Ofensiva politică a Moscovei s-ar putea materializa, nu peste mult timp, și prin crearea echivalentului unui cartel de gen OPEC (Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol) în ceea ce privește gazele naturale, cu urmări nefavorabile incalculabile pentru securitatea energetică a Occidentului.

Ideea inițială a unui OPEC axat pe gaze a fost vehiculată de președintele rus Vladimir Putin încă din anul 2002, cu sprijinul direct al președintelui Kazahstanului, Nursultan Nazarbaev, dar nu a avut urmări directe. Însă, între timp, politica Kremlinului a devenit mult mai ofensivă, astfel că, în mai anul acesta, Aleksandr Medvedev, membru în Consiliul de Administrație al Gazprom, a amenințat că Rusia va crea „oalianță a furnizorilor de gaze care va fi mai influentă decât OPEC“, în cazul în care aceasta nu va reuși să își impună punctul de vedere în negocierile purtate cu Europa pe teme energetice³⁰.

Algeria, care deține acum locul opt în topul mondial al rezervelor de gaze naturale, ar putea îmbrățișa această idee, la fel ca Iranul sau Qatarul – care dețin locul doi, respectiv trei în top. Din acest cartel ar mai putea face parte Turkmenistanul, Kazahstanul și Uzbekistanul. De altfel, Pierluigi Bersani, ministru italian al Industriei avertiza, la 8 august, asupra riscului ca europenii să suporte noi creșteri ale prețurilor la gaze, ca urmare a înțelegerii dintre cele două state. Dacă un cartel ar coordona prețurile gazelor, acest lucru ar limita opțiunile Europei pentru un gaz mai ieftin și i-ar asigura acesteia dependența de o organizație controlată de Moscova³¹. În prezent, principalele surse pentru importurile europene sunt Norvegia, Rusia și Algeria.

Deocamdată, există un evasicartel, care nu și-a făcut încă prezența pe piața energiei. Forumul Țărilor Exportatoare de Gaze (GECF), care a avut prima întâlnire la Teheran în mai 2001, este format din 15 state producătoare de gaze naturale.

³⁰ Sergei BLAGOV, *Russian moves spark "gas OPEC" fears*, ISN Security Watch, 10 iulie 2006, www.isn.ethz.ch/news/sw/details.cfm?id=16364.

³¹ Ibidem.

Acstea controlează împreună 73% din rezervele mondiale de gaz și 41% din producție. Algeria este unul dintre membrii fondatori ai GECF, împreună cu Iran și Rusia. Deocamdată, GECF se limitează la discuții, însă o dată cu semnarea parteneriatului rusu-algerian, poate fi doar o chestiune de timp până ce această organizație să devină mai proeminentă³².

Îngrijorarea Uniunii nu este generată atât de detaliile memorandumului (ruso-algerian), cât, mai ales, de rolul pe care și-l asumă Kremlinul în promovarea unei politici externe bazate pe resursele sale energetice. Primul-ministru italian, Romano Prodi, a fost exponentul temerilor Occidentului și a cerut adoptarea cât mai urgentă a unei politici comune europene: „Această înțelegere este încă o dovadă că trebuie să ne câștigăm independența energetică, cât mai repede și să elaborăm o politică europeană comună în acest sector”³³.

De aceea, responsabilii Uniunii Europene încearcă accelerarea proiectelor importante în domeniul gazelor naturale, dar rămase până acum doar la stadiul de intenție. Astfel, mult-mediulatizatul proiect Nabucco are şanse să devină realitate în deceniul următor. Uniunea Europeană și responsabilii austriaci, ungari, români, bulgari și turi din domeniul energiei au convenit la 26 iunie 2006, la Viena³⁴, accelerarea începerii lucrărilor la gazoductul NABUCCO împreună cu Iranul, proiect care ar permite Europei să-și reducă dependența de gazele naturale din Rusia. În prezența comisarului european pentru energie, Andris Piebalgs, miniștrii au dat acordul politic al țărilor lor pentru construirea acestui gazoduct de 3.300 kilometri, care va permite, până în anul 2015, livrarea a 30 de miliardi de metri cubi de gaze naturale pe an în Europa.

Potrivit estimărilor Comisiei Europene, care a finanțat un studiu de fezabilitate privind acest gazoduct, până în 2025 între 10% și 15% din gazele ce vor fi consumate de UE vor proveni din această regiune. Decizia finală privind începerea lucrărilor este aşteptată în 2007, iar sfârșitul lucrărilor este prevăzut pentru anul 2011. Importanța acestui proiect a fost reliefată de ministrul austriac al economiei, a cărui țară deținea președinția Uniunii în acel moment, care a declarat că „NABUCCO reprezintă un element-cheie al unei politici energetice europene”³⁵.

De asemenea, este propusă o investiție în valoare de 47,5 miliarde de euro, finanțată de Banca Europeană de Investiții, care să se concentreze asupra unor proiecte ce consolidează securitatea sectorului energetic al Uniunii prin dezvoltarea infrastructurii de transport. În același timp, UE trebuie să își folosească mult mai eficiente instrumentele sale de politică comercială și să ofere o importanță sporită energiei în cadrul programelor de bună vecinătate pe care le are cu statele din apropierea sa³⁶.

³² Ibidem.

³³ Revista de informație și analiză economică Bilanț, nr. 24, septembrie 2006, la www.bilant.ro

³⁴ Buletin Integrare Europeană, ROMPRES, nr.26 (270)/2006, p.6.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Buletin Integrare Europeană, ROMPRES, nr.8 (252)/2006, p.25.

Caucazul, o Miză Deosebită Pentru Uniunea Europeană

În contextul în care echilibrul de putere la nivel continental și nu numai poate încina ușor către Rusia, datorită dependenței energetice din ce în ce mai accentuate a statelor europene față de petrolul și gazele naturale extrase sau controlate de companiile rusești, este evident de ce, *în următorul deceniu, importanța strategică a regiunii caspice pentru Uniunea Europeană va crește semnificativ*. De altfel, resursele energetice estimate în prezent în Marea Caspică sunt la un nivel comparabil cu cele din Marea Nordului, singura diferență, în acest sens, fiind faptul că nivelul exploatarii rezervelor din Marea Nordului, care constituie principala sursă energetică pentru statele UE, este mult mai avansat. În Marea Caspică există posibilitatea ca rezervele de petrol să ajungă până la 28 de miliarde de tone, în timp ce cele de gaze naturale să fie mult mai mari, constituind astfel o zonă cu un potențial de dezvoltare impresionant.

Dacă până în urmă cu doi ani se putea imagina supraviețuirea energetică a Europei fără exploatarea resurselor din Marea Caspică, după aderarea la Uniune a celor zece noi state și, din 2007 a României și Bulgariei, consumul total de energie și, prin urmare, dependența de cele două piețe dominante în prezent (Golful Persic și Rusia) au crescut îngrijorător.

Acste evoluții, alături de risurile la adresa securității europene generate de persistența conflictelor înghețate din zona Caucazului și a Mării Caspice, au atras atenția Comisiei Europene încă de la jumătatea anilor '90. În acest sens, măsurile avute în vedere de Comisie, la acel moment, pentru regiune, prevedeaau:

- Furnizarea de sprijin pentru menținerea independenței și integrității teritoriale a noilor state din regiune;
- Consolidarea instituțiilor democratice și a respectării drepturilor fundamentale ale omului, ca fundament pentru un cadru coerent de stabilitate și securitate;
- Descurajarea conflictelor, prin utilizarea reformelor politice și economice;
- Implicarea activă a sectoarelor economice ale statelor din regiune la procesele decizionale referitoare la politicile investiționale, de energie și de minerit, precum și la rutele conductelor viitoare de transport;
- Dezvoltarea unui rol strategic mai puternic al UE în regiune, în special prin menținerea unui dialog politic intensificat cu statele din zonă³⁷.

În 1998, Consiliul European și-a exprimat, în cadrul unei declarații comune, angajamentul de a se implica în regiunea caspică. În respectivul document, în afară de conținutul referitor la sectorul energetic (majoritar în Declarație), paragraful privind conductele de transport este în mod deosebit remarcabil, datorită faptului că demonstrează decizia Consiliului de a se distanța de evaluările geopolitice și de a

³⁷ Șerban Filip CIOCULESCU, *Noua politică europeană a vecinătăților. Actualitate și perspectivă*, 2005, la www.studiidescuritate.ro

lăsa deciziile majore la latitudinea corporațiilor comerciale implicate³⁸, fapt care s-a dovedit a fi total contraproductiv pentru creșterea influenței UE în regiune.

Carta Energetică Europeană este unul dintre cele mai importante instrumente de politică europeană cu privire la regiunea caspică. A fost semnată de către statele membre UE și alte 51 de țări în decembrie 1991, iar ideea principală ce a stat la baza acestui document a fost dorința de a crea o serie de condiții favorabile pentru promovarea unei dezvoltări economice incipiente, dar stabile în Europa de Est și foata Uniune Sovietică.

Un instrument deja existent: Carta Energetică Europeană

Întâlnirea plenară finală a Conferinței pentru *Carta Energetică Europeană*³⁹, de la Lisabona, din decembrie 1994, a condus la finalizarea Contractului pentru Carta Energetică Europeană. Statele semnatare au fost, pe lângă cele membre ale UE, toate țările din Europa de Est, statele din CSI, Japonia și Australia. Statelor Unite și Canadei li s-a acordat statutul de observatori. Documentul a intrat în vigoare abia în 1998, când a fost ratificat de 13 state.

Cele mai importante obiective ale Cartei, în concordanță cu interesele strategice ale Uniunii, includeau: garantarea tratamentului egal pentru toți investitorii interni și străini în toate statele semnatare și asigurarea alocării corecte a profiturilor, fără intervenții abuzive; asigurarea securității transportului petrolului, cu un accent suplimentar pus pe situațiile în care ar fi fost posibilă interzicerea sau întreruperea transporturilor din cauze politice; înființarea unei Curți Internaționale pentru reglementarea disputelor (neratificarea de către Rusia a contractului nu reduce din importanță sa ca *instrument de contracarare a riscului politicării explorațiilor petroliere și a transportului resurselor de-a lungul regiunii caspice*)⁴⁰.

Contractul pentru Carta Energetică Europeană reflectă contextul și impactul modernizării asupra dezvoltării industriilor energetice, apariției unor piețe energetice regionale cu tendințe globale, din ce în ce mai integrate. În termenii strategiilor economice, se consideră că acest format constituie cel mai modern model pentru constituirea unui astfel de tip de tratat, punând accentul pe principii precum transparență, deschidere, nediscriminare și crearea unor piețe energetice competitive.

Cu toate aceste evoluții lăudabile, implicarea în proces a celui mai important producător regional de petrol, și anume a Iranului, ar fi avut o contribuție semnificativă la valoarea și relevanța Cartei. Până în prezent, acest stat a fost exclus din formatul negocierilor națiunilor care au întemeiat și folosesc Carta Energetică, iar din perspectiva ultimelor evoluții în problematica dezvoltării de către Iran a programului său nuclear, o astfel de includere a statului iranian este improbabilă pe viitor.

³⁸ Elena-Dana FRUNZETI, „Politici și interese energetice în spațiul Mării Negre”, în *Impact Strategic*, nr.1(18)/2006, p.18-19, Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate, Universitatea Națională de Apărare „Carol I”, la www.unap.ro

³⁹ *Ibidem*, p.19

⁴⁰ *Ibidem*

Principalul obiectiv al demersurilor Uniunii Europene derulate de-a lungul anilor '90 a fost dezvoltarea unor legături mai strânse cu toate statele succesoare ale URSS. În acest scop, Uniunea a dezvoltat și oferit acestor state un format special și privilegiat de cooperare, respectiv aşa-numitele acorduri de parteneriat și cooperare (*Partnership and Cooperation Agreements - PCA*), o formă de acorduri compozite, mixte, care permit conturarea unui cadru stabil de conlucrare și cooperare, chiar în lipsa unor perspective reale de integrare în UE a respectivelor state. Gama de cooperare în cadrul unui Acord de Parteneriat și Cooperare poate include prevederi comerciale, tranzacții monetare și protecția investițiilor, în plus, UE cooperează cu statele din regiune în cadrul programului *TACIS (Technical Assistance to CIS countries)*⁴¹. În acest context, proiectul *INOGATE (Inter-State Oil and Gas to Europe)*, parte componentă a *TACIS*, este de o deosebită importanță pentru politica energetică din regiune⁴². Acest proiect regional are ca obiectiv reconstrucția și modernizarea conductelor transnaționale de petrol și gaze din statele CSI, în general, și din regiunea caspică în special.

În termeni generali, politica Uniunii Europene față de statele din Caucaz și regiunea caspică a fost oarecum contradictorie. Astfel, în timp ce *statele europene, individual sau în comun, au reprezentant donator finanțări importanți pentru regiunea Caucazului*, politica europeană în zonă a fost adeseori caracterizată ca fiind „un eșec costisitor” sau o politică de „splendidă izolare”. Alte organizații europene, precum OSCE, Consiliul Europei dar, mai ales, Statele Unite ale Americii fie direct, fie prin intermediul NATO (în special prin Parteneriatul pentru Pace și programele de lucru individuale încheiate în cadrul acestui format de Alianță cu statele din regiune), s-au implicat puternic în zonă.

În ciuda aspirațiilor UE de a se lansa ca actor global pe plan internațional, lucru afirmat inclusiv în propria *Strategie de Securitate* adoptată în anul 2003, aceasta a decis doar foarte târziu, abia în iunie 2004, ca statele din regiunea Caucazului de Sud (Georgia, Armenia, Azerbaidjan) să fie incluse în *Politica de Vecinătate a Uniunii Europene (European Neighbourhood Policy – ENP)*. În acest context, se dorește lansarea unui dialog al statelor respective cu Uniunea Europeană, care să contribuie la dezvoltarea capacităților instituționale și administrative, în vederea asumării și implementării *acquis-ului* comunitar. Desigur, trebuie reținut faptul că unele domenii politice și economice rămân în afara acestui spațiu de cooperare, mai ales că în *Politica de Vecinătate* nu se prevede nimic referitor la posibila aderare a statelor participante⁴³.

Concluzii

Lipsa unei politici externe comune tuturor celor 25 de state membre UE se repercuzează grav asupra posibilităților reale ale spațiului comunitar de a putea

⁴¹ www.eurasianet.org/departments/qanda/articles/eav050101.shtml - 40k -

⁴² www.parliament.ge/files/491_6279_903687_ListofOngoingProjects-GEO.doc

⁴³ Ausserpolitik Deutschland – Die Erweiterung der Europäischen Union, www.auswaertiges-amt.de

influența evoluția sistemului internațional în secolul al XXI-lea, inclusiv în ceea ce privește controlul asupra unor – sau accesul la – resurse energetice importante. Creșterea exponențială a prețului petrolului în special, dar și a gazelor naturale, după anul 2003, a produs pagube *enorme* economiei Uniunii și nu a reușit să conștientizeze statele importante membre (Franța, Germania, Marea Britanie sau Italia) asupra necesității unei politici energetice comune, care ar da o greutate mult mai mare UE în cadrul delicatelor negocieri cu statele producătoare și exportatoare de petrol și gaze naturale.

Nu numai în relațiile cu Federația Rusă, Uniunea Europeană nu este deocamdată capabilă să creeze presiuni eficiente pentru asigurarea unor fluxuri de aprovizionare constante la prețuri rezonabile. Acest lucru este valabil și în relațiile cu statele organizate în OPEC.

Golful Persic continuă să rămână furnizorul major de petrol al economiei globale, iar economiile industrializate importă două treimi din această zonă și 70% din petrolul exportat de către Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol (OPEC). Statele membre OPEC rămân principalii furnizori de energie și pentru Uniunea Europeană, cu aproximativ 50% din nevoile de consum. Și, pe măsură ce consumul de energie va crește, va spori și dependența Uniunii față de furnizorii săi, estimată, în anul 2020, la aproximativ 70% pentru gaz și 90% pentru petroli.

În august 2006, la Bruxelles, s-a desfășurat cea de-a treia rundă de dialog ministerial între Uniunea Europeană și Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol, cele două organizații hotărând adoptarea unei serii de acțiuni comune pentru intensificarea cooperării bilaterale în domeniul energetic⁴⁴. *Dincolo de declarațiile oficiale încurajatoare, rămâne faptul că Uniunea nu poate, în mod practic, influența acum în mod semnificativ prețul energiei, care depinde în primul rând de interesele exportatorilor și de jocurile superputerii americane în Orientalul Mijlociu.* O eventuală acțiune militară a Statelor Unite împotriva Iranului, unul din liderii exportului de petrol la nivel mondial, ar duce la creșterea prețului barilului de petrol, aşa cum afirmă specialiștii, la peste 110 USD, moment în care economiile țărilor europene ar intra practic în colaps.

În cazul bazinului Mării Caspice, spațiu deosebit de important în jocul energetic planetar în acest secol, Uniunea se confruntă cu o dilemă greu de rezolvat: pe de o parte este conștientă de necesitatea implicării active în soluționarea conflictelor încă nerezolvate în această regiune și de consolidarea relațiilor cu țările din zonă, care se pot dovedi alternative viabile pentru asigurarea resurselor energetice ale UE. Pe de altă parte, însă, nu poate uita că această zonă este încă în mare parte în sfera de influență rusească, care nu se arată deloc dispusă să renunțe la preeminență politică și economică.

Vizita comisarului european pentru Relații Externe și Politici de Vecinătate, austriaca Benita Ferrero-Waldner, în primăvara lui 2006, în statele din sudul Caucazului, Armenia, Azerbaidjan și Georgia nu s-a soldat cu rezultatele scontate pentru creșterea influenței Uniunii Europene în regiune (printre altele, încercarea de detensionare a situației din Georgia, prin propunerea Uniunii de a fi înlocuite trupele ruse din Osetia de Sud cu o forță internațională a căsătoriilor; nu a fost posibilă nici încheierea unui parteneriat special cu Azerbaidjanul, un stat foarte bogat în resurse energetice)⁴⁵. Prin urmare, cuvintele comisarului Ferrero-Waldner „Trebuie să ne

⁴⁴ <http://www.opec.org/home/Press%20Room/OPEC-EU%20Meeting.htm>
⁴⁵ Buletin Integrare Europeană, ROMPRES, nr.8 (252)/2006, p.18-19.

folosim toate instrumentele, să punem laolaltă politica internă și externă pentru a ne asigura o sursă de energie sigură, sustenabilă și la un preț acceptabil pentru cetățenii noștri și pentru industrie”⁴⁶, rostite înaintea începerii turneului caucazian, nu au acoperire practică, deoarece Rusia este încă actorul dominant ce controlează aceste resurse.

Dincolo de lipsa de coerență în ceea ce privește intensificarea legăturilor politice cu statele din zonă, obiectivul principal al UE, de extindere a cooperării economice, îndeosebi pe linia energetică, în vederea diminuării dependenței energetice de exporturile din Golful Persic și Rusia, îi va obliga oficialii de la Bruxelles să se implice din ce în ce mai mult în regiunea Caucazului și să intensifice programele de cooperare politică.

Însă rămâne de văzut dacă Uniunea Europeană va putea să intervină ca un actor major al relațiilor internaționale, în condițiile în care Federația Rusă și Statele Unite, în special, controlează direct sau indirect o mare parte din resursele planetare, având o capacitate mult superioară de a influența piața energetică mondială.

Abstract:

The problem of energy is a major topic of debate in the EU. In spite of being able, along several decades, to properly solve several structural weaknesses, EU did not manage to successfully cope with a major challenge: that of designing and implementing a common, efficient and coherent energy policy. Several attempts were made in order to accomplish such a vital goal, but until now, no really major results were achieved. The main reasons leading to such a difficult situation is the basic fact that major European Powers have their own national agendas in this field too. To accomplish the energetic self-sustainability, EU has to identify and use alternate energy resources (an aim clearly stated in several official documents of the Union) and to reach a common policy in this field. But Europe is confronted with another problem, too: that of the vast influence of USA and Russia on the world energy market.

⁴⁶ Ibidem.

În condițiile menținerii tensiunilor și incertitudinilor în zona Golfului Persic, precum și în condițiile în care Federația Rusă se arată dispusă să folosească exportul de hidrocarburi ca armă politică, ori de câte ori interesele sale geo-strategice cer aceasta, alte zone geografice cu resurse enorme de petrol și de gaze naturale capătă o relevanță crescândă. Zona Mării Caspice, precum și traseele conductelor care vor transporta gazele și țările caspic spre Europa sunt, în aceste condiții, arii de interes tot mai evidente atât pentru actorii politici zonali cu resurse de putere mici sau mijlocii, cât și pentru marile puteri.

Noul „Mare Joc” – problema hidrocarburilor din bazinul caspic și creșterea capitalului de amenințare în zona Mării Negre

Dan A. PETRE

Desprinderea țărilor Asiei Centrale și a Azerbaidjanului din Imperiul sovietic a adus o nouă problemă în raporturile dintre țările riverane ale Mării Negre – cea a transportului hidrocarburilor din zona caspică și vestul Asiei Centrale înspre continentul european și gestionarea „noului boom economic” previzibil al țărilor din această zonă. Perspectiva contiguității cu un spațiu de prosperitate care să iradieze dezvoltare regională și profituri pentru cei implicați în gestionarea acestui nou Golf Persic a creat o competiție acerbă, atât la nivel regional, cât și la nivelul marilor puteri. Nu vom încerca să facem o prezentare exhaustivă a acestei probleme în general, aceasta fiind obiectul unei cercetări aparte, dar vom încerca să prezentăm problemele pe care le pune, din perspectiva studiului nostru, prezența acestor resurse pentru echilibrul general al spațiului pontic.

Într-o lume dominată, încă, de consumul de combustibili fosili, apariția unor noi surse de hidrocarburi naște rivalități și oportunități în întreaga zonă. Pe de o parte, țările mici ca Georgia și Azerbaidjanul capătă o importanță geopolitică majoră¹, pe de altă parte, țările din vestul bazinului Mării Negre încearcă o poziționare cât mai favorabilă pentru a-și satisfacă interesele, fie de consum, fie de dezvoltare economică. Pe de altă parte, apariția pe piața europeană a unui furnizor alternativ de hidrocarburi deranjează major Federația Rusă, care până acum deținea o poziție de quasi-monopol asupra aprovizionării europene cu petrol și gaze

¹ "Russia's southern flank: Who's winning and who's losing." *The Economist*, November 13, 1993, p.61

naturale. Totodată, dependența economiei ruse de exporturile de materii prime² face ca scăderea părții relative de piață a exporturilor ruse de petrol să aibă efecte imediate atât asupra performanței economiei rusești, cât și asupra climatului politic din această țară, ceea ce generează îngrijorare, dacă nu și agresivitate, din partea elitelor politice și economice ruse.

Situată a fost complicată de apariția în zona caspică și pontică a unui interes crescând al Statelor Unite³. Percepția acestei prezențe, mai ales în mediile ruse, dar și în țările din zona vestică a bazinului Mării Negre a perturbat calculele de interes pentru acești actori politici. Parte rusă, care oricum are o percepție a realității internaționale de tip *macht politik*, de împărțire a lumii în zone de influență (cel mai bun exemplu fiind doctrina „Vecinătății apropiate” exprimată de Andrei Kozârev la începutul anilor 90, sau opoziția rusă față de extinderea NATO spre est), s-a simțit atacată în zona sa de frontieră în mod major. Prezența companiilor americane în componența AIOC (*Azerbaijan International Operating Company*), sprijinul activ al Statelor Unite pentru construirea conductei Baku-Poti-Ceyhan⁴, prezența masivă a capitalului american, dar și a agențiilor guvernamentale în zona Caspică, au făcut ca sentimentul de perdant agresat al Războiului Rece, soarte prezent în elitele politice ruse să fie exacerbat. Pe de altă parte, existența unor trasee alternative pentru defluirea petrolierului caspic spre Europa intră în contradicție cu interesele economice ruse din această zonă. Spargerea monopolului rus în transportul petrolierului caspic (prin conductele care duc la Novorossisk) înseamnă pierderi economice grave pentru companiile ruse, dar și pierderea unei pârghii de control importante pentru influența rusă asupra Azerbaidjanului și Kazahstanului.

Apariția Statelor Unite în ecuația transportului energiei caspice a complicat mai tare și relațiile dintre statele din vestul bazinului pontic – România, Bulgaria și Ucraina. Pe de o parte, sprijinul activ al Statelor Unite pentru conducta Baku-Ceyhan era contrară intereselor acestora (deoarece favoriza o ieșire la Mediterana estică a fluxului de hidrocarburi caspice), un traseu prin malul vestic al Mării Negre rezolvând și o serie de probleme economice pentru aceste țări (mai ales pentru România, care dispune de capacitați excedentare de rafinare, stocare și transport petrolier), dar și reducând dependența energetică a acestora față de Rusia (în primul rând a Ucrainei și a Bulgariei). Acest conflict cu planul american a pus într-o situație paradoxală aceste țări, mai ales România și Bulgaria, care aveau interese major într-o relație extrem de bună cu Statele Unite, datorită candidaturii lor la statutul de

² Haizhou HUANG, Dalia MARIN, and Chenggang XU, *Financial Crisis, Economic Recovery, and Banking Development in Russia, and other FSU Countries*, HYPERLINK "http://ideas.repec.org/s/trf/wpaper.html" Discussion Papers 79, SFB/TR 15 Governance and the Efficiency of Economic Systems, Free University of Berlin, Humboldt University of Berlin, University of Bonn, University

³ Rajan MENON, “The New Great Game in Central Asia”, *Survival*; Jun 1, 2003; 45, 2, pp. 187 – 204.

⁴ Pentru o abordare relativ critică a poziției americane în problema hidrocarburilor caspice vezi Amy MYERS JAFFE, Robert A MANNING, “The myth of the Caspian 'great game': The real geopolitics of energy”, *Survival*; Winter 1998/1999; 40, 4, pp. 112 - 131.

membru al NATO, de aceea nu au putut să se opună (nici nu aveau mijloacele necesare) traseului Baku-Ceyhan.

Peste acestea, Uniunea Europeană a dezvoltat propriile sale programe în arealul Mării Negre și a bazinului Caspic – TRACECA și INNOGATE. Filosofia relativ diferită a UE în abordarea multilaterală, și nu bilaterală, a acestei probleme a făcut ca poziționarea europenilor să nu fie văzută ca agresivă de actorii zonali, ci mai degrabă benignă și cooperativă, ceea ce face ca rezistențele posibile la acest tip de proiecte să fie mult mai atenuate decât în cazul proiectelor americane. Strategia cooperativă a europenilor ar fi avut o mai mare eficiență, și ar fi adus o mai mare eficacitate și prezență politică Uniunii dacă ar fi aprobat propunerea Emerson-Celac pentru construirea unui Pact de stabilitate caucazian, pe modelul similar din Balcani⁵.

Organizarea și exploatarea resurselor de hidrocarburi din Marea Caspică

A. Elemente istorice

Hidrocarburile caspice sunt, probabil, prima resursă petrolieră pe care lumea clasică o exploatează. Considerate a fi la baza primelor focuri "veșnice" ale zoroastrenilor, emanațiile de gaz natural și de gaz petrolifer au fost mai mult fenomene naturale decât realități generate de ingeniozitatea umană.

Intrarea în componența Imperiului Rus a posesiunilor persane de la Marea Caspică și din Caucazul de Sud prin Tratatul de la Gulistan (1813), prin care hanatele de Karabakh, Ganja, Sheki, Shirvan, Derbent, Kuba, Baku, and Tlysh intră sub stăpânire rusă, declanșează și interesul pentru explorarea sistematică și științifică a resurselor minerale din acest areal, inclusiv, în deceniul săse al secolului al XIX – lea de către Dimitri Mendeleev.

Politicele de industrializare masivă și rapidă duse de Alexandru al III-lea și de ministrul său, Serghei Witte, au făcut ca cererea de petrol și produse petroliere să crească, ceea ce a determinat un boom al exploatarii resurselor caspice, ca și un interes crescând pentru această zonă, până atunci marginală economic în ordinea internă a Imperiului. Totodată, construirea căii ferate Trans-Caucasică pe traseul Baku-Batum, a deschis drumul spre Europa al petrolierului caspic.⁶

Primul mare investitor non-rus din bazinul caspic, care a și dezvoltat major producția de petrol și produse petroliere de la Baku a fost Robert Nobel. Începând din 1873, când cumpără prima rafinărie la Baku, și până la începutul secolului trecut, familia Nobel va exploata și rafina peste 150 de milioane de barili de petrol, aprovisionând pe ruta Baku-Volga țările scandinave și nordul Europei.⁷

⁵ Michael EMERSON, Nathalie TOCCI, și Elena PROKHOROVA, "A Stability Pact for the Caucasus in Theory and Practice- A Supplementary Note", *Journal of Southeast European & Black Sea Studies*, 1, 3, 2001.

⁶ Bülent ARAS, Michael P. CROISSANT, *Oil and Geopolitics in the Caspian Sea Region*, Praeger, Westport, CT, 1999, p. 7-8

⁷ Bülent GOKAY, *The Politics of Caspian Oil*, St. Martin's Press, New York, 2001, p. 6.

Dacă în anii imediat următori revoluției bolșevice investițiile străine în zona Baku sunt menținute, chiar Lenin îuând în considerație trecerea sub controlul total al lui Royal Dutch Shell a producției azere de petrol. Consolidarea puterii lui Stalin în Politburo, schimbarca de politică economică a URSS, centralizarea excesivă și trecerea la o economie planificată de comandă a produs în 1927 ruperea relațiilor dintre autoritățile sovietice și companiile petroliere străine.⁸

În perioada următoare celui de al doilea război mondial, mai ales după moartea lui Stalin, când regimul politic sovietic se rationalizează și se reorientizează spre o economie mai integrat pe plan global, cuplată această reorientare cu continuarea politicilor voluntariste de dezvoltare industrială, inclusiv energetică, fac ca în momentul crizei petroliere din 1974, Uniunea Sovietică să fie singurul stat din lume care să-și fie suficient energetic.

Pe de altă parte, inadecvarea sistemului industrial sovietic (ca și al întregului lagăr socialist) la revoluția industrială de după şocul petrolier, combinată cu deficiențele structurale ale sistemului comunist, care se accentuează major în anii '80 – scădere masivă a productivității muncii, repartiție aleatoare a resurselor, absența tehnologiilor noi – fac ca industria extractivă sovietică să-și piardă competitivitatea pe care o avea pe plan mondial în anii '60-'70.

Implozia imperiului sovietic a determinat o și mai mare dezorganizare a sistemului de producție, transport și rafinare din arealul caspic. Pe de o parte, Uniunea Sovietică concepuse economia sa în termenii unui imperiu unitar, nu în termenii unor provincii devenite independente.

De aceea, la începutul anilor '90 statele producătoare de petrol din fostă Uniune Sovietică, cu excepția Federației Ruse, aveau puține mijloace de rafinare a petrolului – în mod paradoxal declanșându-se crize de aprovisionare cu produse rafinate din petrol în state cu foarte mari rezerve de hidrocarburi, cum este Azerbaidjanul, unde am putut personal observa momente în care lipseau combustibilii, sau în Georgia unde exista un comerț înfloritor cu benzină rafinată artizanal și oferită spre vânzare în borcane mari la marginea drumului (aici trebuie să-mi recunosc propria naivitate, în prima fază am crezut că este vorba despre miere, referința mea imediată fiind mierea de Colchida).

Principalele magistrale de transport petrolier au rămas, până la darea în exploatare a conductei Bakú-Supsa-Ceyhan, traseele de transport rămase de pe timpul Uniunii Sovietice – respectiv Tenghiz-Groznyi-Novorossisk și Bakú-Groznyi-Novorossisk. Acest lucru a făcut ca dezvoltarea extracției să fie limitată de capacitatea de transport a acestor linii, dar și de arbitrarul prin care partea rusă acorda, sau nu acorda, acces petrolului caspic în rețeaua sa de pipe-line-uri.

Pe de altă parte, practica rusă de a mixa la Novorossisk în ceea ce se numește "Export Russian Mix" petroliurile caspic cu siberian care au concentrații de sulf diferite, petrolul caspic fiind un petrol "ușor" și, astfel mai ieftin de rafinat, pe când petrolul siberian este un petrol "greu", cu o concentrare mai mare de sulf, și deci mai scump de rafinat, a generat și o devaluare a prețului pe care producătorul îl

⁸ Bulent ARAS, Michael P. CROISSANT, *Oil and Geopolitics in the Caspian Sea Region...*, p. 11.

obținea pentru hidrocarburile extrase. Totodată, instabilitatea politică din regiune, combinată cu practici de guvernare discutabile, au determinat un ritm destul de lent de investiții în această arie, chiar dacă industria petrolieră este obișnuită să lucreze în medii politice și economice volatile. Astfel dintr-o estimare de nevoi de investiție în infrastructura de transport a hidrocarburilor (petrol și gaz) din regiune cifrată la aproximativ 200 de miliarde de dolari de către Agenția Internațională pentru Energie, la sfârșitul anilor '90 investițiile din zonă nu depășeau o cincime din această nevoie estimată⁹.

O altă problemă care a generat o mai mică intrare de capitaluri în zona petrolului caspic a fost dispersarea autorității statului, sau mai bine zis, autonomizarea și atomizarea deciziei. După cum observa Jean-Christophe Peuch în articolul său din "The Politics of Caspian Oil", în epoca Elțan fiecare minister, fiecare birou, chiar fiecare funcționar își dezvoltase propria agendă de politici energetice¹⁰.

Datorită acestei inconsistente administrative, a faptului că interesele din jurul companiilor petroliere ruse sau locale era mai ales de tip predator, dezvoltarea unei agende de creștere durabilă, de găsire a unor soluții reale pentru un ritm și a unor politici credibile și care să se susțină pe termen lung a fost împiedicată.

În același timp, cultura industrială sovietică și post – sovietică a fost, și este în mare parte foarte puțin sensibilă la impactul dezvoltării asupra mediului. Datorită proastei gestiuni a relației producție – mediu, agravată de îmbătrânirea masivă a utilajului și de lucrările de întreținere niciodată făcute la timp, bazinul caspic se confruntă cu o criză ecologică gravă, care va drena tot mai multe resurse de la dezvoltare spre repararea greșelilor trecutului.

B. Statutul juridic al Mării Caspice

Unul dintre cele mai controversate capitole din jurul problemei rezervelor de hidrocarburi din Caspica este statutul juridic al Mării Caspice. Cea mai mare formațiune acvatică înconjurată fără comunicare cu lacul planetar, Caspica are o suprafață de circa 370.000 de kilometri pătrați.

Rezervele petroliere ale Mării Caspice sunt concentrate mai ales în partea de sud a ei, cu cea mai bună concentrare pe falia dintre peninsula Absheron (Azerbiadjan) și regiunea Peri-Balkhan din Turkmenistan.

Până la căderea Uniunii Sovietice statul juridic al Mării Caspice a fost guvernat de tratatele sovieto-iraniene din 26 februarie 1921 și 25 martie 1940, prin care ambele state recunoșteau statutul de mare încisă pentru Caspica și stabileau o zonă exclusivă de drepturi de pescuit cu o adâncime de 10 mile marine. Cu toate că URSS a exploatait încă din anii '50 anumite rezerve petroliere off-shore în largul coastelor azere, Iranul nu a emis nici o pretenție asupra acestora.

⁹ Moshe GAMMER, *The Caspian Region*, vol. 1, Routledge, London, 2004, p. 35

¹⁰ Bülent GOKAY, *The Politics of Caspian Oil...*, p. 173.

Disoluția statului sovietic și apariția a trei noi actori pe litoralul caspic – Azerbaidjan, Turkmenistan și Kazahstan – a făcut ca aranjamentele sovieto-iraniene să intre în discuție.

Principalele tratate care guvernau relația russo-persană (Tratatul de la Turkmanchay din februarie 1813) și cele două tratate sovieto-iraniene amintite mai sus, se ocupau mai ales cu libertatea de navigație pe apele Caspice și la delimitarea frontierei terestre între cele două state, decât de exploatarea resurselor din mare.

Soluția propusă de Azerbaidjan și susținută de Kazahstan a fost aceea a aplicării Convenției Națiunilor Unite referitoare la Legislația Mării care prevede dreptul oricărui stat riveran unci mări de a avea o zonă de suveranitate de 12 milioane de la ţărmul său și o zonă economică exclusivă de 200 de mile marine de la ţărm, plus drepturi asupra platoului continental de până la 350 de mile marine. Prevalându-se de partea a IX-a a Convenției, referitoare la măriile închise sau semi-inchise, Azerbaidjanul se raportează la definițiile cuprinse în articolul 122 care face referință ape maritime care sunt formate din zone exclusive maritime¹¹.

Pe de altă parte, printr-o notă remisă ambasadei britanice de la Baku, Federația Rusă anunță, în 1994, tocmai când se negocia în Azerbaidjan un contract de peste 8 miliarde de dolari pentru exploatarea resurselor de hidrocarburi aflate pe zona off-shore azeră, că din punctul de vedere rus Marea Caspică are statutul juridic de lac închis, și deci, nu-i se pot aplica prevederile internaționale referitoare la dreptul maritim. În fond, statutul de lac ar anula existența zonelor economice exclusive, a drepturilor speciale pentru exploatarea platoului continental, transformând Caspica într-o proprietate comună a riveranilor, în care exploatarea, și implicit împărțirea profiturilor rezultate din exploatare se face între statele riverane¹².

Pentru a face un scurt sumar de parcurs, poziția Azerbaidjanului se referă la posibilitatea diviziunii, și implicit la exploatarea unilaterală a resurselor off-shore, pe când poziția rusă se referă la exploatarea comună a resurselor de hidrocarburi din Caspica, ceea ce de fapt, anulează suveranitatea noilor state succesoare ale Uniunii Sovietice, și permite Federației Ruse să controleze cea mai importantă resursă de dezvoltare pe care o au aceștia.

Continuarea negocierilor s-a făcut în mai multe conferințe ale statelor riverane, propunându-se diferite soluții – fie definirea Caspicei ca lac, dar cu zone economice exclusive, fie adoptarea unor principii bazate pe co-proprietatea asupra resurselor – cazul sturionilor din Caspica, dar din 1994 începând, cele două poziții nu au putut fi conciliate, un acord general între cele 5 părți neputând fi semnat.

Pe de altă parte, Federația Rusă a semnat două acorduri bilaterale cu Kazahstanul (1998) și Azerbaidjanul (2001) care prevăd considerarea luciului de apă ca și resursă comună, și resursele din subteran ca divizibile între state.

În schimb, cu ocazia primei vizite a lui Mohhamad Khatami la Moscova în primăvara lui 2001, în textul declarației comune a celor doi președinți se

¹¹ Bulent ARAS, Michael P. CROISSANT, *Oil and Geopolitics in the Caspian Sea Region...*, p.24 -25.

¹² Sally N. CUMMINGS, *Oil, Transition and Security in Central Asia*, Routledge, New York, 2003, pp. 242 – 244.

menționează faptul că o soluție definitivă a statutului juridic al Caspicii nu va fi posibilă decât printr-o decizie luată de cele cinci state riverane, prin consens¹³, ceea ce a determinat protestele vehemente ale Astanei și Baku-ului.

Toate analizele citate în aceste pagini concură în următoarea concluzie – statutul Caspicii este discutat și disputat din motive politice, nu juridice – pe de o parte statele succesoare Uniunii Sovietice, care sunt depinzătoare de resursa petrolieră pentru finanțarea dezvoltării lor economice susțin statutul juridic de mare pentru Caspica, pe când Federația Rusă și Iranul, care nu sunt dependente de resursele din Caspica, doresc să folosească statutul juridic de lac al Caspicii pentru a avea o mai mare influență asupra jocului de putere regional.

Transportul hidrocarburilor

Problema majoră a petrolului din Caspica o constituie nu precaritatea rezervelor, ci faptul că nu are cale de ieșire spre marile piețe mondiale de desfacere¹⁴.

Estimatele conservatoare asupra rezervelor de petrol caspic sunt de 200 până la 250 de miliarde de barili de petrol, ceea ce plasează zona caspică imediat după Golful Persic, ca și rezerve Din cauza faptului că Uniunea Sovietică nu a dezvoltat suficient capacitatele de extracție și transport ale petrolului din zona caspică, preferând concentrarea resurselor ei înspre exploatarea și transportul petrolului din zona Siberiei, zonă pe care sovieticii o vedeaau ca mai sigură din punct de vedere strategic decât flancul sudic constituit din Caucaz și Asia Centrală, până în vara acestui an (2006) singurele puncte de ieșire ale petrolului caspic puteau fi sau pe litoralul estic al Mării Negre – prin conducte petroliere la Novorossiisk și Supsa și prin transport pe cale ferată la Batumi, sau prin Marea Caspică tranzitând Iranul.

Toate aceste rute de transport aveau o caracteristică principală – cea de a trebui să iasă spre piețele majore de achiziții petroliere – Europa și Extremul Orient – prin intermediul strâmtorii Bosfor. Aglomerarea traficului și dezvoltarea urbană explozivă a Istanbulului au dat Turciei un argument suficient de puternic pentru a cere ca, în cazul ieșirii unei mai mari cantități de petrol dinspre Caspica spre Mediterana prin Marea Neagră și Strâmtori să existe limitări majore ale cantităților tranzitatate prin Bosfor, datorită pericolelor de accident, uman sau biologic.

Această poziție nu venea în contradicție cu Convenția de la Montreux, care prevedea că regimul Strâmtorilor este unul de mare liberă, limitarea propusă de Turcia fiind una determinată de motive obiective, nu de unele de natură să stirbească libertatea navegației prin strâmtori¹⁵.

Acest fapt, coroborat cu nevoia Statelor Unite de aliați cât mai fideli în zona Orientului Mijlociu, nevoie accentuată după 11 septembrie 2001 și după intervenția americană și ocupare Irakului în 2003, au făcut ca Turcia să propună un traseu alternativ ieșirii clasice pe la Novorosiisk – cel între Baku-Supsa și Ceyhan.

¹³ Bahgat GAWDAT, "Splitting water: The geopolitics of water resources in the Caspian Sea", *SAIS Review*, 22, 2, Summer, 2002, 273 - 292.

¹⁴ Bülent ARAS, Michael P. CROISSANT, *Oil and Geopolitics in the Caspian Sea Region...*, p. 45 – 46.

¹⁵ *Ibidem*, p. 235.

Construcția traseului Baku-Ceyhan este eminentă politică – pe de o parte ea reușește să transfere o parte din controlul asupra resurselor energetice ale Caspicii spre Ankara, pe de altă parte face din Turcia un centru alternativ de redistribuție a acestor resurse în bazinul estic al Mediteranei și în Orientul Mijlociu. Pe lângă majorarea statutului geostrategic al Turciei în Estul Mediteranean, construcția oleoductului Baku-Ceyhan reușește să acopere aspirațiile Turciei în regiunea Caucazului și a estului Mării Negre – consolidarea statutului de patron al noilor state independente din Caucaz și obținerea unui atu de jucat în relația sa cu Armenia.

Propunerea turcă de a deschide o rută alternativă la Novorosiisk a generat o serie întreagă de propuneri alternative – fie centrul preluără pe malul vestic al Mării Negre a unei părți din petrolul livrat dinspre Baku spre vest – Odessa-Brody, Burgas-Alexandropolis, Constanța-Trieste – fie pentru găsirea unei rute alternative la cea spre Mediterana, cele mai serioase studii fiind făcute pe un traseu potențial prin Iran, unde există o infrastructură petrolieră bine dezvoltată, care poate lega Caspica de Golful Persic¹⁶.

Spuneam că semnificația generală a discuției asupra traseelor de transport ale hidrocarburilor din bazinul Caspic este una eminentă politică, deoarece nu vorbim numai de accesul la o resursă prețioasă – din punctul meu de vedere petrolierul nu este o resursă care nu ar fi relativ abundantă, doar dacă luăm în considerare faptul că o serie întreagă de zone de zăcămintă petroliere nou descoperite, sau pentru care s-au dezvoltat noi tehnologii de exploatare nu sunt încă puse în valoare – mă refer aici la chiar bazinul vestic al Caspicii, Insulele Spratley sau Coasta de vest a Africii – iar variațiile prețului petrolierului în ultimii zece ani de la aproape sub 10 dolari per baril la cifra record de 100 de dolari barilul nu fac decât să-mi consolideze ideea că nu faptul că ar exista o penuria reală de petrol împinge prețul spre cote foarte înalte, ci coroborarea între momente în care riscul politic este mare în anumite zone producătoare de petrol și faptul că prețurile înalte favorizează creșterea veniturilor țărilor producătoare de petrol, ceea ce le face dispuse să încerce să păstreze statu quo-ul pe prețurile mari – ci mai degrabă este vorba despre controlul dezvoltării unor state și participarea la beneficiile generate de influxul de bani în economiile statelor producătoare de hidrocarburi.

Intrarea în serviciu a oleoductului Baku-Ceyhan înseamnă deschiderea primei rute alternative la traseul prin Novorosiisk, controlat de Federația Rusă. Ruperea acestui monopol este mai importantă în condițiile în care Kremlinul lui Vladimir Putin a început o vastă operațiune de transfer a controlului asupra resurselor energetice din Federația Rusă din zona privată înapoia spre autoritatea centrală.

Demonopolizarea transportului de hidrocarburi din Caspica înspre Europa înseamnă o redesenare a hărților de putere și influență în bazinul estic al Mării Negre – susținerea vocală și foarte solidă oferită de SUA proiectului Baku – Ceyhan este doar o fațetă a acestei reașezări strategice – pe de altă parte, începerea efectivă a

¹⁶ Carolyn MILES, "The Caspian pipeline debate continues: Why not Iran?", *Journal of International Affairs*, 53, 1, Fall, 1999, 325 - 336

transportului de țări pe Baku-Ceyhan a determinat Rusia să răspundă cu o inițiativă trilaterală împreună cu Grecia și Bulgaria pentru un traseu de transport Novorosiisk-Alexandropolis prin Burgas (transfer maritim pe tancre petroliere de la Novorosiisk la Burgas, apoi prin oleoduct între Burgas și Alexandropolis)¹⁷.

Atașarea Rusiei la un proiect mai vechi greco-bulgar, coroborată cu deschiderea oleoductului de transport Tenghiz (Kazahstan)-Novorosiisk face ca "jocul conductelor" să împartă potențialii constructori ai unor noi capacitați de transport prin Marea Neagră a petrolului caspic între cei care se vor aproviziona de la Novorosiisk și cei ce vor încerca să se aprovizioneze de la Supsa, în Georgia.

Problema cea mai mare ar fi dată însă de faptul că Turcia ar putea încerca ca să obțină monopolul petrolului extras în Azerbaïjan, ceea ce ar genera, pe lângă frustrările normale unui asemenea act la nivelul unor parteri din zonă, și împingerea lor către singurul debușeu funcțional la acest moment – Novorosiisk, ceea ce va face ca pe termen lung, poziția predominantă de influență a Federației Ruse pe piața energetică europeană să se întărească mai mult decât este acum, iar Turcia să rămână doar un jucător izolat în bazinul estului mediteranean.

Abstract:

In the present article the author argues that both the present and the future of the Caspian Sea oil transport pipelines are not governed mainly by economic reasons, but by a political tug of war between the Russian Federation, on one side and the New Independent States (former Soviet republics) on the other. The author examines the attitudes and behaviors of all the major political, strategic and economic players in the area, and also the major and increasing implication of outside of the area very important political actors - mainly the United States of America and the European Union. A separate part of the article briefly presents the main steps of the evolution of oil extraction industry in the Caspian Sea area, starting with the late stages of the 19th century.

¹⁷ Anon., "Greece and Bulgaria set to support new oil pipeline," *Jane's Intelligence Watch Report*, (September 4, 2006)

II. RĂZBOI ÎN LIBANUL DE SUD: ISRAELUL ÎN CONFLICT DESCHIS CU FUNDAMENTALISMUL ŠIIT REPREZENTAT DE HEZBOLLAH

Vreme de peste o lună, în vara lui 2006 s-a desfășurat, în Libanul de Sud, un nou război din seria îndelungată de conflicte ce domină, de decenii întregi, înțregul Orient Mijlociu. Atacat de gruparea fundamentalistă și teroristă Hezbollah, Israelul a ripostat cu violență. Grupajul care urmează este alcătuit din mai multe elemente distincte. Fiecare dintre cele șase articole explorează situația din Liban dintr-o perspectivă intens specializată. Primul studiu oferă un termen de comparație potențial frabil: ca și războiul dintre Israel și Hezbollah, îndelungata confruntare dintre statul turc și gruparea PKK a fost tot un conflict intens asimetric. Al doilea studiu explorează câteva momente mari din istoria recentă a Libanului, plasând astfel războiul din vară într-un context ale cărui rădăcini trecute devin mai clare. Următoarele două articole explorează maniera în care presa a tratat războiul din Liban. Autoarele celor două studii s-au opriți în special asupra presei arabe și presei americane, care au discutat în detaliu evenimentele din Liban. Penultimul studiu al grupajului – cel al Ruxandrei Ivan – explorează relația deloc comodă dintre securitatea națională și dreptul internațional, plecând de la cazul concret din vara lui 2006. Iar ultimul studiu constituie o încercare de evaluare a pagubelor și distrugerilor produse pe teritoriul libanez, ca și o tentativă de explorare a viitorului probabil al economiei libaneze.

În orice conflict armat există două variabile care îl definesc: intensitatea acțiunilor de luptă și cantitatea de efort care este investită în acest conflict. Conflictele asimetrice sunt acelea care opun entități mari și puternic structurate, de tipul statelor, unor actori mai puțin puternici și cu un ansamblu de instituții mai slab conturat. Exact aceasta este rețeta războiului din Liban, unde un stat (Israelul) s-a confruntat cu o entitate non-statală (Hezbollah). Dar o bună înțelegere a caracteristicilor acestui conflict poate fi întemeiată și pe un demers comparativ: trebuie doar identificat un alt conflict asimetric, suficient de recent, care să servească drept termen de comparație. Este exact ceea ce face autorul studiului care urmează.

Un termen de comparație pentru înțelegerea războiului din Liban: conflictul asimetric dintre statul turc contemporan și PKK

Andrei Ștefan NISTOR

Între conflictul cronic dintre Turcia și PKK și conflictul acut, de scurtă durată, desfășurat în vara lui 2006 între Israel și mișcarea teroristă și fundamentalistă Hezbollah există diferențe mari. Cea mai evidentă este următoarea : conflictul între statul turc și gruparea radicală kurdă este unul intern (se desfășoară chiar pe teritoriul Turciei), în timp ce confruntarea dintre Israel și Hezbollah s-a desfășurat pe teritoriul unei alte entități statale (Liban). Dar ambele conflicte au și un important numitor comun : ele sunt, în egală măsură, conflicte intens și vădit asimetrice, care opun state puternice și moderne unor entități politico-militare de tip non-statal (sau sub-statal), cu resurse de putere mult mai mici și altfel configurate decât acelea ale statelor. Din acest motiv, asimetriile care domină conflictul de lungă durată Turcia-PKK pot servi, atent folosite, la o mai bună înțelegere a unora dintre caracteristicile conflictului asimetric dintre Israel și gruparea teroristă Hezbollah.

Definiții ale conflictelor asimetrice și/sau de joasă intensitate

Istoricul Trevor Dupuy a susținut, în dicționarul său de termeni militari, ideea că atunci când vrem să definim conflictul de joasă intensitate ar trebui să ne gândim la faptul că acesta implică obligatoriu *ostilități de dimensiuni moderate și de intensitate relativ redusă* între diferite forțe militare care ar putea (sau nu) să fie

organizate într-un mod convențional și care sunt înmormântate diferit, din punct de vedere tehnic sau numeric. Pe de altă parte acesta mai susține și faptul că forțele implicate direct în conflict sunt limitate ca număr¹.

Conflictul de intensitate joasă, de asemenea cunoscut și ca război neconvențional, poate fi considerat ca fiind un tip de război nou. Acesta poate fi văzut ca fiind opusul direct al conflictului militar tradițional, de intensitate înaltă, care presupune manevre militare ample și un plan de luptă bine pus la punct. Se mai poate spune și că principala diferență dintre cele două tipuri de conflict este faptul că în cazul conflictului de intensitate înaltă se poate vorbi despre o desfășurare mai în forță, mai rapidă și mai vastă din punct de vedere militar și uman. Pe de altă parte, *în cazul conflictului de intensitate joasă se poate vorbi despre un conflict asimetric*, în care cele două părți care se confruntă nu pot fi puse pe picior de egalitate nici din punct de vedere militar și nici din punct de vedere al sistemelor de valori care le animă.

Van Creveld a subliniat faptul că, în general, în cazul conflictelor de intensitate joasă există *forțe armate neregulate* și astfel se ajunge la *războiul de gherilă* și la mișcări teroriste implicate direct².

O altă diferență importantă între cele două tipuri de conflicte mai stă și în faptul că în cazul conflictelor de intensitate înaltă războiul are loc între două forțe militare convenționale, în timp ce în cazul conflictelor de intensitate joasă actorii sunt complet diferiți, fiind vorba despre forțe neconvenționale; se poate spune chiar că în acest caz avem de a face cu forțe ce nu sunt compatibile cu tipul de organizare a armelor regulate și permanente și nu sunt întâlnite prea des într-un război de tip tradițional, iar în orice caz nu au un rol vital în acesta (trupe de gherilă, teroriști, etc.).

Termenul de „conflict de intensitate joasă” este folosit și de către guvernul Statelor Unite, pentru a numi o strategie de a lupta în războaie de dimensiuni cât mai restrânse și cât mai ieftine.

Câteva elemente din istoria kurzilor

Kurzii formau, în antichitate, un grup de oameni care a trăit într-o zonă geografică enormă, care în zilele noastre este împărțită între Iran, Siria, Liban, Irak, Turcia și fostă Uniune Sovietică, dar ideea este că ei nu au format niciodată o națiune în adevăratul sens al cuvântului și nici nu au fost vreodată uniți sub aceeași conducere politică, de orice tip ar fi aceasta.

Numărul total al populației kurde nu a fost cunoscut niciodată foarte clar, însă se poate folosi – în ceea ce privește acest subiect – faptul că de cele mai multe ori, atunci când s-a vorbit despre populația kurdă în ultimul secol, estimările au

¹ Trevor Nevitt DUPUY, Curt JOHNSON, Grace P. HAYES, Priscilla S. TAYLOR, John M. TAYLOR, *Dictionary of Military Terms: A Guide to the Language of Warfare and Military Institutions*, 1986, p. 38

² M Van CREVELD, *The Transformation of War*, The Free Press, New York, 1991, p. 20.

Un termen de comparație pentru înțelegerea războiului din Liban

variat între 20 și 30 de milioane. David McDowell, de exemplu, a susținut faptul că în 1980 populația kurdă ar fi fost împărțită astfel³:

Țara	Populația totală	Kurzi	Ponderea procentuală
Turcia	44.500.000	8.455.000	19 %
Irak	13.500.000	3.105.000	23 %
Iran	37.700.000	3.701.000	10 %
Siria	9.200.000	734.000	8 %
Liban	-----	60.000	-
USSR	-----	265.000	-
Total:		16.320.000	

Kurzii sunt astăzi majoritar musulmani, 80% fiind sunniți și restul de 20% sunt šiiti, iar limba vorbită de aceștia nu este una comună, ci există multe dialecte care, de cele mai multe ori, sunt foarte diferite și chiar nu pot fi înțelese de toată populația kurdă. Diferențele lingvistice majore formează, de altfel, o ruptură adâncă în societatea kurdă.

Cum am subliniat și în partea introductivă a acestui articol, un conflict de joasă intensitate poate fi foarte ușor determinat și susținut de neacordarea de libertăți și drepturi unui grup minoritar sau de nesatisfacerea aspirațiilor acestuia, fapte ce conturează anumite frustrări puternice ale acestor grupuri și, în orice caz, le împiedică pe acestea să ajungă la o înțelegere cu cealaltă parte implicată în conflict.

În cel mai bun caz, kurzii ar dori să devină o națiune independentă, stabilită într-un stat de sine stătător, dar asta ar însemna un război direct cu Turcia, Iran și Siria. De aceea, independența este deocamdată în afara oricărei discuții realiste. Kurzii ar putea obține, în cel mai bun caz, un anume grad de autonomie în Irak. Chiar și într-o astfel de situație trebuie ne gândim la pozițiile pe termen lung ale Teheranului, Ankarei și Damascului, cărora nu le convine o prea mare autonomie kurdă. Din 1991, Statele Unite au fost garantul autonomici kurde *de facto* în nordul Irakului; însă această autonomie nu era întotdeauna ceea ce kurzii își doreau de atâtă vreme ci, practic, doar o rezolvare de moment care este, cu siguranță, absolut insuficientă pentru a satisface aspirațiile *năționale* ale kurzilor.

Dar la fel de adevărat este și faptul că americanii doresc să înceteze jocul garanțiilor din Irak. Își intrucăt Turcia și Iranul dețin, amândouă, posibilitatea de a folosi contramăsuri la problema independenței acestei populații, Statele Unite vor fi, probabil, constrânse să tempereze aspirațiile kurde.

În afara de tema câștigării independenței, mai există și o a doua problemă stringată pentru kurzii: și anume zăcămintele de petrol care se aflau pe teritoriul ce urma să formeze, în cazul obținerii independenței, Kurdistanul. Fiind dominanți în

³ Patrick BROGAN, *World Conflicts. Why and where they are happening*, Bloomsbury, London, 1989, p. 296.

nordul irakian, acolo unde sunt localizate câteva mari câmpuri petrolifere și rafinării – în jurul orașelor Kirkuk și Mosul – kurzii doresc să-și consolideze controlul asupra acestora. O parte din șiiți sunt de acord cu o astfel de evoluție, însă sunniții vor dividende din petrolul kurd. Sunniții nu vor participa, probabil, la nici un aranjament în care șiiți și kurzii obțin veniturile direct din exporturile de petrol iar sunniții. A ignora sunniții în Irak, acum, este imposibil și periculos. Problema-cheie pentru kurzii irakieni este cât de mult vor trebui să cedeze direct sunniților. Ceea ce în final este o problemă de bani, iar cantitățile de bani sunt – și vor fi întotdeauna – negociabile.

Este evident pentru kurzi că ci nu pot obține un stat independent carc să-i încorporeze și pe kurzii din Turcia și pe aceia din Iran, în condițiile actuale. Kurzii irakieni consideră că, dacă obțin un anumit grad de autonomie și o anumită prosperitate întemeiată pe exporturile de petrol, vor fi capabili să profite de alte ocazii, în viitor. Dacă nu, cel puțin vor rămâne cu petro-dolarii.

Rolul PKK: mișcare politică radicală, dar și organizație teroristă

Conflictul de intensitate joasă cel mai relevant în ultimele decenii este considerat a fi lupta de peste 20 de ani dintre statul turc contemporan și Partidul Muncitoresc Kurd (PKK). Cu toate că acest conflict este cu rădăcini mult mai vechi și a fost precedat de multe momente tensionate între cele două părți, în cazul Turciei nu se poate vorbi despre un război direct în adevăratul sens al cuvântului.

În acest conflict, un rol crucial l-a jucat PKK, structură care a fost înființată la Ankara, în 1974, de un grup de studenți ce erau descendenții unor kurzi cu un anume trecut comunista (sau cel puțin în zona stângii radicale). Liderul lor era Abdullah Ocalan, fiul unei familii de țărani din sud-estul orașului Sanliurfa, student la Științe Politice la Universitatea din Ankara.

La început, PKK era o organizație teroristă care nu atrăgea prea mult atenția, fără un rol serios pe scena politică turcească. Susținătorii PKK erau numiți *Apocular* sau mai exact susținători ai lui “Apo” – porecla lui Abdullah Ocalan. *PKK nu era singura grupare politică kurdă din Turcia anilor '70, dar cu toate acestea a reușit să se remарce, relativ repede, că fiind cea mai agresivă.* Diferența dintre PKK și restul organizațiilor kurde era că în timp ce acestea își propuneau să hărțuiască statul turc, una dintre ţintele principale ale *Apocu*-ului erau chiar competitorii kurzi de alte orientări politice. Până la sfârșitul anilor '70, PKK atacase deja membri ai elitei politice din sud-estul Turciei care aveau origini kurde și care erau devotați statului turc și, prin urmare, erau priviți ca posibili agenți ai „imperialismului și colonialismului intern”⁴. Atacurile asupra membrilor celor mai potente grupări din regiune aveau ca obiectiv sfidarea autorității statului, ca și impresionarea – sau chiar terorizarea – localnicilor prin cruzimea atacurilor.

⁴ David McDowall, *The Kurds: Minority Rights Group*, Londra: Public Interest Publishers, 1991, p. 2

După declarațiile poliției turcești, până în 1980 PKK ucisese deja un număr mare de oameni, în jur de 350. În tot acest timp, PKK devenise o parte importantă a grupului celor mai proeminente organizații kurde. A format militanți profesioniști devotați și a obținut o sustinere suficient de largă în sud-estul Turcici. Pentru o perioadă scurtă de timp, PKK avusese chiar controlul unor instituții administrative locale. Dar cel mai important este faptul că PKK a demonstrat că poate contesta autoritatea statală.

PKK nu a avut, inițial, foarte mult succes în a câștiga o susținere populară largă. Membrii PPK patruleau în sud-estul regiunii pentru a mai aduna ceva suporterii locali și pentru a găsi locuri adecvate pentru a-și instala tabăra, dar nu erau primiți cu prea mare entuziasm. În marea majoritate a cazurilor, kurzii turci nu susțineau PPK-ul, dar localnicii nu arătau nici o opoziție clară, dacă PPK-ul nu crea probleme directe. Ca rezultat al atacurilor PKK și al contramăsurilor dure ale forțelor de ordine, poziția localnicilor față de PPK s-a schimbat cu totul. Beligeranții PKK au început să fie percepți ca periculoși, fiindcă puneau la încercare autoritatea statului, ceea ce însemna că prezența lor a devenit mai periculoasă pentru locuitorii obișnuiți. Răspunsul violent al Ankaiei a amplificat această viziune. Uneori, oamenii chiar informau forțele militare turcești asupra pozițiilor militantilor PPK. La momentul atacului major al PPK din primăvara lui 1985, întreg ansamblul acțiunilor lor de luptă și de propagandă a fost inutil, datorită lipsei de experiență în organizarea unei astfel de acțiuni de amploare, dar și datorită nevoii de a avea susținerea poporului.

Devenind din ce în ce mai conștienți de însemnatatea sprijinului popular, PPK-ul a fondat în martie 1985 un partid politic – Frontul Național de Eliberare a Kurdistaniului, sau pe scurt FNEK – cu scopul de a prelua activitățile dedicate maselor, cum ar fi conferințele de presă, activitățile de securitate ale partidului, ca și acțiuni financiare și de strângere de fonduri. Înainte de 1986 a început o fază nouă în lupta pentru popularitate. Conducătorii PPK erau determinați să înceapă atacul asupra localităților loiale statului turc, încercând să separe „dușmanii” de „popor”. Raționamentul politic și strategic care stă la baza uciderii țăranilor este descris, încă din antichitate, de maestrul de strategie Sun Tzu: „omoară unul și vei speria zeci de mii”⁵. Ocalan era ferm convins că hărțuind ținte usoare, ca țărași, persoane oficiale mărunte din sate și profesori, putea demonstra întregii națiuni ca guvernul turc nu era capabil să-și apere poporul și susținătorii. Mai mult decât atât, inducând poporului starea de frică, PKK și-a stabilit ca obiectiv să opreasă fluxul de informații către forțele militare turcești. În plus, PPK a început să oblige tinerii să adere la PPK sub numele de „legea recrutării”. Conducerea PPK era puternic convinsă de faptul că aceasta era cea mai bună metodă de a-și mări numărul de membri și, în final, urmărea să forțeze o parte cât mai mare a poporului să devină complice la activitățile teroriste ale PPK. Cu toate că familiile tinerilor ținuți ostacăti au fost, inițial, foarte iritate, ele le-au dat într-un final haine, mâncare și adăpost activiștilor: nu era nimic altceva, în multe cazuri, decât expresia preocupării pentru propriile rude, integrate cu forța în PKK. În timp ce fii lor erau omorâți de forțele de

⁵ Richard CLUTTERBUCK, *Terrorism and Guerilla Warfare*, Routledge, London, 1990, p. 143

securitate turcești, familiile acestor tineri devineau de cele mai multe ori susținători ai PPK-ului⁶. Astfel, până în 1988 PKK a reușit să își măreasă semnificativ numărul de membri, cu toate că acesta nu se ridică încă la nivelul așteptărilor.

Ankara, de ceea ce altă parte, nu întăregea încă faptul că, *în toate cazurile, conflictele de mică intensitate sunt mai ales războaie de propagandă; și că, în consecință, o mare parte a luptelor trebuiau să aibă loc nu pentru a distruge forțele militare ale inamicului, ci pentru a câștiga inima și mintea poporului*. Si mai bizar este faptul că Ankara nu a reușit să folosească destule resurse în politica internă, nu a reușit să contrabalanseze pe plan local, cu realizări concrete, politica desfășurată de PKK; abia mai târziu a devenit clar că aceasta avea să fie o greșeală foarte scumpă plătită. Mai departe, Ankara a comis încă o mare greșeală: aceea de a spune, public și în mod repetat, că PKK-ul fusese diostrus. De fiecare dată după o astfel de declarație, PKK reușea să organizeze o contra-ofensivă, impresionând tot mai mult populația civilă. Ca urmare a unei strategii pagiboase de PR, trupele guvernului și-au pierdut din ce în ce mai mult credibilitatea, iar PKK-ul dobândea, dimpotrivă, o credibilitate din ce în ce mai ridicată.

Rezultate contradictorii ale unui conflict îndelungat

Spre sfârșitul celei de-a doua jumătăți a anilor 80, Ankara încă avea dificultăți în a face față presiunii PKK, în special datorită perspectivelor contradictorii asupra conflictului pe care le aveau instituțiile cu atribuții în domeniul securității și politicienii. În 1987, urmând pas cu pas procesul de democratizare de tip occidental, parlamentul turc a început aplicarea legii marțiale, care fusese decretată și aplicată, în sud-est, încă din 1978. În locul legii marțiale, a fost introdusă, ca substitut, mult mai puțin eficientă stare de necesitate, în 10 regiuni administrative din sud-estul țării. Regimentele armatei care fuseseră implicate într-un adevărat conflict deschis cu PKK în timpul legii marțiale au fost retrase, fiind înlocuite cu unități tinere de jandarmerie, care erau neexperimentate și nu aveau pregătire de luptă. În intervalul dintre legea marțială și starea de necesitate, forțele de securitate au operat mai multe retrageri. Au existat mai multe motive pentru aceste evoluții: în primul rând, cu cât PKK-ul a început să fie din ce în ce mai agresiv, în mod tot mai regulat, forțele care protejau obiectivele militare au fost supuse unui stres psihologic enorm. În acest moment, scopul principal al ofițerilor superiori ai armatei turce a devenit acela al defensivei, ei încercând să pună capăt luptelor și în principal să evite atacurile. Planul de securitate pentru această situație specială includea închiderea unor stații și posturi de jandarmerie, oprirea operațiunilor de patrulare pe timp de noapte și chiar abandonarea localităților mai mici. Alt motiv al dificultăților cu care s-a confruntat statul turc a fost acela că ierarhia de comandă pe timpul *stării de necesitate* era foarte complicată, cu cerințe

⁶ Nur Bilge CRISS, "The Nature of PKK Terrorism in Turkey", în *Studies in Conflict and Terrorism*, vol. 18, No. 1, 1995, p. 20

birocratice excesive, ce făceau practic imposibil ca armata turcă să poată contraataca în timp util. Cel mai important punct este că *proclamarea stării de necesitate a arătat opiniei publice incapacitatea clară a politicienilor de a înțelege, cu toate consecințele ce se impuneau, tipul de luptă în care era implicat statul turc*. Prin restricționarea evidentă a angajării armatei în lupta cu PKK, Ankara nu a luat deloc în considerare argumentul că o campanie militară este foarte probabil să dea greș dacă „partea anti-gherilă nu pune preț pe înfrângerea gherilei și nici nu își angajează toate resursele în luptă”⁷.

PKK a început, de asemenea, să se îndoiască de tacticile sale de atac asupra localităților. Reducând drastic frecvența incursiunilor și a crimelor din sate, Ocalan căuta în același timp o metodă de a deculpabiliza PKK-ul pentru aceste raiduri, încercând să învinovătească alte grupuri locale. În 1989, PKK a reușit să câștige un număr mare de susținători din rândul populației kurde. În 1990, Ocalan a ordonat nu numai oprirea tuturor crimelor în masă din sate, dar a prezentat și o ofertă de pace sătenilor care-și apărau localitățile: aceștia trebuiau să capituleze, să predea armele și să colaboreze cu PKK. Aceste măsuri au avut consecințe vaste, aşa cum s-a văzut atunci când au început manifestații de proporții împotriva grupurilor locale de autoapărare. Într-un fel, PKK reușise nu numai să supraviețuiască, ci și să învețe – până la un punct – din propriile erori. În plus, deși agenda politică a PKK este complet inacceptabilă, trebuie remarcat faptul că această organizație extremistă, extrem de agresivă, a reușit să transforme conflictul asimetric (pe care ar fi trebuit să-l piardă) într-o confruntare extrem de dificilă pentru statul turc, într-o nouă dovdă că *asimetriile nu funcționează totdeauna în favoarea celor puternici*.

Ideeua care ar trebui reținută din toate acestea este, în primul rând, faptul că, după sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial și mai ales în urma încheierii Războiului Rece, *lumea modernă se confruntă în tot mai mare măsură cu conflicte de joasă intensitate și cu conflicte asimetrice*. Din aceasta cauză, interesul acordat modului în care conflictele de acest tip se desfășoară este în creștere. Si aceasta pentru că este clar că, încă de acum, luând în calcul și *învățăminte pe care istoria recentă ni le oferă din plin*, ar trebui să fie identificate (și apoi dezbatute, experimentate și optimizate) cât mai multe soluții *flexibile* pentru rezolvarea viitoarelor conflicte de acest gen, care își vor face *cu siguranță* apariția.

Abstract:

Asymmetric (and sometimes low intensity) conflict, also known as unconventional warfare, can be said to be a new kind of war. It is the very opposite of the concept of high intensity conflict, which means military sophistication and a well-established battle plan. It can be said that the main difference between the two types of war lies in the fact that high intensity

⁷ Samuel HUNTINGTON, “Guerilla Warfare in Theory and Practice”, în Franklin M. OSANKA (ed), *Modern Guerilla Warfare: Fighting Communist Guerilla Movements, 1941- 1961*, The Free Press of Glencoe, New York, 1962, p. xvi

conflict is more open, rapid and striking, and also stretches on shorter periods of time. The low intensity conflict in Turkey is the fight – more than two decades long – between the Turkish state and the Kurdish Workers' Party (PKK). Although the conflict had been long preceded by conflicting situations between the Kurds and the Turks, it is only in modern times that the low-intensity conflict appeared. Several features and stages of this conflict are presented using a lot of details, with an obvious aim: to offer a chance to compare the evolutions in Turkey with the very recent asymmetric clash in Lebanon, in which Israel was confronted with Hezbollah, a terrorist entity with a political agenda as unacceptable as that of PKK.

Războiul desfășurat în vara lui 2006, mai ales în sudul Libanului, între Israel și gruparea Hezbollah este, desigur, un episod al istoriei care poate fi evaluat și cu metode „calorimetrice”, care să-l decupeze din contextul mai larg al zonei. Dar Libanul are o istorie – și ne referim aici la cea recentă sau chiar foarte recentă – care și-a spus, din plin, cuvântul în configurarea atitudinii mai multor actori politici față de recent încheiate operațiuni militare. Studiul care urmează descrie mai multe momente importante ale acestei istorii recente a Libanului, înlesnind astfel înțelegerea mai nuanțată a motivațiilor părților direct – sau indirect – implicate în conflict.

Libanul: un fel de pasăre Phoenix a Orientului Mijlociu

Cristina NEDELCU

Libanul reprezintă, poate, unul dintre miracolele Orientului Mijlociu. Această mică republică (având o suprafață de 10.450 kmp. și o populație de 3.620.000 milioane de locuitori¹) deține periodic prima pagină a ziarelor, fie pentru că înregistrează considerabile progrese economice, care îi atrag supranumele de *Elveția Orientului*, sau pentru că, dimpotrivă, se găsește în centrul unei noi crize internaționale. Făcând abstracție de tonul sensibil dramatic, credem că despre Liban s-ar putea spune că, în ultimele șapte decenii, a trecut neîncetat de la agonie la extaz, periodic prăbușindu-se și apoi renăscând, ca și mitica pasăre Phoenix, din propria-i cenușă.

Introducere

Acest mic stat din Orientul Mijlociu cu o populație arabofonă, locuit de numeroase comunități religioase, își datorează perioadele de stabilitate și prosperitate aplicării principiilor de cooperare între comunități, stabilite prin „Pactul Național”. Totuși, haosul a luat adesea locul dialogului și compromisului, ajungându-se astfel la confruntări succesive (războiul civil care a măcinat țara între 1975-1990 fiind doar un exemplu), desfășurate în acele intervale când realitățile

¹ Yves LACOSTE (ed.), *Dictionnaire de géopolitique*, Flammarion, Paris, 1993, p. 904

sociale și demografice nu erau „traduse” corespunzător în planul politicului sau când încordările și instabilitățile din sfera regională/internațională s-au transmis sistemului politic libanez.

Privind istoria Libanului prin prisma succesiunii stabilitate-instabilitate, devine importantă mai ales identificarea factorilor care au determinat conservarea unității țării, generând prosperitatea economică și modernizarea societății, precum și pe a celor care au provocat îndelungate perioade de haos.

Factori de coeziune națională și societală

Factorii de coeziune a căror manifestare a asigurat existența Libanului sunt: legătura specială existentă între comunitatea creștin-maronită și Franța, dorința elitelor politice de a colabora, ceea ce le-a făcut receptive – în multe ocazii – la dialog și compromis, după cum o demonstrează încheierea „Pactului Național” și a „Acordurilor de la Taif”; procentul ridicat de populație educată; și, nu în ultimul rând, dorința liderilor libanezi de a urma o politică aparte, care să îi țină departe de neînțelegерile și conflictele dintre statele arabe.

În 1920, creștinii maroniti, sprijiniți de către Franța, au realizat Marele Liban, îndeplinind astfel un obiectiv național, urmărit în acel moment de mai multe grupuri din Oriental Mijlociu. Șase ani mai târziu, în 1926, când a fost proclamată Republica Liban, tot maronitii au fost cei care au inițiat procesul de transformare a țării lor într-un stat viabil din punct de vedere economic și politic, urmărind crearea unei națiuni moderne, după tiparul occidental, apropiată de Europa, și în special de Franța, considerând că, într-un astfel de stat, creștinii ar fi în siguranță².

Sprijinul Franței a venit ca urmare a concepției sale politice, ce avea în vedere protejarea minorităților creștine care trăiau pe teritoriul guvernă de ea ca putere mandatară. Colaborarea cu creștinii era în viziunea Franței mijlocul cel mai sigur și eficient de a pune în aplicare „misiunea sa civilizatoare”, care îi fusese atribuită de Liga Națiunilor în această parte a lumii. O primă acțiune în vederea atingerii obiectivului de protejare a creștinilor a fost extinderea teritoriului inițial al Libanului. În perioada de guvernare a Imperiului Otoman, comunitatea creștină ocupa o zonă din preajma Muntelui Liban, ulterior spațiul fiind extins de către Franța, la cerința comunității creștine, în detrimentul Siriei, Parisul străduindu-se să cuprindă în acest spațiu cât mai multă populație creștină³. Dacă principalul sprijin a constat în delimitarea unui spațiu cât mai vast, astfel încât nevoia de siguranță a creștinilor să fie complet satisfăcută, Franța a mai spus un cuvânt important și în organizarea internă a Libanului, sprijinind adoptarea Constituției din 1926, în care era statuat cel mai important principiu privind funcționarea recent createi republici (1925): cooperarea inter-religioasă în conducerea și administrarea statului, păstrându-se însă creștinilor un loc privilegiat.

² Meir ZAMIR, *Lebanon's Quest. The Road to Statehood, 1926-1939*, I.B. Tauris, London, New York, 1997, p. 240

³ Charles D. CREMEANS, *The Arabs and the World. Nasser's Arab Nationalist Policy*, Frederick Praeger, New York, London, 1963, p. 100

Așadar, dacă perioada constituirii primelor structuri ale republicii libaneze poate fi stabilită cu destulă ușurință în intervalul 1920-1926, etapa de consolidare a fost una îndelungată și marcată de câteva momente cruciale: „Pactul Național” din 1943, „Acordurile de la Taif” și *Revoluția de Cedru*⁴ (2005). Aceste momente au demonstrat capacitatea liderilor libanezi de a coopera, precum și disponibilitatea elitelor de a fi receptive la dialog și compromis.

Alături de prefacerile din perioada Mandatului francez, exercitat începând cu anii '20, „Pactul Național” reprezintă unul dintre cele mai importante evenimente din istoria statului libanez. Declarația unilaterală a independenței, în 26 noiembrie 1941, de către generalul Georges Catroux și abolirea Mandatului francez, în 8 noiembrie 1943, nu adus armonia în societatea libaneză. Două mari probleme, care de la un punct încolo erau interconectate, tulburau buna funcționare a Libanului: relația cu Siria și cooperarea dintre comunitățile care locuiau pe teritoriul libanez.

Deși în perioada interbelică modernizarea societății libaneze, sub toate aspectele sale, a fost principala caracteristică definitorie, în fundal rămânea o problemă spinoasă: fragilitatea comunității creștine, care își asumase rolul de lider al țării. *Situația tindea să devină cu atât mai complicată cu cât Siria refuza să recunoască Libanul, iar musulmanii libanezi, în absența unor drepturi politice consistente, militau pentru unificare unei părți din Liban cu Siria.*

Spre deosebire de alte state arabe create în acea perioadă, comunitatea creștin-maronită nu a reușit să obțină imediat loialitatea populației arabo-musulmane față de ideea de stat libanez unitar. Atrași mai degrabă de idealurile pan-arabismului, respectiv de principiile pan-islamice, musulmanii considerau că Libanul era o entitate artificială, nedemnă de loialitatea lor⁵. Dacă avem în vedere că Libanul a apărut ca structură de sine stătătoare pe harta Orientului Mijlociu abia în urma „Acordurilor de la San Remo”⁶, poziția adoptată de comunitatea musulmană este explicabilă, loialitatea de ordin religios fiind mai ușor de manifestat și susținut. Însă nu numai musulmanii au sprijinit ideea uniunii cu Siria; din rândul creștinilor, adeptii ideologiei naționalist-socialiste au reprezentat grupul cel mai potrivnic independenței și individualismului libanez. Înainte ca aceste prime tendințe de sciziu să înceapă să se manifeste pe scară largă, elitele politice creștine și musulmane au inițiat dialogul, care a contribuit la crearea unui cadru de guvernare relativ stabil.

Astfel, fundațiile statului multi-confesional de astăzi sunt date de „Pactul Național”, un acord nescris, din 1943, apărut în urma negocierilor dintre šiitii, sunniți și creștinii maroniți. Necesitatea cooperării între cele trei mari grupuri religioase, prima dată statuată prin Constituția din 1926, a devenit principiul-cheie pentru sistemul politic libanez, iar meritul principal în atingerea acestui obiectiv aparține diplomației și inteligenței unor lideri importanți: unul creștin, Bassar Al-Khoury, iar altul musulman, Riyad As-Sulh.

⁴ Ceea ce anglo-saxonii numesc *Cedar Revolution*; referirea la această specie de arbore provine de la faptul că pe steagul Republicii Libaneze este desenat un cedru, înconjurat de un cerc roșu.

⁵ Meir ZAMIR, *op. cit.*, p. 243

⁶ Acordurile de la San Remo (1920) reiau ideile prezентate și acceptate în Acordul Sykes-Picot (1916), prin care posesiunile otomane din Orientul Mijlociu erau împărțite între Franța și Marea Britanie.

Principalele prevederi ale „Pactului Național” privesc *împărțirea funcțiilor politice între cele trei grupuri, după cum urmează: președintele republicii trebuie să fie întotdeauna maronit, primul ministru sunnit, iar președintele Adunării Naționale, șiit. Totodată, se menționează că maroniții urmău să considere Libanul țară arabă, renunțând astfel la dorința de a căuta să realizeze legături speciale cu țările occidentale, în timp ce musulmani abandonau planul de unificare cu Siria.* O prevedere importantă se referă la componența Adunării Naționale, care urma să reflecte proporția 6:5, în favoarea creștinilor, după cum se infățișa situația demografică în urma recensământului din 1932.

O primă caracteristică importantă care se desprinde din această scurtă prezentare este aceea că *Libanul este un stat rezultat în urma compromisului, dialogului și cooperării.* Generația⁷ care a realizat această înțelegere și a aplicat-o cu succes a avut ca obiectiv întărirea independenței obținute în 1943 și a avut meritul de a înțelege că numai cooperarea putea fi temelia constituirii și supraviețuirii Libanului.

Trăsăturile societății libaneze, menționate în rândurile de mai sus, au fost din nou evidențiate și aplicate la sfârșitul anilor '80, când dialogul și compromisul au ajutat și la încheierea războiului civil din 1975-1990, „Acordurile de la Taif” constituindu-se într-o demonstrație în acest sens. Negociate în 1989, de către membrii supraviețuitori ai ultimului Parlament ales de libanezi, în 1972, acordurile reprezintă o formulă de restructurare a „Pactului Național”, astfel încât să reflecte modificările demografice petrecute în Liban. Mai exact, a fost mărit numărul de locuri al Camerei Deputaților, acestea urmând a fi împărțite egal între creștini și musulmani, astfel încât prin reprezentarea echilibrată să se realizeze coeziunea socială.

Poate că unul dintre cele mai importante elemente care au favorizat cooperarea între principalele grupuri din Liban este faptul că, atât în trecut, cât și acum, *Libanul este unul dintre statele cu o pondere foarte ridicată a populației educate.* Fiind statul arab cu cea mai ridicată rată a alfabetizării, modernizarea s-a desfășurat într-un ritm mai accelerat în comparație chiar și cu centrele urbane din Siria și Egipt. Într-o perioadă scurtă, vechii proprietari de pământuri au fost înlocuiți de un grup de oameni de afaceri și tehnocrați, educați după modelul occidental⁸. Pe lângă limba arabă, obligatorie în toate ciclurile de învățământ, libanezii mai studiază și dăuă limbi străine, ceea ce asigură o importantă deschidere către alte culturi, transformând populația libaneză într-un grup mult mai receptiv la tendințele moderne decât alte națiuni și popoare din Orientul Mijlociu.

Politica regională și internațională libaneză se vrea a fi caracterizată de individualism și pragmatism în raporturile cu celelalte țări din Orientul Mijlociu, *principală preocupare a liderilor fiind dorința de a se menține departe de orice neînțelegeri dintre țările arabe.* Totodată, Beirutul a încercat să păstreze relații speciale cu Occidentul, după cum s-a putut observa în 1956 când, după Criza

⁷ Printre numele care alcătuiesc generația politică care a creat Libanul modern menționăm: Riyad As-Sulh, Pierre Gemayel, Camille Chamoun, Fuad Chehab, Emile Edde

⁸ Charles D. CREMEANS, *op. cit.*, p. 101

Suezului, nu a rupt relațiile diplomatice cu Franța sau Marea Britanie, sau în 1958, când a acceptat cu ușurință Doctrina Eisenhower.

Aceste două caracteristici ale politicii externe libaneze, izvorâte din *tendința tradițională a țării de a sta cu fața spre Vest*, deși generația anilor '40 a acceptat destinul arab al națiunii, au devenit în timp sursă de instabilitate internă care, cumulată cu manifestările din politica regională și cu intervențiile vecinilor în Liban, au dus la izbucniri violente, sub forma războaielor civile din 1958, respectiv 1975-1990. În ambele cazuri, fragilitatea sistemului politic libanez a fost zdruncinată din temelii, violența luând locul negocierilor și compromisului.

Surse majore de presiune și instabilitate

Siria: Din postura sa de element central al naționalismului arab, *Siria a contestat aproape constant identitatea națională a Libanului*. Imaginea Siriei despre rolul și importanța sa în Orientul Mijlociu a fost întotdeauna influențată de auto-percepția sa ca inimă a Arabismului; și tocmai de aceea, întotdeauna, identitatea națională siriană s-a axat pe ideea unei mari națiuni arabe, care să îi cuprindă pe toți vorbitorii de arabă, aflați – desigur – sub conducerea Damascului⁹. Ca urmare a acestei auto-percepții, *încă din perioada interbelică Siria și-a asumat rolul de gardian al Libanului, considerând acest teritoriu ca fiind o parte a viitorului mare stat sirian*, a statului ideal arab ce avea să fie creat imediat după desființarea Mandatelor.

Printre primele voci libaneze, care au sprijinit în forță proiectul de alipire a Libanului la Siria a fost cea a lui Antoun Sa'adah, devenit, ulterior, lider al Partidului Național Socialist Sirian. În viziunea sa, necesitatea acestei uniuni se baza pe trecutul istoric, pe descendența comună din canaanieni și fenicieni. Ideologia sa, cunoscută în epocă sub numele de curentul naționalism-social¹⁰, aducea în prim plan ideea că o națiune este dată de dezvoltarea comună a locuitorilor unei zone geografice, caracteristicile lingvistice și religioase nefiind, în viziunea sa, de primă importanță. Așadar, ținând cont de existența strămoșilor comuni, Sa'adah s-a opus planului francez de separare a Libanului de Siria, iar după obținerea independenței de către Liban, a apelat la adeptii ideologiei sale pentru a declanșa acțiuni violente împotriva guvernului, acțiuni care atras condamnară sa la moarte, urmată de execuția sa, în iulie 1949.

Chiar dacă forțele pro-siriene nu au reușit să împiedice constituirea Libanului ca entitate statală de sine stătătoare, umbra legăturii speciale cu Siria a marcat pentru mult timp raporturile dintre cele două țări, intervenția directă a Damascului în războiul civil din 1975-1990 constituindu-se în cel mai bun exemplu în acest sens. Totuși, politica siriană a fost lipsită de consecvență. Justificându-și intervenția prin dorința de a aplica un plan de pacificare, Siria a intervenit în

⁹ Raymond A. HINNEBUSCH, *Revisionist Dreams, Realist Strategies: The Foreign Policy of Syria*, în Bahgat Korany, Ali E. Hillal Dessouki (eds.), *The Foreign Policies of Arab States*, Westview Press, Boulder, Colorado, 1984, p. 289

¹⁰ Anouar ABDEL-MALEK, *La pensée politique arabe contemporaine*, Editions du Seuil, Paris, 1980, p. 145

războiul civil sprijinind, mai întâi, forțele de stânga și grupările palestiniene împotriva maronitilor. Schimbarea poziției Siriei în favoarea creștinilor maroniți s-a petrecut odată cu întărirea temerilor că maronii ar putea încheia o alianță cu Israelul, sau chiar o uniune cu această țară non-arabă și non-musulmană, ceea ce avea să ducă la întărirea poziției Israelului și chiar la pierderea definitivă de către Siria a zonelor din Liban locuite de populația maronită¹¹.

Factorul sirian a rămas o prezență efectivă în Liban chiar și după încheierea „Acordurilor de la Taif”, unde se menționa un plan de retragere a trupelor siriene și a reducerii presiunii asupra politiciei libaneze. În ultimii ani, ostilitatea față de elementul sirian a cunoscut o recrudescență. Revoluția de Cedru fiind apogeul sentimentelor anti-siriene. Asasinarea premierului Rafik Hariri, la 14 februarie 2005, a fost momentul care a reunit împotriva ocupării siriene majoritatea forțelor politice libaneze, iar demonstrațiile desfășurate în perioada februarie-martie 2005, cărora li s-a adăugat solicitările SUA și UE în vederea aplicării urgente a prevederilor Rezoluției ONU 1559, au făcut ca la 9-10 aprilie 2005, ultimele trupe siriene să părăsească Libanul, încheindu-se astfel 30 de ani de prezență militară siriană.

Israelul și forțele palestiniene: Forțele militare siriene nu au fost singurele care au marcat destinul Libanului. Intervențiile militare israeliene din 1978, 1982 și 2006 au dus la instaurarea unor perioade de ocupație militară, exercitată cu precădere în zonele din Sudul Libanului.

Dacă în perioada 1949-1967 granița israeliano-libaneză a fost unul dintre cele mai calme puncte din Orientul Mijlociu, ceea ce l-a determinat pe premierul israelian din 1961, David Ben Gurion, să îi spună ambasadorului SUA la ONU că Libanul este pregătit să trăiască în pace alături de Israel¹², anii '70-'80 au arătat o evoluție total opusă impresiilor prezентate în rândurile de mai sus.

Un element fundamental care a contribuit la bunele relații dintre cele două state în perioada 1949-1967 a fost *natura complementară și asemănătoare – din amumite perspective – a celor două națiuni*. Ambele controlau teritorii puțin întinse din punct de vedere geografic, cu resurse reduse și aveau strânse legături cu statele occidentale¹³. Aceste puncte comune nu au mai fost suficiente pentru păstrarea unor relații bune din momentul în care în ecuație a intervenit elementul palestinian.

În raporturile Libanului cu palestinienii, un rol important l-au jucat „Acordurile de la Cairo” (1968), care oficializau prezența OEP pe teritoriul său. *Dacă de cele mai multe ori caracterul pluralist al societății libaneze a funcționat în sensul întăririi coezionii sociale, de această dată, încercarea de absorbție și de integrare a refugiaților palestinieni s-a dovedit a fi imposibil de realizat.* Renașterea palestiniană a rămas obiectivul principal al refugiaților, iar ea se putea petrece numai în exteriorul granițelor Israelului, minoritatea rămasă pe loc fiind strict controlată de

¹¹ Raymond A. HINNEBUSCH, *op. cit.*, p. 311-312

¹² Sean FOLEY, „It Would Surely Be the Second: Lebanon, Israel and the Arab-Israeli War of 1967”, în *Middle East Review of International Affairs*, vol. 9, no. 2, June 2005, p. 45-46

¹³ Ibidem

structurile statale israeliene. În comparație cu alte state arabe¹⁴, situația găsită de palestinieni în Liban, le era *net favorabilă*, întrucât numai într-un stat liberal se putea pune problema acceptării unui grup străin.

În Liban, obiectivul renașterii palestiniene a găsit un teritoriu extrem de favorabil, mai ales după ce „*Acordurile de la Cairo*” nu numai că ofereau posibilitatea refugiaților de a locui pe teritoriul acestui stat, dar oficializau și dreptul de port-armă pentru mișcările de rezistență, ca și pe cel de a organiza operații împotriva Israelului¹⁵. Așadar, prin acceptarea acordurilor menționate mai sus, Libanul a renunțat parțial la dreptul de a-și conduce singur politica externă, cedând presiunii exercitate de palestinieni, susținuți serios și eficient de câteva state arabe.

Întărirea grupărilor palestiniene din Liban a determinat sporirea sentimentul de insecuritate al Israelului. Chiar dacă relația specială cu SUA, îmbunătățită în 1981 printr-un nou acord strategic, a avut darul de a determina consolidarea pe termen scurt a sentimentului de securitate al Israelului, conform paradigmii comportamentale israeliene în relații cu vecinii arabi, Tel-Avivul a decis în favoarea unei intervenții directe, îndreptate împotriva inamicului stabilit în sudul Libanului.

Invazia israeliană din 1982, petrecută în plin război civil libanez, a provocat în perioada 1984-1988 o escaladare a violenței manifestate de grupările politico-religioase aflate deja în conflict, iar situația a devenit și mai tensionată odată cu decizia generalului Michel Aoun de a declanșa operațiuni împotriva armatei siriene de pe teritoriul Libanului. Rapida escaladare a violenței în zonă a determinat intervenția statelor arabe, reprezentate de un comitet constituit din oficialități din Arabia Saudită, Algeria și Maroc; comitet care, având sprijinul Ligii Arabe a și netezit drumul spre semnarea „*Acordurilor de la Taif*”.

Intervenția israeliană din 2006, îndreptată împotriva bazelor Hezbollah (Hezbollah), a zdruncinat din nou Libanul, mai ales că s-a petrecut la scurt timp de la *Revoluția de Cedru*, când eșchierul politic intern încă nu se consolidase pe deplin.

Un nou început

Analizând evoluțiile înregistrate de Liban în ultimul secol, se poate observa că *perioadele de înflorire au fost întrerupte de perioade de criză*. Astfel, conservarea și dezvoltarea statului a fost favorizată de o serie de factori interni și externi, în aceeași măsură în care perioadele de criză au fost provocate de evenimente interne sau regionale, transformate în surse de presiune, care au afectat stabilitatea Libanului. Aceste frământări interne au fost dublate de evenimente

¹⁴ A se vedea cazul Iordaniei, unde după conflictul din 1948 palestinienilor refugiați li s-a “dat” obligatoriu cetățenia iordaniană, iar tentativele de organizare și funcționare a grupărilor palestiniene, care să desfășoare atacuri împotriva Israelului, au fost aspru sanctionate, după cum o demonstrează cazul lui *Septembrie Negru* (1970).

¹⁵ Georges CORM, *Eropa și Orientul de la balcanizare la libanizare. Istoria unei modernități neîmplinite*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999, p. 281

externe, cum ar fi războaiele arabo-israeliene care, deși au acționat doar indirect asupra Libanului, au influențat semnificativ evoluția și stabilitatea acestei țări.

Ceea ce surprinde în istoria Libanului din ultimele decenii este *ciclicitatea cu care s-au succedat perioadele de înflorire și progres și cele de violență*. În acest context, întrebarea cea mai dificilă pentru un analist politic ar fi următoarea: Libanul poate fi într-adevăr considerat o țară stabilă?

Un răspuns afirmativ ar avea de partea sa rapiditatea cu care Libanul s-a refăcut după fiecare criză, căreia i s-ar adăuga modernizarea socială și progresul economic (de reținut că încă dinainte de criza din vara anului 2006, indicele creșterii economice libaneze era de 6%) și, nu în ultimul rând, bunele intenții – greu de contestat – ale majorității elitelor politice libaneze.

Războaiele civile, intervențiile trupelor siriene sau israeliene în Liban, acțiunile grupărilor palestiniene care au baze pe teritoriul acestui stat și, nu în ultimul rând, instabilitatea care a caracterizat întreg Orientalul Mijlociu în ultimii 50 de ani, toate acestea și-au pus amprenta asupra modalității de percepție a situației țării. În acest context, Libanul nu poate fi caracterizat drept un stat pe de-a-neregul stabil, situația sa internă aflându-se în strictă conexiune cu evenimentele dintr-o regiune dominată de instabilitate cronică. Această legătură directă face ca, în prezent, refacerea Libanului după intervenția israeliană din vara anului 2006 să fie posibilă, efectivă și de durată numai dacă, în paralel, are loc și o soluționare problemei palestiniene, astfel realizându-se un status quo regional, generator de securitate și stabilitate.

Totodată, Revoluția de Cedru a reliefat necesitatea revitalizării democrației, cerută cu insistență mai ales de tinerii ieșiți pe străzi în primăvara anului 2005, opțiune politică tranșantă, demonstrabilă în ochii lor în special prin pedepsirea vinovaților de moartea lui Rafiq Hariri, considerat de majoritatea libanezilor artizanul renașterii economice a țării după încheierea războiului civil și prin menținerea independenței față de Siria.

Relațiile cu palestinienii se găsesc însă în impas, întrucât opinia dominantă, din ce în ce mai răspândită în Liban, îi consideră responsabili pentru pagubele materiale și viețile civililor pierdute în vara acestui an. Îngrijorător este faptul că ostilitatea față de aceștia, manifestată cu precădere în rândul tinerilor, tinde să afecteze una dintre principalele caracteristici ale societății libaneze: toleranța față de alte grupuri.

Așadar, Libanul se află acum la început de drum, atât din punct de vedere al refacerii economiei¹⁶, cât și al responsabilizării sectoarelor politic și social, precum și acela al definirii unei noi identități.

¹⁶ Pentru a se asigura refacerea cât mai rapidă a economiei, s-au luat măsuri speciale de încurajare a investițiilor străine, dintre care menționăm revizuirea legilor protecționiste, reducerea quantumului impozitului plătit către stat, simplificare procedurilor de obținere a vizei de acces în Liban etc.

Abstract:

The article above presents the past and current situation of this small republic, that these days lives on the brink of the civil war. The author of this article argues that Lebanon's history had a cyclical development during the past century. Peace and war interweaved from its creation in the mid 1920s until present days. If the early political agreements and the balance of power between various religious groups were preserved due to the main characteristic of the Lebanese society, the sense of compromise, the recent war came as a direct result of the changes the entire Middle East suffered; but also because of the alteration of the fragile balance from the field of Lebanese domestic politics. The article describes important moments such as "The National Pact", "The Taif Agreements", but, nevertheless, the importance of moments like "The Civil War", the special relation with Syria and different Palestinian groups within the historical development is clearly emphasized.

Laura SITARU

Articolul care urmează prezintă și evaluează, în mod amănunțit, reacția opiniei publice și a presei arabe față de confruntarea directă dintre statul israelian și entitatea teroristă și fundamentalistă numită Hezbollah. Sunt expuse și analizate mai multe scenarii care au circulat cu intensitate în vară; sunt de asemenea discutate și elementele constitutive ale percepțiilor complexe legate de motivele, dinamica și finalul acestui nou conflict acut, izbucnit și desfășurat într-una din zonele cele mai instabile ale arenei internaționale de astăzi.

Când se bat elefanții, animalele mici ar face bine să stea deoparte (sau cum explică opinia publică și presa arabă conflictul dintre Israel și Hezbollah)

Laura SITARU

Am încercat în acest articol o prezentare a principalelor reacții apărute în presa arabă¹ în timpul conflictului care a opus Israelul grupării Hezbollah, dar și în perioada care i-a urmat. Studiul a încercat să surprindă diversele scenarii care au circulat în presa arabă în perioada conflictului, opinii curente și luări de poziții. Ceea ce vom observa, în cele ce urmează, poate să surprindă, mai ales pe cei care cred că societățile Orientului Mijlociu se exprimă, în principal, în mod cenzurat.

Posibile scenarii și cauze reale

Odată cu intensificarea eforturilor în vederea încetării focului în Liban, cei care vor face parte din forțele de menținere a păcii se vor găsi într-o stare de confuzie mentală accentuată asupra naturii acestui conflict, la a cărui remediere va contribui și prezența lor în zonă. Este acesta un conflict pricinuit de răpirea soldaților israelieni de către militanți Hezbollah, sau cum au pretins cele două părți aflate la originea conflictului? și dacă acesta ar fi motivul real, atunci de ce această chestiune a fost lăsată în afara textului de rezoluție propus de Franța și Statele Unite Consiliului de Securitate al Națiunilor Unite?

¹ Mă refer în special la cele mai importante zări de limbă arabă, ca și la paginile electronice ale acestora pe care le-am consultat în perioada desfășurării ostilităților între Israel și Hezbollah.

Pe de altă parte, dacă conflictul a fost provocat, aşa cum susține Hezbollahul, de eliberarea fermelor de la Shab'a, teritoriile care continuă să se afle în mâinile Israelului, în acest caz soluția ar fi fost simplă. De ce? Întrucât Israelul nu dorește ca aceste teritorii să intre între granițele siriene, le păstrează până când Libanul le va putea controla. În momentul în care Siria va anunța că renunță la pretențiile sale asupra fermelor de la Shab'a, Israelul le va ceda. În această ecuație, necunoscuta pentru libanezii de rând este de ce ar trebui să moară pentru niște teritorii care aparțin Siriei care, la rândul ei, nu mișcă un deget pentru a-și elibera platoul Golan.

Să presupunem că acest război a fost provocat pentru a ajuta noul guvern libanez să-și impună controlul asupra întregului teritoriu, inclusiv asupra sudului țării. Dar la ce folosea – și cui trebuia – declanșarea unui asemenea conflict, când ar fi fost mult mai simplu să se aplice rezoluția 1559 a ONU?

Excluzând rând pe rând toate aceste ipoteze, atunci care este cauza declanșatoare reală a acestui conflict care a izbutit să distrugă, în doar câteva săptămâni, Libanul, cu greu reconstruit după lungul război civil?

De la începutul conflictului, mulți dintre observatorii săi au avansat o altă explicație², aceea a unui război în care adevarății protagonisti au delegat, ca să se băta în locul lor, războinici de rangul doi. Deși privită cu suspiciune, această ipoteză a fost confirmată de chiar declarațiile adevarăților protagonisti. Astfel, Secretarul de Stat american a vorbit despre nouă conflict între Hezbollah și Israel ca parte a unui conflict mai larg în jurul a ceea ce se dorește a fi impus prin proiectul politico-strategic numit Marele Orient Mijlociu.

Tot astfel, primul ministru britanic se referă la existența unui arc de instabilitate care unește Orientalul Mijlociu cu nordul Africii și cu Oceanul Indian, calificând acest conflict ca un nou episod din confruntarea între democrațiile occidentale și islamul fundamentalist. Idei – clișee vehiculate de cei doi lideri occidentali, catalogate ca atare de presa arabă.

Să surprindem, pentru început, opinia dominantă a presei arabe³ despre proiectul administrației americane referitor la crearea unui parteneriat pentru dezvoltare și viitor comun cu țările Marelui Orient Mijlociu și Africa de Nord. Proiectat sub forma unei cooperări, în primul rând economice, între statele din zonă și restul țărilor lumii și bucurându-se și de susținerea G-8, planul american are ca obiectiv instituirea unei entități regionale care să aibă la bază o piață comună și liberă. Ce s-a întâmplat cu planul administrației Bush? De ce acest plan a stârnit în Orient reacții extrem de dure, în locul proiectatei armonii economice generatoare de stabilitate și relaxare socială? De ce aversiunea față de administrația americană (și față de felul acesta de a gestiona stările de lucruri) s-au agravat? Pentru că Statele Unite au insistat, și continuă să facă, asupra necesarei participări a Israelului la acest proiect. Această pretenție a Washingtonului sfidează, însă, regula de bază a unui parteneriat care nu se poate stabili între entități care se combat reciproc sau nu

² Scenariul dezvoltat aparține ziarului *Ash-Sharq Al-Awsat* ("Orientalul Mijlociu"), coditidian saudit de mare tiraj, consultat la adresa www.asharqalawsat.com, pe 11.08. 2006

³ Am consultat, prin sondaj, presă de limba arabă, din diverse țări arabe, accesibilă la adresele www.fazez.net și www.raddadi.com. M-am oprit, în principal, la ziarele centrale ale căror editoriale au marcat cu rigoare poziția opiniei publice arabe în problema conflictului dintre Liban și Hezbollah.

se recunosc una pe cealaltă. De ce administrația americană nu acceptă un parteneriat economic sau de altă natură și cu guvernul de la Havana? Israelul – afirmă unele opinii din lumea arabă – a încălcat primul principiile acestui parteneriat, încă înainte de a fi devenit realitate, nesocotind prevederea care interzice practicarea unei politici de agresiune împotriva oricărui stat arab care face parte din parteneriat.

Ideea unei păci definitive în regiune preocupă, în mod egal, toate confesiunile trăitoare aici. Într-o luare de poziție în conflictul iscat între Israel și Hezbollah intitulată „De la războiul inutil la pacea definitivă în Oriental Mijlociu”, părintele iezuit Samir Khalil Samir⁴, membru în *Groupe de Recherches islamochrétien* din Liban, avansază propunerea unui plan de pace definitiv, care să pună capăt unei jumătăți de secol de ură. Desigur, inițiativa preotului iezuit nu este singulară, însă iese în evidență felul în care el imaginează cadrul unei păci durabile în Oriental Mijlociu: „este evident că nu ne putem imagina că, după decenii de ură și violență, se va ajunge la armonie desăvârșită, trebuie însă să căutăm și să acceptăm fie și cea mai puțin perfectă dintre soluții. Și, poate, nu este inutil să ne gândim la o Uniune a Orientalului Mijlociu, după modelul Uniunii Europene, născută la rândul ei din convingerea inutilității conflictelor permanente care opuneau țările Europei, în special Franța și Germania”. Urmează un decalog al păcii care ar trebui să fie baza de pornire pentru realizarea proiectului unionist zonal. Notăm printre cele mai importante condiții crearea unui stat palestinian în frontierele de dinainte de 1967, cu mici retușuri convenite de comun acord; respectarea rezoluției 194 a ONU privind dreptul de repatriere a refugiaților palestinieni; recunoașterea reciprocă și oficială între statele din regiune prin trimiterea, ca și schimbul de ambasade. O Uniune a Orientalului Mijlociu nu se poate face prin excluderea Israelului, care, indiferent de condițiile istorice ale apariției sale, este o entitate care nu mai poate fi ignorată. Iată o concluzie pe care, la momentul consemnatului acestor fapte, majoritatea statelor arabe o resping cu înverșunare. De aceea, părintele Samir Khalil Samir insistă pe necesitatea unei revoluții mentale, dirijată de liderii acestor popoare care timp de decenii nu au oferit supușilor lor decât violență, fiind convinși că dreptatea e de partea lor. Va fi nevoie de mult curaj pentru schimbarea acestui tip de discurs politic, pentru că pacea și făcătorii de pace au trebuință de mult mai mult curaj decât purtătorii de război.

Dacă unul dintre protagoniștii reali ai conflictului dus pe teren de Hezbollah și Israel a fost identificat, de către o parte a presei arabe, în administrația americană și partenerul ei european, cel de-al doilea este ușor de ghicit. Poziția Iranului, căci despre el este vorba, a fost clar exprimată de liberul spiritual ayatollahul Ali Khamenei, care nu se înșeală asupra naturii acestui nou conflict: războiul ar fi, conform Teheranului, doar o parte a planului american de remodelare a Orientalului Mijlociu. Iranul s-a exprimat, de asemenea, prin vocea a doi dintre cei mai importanți lideri religioși, colaboratori apropiati ai ghidului suprem. Primul dintre ei, consilier al lui Ali Khamenei, ridică vălul de pe adevaratele resorturi care au declanșat acest nou război: după căderea regimului taliban în Afghanistan și

⁴ www.gric.asso.fr, P. Samir Khalil SAMIR, „De la guerre inutile à la paix définitive au Moyen-Orient”, consultat pe 14.09.2006

îndepărtarea de la putere a partidului Baas irakian, Statele Unite și-au creat o șansă istorică pentru reconfigurarea Orientului Mijlociu. Însă remodelarea regiunii după modelul avut în vedere de Casa Albă necesită și o schimbare de regim la Teheran, ca și la Damasc. Singurul răspuns coerent din partea celor două țări vizate este, în opinia liderului religios iranian, menținerea Israelului într-o stare de tensiune, obținută prin încurajarea și susținerea celor două mișcări, Hamas în Teritori și Hezbollah în sudul Libanului. Sunt recunoscute, de asemenea, ambițiile regionale ale Iranului care, scăpat de cei doi dușmani, în Afghanistan și Irak, poate, în sfârșit să se concentreze pe proiectele sale regionale. Un alt înalt responsabil religios iranian explică agresiunica Americii astfel: după căderea comunismului, misiunica de a sfida *Occidentul păgân*, în fruntea căruia se află Statele Unite, îi revine Republicii Islamice care, astfel, a devenit următoarea țintă a Washingtonului. *De aceea, acțiunile Hezbollah-ului nu trebuie înțelese în contextul restrâns al unui război teritorial, ci în adevărata lor motivație, în încercarea Iranului de a împiedica formarea unui Orient Mijlociu American.* Opinia dominantă la Teheran este aceea că puterea americană, și Occidentul ca întreg, se află în plină perioadă de declin istoric, iar președintele Mahmud Ahmedinejad este convins că a sosit momentul pentru apariția unor noi puteri, ambițioase și pline de vitalitate, susținute de un ritm demografic crescut și pregătite oricând să se sacrifice pentru un model existențial nou.

Presă arabă a acordat spații ample conflictului dintre Hezbollah și Israel, punând în circulație o serie de scenarii, foarte multe dintre ele analizând rolul Iranului în noua confruntare. Ca în multe din editorialele apărute în Occident pe tema ultimului conflict din Liban, se pune accentul pe atitudinea sfidătoare a Iranului care a folosit momentul, dincolo de legăturile reale sau presupuse dintre Teheran și Hezbollah, pentru a-și face auzită vocea în plan regional. Sau, poate, spun alții, pentru a distrage atenția liberilor lumii, întruniti în cadrul G-8, de la programul său nuclear în plină desfășurare.

Un alt scenariu⁵ explică altfel motivațiile conflictului dintre Hezbollah și Israel. Un alt scenariu, alți actori. Mai puțini. Nu mai avem un război între elefanți, Statele Unite și Republica Islamică Iran, susținut în teren de cei doi actori desemnați, Hezbollah și Israel, ci suntem în plin *război preventiv*, aplicat de Israel, pe post de avertisment, principalului concurent în regiune, Iranul revoluționar. Doctrina războiului preventiv elaborată la Washington este, aşadar, preluată și pusă în practică în Oriental Mijlociu de principalul aliat al SUA.

Scopul Israelului în tot acest conflict este, după alte opinii, acela de a ajuta Libanul, prin guvernul său, de a-și extinde autoritatea asupra întregului teritoriu, înțelegând prin aceasta zonele de sud ale țării aflate sub controlul Hezbollah. Acestea ar fi pentru Israel un pas important în direcția limitării influenței Siriei și Iranului în întreaga zonă. Așadar, dispariția Hezbollah-ului este imperios necesară. Cu un singur lucru par să fie de acord autorii editorialelor din presă arabă: *indiferent cine sunt cei care au pus la cale acest conflict, este foarte posibil ca situația să le fi scăpat de sub control, iar lucrurile să fi luat o altă direcție decât cea scontată.*

⁵ În ziarul *al-Watan*, consultat pe 2.08.2006 la adresa www.alwatan.com

Calcule și interese regionale: Arabia Saudită, Qatar și Siria.

Ultimul conflict din Orientalul Mijlociu a întărit, o dată în plus, perceptia unitară pe care Occidentul o promovează cu privire la Orient. Această privire menită să creeze confuzie, să amestece lucrurile, să facă din islam un fenomen unitar (și malign) care trebuie combătut în bloc, nu mai este o noutate pentru cei care se ocupă de acest spațiu. Uniformizarea duce în cele din urmă la banalizarea abordărilor, la limitarea acestora la simpla distincție între bine și rău, adevărat și fals. Oferirea unei imagini omogenizate despre o realitate extrem de complexă duce la crize de interpretare și înțelegere a unor fenomene în plină desfășurare. De aceea vom încerca să clarificăm poziția actorilor arabi și musulmani implicați în această criză.

Turneul făcut de secretarul general al ONU, Kofi Anan în Orientalul Mijlociu, în încercarea de a găsi o soluție care să ducă la încetarea focului, cuprinde pe lângă Siria, bănuitură de mulți a fi direct implicată în conflict, două state cu statută diferită în regiune: Regatul Arabiei Saudite și statul Qatar. Dacă rolul Arabiei Saudite reiese cât se poate de clar, Qatarul, micuțul stat din Golf, pare lipsit de importanță reală în ecuația conflictului din Liban. Pentru a înțelege situația cât mai bine, trebuie să amintim că, imediat după decrătarca încetării ostilităților, mai multe state arabe și musulmane din regiune își anunță dorința de a contribui la reconstrucția Libanului. Astfel, primul ajutor și, poate, cel mai însemnat, vine din partea Iranului, care trimețe în jur de șapte sute de milioane de dolari. Mai semnificativ decât atât este către cine se îndreaptă aceste fonduri uriașe. Vom spune, deci, că Iranul trimite acești bani Hezbollah-ului care, cum bine se cunoaște, dispune de rețele proprii de caritate, ca și de alte sisteme de ajutorare, în special în sudul Libanului, dar nu numai.

Un alt donator important este Arabia Saudită care, însă, trimitе bani și alte ajutoare *guvernului libanez*, adică autorităților recunoscute și legale ale statului. Din păcate pentru planurile saudiilor, acești bani ajung mai greu la populație în comparație cu banii iranieni rapid distribuiți de rețelele Hezbollahului. *Trebuie menționată aici poziția extrem de critică a Regatului Saudit față de acele elemente care se fac vinovate de declanșarea conflictului din Liban, fie că se află pe teritoriul Libanului sau în afara granițelor acestuia. Săgețile se îndreaptă în mod clar către Iranul șiiit, dar nici Siria laică nu este scutită de un tratament asemănător.* Limbajul din luările de poziție ale reprezentanților saudiți pune accent pe lipsa de responsabilitate a celor aflați la originea acestui nou conflict, înfierând aventurierii nesăbuiți care duc țara către haos, și făcând o distincție clară între aceștia și opozitia legală, constituțională din Liban. Comunicatele saudite nu uită să repete sprijinul regatului pentru rezistența palestiniană și cea libaneză în fața ocupației israeliene, însă ceea ce se întâmplă în Liban nu face decât să accentueze dimensiunea conflictuală și să expună pericolului întreaga nație arabă. Se poate observa că discursul saudit are două ținte bine conturate: pe de-o parte, demascarea Iranului și dezavuarea intențiilor sale de lider regional care se consideră

în măsură să „aranjeze” după bunul plac echilibrele zonale⁶, dar și erijarea în apărător al drepturilor arabilor care trăiesc sub ocupația israeliană, în Teritorii, în sudul Libanului, în zona Înălțimilor Golan. Mesajul Regatului Saudi nu conține referințe la Israel, uitând parță că acest conflict are doi protagonisti; singurii vinovați sunt cei care au provocat conflictul. Este o poziție de așteptată din partea principalului aliat american în zona Golfului.

Însă Arabia Saudiă mai are de înfruntat un concurent în lupta pentru hegemonie regională. Este vorba de micul stat arab din Golf, Qatar, care muncește cu multă sârghiuță pentru limitarea influenței saudite, nu numai în Consiliul Statelor Golfului, dar și dincolo de această structură. De ceva vreme, emirul Hamad ben Khalifa Al-Thani încearcă din răsputeri să obțină îmbunătățirea imaginii Siriei în ochii Waghintonului, precum și restabilirea influenței Damascului asupra Libanului. Se știe că micul stat din Golf joacă rolul de intermedier între Siria pe de-o parte, și Statele Unite și Israel, pe de altă parte. Această apropiere de Siria ar avea și un alt scop, aşa cum relevă presa saudită, despărțirea tandemului Siria-Iran și scoaterea Damascului din relația sa privilegiată cu Teheranul. Despărțite, cele două state sunt mai ușor de controlat și, în cele din urmă, dominat. Vizita emirului Qatariului la Beirut, la puțin timp după întetarea focului, are loc în aceeași zi cu întâlnirea avută la Damasc cu președintele Al-Assad.

Ce a sperat președintele sirian de la acest conflict? Care sunt motivele care l-au făcut să susțină Hezbollahul? Presa arabă ansează două explicații: pe plan extern, dorința de a demonstra Statele Unite ale Americii, dar și Occidentului în general, că retragerea armelor siriene din Liban nu a făcut decât să arunce țara într-un război decimator; iar pe plan intern și regional, speranța redeschiderii dosarului Înălțimilor Golan și a eventualelor negocieri cu Israelul. Din păcate, așteptările lui Al-Assad nu s-au materializat, regimul său fiind în continuare vizat de atacurile și acuzațiile Washingtonului, iar platoul Golan rămânând un subiect de discuție închis pentru cabinetul Olmert.

ONU, intens criticată de presa arabă, și labirintul păcii.

Cele mai frecvente critici din presa arabă se îndreaptă către Organizația Națiunilor Unite, sau clubul celor puternici, cum o numește cotidianul sauditul *Ash-Sharq Al-Awsat* („Orientul Mijlociu”) în numărul din 7 septembrie 2006. „Este oare această minunată clădire, atât de strălucitoare în exterior, care adăpostește sediul ONU din New York, la fel de frumoasă și pe dinăuntru?”, își începe autorul articolului lunga serie de reproșuri adresate ONU și rolului acesta. De ce se mai duc arabi la ONU? Care din problemele lor a fost rezolvată aici sau prin intervenția directă a organizației? Problema palestiniană? În nici un caz. Ce sens are pentru statele mici și neînsemnante această organizație, atâtă vreme cât vocile lor nu sunt

⁶ Conflictul dintre Iran și Regatul Saudi are rădăcini vechi care trebuie căutate în istoria lumii arabo-musulmane. Dincolo de diferențele religioase dintre cele două confesii ale islamului care definesc cele două țări, islamul șiit duodeciman în Iran și rigorismul wahhabit, derivație a sunnismului, în regat, există o lungă rivalitate între cele două state pentru supremacia regională.

niciodată auzite în birourile luxoase din New York? Pentru cine sunt date rezoluțiile ONU? Pentru Israel? Răspunsul este cunoscut. Pentru cine au fost redactate rezoluțiile ONU cu numerele 1559 și 1701? Este Kofi Anan mai mult decât o statuță din bronz care poartă pe brațe tava din care își scrivește stăpânul? Ce rost mai au drumurile la New York, atâtă vreme cât din birourile organizației mondiale se ieșe la fel cum s-a intrat: fără soluții pentru nevoile și interesele lumii arabe?

Rechizitoriu continuă. La rând, Liga Arabă, această creație care imită la scară mică organizația mai sus menționată, veșnic împiedicată în chestiunile vitale pentru lumea arabă, incapabilă de a pune în practică vreuna din lungile și incipientele sale discuții. Cauza? destul de simplu de explicat: cum ar putea să funcționeze altfel o organizație care a fost inventată în Marea Britanie de însuși Churchill, „acel vulpoi bătrân care doar nu făcea pentru noi, arabi, ceva care ar fi putut să ne unească.”

Autorul articolului se întreabă, în finalul demersul său, ce ar fi de făcut în aceste împrejurări deloc favorabile lumii arabe. Răspunsul și viitorul, în același timp, stau în capacitatea celor două ramuri ale națiunii arabe de a găsi un singur drum, de a-și propune obiective pe care să le poată atinge. Trebuie, o dată pentru totdeauna, să se elibereze de diversele influențe pe care le suportă în momentul de față, și, făcând apel la limbajul teatrului arab, autorul identifică aceste influențe: „mama America”, „mătușa Franța”, „mama vitregă Iran” sau „bunica din străinătate, Marea Britanie”. Arabii trebuie să pună capăt acestei politici a axelor inutile, să regândească funcționarea Ligii Arabe, pe care autorul o vede transformată în „Casa arabilor”, să participe alături de celelalte națiuni ale lumii la întărirea și creșterea rolului unei organizații mondiale puternice.

Reacțiile palide ale statelor arabe.

Criticile din presa arabă vizează în mod special lipsa de reacție a statelor arabe (sau slaba lor reacție) în fața atacului întreprins de forțele militare israeliene. Reuniunea ministrilor de externe arabi este văzută ca un nou moment în care Liga Arabă își dovedește incompetența și lipsa de curaj. Anunțarea sprijinului pentru Liban și chemarea la imediata încetare a focului sunt singurele rezultate ale întâlnirii, dar ele erau măsuri cât se poate de previzibile și lipsite de eficiență reală. Explicația acestei pasivități rezidă, conform ziarului sirian *Tishriin*⁷, în faptul că arabi au predat frâiele administrației propriilor interese Statelor Unite ale Americii, care nu refuză nici o cerere partenerului său regional, Israelul, numit de ziarul *Tishriin* „jandarmul și călăul lumii arabe”.

Alături de acuzațiile de trădare formulate la adresa arabilor, formule dure sunt folosite, în special în presa siriană, și la adresa Israelului. Cel mai frapant, la nivelul limbajului și a terminologiei folosite, este evitarea scrierii numelui statului Israel ca atare. Este o procedură cunoscută în tradițiile vechi ale arabilor, aceea de a evita pronunțarea anumitor cuvinte care invocă o realitate malignă; există un fel de

⁷ Consultat pe 10.08.2006, la adresa www.tishreen.info

interdicție de limbaj, un soi de tabu lingvistic care – la nivel simbolic – împiedică răul să se producă. Astfel, Israelul este numit, cel mai adesea, „entitatea sionistă”, „dușmanul sionist” sau, atunci când se folosește denumirea de statul Israel, se recurge întotdeauna la ghilimele.

Ziarul saudit *Ash-Sharq al-Awsat* se întrebă, la rândul său⁸, de ce statele arabe mari din regiune, mai ales cele care au reprezentanțe diplomatice – sau chiar și numai economice – în Israel, formulare cu referire precisă la Egipt și Regatul Hashemit al Iordaniei, nu ridică un deget pentru a-și manifesta protestul și dezacordul față de acțiunile „agresorului sionist”. Sunt întrebate, apoi, rând pe rând, statele arabe care au relații cu Israelel cum și-au folosit aceste legături pentru a ajuta popoarele libanez și poporul palestinian: Mauritania, Qatar, Sultanatul Oman, Tunisia și Marocul. Îndemnul este clar: „dacă nu sunteți în stare să deschideți un front militar împotriva Israelului, încercați, cel puțin, să impuneți o presiune diplomatică și comercială asupra acestuia.”

Mai trist decât atât este faptul că gestul legislativului libanez de a recurge la o formă de protest inedită (baricadarea în interiorul clădirii parlamentului, în semn de protest față de blocada aeriană, maritimă și terestră impusă de Israel întregului teritoriu libanez) nu a fost luată în serios de către mediile politice arabe, care au văzut în el mai degrabă o acțiune bine regizată, și nicidecum disperată.

Egiptul s-a situat în tot acest răstimp între tăcere și lauda adusă președintelui sirian al Asad. Astfel, în timp ce comunicatele oficiale chemau la imediata încetare a focului, condamnând pierderile în rândul civililor, delegațiile egiptene făceau pelerinaj la Damasc, asigurându-l pe liberul sirian de tot sprijinul, văzând în persoana lui garantul unității națiunii arabe împotriva acțiunilor subversive ale „aroganței sioniste israeliano-americană”⁹. Limbajul folosit în aceste declarații solemne de susținere aduc în memorie stilul inconfundabil al Nasserismului și discursul naționalismul arab din anii săptizeci ai secolului trecut.

Presa arabă se declară de acord asupra unui lucru: marea perdant real al acestui război sunt Statele Unite ale Americii, cel puțin la nivelul imaginii și percepției pe care o are în rândul popoarelor din Orientul Mijlociu. Criza libaneză, la care se adaugă dosarul irakian, nu sunt menite nici una, nici cealaltă să îmbunătățească sau să consolideze imaginea Americii în regiune. Mai mult decât atât, și aceasta pare a fi cea mai mare dintre temerile vehiculate de presa arabă, trufia Americii afectează credința în valorile promovate de aceasta, indiferent de conținutul lor bun sau rău. Acesta este riscul cel mare în clipa de față, respingerea în bloc a tot ceea ce vine dinspre America sau poartă într-un fel sau altul marca sa. Arăganția Washingtonului și a partenerului său în regiune, statul Israel, sfidarea lumii arabo-musulmane și nesocotirea voinei acesteia creează în rândurile opiniei publice din aceste țări, tot mai conturat, sentimentul de respingere, necesitatea de combatere a fenomenului de americanizare.

⁸ În numărul din 7 septembrie 2006, consultat pe www.asharqlawsat.com

⁹ În numărul din 8 august 2006 al ziarului *Ath-Thawra*, consultat pe www.thawra.alwehda.com

Neavând pretenția de a fi un studiu exhaustiv, articolul de față are speranță că a reușit să surprindă principale reacții ale presei arabe la recent încheiatul conflict între Hezbollah și Israel.

Abstract:

During the recent conflict between Israel and Hezbollah, the press from the entire Arab world showed a permanent interest on the motivations of this conflict. Beyond the numerous scripts that try to explain the real causes of this new conflict in The Middle East, the Arab press agrees on one thing: the great loser of this war are the United States of America, at least concerning the image and the perception that this country has among the nations of the Middle East. The Lebanon crisis to which is added the Iraqi file are not meant to improve the image of the United States of America in this region. Furthermore, and this is the greatest fear of many columnists in the Arab press, American pride affects deeply the trust in all the values promoted by Americans themselves. The haughtiness displayed by Washington but also by its regional partner, the State of Israel, the defiance showed to the Arab Moslem world and the fact that many Arab requests are ignored increase, in a more and more obvious manner, the Arab feeling of rejection but also the feeling concerning the necessity of fighting against the Americanization process.

Maniera în care presa americană a relatat și a evaluat conflictul militar din Liban este un subiect important din mai multe motive: SUA sunt astăzi – și chiar inamicii cei mai înverșunați ai hegemoniei americane recunosc aceasta – cel mai puternic actor al scenei internaționale contemporane; în această calitate, America are interese cu adevărat globale, iar conflictul din Liban a constituit o preocupare notabilă a jurnaliștilor și a opiniei publice, ca și a decidenților americanii. Dar atenția acordată în SUA războiului din Liban mai are cel puțin trei motive puternice: relația cu totul specială SUA-Israel, contextul fazei actuale a războiului global împotriva terorismului și, mai ales, prezența masivă și directă a SUA în Orientul Mijlociu, la doar câteva sute de kilometri depărtare de Liban.

Războiul din Liban – iulie-august 2006: reflectarea lui, direct legată de cronologia evenimentelor, în presa din Statele Unite ale Americii

Brîndușa NICOLAESCU

Pentru o prezentare sintetică – dar și cât mai nuanțată – a ceea ce este deja numit „al doilea război din Liban”, desfășurat de la jumătatea lui iulie până la jumătatea lui august 2006, vom încerca o prezentare cronologică nu numai a evenimentelor, dar și a eforturilor diplomatice, precum și a ecurilor, comentariilor și opiniilor legate de acest război, aşa cum au apărut ele în presa scrisă americană.

Războiul, zi după zi: lupte, inițiative diplomatice, nuanțe ale formulărilor presei

- **Anul 2005:** Trupele siriene părăsesc Libanul, moment critic pentru administrația Bush, care își vede amenințată campania de democratizare a Orientului Mijlociu, încercând, fără succes, neutralizarea grupului terorist numărul unu din zonă, (denumit de unii diplomații americani „A-Team of terror groups”) -

Hezbollah, „partidul lui Allah”, sprijinit în mare parte de Siria și Iran, care în 1983 ataca ambasada americană și bazele militare de la Beirut omorând sute de soldați americani; îngrijorările sunt confirmate, această grupare se alătură coaliției de guvernământ, câștigând pe planul politic intern o putere care îi permite să eludeze presiunile Statelor Unite și Franței pentru dezarmare; Amal Saad-Ghorayeb, profesor la Universitatea Libanezo-Americană, afirmă că în acest fel Hezbollah și-a construit de fapt un scut de acoperire pentru aripa militară a grupării. În ciuda manevrelor Hezbollah, Statele Unite continuă să considere că implicarea grupării în politica internă a Libanului va conduce la distanțarea de Iran și finalmente la dezarmarea faționii.

• **Mai 2006:** Riscul declanșării unui conflict cu Hezbollah fusese subestimat: fațiunea extremistă atacă o bază militară din nordul Israelului; ca răspuns sunt distruse zeci de baze ale grupării Hezbollah.

• **30 iunie 2006:** În *The Washington Post*, Karby Legget arată că armata israeliană este în stare de alertă spre granița de nord, subliniind îngrijorarea crescândă în privința grupului musulman šiit cu un efectiv estimat la 15.000 de proiectile reactive, gata să fie lansate spre vecinii din sud.

• **12 iulie 2006:** Hezbollah capturează doi soldați israeleni și omoară alți opt, pentru a forța Israelul să elibereze 15 prizonieri libanezi. Ca răspuns, Israelul lansează o ofensivă militară majoră în sudul Libanului, într-un moment în care armata israeliană era deja de două săptămâni în plină misiune în fâșia Gaza (pentru recuperarea unui soldat răpit de militanții palestinieni pe 25 iunie, misiune soldată cu uciderea a nouăsprezece palestinieni Hamas). Atacul Hezbollah în interiorul teritoriului israelian este comparat de presa americană cu cel al palestinienilor din luna iulie, *The New York Times* evidențind faptul că luptele ce izbucneau la jumătatea lui iulie la granița de nord erau o replică la criza de pe frontul sudic al țării. Ca și în cazul Gazei, cu forțele militare superioare numeric faționii šiite musulmane, Israelul respinge orice negociere. Primul ministrul Ehud Olmert califică atacul Hezbollah drept un act de război, acuzând guvernul libanez pentru a nu fi reușit să dezarmeze gruparea šiită. Condoleezza Rice cere de asemenea o delimitare a guvernului Libanului de actele gherilelor Hezbollah, prin aceea că ele sunt contrare intereselor acestei țări. Secretarul de Stat al SUA adaugă că Siria are un rol aparte în rezolvarea crizei. Siria acuză în schimb Israelul pentru izbucnirea acestui conflict de proporții

• **13-14 iulie 2006:** Atacurile de ambele părți continuă, Israelul lansează cea mai mare campanie aeriană din ultimii douăzeci și patru de ani, blochează porturile libaneze și bombardează aeroportul din Beirut, șosele și poduri, puncte strategice Hezbollah, printre care și postul de televiziune Al Manar, ministrul libanez al sănătății estimând victimele la 47 morți și 103 răniți. Si atacurile din partea Hezbollah sunt fără precedent – lansările de rachete ducând la moartea a nouă israeleni și rănirea a peste 35. Între timp, Națiunile Unite și unele capitale europene califică răspunsul israelian drept disproportional, iar Rice îndeamnă toate părțile aflate în conflict la moderație, declarăție criticată ca simplistă de presa americană, care de asemenea comentează pe marginea intereselor administrației Bush, doritoare

să diminueze puterea de influență a Iranului, dar nu și pregătită de a înfurta Teheranul în momentul respectiv. Aflat în Germania, președintele Bush declară că Israelul este îndreptățit să se apere împotriva unor atacuri teroriste, sugerând totodată că nu trebuie neglijată nici grija pentru democrația fragilă din Liban.

• **15 iulie 2006:** Primul ministru libanez Fuad Siniora cere sprijinul Națiunilor Unite pentru încetarea focului, iar președintele american îi comunică într-o conversație telefonică faptul că va îndemna Israelul să limiteze daunele civile, dar și că nu poate să ia decizii militare în locul statului Israel.

• **16 iulie 2006:** Hezbollah atacă în continuare masiv cu rachete, (numărul celor utilizate este estimat la peste 1.000 de la începutul conflictului), provocând moartea a încă opt israelieni în Haifa. Înalte oficialități ale ONU, dar și conducători ai armatei israeliene atrag atenția asupra misiunii foarte dificile de a înfrângă gherilele Hezbollah, ale căror arme nu sunt localizate doar în anumite baze, ci sunt răspândite în tot sudul Libanului, găsirea și anihilarea lor într-o operațiune la sol costând, inevitabil, viața multor civili. Grupul celor Opt (G-8) își declară oficial poziția critică față de sprijinul Siriei și Iranului acordat extremiștilor šiiti din Liban, această declarație reprezentând un inedit acord între Statele Unite și aliații săi europeni în criza din Oriental Mijlociu; SUA își exprimă îngrijorarea și cu privire la legăturile grupării Hezbollah cu factiunile šiite irakiene care începuseră să sprijine procesul de stabilizare din Irak.

• **17 iulie 2006:** Kofi Annan, secretarul general ONU, susținut de premierul britanic Tony Blair, pune problema intervenției forțelor de securitate internațională în Liban. Statele Unite își exprimă intenția de a folosi aceeași procedură ca în Afghanistan – o forță multinnațională care să aibă drept misiune dezarmarea Hezbollah. Țările europene sunt de acord că forțele ONU de menținere a păcii din zonă (cele de la granița siriană, pe înălțimile Golani, sau de la granița cu Israelul) nu mai reprezintă soluția viabilă pentru rezolvarea conflictului, dar sunt mai reticente în privința unei încruntări directe cu Hezbollah.

• **19-21 iulie 2006:** Presa americană și internațională comentează pe larg evenimentele, punând accent îndeosebi pe „pagubele colaterale”, folosirea de scuturi umane, condamnând moartea civililor de ambele părți, mai mult de jumătate de milion de libanezi fiind evacuați și circa 300 omorâți, cifra israelienilor dislocați ridicându-se de asemenea la aproximativ 600.000, iar a celor omorâți la 30. Multi libanezi încep să acuze Statele Unite de trădarea „Revoluției de Cedru”, precum și pentru sprijinul acordat Israelului. Se iau măsuri pe plan internațional pentru întărirea ajutorului umanitar.

• **22 iulie 2006:** La o zi după ce doi copii israelieni erau loviți mortal de o rachetă Hezbollah în timp ce se jucau pe o stradă din Nazareth, în *The Wall Street Journal* Binyamin Netanyahu scrie un articol despre necesitatea dezarmării grupării extremiste ca drept unic obiectiv în vederea încetării focului, soluția împingerii spre nord fiind nefezabilă. Netanyahu amintește și de faimoasa declarație a lui Bush, conform căruia America nu va mai face nici o diferență între teroriști și guvernele care îi „adăpostesc”. În misiune diplomatică în Oriental Mijlociu, Rice reiterează poziția singulară a Statelor Unite de a amâna încetarea focului, pentru a-i acorda

Israelului mai mult timp pentru a distrugе gherilele Hezbollah, sau, comenteaзă presa americană, pentru a-i umili de fapt pe susținătorii principali ai acestora, Siria și Iranul .

• **22 iulie 2006:** În Chicago, mai multe organizaзii pacifiste cer încetarea ostilităзilor și condamnă sprijinul american pentru Israel, într-un marș de protest de peste 2.000 de persoane.

• **23 iulie 2006:** Israelul declară că va accepta intervenția forțelor internaзionale de pace în sudul Libanului.

• **24 iulie 2006:** Aproape toate statele europene și arabe încă își păstrează anumite rezerve în privința abordării conflictului. (Arabia Saudită, Egiptul și Iordanul blamează însă Hezbollah) Rice efectuează o vizită surpriză la Beirut, cu un ajutor umanitar în valoare de 30 milioane dolari din partea Casei Albe, care își afirmă astfel imparțialitatea față de părțile implicate în conflagraзie.

• **25 iulie 2006:** Oficialităзi din armata israeliană declară că forța militară Hezbollah a fost redusă la aproape 50%. Totuși gherilele șiiite încă mai dețin controlul asupra teritoriului de unde au lansat rachetele asupra Israelului. Costul unei operaзiuni cu solosirea masivă a trupelor terestre ar fi însă uriaз, aceasta fiind considerată de analiзtii militari inutilă fără preluarea controlului în regiune de către o forță internaзională, în timp ce Hezbollah este împins mult către nord (astfel încât majoritatea rachetelor sale, cu rază limitată de acțiune, să nu mai poată lovi teritoriul israelian).

• **26 iulie 2006:** Încă nouă soldaти israelieni, precum și câteva extremiști din rândurile Hezbollah sunt omorâti într-un atac efectuat de organizaзia teroristă cu utilizarea a 151 rachete la graniзa de nord a Israelului. Conferința diplomatică de la Roma nu se soldează cu nici o hotărâre în privința opririi focului. Statele Unite ale Americii reafirmă că, înainte de toate, trebuie elaborat un plan multilateral cu anumite condiзii bine precizate, ținând cont de complexitatea situaзiei grupurilor extremiste în zonă, în vederea unei încetări a focului de lungă durată.

• **27 iulie 2006:** În Israel sunt chemaти la arme 30.000 de rezerviști din toate genurile de armă.

• **30 iulie 2006:** Atacuri aeriene israeliene omoară peste 30 de civili, în cea mai mare parte femei și copii, în Qana, provocând indignare pe plan internaзional și determinând-o pe Condoleezza Rice să-și anuleze o vizită în Beirut, acțiune în cadrul căreia urma să cheme cele două părzi pentru semnarea unui acord de armistiуiu; în urma presiunii internaзionale, Israelul se vede nevoit să declare o încetare temporară a focului de 48 de ore, precum și să accepte formarea unui culoar umanitar.

• **31 iulie 2006:** Unii comentatori americani arată că poziяia Statelor Unite de a se opune unei încetări necondi}onate a focului (din dorin}a de a ob}ine dezarmarea completă a Hezbollah) ar putea plasa această țară, împreună cu Israelul, într-o izolare diplomatică adâncă nu numai în cadrul discu}iilor la ONU, dar și pe plan interna}ional. Surse neconfirmate sus}in că, la un din eu, Ehud Olmert i-ar fi spus Secretarului de Stat american că Israelul mai are nevoie de încă zece până la paisprezece zile pentru campania militară împotriva Hezbollah. Fuad Siniora nu se

mai arată dispus să negocieze în vreun fel cu partea americană și are cuvinte de laudă pentru Hezbollah, pentru că acesta „apără Libanul”. Într-un articol tot în *The Wall Street Journal*, Michel Aoun, fostul prim-ministru libanez și comandant al forțelor armate, acum deputat în Parlamentul de la Beirut, arată că oricât ar continua lupta, se va ajunge la aceeași soluție care era conturată încă dinaintea începerii acestui război (și comunicată și administrației americane), referindu-se la rezolvarea a zece puncte-cheie, cum ar fi: reluarea relațiilor diplomatice între Siria și Liban, întemeierea unei societăți civile, sau întoarcerea în siguranță în țară a libanezilor care au colaborat cu Israelul.

• **1-2 august 2006:** Israelul intensifică atacurile aeriene și terestre tot mai adânc în Liban, iar Hezbollah lansează alte 200 de rachete, într-un foc de baraj fără precedent. Presa americană ridică în aceste zile și problema relației Statelor Unite cu Iranul, care prin acest conflict în Orientul Mijlociu ar distrage atenția de la programul său nuclear. De asemenea sunt exprimate îndoială asupra șanselor de reușită în distrugerea Hezbollah fără pagube majore pentru Liban, o posibilă soluție fiind un sprijin internațional consistent pentru armata libaneză, propunere pe care Condoleezza Rice încearcă să-l înainteze în cadrul Consiliului de Securitate al ONU.

• **3 august 2006:** Premierul libanez declară că numărul victimelor civile în țara sa se ridică deja la 900. În Statele Unite, criticiile aduse președintelui Bush se înmulțesc: conservatorii consideră că Bush nu a „acționat”, ci a „reacționat”, evenimentele din ultimele săptămâni părând a-l lua pe nepregătite. Pe 5 august, în *National Journal*, William Schneider scrie că președintele american încearcă să asocieze situația Israelului cu cea din Irak, însă guvernul irakian, venit la putere cu sprijin american, refuză să condamne Hezbollah sau Hamas, criticând Israelul. Condoleezza Rice declară că e timpul unui „nou Orient Mijlociu”, conflictele din Liban și Israel fiind comparate cu „durerile nașterii” prin care acesta ar putea luce ființă. Dar – afirma presa americană din acea zi – se pare că deocamdată lucrurile nu vor intra pe făgașul dorit de administrația de la Casa Albă; în plus, era subliniat și faptul că rezolvarea conflictului arabo-israelian devine din ce în ce mai importantă pentru o reformă democratică durabilă a întregului Orient Mijlociu.

• **5 august 2006:** Franța și Statele Unite își exprimă oficial acordul față de rezoluția Consiliului de Securitate în privința încetării ostilităților. Oficialitățile libaneze își exprimă însă nemulțumirea în legătură cu anumite aspecte ale rezoluției, care nu poate deocamdată pune capăt violențelor, după cum observă și consilierul prezidențial pe probleme de securitate, Stephen Hadley; în forma sa de acum, documentul este o doar reiterare a rezoluției 1559 din 2004, care prevedea dezarmarea grupării Hezbollah și desfășurarea de trupe ale armatei libaneze în sudul țării; ea ar putea permite însă și menținerea în zonă a trupelor israeliene în poziție defensivă, pentru a contracara astfel atacurile Hezbollah.

• **10 august 2006:** Guvernul libanez declară că nu va putea desfășura forțe militare în zona de sud a Libanului dacă trupele israeliene vor continua să avanseze spre nord. Între timp, Israelul își triplează numărul trupelor în zonă, iar luptele cu Hezbollah continuă cu pierderi masive de ambele părți.

• **11-12 august 2006:** Rezoluția propusă de Franța și Statele Unite este adoptată în Consiliul de Securitate al Națiunilor Unite, cu unanimitate de voturi. Ea prevede dezarmarea Hezbollah, retragerea tuturor trupelor israeliene din sudul Libanului, precum și trimiterea în zonă a unei forțe ONU pentru a monitoriza procesul de pace. De asemenea, documentul cere eliberarea celor doi militari israelieni încă reținuți de Hezbollah, precum și rezolvarea problemei prizonierilor libanezi reținuți de Israel, dimpreună cu soluționarea situației din zona Shebaa (aceste ultime două chestiuni constituind, se pare, motivele reale ale atacurilor din 12 iulie întreprinse de Hezbollah).

• **13 august 2006:** Cabinetul israelian se declară de acord cu încetarea focului, propusă de Națiunile Unite și care urma să înceapă luni, 14 iulie. Luptele continuă însă, Hezbollah lansează alte 250 de rachete. Michael Young, editorialist la Beirut, comentează în *The Wall Street Journal* asupra unor detalii ale rezoluției 1701 de pe 11 august, care cere încetarea atacurilor Hezbollah, dar și a „ofensivei” armatei israeliene. Acțiunile întreprinse de Israel pot fi însă calificate, ca și până acum, „defensive”, astfel încât luptele ar putea continua. Se vorbește despre un „quid pro quo”: Israelul să înceteze atacurile aeriene cu bombe, iar Hezbollah să opreasă lansarea de rachete.

• **14 august 2006:** Aceeași publicație americană pune la îndoială eficiența cu care Ehud Olmert a condus operațiunile militare pentru a dezarma gherilele Hezbollah, în ciuda sprijinului internațional: „Status quo ante” este titlul editorialului, formulă prin care este caracterizată și rezoluția mai sus amintită. Oricum, Hezbollah nu pare să cedeze presiunilor, refuzând deocamdată orice fel de discuții în legătură cu dezarmarea. Condoleezza Rice însăși declară presei americane că e doar de „sperat” într-o inițiativă voluntară în acest sens.

• **14 august 2006:** Luptele începează, iar refugiații libanezi se întorc spre casă; liderul Hezbollah, Hassan Nasrallah, participă activ la procesul de reconstrucție a Libanului, îndemnând în emisiuni televizate la implicarea tuturor în refacerea țării.

• **17 august 2006:** Unități ale armatei libaneze sunt desfășurate în sudul țării.

• **21 august 2006:** Editorialul din *The Wall Street Journal*, „Misiune neîndeplinită”, sintetizează o parte din opiniiile din presa americană, opinii conform căror scopul cu adevărat important nu a fost atins: Hezbollah nu a depus armele: „Cine va apăra Libanul dacă Israelul va ataca din nou?” întreabă retoric liderul Nasrallah, mizând astfel în continuare pe capitalul de simpatie arătat de populația libaneză în urma atacurilor israeliene. Războiul pare să se fi soldat cu nici un învingător dare are mai mulți învinși, cel mai mare preț plătinindu-l populația civilă.

• **22 august 2006:** *The New York Times* arată că în Liban până și pacea însărcină o luptă, de această dată între guvernul libanez și Hezbollah, care s-a angajat într-o adevărată întrecere pentru refacerea țării, depășind – se pare – fondurile trimise de comunitatea internațională, la îndemnul președintelui american. Pe de altă parte însă, o mare parte a șiiților libanezi încep să se delimitizeze de Hezbollah, mai mulți lideri șiiți arătând că războiul nu a fost purtat cu acordul

acestei comunități religioase, care pune la îndoială și strategia lui Nasrallah de a opune „proiectului pentru pace” lansat de Siniora un program sprijinit de Iran, numit „proiect de nesupunere”. *The Wall Street Journal* arată, de altfel, că, deși Hezbollah pare că ar fi câștigat într-o anumită măsură un „război mediatic” în Occident, ajutat (adesea chiar și fără intenție) și de către toți aceia care, dintr-un motiv sau altul, nu agreează măsurile americane, organizația teroristă condusă de șeicul Nasrallah nu este în nici un caz învingătorul real în acest război.

• **29 august 2006:** Într-un raport de rutină, Kofi Annan arată că Hezbollah a încălcăt până acum prevederile rezoluției privind încetarea focului de 4 ori, iar Israelul de aproape 70 de ori; secretarul general ONU cere o ridicare parțială a blocadei de șapte săptămâni impusă Libanului, dar Israelul nu este de acord, cel puțin deocamdată.

• **Septembrie-octombrie 2006:** *The Washington Report on Middle East Affairs* surprinde în mai multe articole războiul din iulie-august de la granița Israelului cu Libanul: o face prin prisma refugiaților din Beirut în Statele Unite (cum ar fi Mayssa el Khasen), sau din perspectivă israeliană (chimistul Samah Jabr stabilit în Paris), subliniind dimensiunea umană și morală a conflictului; sau exprimând puncte de vedere ale unor specialiști în Orientul Mijlociu, ca profesorul Saree Makdisi de la Universitatea din California, care de asemenea accentuează latura umanitară și se întreabă, retoric, dacă nu cumva se plătește în continuare un preț prea mare pentru un câștig aproape nul: „de mai mult de două decenii Israelul nu a reușit să distrugă Hezbollah; și aşa cum a dat greș până acum, va da greș și de această dată”. Într-un articol preluat din *The Guardian*, George Monbiot aduce în discuție controversatul început al acestui război, aşa zisul „atac neprovocat” al Hezbollah fiind un pretext mult așteptat de Israel pentru începerea ofensivei; *Hezbollah, conform rapoartelor ONU, încălcase aproape zilnic „linia albastră” a UNIFIL, incidente de genul celui de pe 12 iulie întâmplându-se încă din 2001, fiind destul de dese mai ales anul acesta, dar nesoldându-se cu declanșarea unui conflict militar de proporții*. Apoi, cei doi soldați israelieni luați prizonieri de Hezbollah urmău să fie eliberați în schimbul celor 15 prizonieri de război deținuți de Israel încă din timpul ocupării Libanului, dar Israelul – afirmă surse citate de presă – ar fi refuzat dintotdeauna orice negociere. Unele publicații americane se pare că dețin dovezi conform căror armata israeliană plănuia acest război de mai bine de un an (*San Francisco Chronicle*), iar în *The Washington Post* o înaltă oficialitate israeliană chiar a declarat că raidul Hezbollah din 12 iulie a oferit Israelului „un moment unic” pentru a declanșa, în sfârșit, operațiunea de distrugere a formațiunii extremiste. De asemenea, editorialistul John Kampfner de la *The New Statesman* arată că există mai multe surse oficiale conform căror administrația americană știa dinainte de intenția Israelului de a interveni în Liban. Pe de altă parte însă, în *The American Spectator* R. Emmet Tyrell Jr își intitulează articolul „Ei au vrut-o!”, referindu-se la forțele teroriste Hamas și Hezbollah, care au provocat Israelul.

Concluzii privind reflectarea războiului în presa scrisă din SUA

Mediatizarea acestui război în presa americană poate fi considerată de unii ca fiind suficient de obiectivă și cuprinzătoare, ținând cont de acoperirea unui spectru larg de opinii și comentarii. „Reporterii [americanii] s-au străduit destul de mult ca să prezinte părerile ambelor tabere și să le încadreze în context” scrie Zev Chafets în *U.S. News & World Report*, 7 august. Ehud Olmert, de pildă, se arată mulțumit de difuzările televizate ale conflictului de către canalele americane (majoritatea pro-israeliene). De cealaltă parte însă, avem exemplul elocvent al unui primar dintr-un sat libanez, care, la înmormântarea fiului omorât într-un atac israelian, strigă cu disperare: „Unde este presa (...) să arate acest masacru? Numărați-ne morții!” Se poate vorbi aşadar de un război mediatic, alături de cel real? Întrebarea nu e nouă, aducând în discuție spinoasa problemă a diverselor scopuri cărora le poate servi mass-media, și a tot mai uzitătei concepției – folosită în special de către propaganda pacifistă – privitoare la forța politică obținută prin audiența TV, publicul-țintă fiind chiar „telespectatorii de război din living room”. Întreaga presă internațională a copleșit publicul cu imagini şocante ale masacrelor războiului, exercitând o presiune reală în vederea încetării focului, cum s-a întâmplat cu Israelul imediat după 30 iulie. Primele pagini ale ziarelor au fost ocupate aproape zilnic de fotografii zguduitoare, ca cea din *The New York Post*, care scria: „Destul!” sub poza unui copil omorât. Daniel Henninger comentează în *The Wall Street Journal* pe marginea „războiului mediatic”, atrăgând atenția asupra lipsei de discernământ în exagerarea rolului atribuit impactului vizual, pur emoțional: „În evenimente politice complicate precum cel din Liban, nu indignarea trebuie să fie la baza emiterii unor judecăți de valoare”. „Aceasta nu reprezintă nici un progres”.

Bilanțul pierderilor umane nu e mai dezastruos ca în urma altor războaie recente (Kosovo, de pildă), arată Max Boot în *The Weekly Standard*: 39 civili și 118 militari omorâți de partea israeliană, în Liban, alături de 3.000 de răniți, numărul morților se ridică la 1.000 civili și în jur de 500 de extremiști Hezbollah. Deși nu sunt cifre pe deplin confirmate, ele oferă prilejul și pentru alte comentarii amare, cum este cel al lui Saree Makdisi: „Trei sute de milioane de arabi și un miliard de musulmani urmăresc cum orice argument rațional și moral de restabilire a păcii este fie negat, fie eludat sau chiar respins cu dispreț de către liderii noștri [americani], numai pentru a permite Israelului să-și continue bombardamentul. Data viitoare când trei sau zece dintre ei își vor pune în cap să lanseze un atac îngrozitor asupra Satelor Unite, pe care îl vor considera ca pe o îndreptățită răzbunare, nu va mai fi nevoie să ne întrebăm de ce ne urăsc. Vom ști cu toții răspunsul.”

Abstract:

The article presents, with many useful and vivid details, both the main political and military events which took place along the more than 30 days of combat operations in the recent war fought between Israel and Hezbollah in southern Lebanon and the way in which many influential newspapers in USA reacted to this new war in the Middle East. Each major military or diplomatic event is accompanied by some media reactions and one of the most important assets of the article is the fact that all sorts of opinions and attitudes are taken into account: both liberal points of view (directly condemning both Israel and USA) and hard-line neoconservative ones (strongly supporting retaliatory use of force against terrorist entities of all sorts).

În relațiile internaționale funcționează, foarte des, o contradicție clară între logica acțiunii eficiente și cerințele compatibile cu morala și legalitatea. Această tensiune nu-i deloc nouă: o punea în evidență, încă de acum câteva sute de ani, Machiavelli, atunci când afirma că obiectivele strategice realmente importante legitimează chiar și mijloace altfel condamnabile. Aceeași tensiune majoră între tandemul lege-morală, pe de o parte și logica acțiunii politice și militare pe de altă parte a fost pusă în evidență, mai aproape de zilele noastre, și de Hans J. Morgenthau, în temeietorul realismului ca metodă de studiu a relațiilor internaționale. Aceeași tensiune (care devine adesea coliziune directă) e valabilă și astăzi. Studiul care urmează dovedește din plin acest lucru.

Între legalitate și putere: Campania Israelului în Liban, iulie-august 2006

Ruxandra IVAN

După războiul din Afghanistan din 2001 și cel din Irak din 2003, invazia Libanului de către Israel, la 12 iulie 2006, nici măcar nu a mai zguduit conștiința publică. De altfel, se știe, zona Orientului Mijlociu a fost întotdeauna una a instabilității și a eternelor conflicte între arabi și israelieni. Așa că de ce ne-ar mai mira un război în plus?

Și totuși, comunitatea internațională încearcă, de aproape un secol, să elimine războiul ca instrument al relațiilor internaționale. După eșecul înregistrat de Liga Națiunilor, ONU a părut că deține instrumente mai potrivite pentru atingerea acestui scop, reușind crearea progresivă a unui corpus juridic internațional care prevede sancțiuni împotriva agresorului.

Pe de altă parte, în perioada Războiului Rece, conflictele locale și regionale au putut fi ținute sub control datorită unui cumul de factori. Prin natura sa, sistemul bipolar a creat o axă principală de conflict – cel dintre SUA și URSS – în jurul căreia s-au structurat toate celelalte conflicte minore, care puteau fi mai ușor aplanate datorită sistemului patron – client existent între cele două superputeri și majoritatea statelor lumii. De asemenea, datorită acestui sistem clientelar, orice conflict local implica, cel puțin în mod indirect, cele două superputeri – deoarece

fiecare dintre ele își susținea aliații; de aici pericolul ca orice război regional să escaladeze într-un război nuclear. Dar, paradoxal, în timpul războiului Rece, această amenințare continuă a escaladării conflictelor, dar și prezența armelor nucleare, au fost un factor de stabilitate, deoarece nici unul din actorii internaționali relevanți nu dorea să își asume responsabilitatea unei prime lovitură¹.

Iată aşadar că perioada Războiului Rece a fost una în care atât considerentele de putere, cât și eforturile de consolidare a legalității internaționale au dus la o scădere a frecvenței și intensității războaierilor. Sfârșitul bipolarității a dat naștere unor speranțe că, prin victoria democrațiilor liberale, lumea va deveni din ce în ce mai pașnică, acest lucru echivalând cu un „sfârșit al istoriei”². Pentru o foarte scurtă perioadă, părea că politica de putere va cădea în desuetudine și că legalitatea internațională va triumfa. Nu a fost însă așa: conflictele locale și regionale s-au înmulțit, iar atacurile de la 11 septembrie 2001 au tras un serios semnal de alarmă asupra noilor tipuri de amenințări cu care se confruntă statele.

Terorismul și războiul împotriva acestuia constituie aşadar caracteristica începutului de mileniu. Emergența acestui nou tip de amenințare face ca *balanța între legalitatea internațională și politica de putere să incline în favoarea celei din urmă: faptul că organizațiile teroriste nu țin seama de aspectele juridice ale războiului contribuie la creșterea asimetriei noilor tipuri de conflict. Statele atacate trebuie, la rândul lor, să găsească modalități de a răspunde atacurilor teroriste, iar adesea aceste modalități țin de considerentele de putere, și nu de cele de drept.*

Scopul acestui articol este examinarea unui astfel de caz. Mai precis, vom analiza relația între terorism, *realpolitik* și legalitate internațională prin intermediul unui studiu de caz: cel al războiului din Liban din iulie-august 2006. Ipoteza principală care va ghida demersul nostru este cea anunțată deja mai sus, și anume aceea că existența amenințării neconvenționale teroriste încurajează o tendință de transgresare a dreptului internațional public, și o revenire în forță a recursului la instrumente ale politicii de putere. Cu alte cuvinte, terorismul încurajează revenirea către un tip de anarhie hobbesiană în relațiile internaționale, după ce eforturile anterioare reușiseră să pună bazele unei anarhii lockeene³.

¹ Pentru elementele de stabilitate, inclusiv armele nucleare, aduse sistemului internațional de către Războiul Rece, vezi John MEARSHIMER, „Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War”, în *International Security*, vol. 15, no. 1, summer 1990, pp. 5 – 56 și John Lewis GADDIS, „The Long Peace: Elements of Stability in the Postwar International System”, în *International Security*, vol. 10, no. 4, Spring 1986, pp. 99 – 142.

² Francis FUKUYAMA, *The End of History and the Last Man*, New York, The Free Press, 1992. Pentru teoria conform căreia statele cu un regim politic democratic liberal sunt mai puțin inclinate către război (teoria păcii democratice), vezi Bruce RUSETT, *Grasping the Democratic Peace: Principles of a Post-Cold War World*, Princeton, Princeton University Press, 1993; James LEE RAY, „Wars between Democracies: Rare or Nonexistent?” în *International Interactions*, vol. 18, no. 3, spring 1988, pp. 251 – 276; John M. OWEN, „How Liberalism Produces Democratic Peace”, în Michael E. BROWN et. al. (eds.), *Theories of War and Peace*, Cambridge, Massachusetts and London, The MIT Press, 1998, pp. 137 – 175.

³ Alexander WENDT este cel care a lansat celebră frază care spune că „anarhia este ceea ce vor statele ca ea să fie” (*Anarchy is what States Make of It*). El afirmă că, într-adevăr, sistemul internațional este anarhic, dar există mai multe tipuri de anarhie: una hobbesiană, în care starea de război este una de normalitate, una lockeană, în care statele, deși aflate în concurență, pot coopera, și una kantiană, a cărei caracteristică este pacea universală. Tipul de anarhie existent la un moment dat pe scena internațională depinde de modul în care Statele își construiesc propria lor identitate și în care îi percep pe ceilalți actori ai sistemului. Vezi discuția teoretică în Alexander WENDT, *Social Theory of International Politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999, și IDEM, „Anarchy Is What States

1. Dilema securității naționale⁴ de la crearea statului Israel până astăzi

Orientul Mijlociu a fost însă, în secolul XX, una din cele mai instabile regiuni ale globului. Împărțirea Palestinei între israelieni și arabi este decisă printr-o rezoluție a ONU din 1947. Apariția statului Israel, care își declară independența imediat după retragerea engleză din 1848, creează noi probleme într-o regiune în care deja emanciparea de sub tutela Imperiului Otoman, și mai apoi a puterilor coloniale, nu se soldase cu crearea unor state viabile. Imediat după declarația de independență, vecinii arabi ai Israelului îl invadează, nerecunoscându-i acestuia legitimitatea. Printre acești inadatori, și Libanul. În urma acestui prim război pe care îl câștigă, Israelul obține un teritoriu mai mare decât cel propus inițial prin rezoluția ONU. Cu toate acestea, teritoriul în chestdiune are câteva dezavantaje strategice, dintre care cel mai important este lipsa adâncimii strategice. În jumătatea sa de nord, către Liban, teritoriul israelian este doar o fâșie lungă de pământ sugrumată între Iordania și Marea Mediterană. Aceasta îl face foarte vulnerabil și foarte greu de apărare. Din acest motiv, pe de o parte Israelul a încercat întotdeauna să-și mărească adâncimea teritoriului – reușind parțial să o facă prin ocuparea Cisiordaniei în 1967 – , iar pe de altă parte a evitat întotdeauna ca eventualele războaie cu vecinii să fie purtate pe teritoriul său⁵: acesta este unul din motivele pentru care Israelul a adoptat strategia războaielor preventive, atacând înainte de a fi atacat.

În primii ani ai existenței sale, poziția geostrategică a Israelului este încă și mai mult fragilizată de situația sa între Peninsula Sinai, de unde Egiptul putea lansa un atac terestru, înălțimile Golan, controlate de Siria, și malul stâng al fluviului Iordan, care putea fi un cap de pod pentru un atac dinspre Iordania. Iată de ce mentalitatea oamenilor de stat israelieni este marcată încă de la început de această dilemă a securității. Datorită faptului că este înconjurat de vecini ostili, care nu îi recunosc statalitatea, datorită faptului că granițele sale sunt foarte greu de apărare, datorită prezenței pe teritoriul său a unei largi minorități ostile – cea palestiniană⁶ –, Israelul se simte în permanență amenințat. Iar din această situație nu putea rezulta decât o concepție a sistemului regional bazată pe considerentele unei politici de forță. Scopurile Israelului, de la crearea sa până astăzi, au fost: acela de a-și consolida poziția geostrategică prin obținerea de noi teritorii; acela de a fragiliza statele vecine; și acela de a neutraliza opoziția din partea unor gherile situate pe teritoriul său sau foarte aproape de granițele sale. Astfel, situația din regiune face ca legalitatea internațională să aibă doar un foarte slab impact asupra elaborării strategiilor de securitate.

Make of It: The Social Construction of Power Politics”, în *International Organization*, vol. 46, no. 2, spring 1992, pp. 391-425.

⁴ Termenul este inventat de John HERZ, „Idealist Internationalism and the Security Dilemma”, în *World Politics*, vol. 2, no. 2, Jan. 1950, pp. 157 – 180.

⁵ David RODMAN, „Israel's National Security Doctrine: An Introductory Overview”, în *Middle East Review of International Affairs*, vol. 5, no. 3, Sept. 2001, pp. 71 – 86, p. 72.

⁶ În anii '60, palestinienii formează aproximativ 12% din populația Israelului (Cf. David REYNOLDS, *One World Divisible. A Global History since 1945*, London, Allen Lane – The Penguin Press, p. 235).

După anul 1967, când în urma Războiului de Șase Zile Israelul reușește să-și asigure o poziție strategică mulțumitoare, cucerind peninsula Sinai, înălțimile Golan și Cisiordania, cucerirea de noi teritorii încetează să mai fie o prioritate. De acum încele, prioritatea este asigurarea păcii. Israelul încearcă să obțină recunoașterea legitimității sale statale, dar este refuzat de statele arabe la summit-ul de la Khartoum. O altă problemă devine din ce în ce mai importantă, și anume aceea a gherilelor palestiniene care activează la granițele Israelului. După ocuparea fâșiei Gaza, acestea se stabilesc în cea mai mare parte în Iordanie, unde „exilații palestinieni constituie mai mult de jumătate din populație, iar gherilele Fatah aproape că formează un guvern rival – având propriile lor uniforme, colectând taxe și recrutând tineri din armata regală hașemită”⁷. Însă, după loviturile masive ale Fatah care au urmat armistițiului dintre Israel, Egipt și Iordanie din 1970, Iordanie ia măsuri dure pentru eliminarea gherilelor palestiniene de pe teritoriul său. Acestea sunt nevoie să-și mute cartierul general în Liban. Este punctul de pornire al războiului civil libanez care va alimenta rivalitatea dintre Israel și Liban și va duce, în cele din urmă, la războiul din 2006.

Așadar, în timp, dilema securității cu care se confruntă Israelul își schimbă natura: dacă într-o primă etapă a existenței sale statale, el este nevoit, conform unei logici de *Realpolitik*, să-și extindă teritoriul până la asigurarea unor granițe posibil de apără, după acest moment el este confruntat în permanență cu violență de tip terorist, în interiorul teritoriilor pe care le ocupă, precum și la granițe.

2. Comandanții și legitimitatea lor

Există trei entități implicate în acest război, dintre care numai două cu caracter statal: Israelul și Libanul. *Tinta Israelului nu este însă statul Liban ca atare, ci gruparea de gherilă Hezbollah*. Aceasta este o milicie šiită creată în 1982 în sudul Libanului, cu sprijinul Iranului. Scopurile acesteia sunt instaurarea unui regim teocratic šiit în Liban, distrugerea statului Israel și neutralizarea influenței americane în Orientalul Mijlociu. Mijloacele utilizate sunt cel mai adesea atacurile sinucigașe cu bombă, întreprinse pe scară largă⁸. Mizele care gravitează în jurul Hezbollah-ului sunt multiple. În primul rând, este vorba despre o organizație creată imediat după invazia Israelului în Liban în 1982; debutând ca o organizație de eliberare națională (legitimată, în ochii populației locale, prin eliberarea de milițile creștine libaneze pe de o parte, și de invadatorii israelieni de cealaltă parte), deplasarea ei către folosirea pe scară largă a violenței politice a propulsat-o pe lista organizațiilor teroriste a Departamentului de Stat american⁹. Aparent, „până la atacurile al Qaeda din 11 septembrie 2001, așa-numitul „partid al lui Dumnezeu” (traducerea termenului

⁷ Ibidem, p. 241.

⁸ Cf. Tom DIAZ, Barbara NEWMANN, *Lightning Out of Lebanon. Hezbollah Terrorists on American Soil*, New York, Ballantine Books, 2005, p. 5: Hezbollah deține recordul de victime având cetățenia americană în urma atentatelor sinucigașe organizate.

⁹ www.state.gov

„Hezbollah”) a ucis mai mulți cetăteni ai Statelor Unite decât orice alt grup islamist radical”¹⁰. În al doilea rând, ea beneficiază de un statut oarecum marginal în cadrul islamismului, deoarece este šiită. Dintre toate țările Orientului Mijlociu, Iranul este singura care are o majoritate šiită. Mai există o puternică minoritate šiită în Irak, unde participă la lupta pentru putere și este acuzată că ar dori transformarea regimului irakian într-un fundamentalism musulman de tipul celui din Iran. Conflictele dintre šiiți și sunniti s-au acutizat în ultimii ani tocmai datorită acestei lupte pentru putere din Irak. Iar, cum statele musulmane nu au reușit niciodată crearea unei alianțe solide între ele¹¹, Irakul devine un motiv în plus de diviziune. Iată de ce principalii susținători ai miliției Hezbollah sunt pe de o parte Iranul, datorită comunității de religie, iar pe de altă parte Siria, cu care împărtășește elemente ideologice leniniste privind organizarea violenței politice¹². Mai mult însă, Siria este interesată în a perpetua fragilitatea statală a Libanului, pe teritoriul căruia activează Hezbollah. După retragerea israeliană din 2000, organizația teroristă și-a consolidat poziția, devenind un veritabil stat în stat. Contextul regional din anul 2006 fragilizează însă poziția Hezbollah-ului, datorită disensiunilor dintre aripa šiită și cea sunnită a islamismului.

Așadar, din punctul de vedere al Departamentului de Stat american, Hezbollah este o organizație teroristă. Pe de altă parte, ea se bucură de o susținere importantă din partea populației locale, care o percep ca fiind legitimă datorită, pe de o parte, luptei pe care aceasta o duce împotriva Israelului și a SUA, iar pe de altă parte datorită măsurilor economice care au dus la creșterea nivelului de trai al populației¹³. În regim de drept internațional, ea putea fi asimilată, la crearea ei, organizațiilor pentru eliberare națională¹⁴, însă mijloacele pe care le folosește nu pot fi considerate legitime. Hezbollah nu este așadar subiect de drept internațional, neavând niciun fel de legitimitate din acest punct de vedere; ea poate fi însă considerată un actor de facto al relațiilor internaționale, deoarece este capabilă să aibă un impact real asupra evoluțiilor regionale.

Libanul are în comun cu Israelul 79 km de graniță. După ce a fost provincie a Imperiului Otoman, Libanul a intrat sub protectoratul Franței în 1920 și a devenit independent în 1943. Istoria conflictelor cu Israelul începe odată cu expulzarea de pe teritoriul Iordanici a Organizației pntru Eliberarea Palestinci (1972). Accastă își mută cartierul general în Liban, atrăgând de asemenea un val masiv de refugiați palestinieni. Din acest moment, Libanul devine terenul pe care se confruntă trei tipuri de influență: cea a Siriei, care pretinde că ar trebui să dețină controlul asupra Libanului datorită comunității de limbă și religie; cea a organizațiilor de eliberare națională palestiniene și, după 1982, a Hezbollah-ului finanțat de Iran; în sfârșit, cea a Israelului, care cu greu tolerează prezența unor organizații ostile și agresive, precum și a instabilității politice cronice la granița sa.

¹⁰ Richard W. CARLSON, „Introduction” to Tom DIAZ, Barbara NEWMANN, *op. cit.*, p. xii.

¹¹ Pentru desele modificări ale alianțelor în Oriental Mijlociu pe parcursul Războiului Rece, vezi studiile de caz din Stephen M. WALT, *The Origins of Alliances*, Ithaca and London, Cornell University Press, 1987.

¹² A. A. KHALIL, „Ideology and Practice of Hizballah in Lebanon. Islamization of Leninist Organization and Principles”, în *Middle Eastern Studies*, vol. 27, no. 3, 1991, pp. 390 – 399.

¹³ Elizabeth PICARD, „The Political Economy of Civil War in Lebanon”, în Steve HEYDEMANN (ed.), *War, Institutions, and Social Change in the Middle East*, Berkeley, University of California Press, 2000, pp. 292 – 322.

¹⁴ Elizabeth PICARD, „The Lebanese Shi'a and Political Violence in Lebanon”, în David APTER (ed.), *The Legitimization of Violence*, New York, New York University Press, p. 199.

Dacă până la începutul anilor '70 Libanul fusese considerat un model de stabilitate, pluralism și diversitate în Oriental Mijlociu¹⁵, deplasarea masivă a palestinienilor în sudul Libanului modifică echilibrul religios și etnic în regiune și alimentează un conflict între creștini și musulmani. Pe fondul acestui conflict, declanșat în 1975, intervine Siria, care invadă Libanul în 1976, sub pretextul că teritoriul acestuia ar apartine de drept Siriei. Ca urmare a atacurilor repetate ale palestinienilor din sudul Libanului, dar și pentru a contracara influența siriană, Israelul invadă Libanul în 1978. Este o ocazie pentru ONU de a încerca să restabilească legalitatea internațională: prin rezoluțiile 425 și 426 din 1978, Consiliul de Securitate creează *UNIFIL* (*United Nations Interim Force in Lebanon*), cu misiunea de a se interpune între forțele combatante și de a garanta retragerea Israelului de pe teritoriile libaneze ocupate. Lipsa de eficacitate a acestei forțe se dovedește în 1982, cu ocazia celei de-a doua invaziilor israeliene în Liban, când trupele ONU sunt depășite de cele israeliene și rămân în spatele frontului timp de trei ani, până când Israelul acceptă o retragere parțială. Forța *UNIFIL* este și astăzi în sudul Libanului, și ei i s-a conferit și sarcina de a asigura retragerea trupelor israeliene în 2006 (prin Rezolutia Consiliului de Securitate a ONU 1701/2006, care îi mărește și efectivele la 15 000 de oameni, sub comandă franceză). Vom reveni însă asupra rolului *UNIFIL* în secțiunea dedicată considerentelor de legalitate internațională.

O nouă invazie a Siriei în Liban, în 1990, duce la instaurarea unui guvern-marioretă controlat de staul invadator. În anii '90, teritoriul Libanului este aşadar ocupat în proporție de 90% de Siria și de 10% de către Israel. În aceste condiții, deși Libanul rămâne subiect de drept internațional, el nu mai este un actor *de facto* al relațiilor internaționale, deoarece guvernul său este controlat de Siria, dar acest guvern nici măcar nu deține controlul asupra întregului teritoriu al țării. Israelul se retrage în 2000, ceea ce duce la înlocuirea controlului său asupra sudului țării cu cel al Hezbollah. În ciuda presiunilor internaționale¹⁶, Siria nu se retrage din Liban decât în urma „revoluției cedrului” din 2005. Alegerile din aprilie 2005 aduc la putere un cabinet condus de Fuad Siniora, dar nu îl elimină de la putere pe președintele pro-sirian Emile Lahoud, care deține acest post din 1998.

Populația Libanului este compusă într-o proporție de 95% din arabi, însă grupurile religioase nu se suprapun pe cele cunoscute: 59,7% sunt musulmani (din care majoritatea šiiti), și 39% sunt creștini¹⁷. Mai mult decât atât, aceste procente nu corespund cu repartizarea funcțiilor în Stat: președintele este creștin maronit, primul ministru este sunnit, și doar președintele Parlamentului este šiit¹⁸.

Legitimitatea internațională a regimului din Liban este încă discutată, în ciuda alegerilor libere din aprilie 2005. Într-o cercetare din august 2005, deci de după alegerile libere, revista americană *Foreign Policy* cota Libanul pe locul 36 în

¹⁵ Joseph S. NYE, Jr., *Understanding International Conflicts. An Introduction to Theory and History*, fourth edition, New York, Pearson/Addison Wesley, 2003, p. 176.

¹⁶ În 2003, Congresul SUA emite un act prin care cere „restaurarea deplină a suveranității Libanului, a independenței sale politice și a integrității sale teritoriale”, cerințe care sunt percepute ca fiind „în interesul securității naționale a Statelor Unite”. Vezi „Syria Accountability and Lebanese Sovereignty Act”, 12 dec. 2003, Public Law 108 – 175, www.fas.org. De asemenea, rezoluția nr. 1559/2004 a Consiliului de Securitate al ONU cere retragerea tuturor trupelor străine din Liban și alegeri libere și democratice, precum și preluarea controlului guvernului libanez asupra integrității teritoriului.

¹⁷ *The World Factbook*, www.cia.gov.

¹⁸ *Ibidem*.

topul „statelor eşuate” (*failed states*)¹⁹. Cercetarea se bazează pe aplicarea unui set de 12 variabile legate de aspecte economice, sociale și politice din statele analizate. Libanul obține punctaje rezonabile la elementele legate de dezvoltarea economică, dar se apropie de maximum în ceea ce privește variabilele „intervenția externă” și „elite faționale”²⁰. De asemenea, discutabile sunt și legăturile pe care acesta le are cu gruparea Hezbollah, deoarece, ca partid politic, Hezbollah a participat la alegeri sub umbrela *Blocului pentru Rezistență și Dezvoltare*, obținând 14 locuri în Parlament și două locuri în guvern. Aceasta ridică întrebarea: în ce măsură acțiunile violente ale grupării de gherilă împotriva Israelului implică guvernul libanez? Altfel spus, se justifică invazia israeliană în Liban prin teza legitimei apărări, mai ales în condițiile în care armata libaneză ca atare nu participă al ostilității?

3. Considerente de putere în invazia israeliană în Liban

În perioada cca mai recentă, centrul a rezolvat problema ostilității populației din teritoriile ocupate, *Israelul s-a retras unilateral din Gaza, ca un prim pas în procesul de pace din regiune*. Această mișcare a fost însă percepță de vecinii săi ca un semn de slăbiciune²¹, ceea ce a alimentat din nou o spirală a conflictului în care gherilele Hezbollah și-au intensificat atacurile, iar Israelul a fost nevoit să răspundă, tocmai pentru a infirma această imagine de slăbiciune. Această intervenție armată a Israelului poate fi înțeleasă în primul rând prin dilema securității pe care am detaliat-o mai sus și în care el continuă să se afle.

Așadar, Israelul invadează sudul Libanului, controlat de Hezbollah, drept răspuns la atacurile cu rachete ale acestei organizații împotriva unor ținte de pe teritoriul israelian și la răpirea a doi soldați din Forțele de Apărare ale Israelului. Se poate observa constata că nu este vorba cătuși de puțin de un răspuns proporțional: tactica Israelului este aici de ripostă masivă (*massive retaliation*). Riposta masivă este o strategie rațională în cazul războiului asimetric cu care avem de a face în cazul Israelului și a gherilelor palestiniene de la granițele sale: neavând mijloace reale de disuasiune (*deterrence*) împotriva atacurilor teroriste, Israelul a amenințat din totdeauna cu o astfel de ripostă²².

Condamnabilă, cu siguranță, din punct de vedere moral, *acest tip de tactică poate fi înțeleasă mai bine din perspectiva unui calcul de Realpolitik ce ia în considerare contextul internațional și regional al momentului iulie 2006*. Nu trebuie să uităm că principalul susținător al Hezbollah-ului este Iranul. Programul nuclear pe care îl dezvoltă acest stat este contestat vehement de comunitatea internațională, ceea ce face ca poziția Iranului să fie suficient de dificilă pentru ca acesta să nu

¹⁹ Conform metodologiei studiului, un „stat eşuat” este acela «al căruia guvern a pierdut controlul fizic asupra teritoriului sau nu are monopolul folosirii legitime a violenței. Alte simptome ale eșecului statal includ erodarea autorității de a lua decizii în numele colectivității, inabilitatea de a oferi servicii publice rezonabile și pierderea capacitații de a interacționa, în cadre formale, cu alte state, în calitate de membru deplin al comunității internaționale». Cf. *Foreign Policy* and *The Fund for Peace*, „The Failed State Index FAQ”, www.foreignpolicy.com.

²⁰ *Foreign Policy* and *The Fund for Peace*, „The Failed State Index”, www.foreignpolicy.com.

²¹ David AARON, Paul MILLER, „Bombing Boon...”, în *Washington Post*, 30 iulie 2006.

²² David RODMAN, *art. cit.*, p. 77.

poată interveni în nici un fel în favoarea Hezbollah-ului. De asemenea, Israelul s-a putut baza și pe faptul că datorită acestor legături, precum și a catalogării Hezbollah-ului drept organizație teroristă, comunitatea internațională va avea argumente mai slabe pentru a condamna invazia.

Un alt element care favorizează slăbiciunea Hezbollah-ului sunt tensiunile crescând dințre šiiți și sunniți. Divergențele sunt cel mai vizibile în Irak, dar un element în plus îl constituie și faptul că Iranul este oarecum izolat în regiune: Iranul este singurul stat cu majoritate šiită, cu o populație non-arabă, și în plus care dezvoltă un program atomic, amenințând astfel să devină cea mai importantă putere regională. Ascendența Iranului și dezvoltarca fundamentalismului šiit ar produce și mai multă instabilitate într-o zonă care este, și așa, destul de agitată. Din acest motiv, statele arabe din zonă au tot interesul ca influența acestuia să scadă, inclusiv prin fragilizarea susținătorilor lui, cum este Hezbollah-ul²³. De aceea, Israelul se putea aștepta ca nici unul din statele arabe din zonă să nu intervină militar împotriva invaziei.

Acceptarea încetării focului și a retragerii israeliene de pe teritoriul Libanului poate fi și ea înțeleasă prin prisma unui calcul de putere. *Pentru Israel este foarte greu să gestioneze teritoriul cu o populație care îl este ostilă. David Rodman scria în 2001 că „dacă Israelul va purta un război total în viitor, este puțin probabil ca scopurile sale să includă cucerirea teritorială, cel puțin pe termen lung. Mai degrabă, Forțele Armate Israeliene se vor concentra pe distrugerea infrastructurilor politice și economice ale statelor arabe, ca o metodă mai eficientă de a asigura securitatea națională a Israelului”*²⁴. Este exact ceea ce s-a întâmplat în cazul războiului din Liban.

Strategia Libanului – aceea de a nu implica forțele militare naționale în derularea ostilităților – se explică și ea printr-un calcul rațional, deoarece o astfel de decizie ar fi dus la escaladarea în spirală a violențelor.

Așadar, *toate acțiunile Israelului în campania din Liban se explică prin aplicarea paradigmăi realiste a teoriei relațiilor internaționale. Urmărindu-și interesele cu toate mijloacele ce i-au stat la dispoziție, Israelul a reușit astfel să dea un semnal opoñenților săi că retragerea din teritoriile ocupate nu este o slăbiciune, ci o alegere voluntară*. De asemenea, el a reușit să fragilizeze una din organizațiile care îl amenințau cel mai mult securitatea națională.

4. Considerente de ordin juridic

Ne vom îndrepta acum atenția asupra câtorva aspecte legale ale invaziei israeliene în Liban. Prin argumentele pe care le-am dezvoltat în secțiunea precedentă am încercat să demonstrează că *acțiunea Israelului este perfect comprehensibilă din punct de vedere al unei politici de putere și folosind uneltele paradigmăi realiste a Relațiilor Internaționale*. Așadar, ea este legitimă dacă ne situăm nu în sfera

²³ Pentru criticele aduse de statele arabe (Egipt, Iordania și Arabia Saudită) Hezbollahului, vezi *The Economist*, 20 July 2006.

²⁴ David RODMAN, *art. cit.*, p. 73.

*moralei și a dreptului, ci în aceea a interesului național*²⁵. Este ea însă justificabilă și din punctul de vedere al cadrului juridic internațional?

Există două dimensiuni separate ale dreptului războiului pe care le vom urmări în cele ce urmează. În primul rând, este vorba de fundamentele legale pe care le are un stat de a porni un război *jus ad bellum*. Un al doilea aspect vizează regulile ce trebuie respectate în maniera de a desfășura operațiunile militare – *jus in bello*²⁶.

În ceea ce privește dreptul de a începe un război, Carta ONU prevede, la articolul 51, că statele membre au dreptul la legitima apărare, dar numai „până când Consiliul de Securitate al ONU ia măsurile necesare pentru menținerea păcii și securității internaționale”²⁷. Cu toate acestea, atacurile Hezbollah asupra Israelului nu sunt o premieră: asemenea incidente au mai avut loc de la retragerea Israelului din Liban în 2000. Este însă prima oară când replica este atât de dură²⁸, ceea ce ridică întrebări privind necesitatea acestui tip de răspuns ca formă de legitimă apărare. Este adevărat însă că Israelul s-a conformat Rezoluției Consiliului de Securitate al ONU 1701 din 11 august 2006. Formularile din această rezoluție ne dau câteva indicii asupra modului în care Consiliul de Securitate vede campania israeliană din Liban. Astfel, Consiliul de referă la faptul că există un *casus belli*, și anume „atacul Hezbollah asupra Israelului din 12 iulie 2006”²⁹; putem trage de aici concluzia că riposta Israelului este o formă de legitimă apărare. Mai departe, rezoluția statuează necesitatea „eliberării necondiționate a soldaților israelieni răpiți”, dar numai „încurajează eforturile îndreptate către o rezolvare urgentă a prizonierilor libanezi detinuți în Irak”³⁰. De asemenea, rezoluția insistă asupra necesității ca guvernul libanez să reia controlul asupra întregului său teritoriu, precum și a monopolului violenței legitime. Ea mărește efectivul forței UNIFIL la 15.000 de oameni, cu misiunea de a supraveghea retragerea israeliană și de a facilita desfășurarea armatei libaneze în sudul Libanului, pentru a înlături structurile armate paralele ale Hezbollah-ului.

O a doua întrebare se referă la legitimitatea unui război împotriva teritoriului unui stat care nu se face vinovat de agresiune. În ce măsură acțiunile Hezbollah implică statul pe al căruia teritoriu se află? Bazându-se pe un examen aprofundat al textelor și jurisprudenței de drept internațional, Steven Ratner afirmă că „în mod normal, statele nu trebuie să considere un alt stat responsabil pentru acțiunile unor actori non-statali pe teritoriul său în absența unei dovezi a unei legături mai puternice decât simpla găzduire; în mod cert, aceasta nu justifică folosirea forței împotriva aceluia stat în legitimă apărare”³¹. Cazul libanez este însă și mai mult complicat de participarea la guvernare a aripii politice a organizației în chestiune,

²⁵ Pentru o discuție a termenului „legitimitate” și a diverselor sale acceptații, vezi Florin DIACONU, „Intervenția americană în Irak: o acțiune legitimă, dar plină de tare spinoase probleme”, în *Revista Institutului Diplomatic Român*, anul I, no. I, 2006, p. 41.

²⁶ Pentru definiția celor două concepte folosite, vezi Steven R. RATNER, „Jus ad Bellum and Jus in Bello after September 11”, în *The American Journal of International Law*, vol. 96, no. 4, oct. 2002, pp. 905 – 921 și Adam ROBERTS, „The Laws of War in the 1990 – 1991 Gulf Conflict”, în *International Security*, vol. 18, no. 3, winter 1993 – 1994, pp. 134 – 181.

²⁷ Carta ONU, art. 51, www.un.org.

²⁸ *The Economist*, 20 iulie 2006.

²⁹ Rezoluția 1701 a CS al ONU din 11 august 2006, S/RES/1701 (2006).

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Steven R. RATNER, *art. cit.*, p. 908.

dar și de imposibilitatea acestuia de a controla în întregul teritoriul dintre granitele sale. Problema nu este ușor de tranșat, deoarece „după 1975 a devenit dificil de a discerne concret și analitic între violența utilizată în legitimă apărare, violența politică deliberată și violența ce rezultă din conflictul internațional”, spune Elizabeth Picard referindu-se la cazul Libanului³². Israelul susține că Libanul este vinovat de susținerea pe care o arată Hezbollah-ului, prin faptul că nu încearcă să impună acestei organizații³³.

Și în ceea ce privește respectarea normelor de dreptul conflictelor armate, există două probleme care fac ca acțiunile Isrelului să fie dificil de justificat. Prima este cea a răspunsului disproportionat, care se aplică atât la motivațiile pentru a porni războiul, cât și la mijloacele utilizate pe parcursul acestuia³⁴. *Proportionalitatea răspunsului este una din regulile substanțiale de bază ale dreptului conflictelor armate*, care „interzice beligeranților orice acțiune care, deși licită *in abstracto*, ar putea apărea ca ilicită *in concreto* datorită caracterului său excesiv, adică datorită faptului că ea nu ar aduce un beneficiu strategic real autorului său”³⁵. Precizarea care încheie această considerație a autorului de drept internațional este semnificativă: rămâne să ne întrebăm ce beneficii a adus Isralul strategia sa de ripostă masivă. Conform *The Economist*, intenția Isralului a fost de a distrugă definitiv arsenala de luptă a Hezbollah-ului, care ar fi deținut 12 000 de rachete³⁶.

Cea de-a doua problemă discutabilă legată de *jus in bello* privește anumite atacuri ale Isralului care au avut drept țintă zone locuite de populații civile și infrastructură civilă (străzi, poduri, căi ferate). Aceste acțiuni lovitură sunt interzise de mai multe înțelegeri internaționale, începând cu Declarația de la St.-Petersburg din 1868, Regulamentul de la Haga din 1907, Convenția de la Haga din 1954 și Protocolul Adițional al acesteia din 1977³⁷. Atacurile asupra acestor ținte au fost justificate de Isral cu argumentul că ele sunt legate de infrastructura folosită de Hezbollah, care își plasează depozite de armament în apropierea unor zone foarte populate. Cu toate acestea, ele sunt greu de justificat atât din punct de vedere moral, cât și legal.

Așadar, deși Isral poate aduce în sprijinul său o seamă de argumente (cum sunt dreptul la legitimă apărare și nevoia de a distrugă structurile unei organizații teroriste care este o amenințare permanentă la securitatea sa) care îi înscriu acțiunea într-un cadrul legal, există câteva amănunte care fac ca răspunsul Isralului să se afle chiar pe limita legalității internaționale, dacă nu chiar să treacă dincolo de aceasta: dreptul de a porni un război împotriva unui stat care nu este parte la agresiune, disproportionalitatea răspunsului, precum și atacurile asupra populaților și infrastructurilor civile. Aceste acțiuni nu au fost însă condamnate explicit de către comunitatea internațională, care, prin vocea Consiliului de

³² Elizabeth PICARD, „The Lebanese Shi'a...”, p. 199.

³³ *Guardian Unlimited*, „Israeli invade Lebanon after soldiers are seized”, 12 iulie 2006.

³⁴ Pentru o discuție teoretică asupra proporționalității legitimitării apărării, vezi Judith Gail GARDAM, „Proportionality and force in International Law”, în *The American Journal of International Law*, vol. 87, no. 3, Jul. 1993, pp. 391 – 413.

³⁵ Eric DAVID, *Principes de droit des conflits armés*, Bruxelles, Bruylant, 2e ed., 1999, p. 216.

³⁶ *The Economist*, 20 iulie 2006.

³⁷ Eric DAVID, *op. cit.*, p. 219.

Securitate al ONU, a preferat menținerea unei atitudini echidistante față de părțile combatante.

Care sunt concluziile pe care le putem trage din această punere în paralel a considerentelor de putere cu cele legale referitor la campania Israelului în Liban? Prima dintre ele ar fi că, *o dată în plus, considerentele de putere au primat în fața celor legale*. De data aceasta însă, statul care a adoptat această atitudine nu a fost sancționat – nici politic, nici juridic – pe plan internațional. Este o dovedă în plus că *dreptul internațional se aplică mai cu seamă statelor care nu sunt mari puteri sau care nu au susținători în rândul marilor puteri*; or, se știe, SUA au fost întotdeauna cel mai activ susținător al Israelului. Acesta nu și-a făcut niciodată o profesiune de credință din respectarea dreptului internațional, iar evoluția contextului internațional de după Septembrie 2001 a făcut ca, sub stindardul luptei împotriva terorismului, să fie mai ușor acceptabile anumite distanțări de cadrul juridic strict³⁸. În numele acestei lupte și a asimetriei dintre agresor – care de regulă nu este un stat, deci este foarte greu localizabil și nu trebuie să răspundă unor constrângeri legale internaționale – și statul agresat, normele de drept internațional vor deveni din ce în ce mai laxe, ceea ce va duce la o involuție semnificativă a gradului de „îmblânzire” a anarhiei internaționale obținut de lungul secolului XX.

Abstract:

The purpose of this article is to examine the 2006 Lebanon war (fought between Israel and Hezbollah) from a two-folded perspective. After presenting the very complex and dangerous strategic situation in which Israel has to survive since its creation to this day, the author inquires into the sources of legitimacy of the political and military actors involved in the Lebanon war. The main topic of the article is the obvious – and not at all new – clash between strategic needs (asking sometimes the use of massive force) and the international law (prohibiting or at least condemning war.). The final pages of the article are dedicated to a detailed assessment of the legal and power considerations which put the actors in motion. The conclusion draws on the case of the most recent war in Lebanon to propose some perspectives on the future of the international order.

³⁸ Pentru abordarea americană asupra chestiunii războiului just după 11 septembrie 2001, vezi James TURNER JOHNSON, „Just War Theory: Responding Morally to Global Terrorism”, în Charles W. KEGLEY, Jr. (ed.), *The New Global Terrorism. Characteristics, Causes, Controls*, Upper Saddle River, Prentice Hall, 2003, pp. 223 – 238.

Oricât de mari și violente, ca și oricât de spectaculoase ar fi, războaiele nu sunt, în sine, singurul obiect de studiu legat de conflictele armate. După cum nu sunt nici măcar cel mai important subiect de reflecție legat de realitățile strategice și militare. Cauzele, ca și urmările economice ale războaielor sunt, adesea, cu mult mai importante chiar decât desfășurarea ostilităților. Și aceasta fiindcă acțiunile militare sunt – mai ales dacă discutăm despre războiul modern, fie acesta simetric sau asimetric – de scurtă durată. În timp ce consecințele în plan economic ale luptelor, bătăliilor și campaniilor pot acoperi și influența decisiv chiar și decenii întregi.

Sfârșitul unui război. Începutul reconstrucției economice

Moto: „Our choice is clear. We have chosen life... We have overcome wars and destruction over the ages. We shall rise up again.”

(Fuad Siniora, primul-ministru al Libanului, la 26 iulie 2006)

Alina BUZĂIANU

Înainte de 1975, economia Libanului era considerată a fi cea mai dinamică din întreg Orientul Mijlociu, iar capitala țării, Beirut, era recunoscută ca fiind centrul finanic al regiunii. Însă a venit anul 1975 și țara s-a văzut cuprinsă de un necruțător război civil. Conflictul a avut un bilanț cutremurător: nenumărate pierderi de vieți, substanțiale pierderi materiale, o infrastructură aproape în întregime distrusă și o pierdere deosebită de capital uman ca rezultat al emigrației masive. Dar în nici un moment Libanul nu a întors spatele obligațiilor sale finanțare, ieșind din război, în 1991, cu un nivel al datoriei de aproape 50% din PIB.

Nivelul PIB-ului a crescut consecvent în perioada anilor '90, dar creșterea a fost surclasată de valoarea destul de ridicată al datoriei acumulate în urma împrumuturilor contractate pentru reabilitarea țării. Aflat în fața unei dinamici periculoase a datoriei și a crizei balanței de plăti, guvernul libanez a pregătit și desfășurat o ambițioasă campanie de reforme în 2002, campanie ce a beneficiat de

numeroase donații la Conferința Paris II¹, desfășurată la Beirut în luna noiembrie a aceluiași an.

Înainte ca economia să-i fie aproape în întregime distrusă de războiul civil, Libanul era considerat un vechi și important centru de distribuție în regiunea Orientului Mijlociu, iar comerțul reprezenta principala activitate economică aducătoare de profit substanțial.

Pe întreg aproape întreg parcursul anilor '80, viața comercială și industrială a Libanului s-a aflat în dezordine, dar până la începutul anilor '90 economia a fost parțial revitalizată (inflația s-a redus de la 100% la 4,5% în 1999 și 0% în 2000, pentru ca apoi să crească la 2,5% în 2003). De asemenea, rezervele valutare au crescut de 4 ori, atingând valoarea de 6 mld. dolari. Comerțul, finanțele, turismul și alte servicii dețin ponderea principală, atât în structura populației active (3/5), cât și în crearea PIB (50%). Bursa s-a redeschis în 1996, iar sectorul financiar s-a refăcut, Beirutul devenind iarăși o adevărată metropolă financiară regională.

O analiză succintă a situației economiei de după războiul civil include următoarele repere:

- ◆ Industria se axa pe rafinarea petrolului importat, petrochimie, industria cimentului (fiind necesară o triplare a producției pentru susținerea refacerii țării), precum și pe ramurile tradiționale: textilă și alimentară (uleiuri vegetale, conserve, zahăr, produse lactate, etc.).
- ◆ Agricultura (7% din populația activă, 12% din PIB) asigura parțial necesarul intern. Principalele culturi erau cele de viață-de-vie (110 mii tone struguri în 2004), tutun și legume, la care se adăugau cerealele (grâu și orez).
- ◆ Investițiile străine erau în creștere, de asemenea și activitatea turistică, iar datoria externă înregistra o valoare apreciabilă (20,8 mld. USD, în 2003).
- ◆ Balanța comercială a rămas puternic dezechilibrată, exporturile acoperind doar 22% din valoarea importurilor (în 2003); principalii parteneri economici erau țările arabe (Siria, Emiratele Arabe Unite, Arabia Saudită), Uniunea Europeană (Franța, Italia, Germania) și SUA.

Liban, anul 2005: *Imaginați-vă un investitor care, la sfârșitul anului 2004, este informat că o țară cu o datorie guvernamentală de 175% din PIB (din care jumătate în valută), un deficit de cont-curenț de 18 % din PIB și o rată de schimb fixă se confruntă cu un șoc politic major: asasinarea unui fost prim-ministru foarte popular, demonstrații de stradă violente, alegeri și o criză politică prelungită. Reacție posibilă? Imediata retragere de pe piața respectivă și o posibilă speculație pe seama lirei libaneze. Țara la care facem referire este, binențeles, Libanul. Totuși, la acel moment investitorul ar fi greșit dacă ar fi ales această soluție. În ciuda tuturor evenimentelor nefavorabile din prima jumătate a anului 2005, guvernul libanez și banca centrală de la Beirut au reușit să reabiliteze situația financiară, iar țara a început chiar să atragă capital de pe urma unei ușoare creșteri economice.*

¹ Țări participante la conferință: Malaiezia(300 mil.\$), Sultanatul Oman(50 mil.\$), Emiratele Arabe Unite (300 mil.\$), Kuweit (200 mil.\$), Franța (540 mil.\$), Regatul Arabiei Saudite (700 mil.\$), Qatar (200 mil.\$).

Clasamentul MENA ²						
Tara	Ușurința desfășurării unei afaceri	Demararea unei afaceri	Semnarea/încheierea unei licențe	Angajarea de personal	Înregistrarea unei proprietăți	Obținerea unui credit
Israel	1	1	8	8	16	1
Arabia Saudită	2	14	2	2	1	3
Kuwait	3	6	11	1	7	6
Oman	4	5	14	5	3	14
Emiratelor Arabe Unite	5	13	4	7	2	9
Iordania	6	10	3	3	11	6
Tunisia	7	3	12	10	8	8
Liban	8	7	7	4	10	2
Yemen	9	16	1	6	5	9
Maroc	10	2	15	17	6	14
Algeria	11	8	13	11	17	9
Iran	12	4	16	15	15	3
Siria	14	11	5	9	9	9
Iraq	15	12	6	13	4	14
Djibouti	16	15	9	14	13	9
Egipt	17	9	17	16	14	17

Sursa: Banca Mondială, „*Doing Business 2007: How to Reform*”.

Conform clasamentului MENA întocmit de Banca Mondială, Libanul s-a plasat pe locul 8 în cadrul regiunii Oriental Mijlociu și Africa de nord și pe locul 86 în lume (mai sus un loc față de 2005), în privința începerii și desfășurării unei afaceri profitabile. Raportul respectiv, „*Doing Business 2007: How to Reform*”, clasifică un număr de 175 de economii pe criteriul ușurinței demarării și dezvoltării unei afaceri. Sunt furnizate date privind 10 criterii, pentru fiecare țară în parte și anume:

1. demararea afacerii;
2. semnarea/încheierea unei licențe;
3. angajarea de personal;
4. înregistrarea unei proprietăți;
5. obținerea unei credit;
6. protecția investitorilor;
7. plata taxelor;
8. comerțul exterior;
9. aplicarea prevederilor contractuale;
10. încheierea unei afaceri.

Singapore s-a situat pe primul loc în privința ușurinței cu care poate fi dezvoltată o afacere nouă, în vreme ce Congo a încheiat lista, pe poziția 175.

² Regiunea Orientului Mijlociu și Africii de Nord (eng. Middle East North Africa region).

Indicatorii „*Doing Business*” oferă informații despre costurile regulatorii aferente unei afaceri și pot fi utilizati pentru analiza reglementărilor specifice ce pot spori sau restrâng creșterea, investițiile sau productivitatea.

Conflictul israeliano-libanez în contextul economic mondial

Conform analizei specialiștilor Fondului Monetar Internațional, se pare că economia globală se află într-o etapă de expansiune și va crește anul acesta cu cinci la sută, procent ce va fi atins și în 2007. Economia mondială înregistrează o expansiune clară, impulsionând redresarea în cea mai mare parte a Europei. Expansiunea globală s-a manifestat la scară largă în prima jumătate a anului 2006, activitățile economice din majoritatea regiunilor desfășurându-se la un nivel conform sau depășind așteptările previzionate. Rămân însă în atenție, dezechilibrele din SUA, conflictele din orientul Mijlociu și elementele inflexibile din Europa ce pot crea riscuri pentru un potențial reviriment. Creșterea economiei mondiale ar putea înregistra ritmul cel mai accelerat de la reducerea expansiunii fulminante a sectorului tehnologic.

Există premise noi conform cărora, presiunile inflaționiste se vor intensifica în unele țări, pe măsură ce ritmul creșterilor va antrena costuri suplimentare. Din dorința de a veni în întâmpinarea acestei situații, principalele bănci centrale au apelat la ajustarea politiciei monetare. În consecință, inflația globală ar trebui să rămână la un nivel de 3,5 % în 2006, similar cu cel de anul trecut, și să se mențină mai mult sau mai puțin la acest nivel în 2007.

Prețul petrolului și al altor mărfuri rămâne ridicat

Prețul petrolului s-a mărit pe seama unei cereri în creștere, comparativ cu restrângerea resurselor de pe piețele internaționale și amplificarea tensiunilor geopolitice în Orientul Mijlociu. După ce în iulie a atins un nivel record de 75 de dolari pe baril, prețul spot mediu al petrolului (eng. APSP³), pentru anii 2006-2007 e preconizat a se situa la un nivel mediu de 69 de dolari/baril, respectiv, 76 dolari/baril. Prețurile mărfurilor nepetroliere au fost de asemenea stimulate de o creștere a cererii, în special pe piețele în plină dezvoltare, dar și de unele contracții ale ofertei. În orice caz, se estimează o scădere a prețului pietrelor prețioase pe măsura măririi producției, impulsionate de o creștere tot mai accentuată a cererii.

Previziuni economice pentru Orientul Mijlociu

Previziunile de creștere economică pentru regiunea Orientului Mijlociu se înscriu pe un trend favorabil. PIB-ul regiunii este preconizat a crește cu 6,5 % în 2006 și 6,25 % în 2007. Rata totală de creștere a PIB în țările exportatoare de petrol va fi de aproximativ 6,5 % în 2006, urmând să înregistreze o scădere

³ Prețul spot mediu se calculează ca o medie simplă a prețurilor spot pentru West Texas Intermediate, Dubai Fateh și UK dated Brent.

nesemnificativă în 2007. Cauzele acestei evoluții sunt: creșterea producției de petrol și gaze, a productivității industriilor nepetroliere ca urmare a creșterii prețului petrolului, impactul asupra veniturilor. În Azerbaijan și Emiratele Arabe Unite ratele de creștere ale PIB vor fi substanțiale în 2006, iar în Bahrain, Kazakstan și Arabia Saudită, acestea vor constitui principalul motor în lupta pentru performanță economică.

Evoluția constantă a PIB-ului înregistrată din anul 2002 încocace de țările în curs de dezvoltare se va menține și în perioada următoare. În schimb, rata medie de creștere a PIB-ului se va micșora până la nivelul de 8,5 %. În 2006-2007, această creștere este prevăzută a se menține atât peste nivelul mediu aferent regiunii, cât și peste nivelul țărilor dezvoltate.

Creșterea medie a performanței economice pe piețele emergente se va îmbunătăți până la nivelul a 6 % în următorii doi ani. Acest fapt se va reflecta diferit în funcție de caracteristicile fiecărei țări:

- în Egipt, printr-o creștere a producției de gaze;
- în Maroc, se preconizează culturi agricole record și o continuare a creșterii randamentului sectoarelor non-agricole;
- în Tunisia, productivitatea agricolă va beneficia de o regenerare substanțială;
- în Iordania, ajustarea politicilor din domeniul economic va avea ca efect o încetinire a creșterii PIB-ului, pe același trend înscriindu-se și evoluția PIB-ului în Liban, că urmare a recent încheiatului conflict.

În ceea ce privește inflația, aceasta va evolua diferit în țările exportatoare de petrol, unde va înregistra un trend ascendent, în comparație cu economiile emergente, în care politicile macroeconomică dc austerioritate vor induce un efect contrar.

De asemenea în țările exportatoare de petrol ce practică rate de schimb fixe, este așteptată o relativă creștere a inflației ca urmare a ajustării ratelor reale de schimb la prețul petrolului.⁴ Dintre țările cu rate de schimb ajustabile, inflația în Iran și Azerbaijan va atinge un nivel format din două cifre, ca urmare a politicilor economice și fiscale de austerioritate și a flexibilității crescute a ratei de schimb. Cel mai probabil, excedentul de cont curent calculat pentru regiunea Orientului Mijlociu va crește în 2006, pentru că în 2007 să manifeste tendințe de stagnare sau stabilizare. Rezervele oficiale atât ale țărilor cu economii de piață emergente cât și ale țărilor mai slab dezvoltate se vor plasa pe un trend ascendent, cu deficite de cont curent ce vor depăși investițiile străine directe și de portofoliu.

Excedentul de cont curent al țărilor exportatoare de petrol va crește la 25% din PIB (325 mld. dolari) în 2006, dar va scădea ușor în 2007, ca urmare a materializării proiectelor majore de investiții în sectoarele public și privat. Deficitul de cont curent înregistrat pe piețele emergente se va deteriora cel mai probabil în intervalul 2006-2007. Libanul și Iordania sunt în fruntea țărilor ce au acumulat deficite mari pe termen lung. Singura excepție o constituie Egiptul unde excedentul de cont curent va continua să scadă.

⁴ Ca urmare a clasificării regimurilor ratelor de schimb, conform studiului *Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions* al FMI din 2005, țările se pot clasifica în *regimuri fixe* (Bahrein, Irak, Iordania, Kuweit, Djibouti, Liban, Libia, Maroc, Oman, Qatar, Arabia Saudită, Siria, Turkmenistan și Emiratele Arabe Unite) și *regimuri ajustabile* (Afganistan, Iran, Algeria, Armenia, Azerbaidjan, Egipt, Georgia, Kazahstan, Mauritania, Pakistan, Sudan, Tunisia, Tadjikistan, Uzbekistan, Republica Kirgiză)

În țările cu venituri scăzute, deficitul de cont curent va înregistra o diminuare relativă în 2006, în special datorită creșterii viramentelor și a impactului favorabil al dezvoltării sectorului petrolier (cazul Mauritaniei și Sudanului). În Yemen, contul curent va înregistra cel mai probabil un deficit ca urmare a creșterii importurilor pe măsura extinderii unităților de prelucrare a gazului natural lichefiat, proces susținut în principal de investiții străine directe. În ceea ce privește anul 2007, deficitele vor avea în mare parte valori constante, astăzi și datorită reducerii prețurilor la produsele nepetroliere și implementării de proiecte investiționale cu finanțare externă (în țări precum Djibouti și Tadjikistan).

Excedentul fiscal se va accentua în perioada următoare, dar într-un ritm mult mai lent decât cel înregistrat în ultimii doi ani. Având în vedere nivelul în continuă creștere al prețului petrolului, majoritatea țărilor exportatoare vor dezvolta proiecte de investiții majore și vor accelera ritmul cheltuielilor prin indexări anuale impuse veniturilor obținute din comercializarea produselor petroliere. În ciuda faptului că deficitele economiilor de piață emergente se vor situa, în medie, la nivelul actual, se aşteaptă totuși consolidări în domeniul fiscal în Egipt, Iordania și Maroc. De remarcat deficitul fiscal deja ridicat al Libanului care se va deteriora în continuare, datorită creșterii costurilor pentru reabilitare și reconstrucție și a scăderii veniturilor.

În toate țările din regiune există premise favorabile în privința reducerea datoriilor. Până la sfârșitul anului 2007, coeficientul datoriei guvernamentale raportate la PIB se preconizează să se situeze la un sfert din nivelul înregistrat la sfârșitul lui 2002, în cazul țărilor exportatoare de petrol și la jumătate din același nivel, pentru țările mai slab dezvoltate. Această previziune favorabilă demonstrează eforturile depuse pentru reducerea datoriei, în principal prin politici fiscale prudente, privatizări și valorificarea produselor petroliere.

Progresele în reducerea datoriei se vor realiza în ritm gradual (în special prin utilizarea veniturilor din privatizări), păstrându-se nivelul mediu al datoriei raportate la PIB la 75% în 2007. Deteriorarea situației finanțelor publice, ca urmare a conflictului și a nevoilor aferente de reconstrucție și reabilitare, va conduce la o creștere și mai accentuată a datoriei în lipsa unor granturi⁵ externe substanțiale.

Riscuri: inflația și prețul petrolului

La capitolul riscuri, FMI este îngrijorat o altă amenințare reprezentată de noile șocuri ce pot apărea pe piața petrolului, în contextul în care situația politică din Orientul Mijlociu rămâne incertă și există riscul să alimenteze o nouă creștere a prețurilor la țări. Potrivit raportului FMI, prețul mediu al barilului de petrol estimat pentru 2007, din perspectiva contractelor negociate pe piețe, este de 75 de dolari, aproape de recordul atins la începutul lunii august a acestui an.

Mai mult decât atât, nesoluționarea conflictelor și înrăutățirea situației din punct de vedere al securității în regiune poate afecta performanța economică a acesteia în mod semnificativ. În aceeași măsură, întreaga regiune poate suferi de pe urma unei eventuale diminuări a creșterii globale. În plus, prețul ridicat al petrolului poate înrăutăți perspectivele de creștere și evoluția inflației pentru țările importatoare de petrol. Înrăutățirea condițiilor pe piața financiară internațională și

⁵ Grant, finanțare nerambursabilă. Sumă de bani acordată drept finanțare nerambursabilă pentru îndeplinirea unui scop anume.

creșterea ratei dobânzilor poate reduce fluxurile de capital din regiune; ajustările viitoare ale prețurilor în zonă pot induce un risc relativ stabilității financiare în anumite țări.

Având în vedere situațiile prezentate anterior, singura soluție fiabilă pentru ca regiunea să poată absorbi potențialele șocuri, rămâne continuarea implementarea prudentă a politicilor economice.

LIBAN: Consecințele economice ale războiului de 34 de zile.

Părintele științei economice clasice, Adam Smith, susținea pe vremuri că abilitatea de a face schimburi mijlocite prin monedă aparține în exclusivitate oamenilor. "Nimeni nu a văzut vreodată un câine care să facă un târg cu un alt câine, în care fiecare să dea la schimb câte un os. Nimeni nu a văzut vreodată un animal care să aibă o atitudine de genul asta e al meu, asta e al tău, hai să facem schimb", justifica Smith.

Totul are un preț. Consecințele războiului de 34 de zile au fost devastatoare nu doar pentru regiunile din sudul țării, ci pentru întreaga economie a Libanului. Estimările inițiale plasează distrugerile din infrastructură la nivelul sumei de 3,5 mld. USD. În această valoare sunt incluse și pagubele aduse de bombardamente aeroportului internațional din Beirut și principalelor drumuri și poduri. Cu toate că piețele financiare au depășit fără mari turbulențe momentul de criză, activitatea economică și situația fiscală au fost puternic afectate de conflict. În 2006, previziunile sunt în unanimitate de partea unei contracții a PIB-ului real (a se consulta Tabelul 1 din Anexa statistică), comparativ cu evoluția destul de pozitivă afișată în prima jumătate a anului (când dezvoltarea economică era susținută de o creștere de 5 procente, anual).

An	2003	2004	2005	2006 pre-război	2006 post- război
PIB (mld. LL)	29.846	32.655	33.081	35.603	32.765

Surse: pentru 2003, date statistice naționale; pentru 2004-2005, estimarea Băncii Centrale Libaneze; pentru 2006, previziuni preliminare consultant INSEE.

În raportul său din septembrie 2006, intitulat *World Economic Outlook*, Fondul Monetar Internațional (FMI) a luat în discuție trendul evolutiv al creșterii economice globale. Raportul preconizează o contracție cu 3,2%/an a economiei libaneze, consecință a incertitudinii politice și a recent încheiatului conflict cu Israelul. Această scădere intervine după ce Libanul a înregistrat o creștere economică de 1% în 2005 și 6% în 2004. Prognoza pentru regiune rămâne însă pozitivă datorită menținerii prețului petrolului la un nivel destul de ridicat. De asemenea, PIB-ul va crește la 6% în 2006. Tabelul de mai jos reprezintă un sumar al principalilor indicatori economici ai Libanului, aşa cum sunt reliefați în raportul FMI:

Liban. Principali indicatori economici - Evoluție 2004-2007

<i>Indicatori</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>	<i>Est. 2006</i>	<i>Est. 2007</i>
Creștere reală PIB (%)	6	1	-3,2	5,0
Index prețuri de consum	-1,3	0,3	4,5	3
Balanța de cont curent (% din PIB)	-18,2	-11,9	-12,8	-16,2

Sursa: "World Economic Outlook", FMI, septembrie 2006

Cererea disruptivă ca urmare a situației de criză instaurate în regiune a antrenat de asemenea o scădere dramatică a randamentului în sectorul serviciilor turistice și financiare. O reabilitare a situației necesită în mod normal o perioadă îndelungată de timp și depinde în mare măsură de recăștigarea încrederii clienților potențiali la care se adaugă extinderea reformelor în domeniul securității.

Distrugerea capitalului fizic și dislocarea unei mari părți a populației va diminua considerabil tendințele de creștere pe termen mediu. Pentru perioada următoare, economiștii recomandă ca eforturile de reconstrucție să fie canalizate cu deosebire înspre susținerea cererii interne și refacerea capitalului fizic al Libanului. Rămâne însă de văzut în ce măsură numărul mare de specialiști plecați din țară va avea sau nu un impact negativ și cât timp va dura restabilirea nivelului PIB-ului la valoarea înregistrată anterior izbucnirii conflictului.

Pe termen mediu, efectele conflictului dintre Israel și entitatea radicală Hezbollah, cu baza în sudul Libanului, se vor traduce, în cazul celei din urmă țări, printr-o capacitate scăzută de producție, cerere disruptivă și va antrena costuri foarte mari datorită eforturilor de reconstrucție și reabilitare a țării. O prognoză fiscală clară pare destul de dificil de schițat, atât pe termen scurt cât și pe termen mediu. Pe parcursul escaladării crizei, veniturile guvernamentale au scăzut destul de mult, iar cheltuielile s-au limitat doar la acoperirea părții salariale și furnizarea serviciilor primare (ajutoare de urgență, servicii sanitare, militare). Guvernul libanez a recurs în final la retragerea numerarului deținut în depozitele bancare în scopul finanțării operațiunilor de maximă necesitate.

Acum, după înșetarea ostilităților, se prefigurează nevoia urgentă de acomodare la costurile impuse de procesul de reconstrucție. Rămâne însă neclar cât de repede va putea fi restabilită capacitatea statului de administrare a cheltuielilor și

de colectare a veniturilor. În ceea ce privește deficitul primar se prognozează o creștere a acestuia, atât în 2006 cât și în 2007. Dacă se ia în calcul povara unei datorii apreciabile, Libanul ar avea nevoie stringentă de fonduri substanțiale sub formă de donații sau finanțări nerambursabile (granturi) pentru a putea susține refacerea economică fără o adâncire și mai mare a coeficientului datoriei raportate la PIB.

Pe toată perioada conflictului, *situația financiară s-a menținut stabilă datorită poziției solide a băncii centrale libaneze în privința rezervelor valutare și a strategiei de așteptare adoptate de majoritatea investitorilor și deponenților*. Doar aproximativ 4% din depozitele bancare au fost retrase imediat după izbucnirea ostilităților, în timp ce depozitele în dolari au crescut până la 75%; de atunci ritmul de lichidare a depozitelor s-a diminuat destul de mult.

Banca centrală libaneză a optat pentru adoptarea unei strategii de intervenție pe piață pentru a preîntâmpina presiunile temporare la care a fost supusă moneda națională⁶. Menținerea unui nivel satisfăcător al lichidităților deținute de băncile locale a jucat un rol important în păstrarea încrederii deponenților și stabilizarea ratei de schimb. O stimulare a încrederii în sistemul bancar libanez s-a realizat și prin depozitele constituite de către Kuwait și Arabia Saudită la Banca centrală, în valoare de 500 mil. \$ și respectiv 1 miliard \$, în plus față de cei aproape 800 mil. \$ acordați sub formă de granturi.

Situația finanțelor publice libaneze

Anterior ofensivei militare israeliene din iulie, pe „frontul” finanțelor publice, guvernul libanez s-a dovedit capabil să sporească veniturile, să reducă cheltuielile primare, și ca atare să îmbunătățească nivelul deficitului și excedentului primar. În ciuda perioadei de criză ce a urmat asasinării primului-ministrului Hariri în februarie 2005, indicatorii financiari au arătat o serie de îmbunătățiri în perioada iunie 2005 – iunie 2006, ca urmare a eforturilor depuse la nivel guvernamental pentru ameliorarea situației fiscale. Un semn concret în această direcție l-a constituit excedentul primar care a crescut de patru ori în prima jumătate a anului 2006, comparativ cu aceeași perioadă a lui 2005. Astfel, valoarea veniturilor a fost de 4 063 mld. LL pentru începutul lui 2006, acest lucru însemnând o creștere cu 15% față de 2005. Guvernul libanez, pe lângă creșterea veniturilor, prin implementarea unor reforme eficiente, a reușit să controleze și nivelul cheltuielilor.

Progresele obținute în managementul datoriei au contribuit la diminuarea riscului financiar, iar guvernul a reușit să atragă resurse financiare de pe urma liberalizării mecanismelor pieței, fără a mai fi nevoie de intervenția Băncii Centrale. În timpul scurs de la preluarea mandatului și până la izbucnirea ofensivei, guvernul a remis aproximativ 3 mld. USD (4.523 mld. LL) Băncii Centrale, prin modificarea portofoliului de obligațiuni.

Din păcate, conflictul din iulie 2006 a pus capăt acestui proces de ameliorare. În timp ce creșterea economică urma să atingă 5% în 2006, și un record de 1,6 milioane de potențiali turiști, evenimentele ce au urmat, distrugerile masive și pierderile de resurse umane și de capital au condus la o scădere dramatică a

⁶ Lira libaneză (LL).

producției, cu represențe negative asupra aspectelor politice, economice și sociale.

În concluzie, pierderile din domeniul finanțelor publice sunt estimate a atinge valoarea de 1,6 mld. dolari (2 419 mld. LL) până la sfârșitul anului 2006. Cuantumul pierderilor ia în considerare și efectele blocadei israeliene și a impactului costurilor reabilitării infrastructurii asupra finanțelor publice, impact ce va fi resimțit pe termen scurt și mediu. În cele două luni ale blocadei, veniturile statului libanez au scăzut cu aproape 314 milioane de dolari (473 mld. LL) (conform estimărilor preliminare), sumă echivalentă cu 1,44% din PIB⁷. Contraște așteptărilor anterioare, scăderea veniturilor va atinge valoarea de 920 milioane dolari, adică 1.386 mld. lire libaneze până la sfârșitul anului 2006.

Anul acesta, comparativ cu 2005, cheltuielile publice primare se vor situa în jurul sumei de 800 milioane dolari (1.218 mld. LL), ceea ce înseamnă o creștere de 3,75 din PIB⁸. Motivul creșterii cheltuielilor este pus pe seama eforturilor de reconstrucție a caselor și infrastructurii, de finanțare a sistemului sanitar și acoperirea costurilor de securitate rezultate în urma implementării rezoluției 1701 a Consiliului de Securitate ONU. *Rezultatul final va consta într-o înrăutățire a dinamicii fiscale și amplificarea deficitului primar pentru prima oară în ultimii șase ani și după o serie de eforturi anterioare pentru stabilizarea situației fiscale.* Excedentul primar de 994 mld. LL (659 milioane dolari) înregistrat în prima jumătate a acestui an se va transforma într-un deficit de 1 173 mld. LL (778 milioane dolari) până la sfârșitul anului – cu 1 909 mld. LL (1.266 mld. dolari) mai mult decât în 2005 și cu mult peste ținta inițială de 1 246 mld. LL (827 milioane dolari) stabilită pentru excedentul primar în absența altor șocuri venite din exterior. Ministerul de finanțe libanez a estimat pentru 2006 un deficit total de 5 808 mld. LL (3,85 mld. dolari), aproape dublul valorii înregistrate în 2005. Deficitul în creștere va necesita resurse financiare suplimentare și implicit înrăutățirea dinamicii datoriei într-o țară care se luptă deja cu dezechilibre fiscale.

Estimări privind veniturile (2006-2007)

Până la sfârșitul lui iunie 2006, veniturile statului libanez au totalizat 4.063 mld. LL (2.695 milioane dolari), cu 15% mai mult decât în prima jumătate a anului 2005. Cuantumul veniturilor este format din:

- venituri suplimentare, reprezentând 531 mld. LL (352 milioane dolari),
- venituri provenite din diferite taxe precum impozitul pe venituri, proprietăți, TVA și
- venituri obținute în urma valorificării activelor guvernamentale (telecomunicații) plus taxe și comisioane administrative.

Pe fondul evoluției favorabile, estimările inițiale situații volumul veniturilor pentru sfârșitul lui 2006 la valoarea de 8.100 mld. LL (5,373 mld. dolari). În orice caz, ofensiva israeliană împotriva entității politice și militare Hezbollah, cu baza de operații în sudul Libanului, a spulberat aceste așteptări. Ca o consecință, în acest an, veniturile vor fi în jur de 6 714 mld. LL (4,45 mld. dolari), ceea ce înseamnă cu 1.386 mld. LL (920 milioane dolari) mai puțin decât era prevăzut. Aceste estimări

⁷PIB-ul estimat pentru 2006 (după conflictul israeliano-libanez) este de 32 765 mld. lire libaneze.

⁸A se vedea informația cuprinsă la nota anterioară.

iau în considerare și impactul blocajului aerian și maritim impus Libanului timp de două luni, precum și costurile reluării activităților comerciale.

Comparativ cu 2005, veniturile totale estimate pentru anul curent indică o scădere de 9% (6 714 mld. LL față de 7.405 mld. LL), remarcând faptul că în anul 2005 s-au petrecut de asemenea o serie de evenimente dramatice ce au tulburat activitatea economică și implicit cea de colectare a veniturilor.

Ca impact imediat al ofensivei militare israeliene, mai poate fi menționată scăderea cu 35 de procente a veniturilor provenite din taxele la import-export. În ciuda faptului că în prima jumătate a lui 2006, importurile au crescut cu 33%, comparativ cu aceeași perioadă din 2005, importurile totale din anul curent se vor situa cu 15% sub nivelul importurilor din anul trecut (a se consulta Tabelele 5-6 din Anexa statistică). Pe de altă parte, sfârșitul anului 2006 va aduce o reducere estimativă cu 75% a veniturilor provenite din accizele la produsele petroliere, față de 2005. Veniturile obținute din taxele vamale se așteaptă să atingă un nivel istoric inferior de 12% din totalul veniturilor pe 2006 (comparativ cu nivelul mediu de 25% din veniturile înregistrate anterior). Astfel:

- Câștigurile provenite din taxe vor scădea cu 7% în special din cauza diminuării volumului veniturilor provenite din colectarea TVA;
- A doua jumătate a lui 2006 se va caracteriza printr-o diminuare cu 24% a veniturilor din TVA comparativ cu prima jumătate a anului.

De remarcat faptul că ofensiva israeliană din sudul Libanului va avea numai un impact parțial asupra câștigurilor totale din 2006, din cauza faptului că o mare parte din taxe, în special impozitele pe profit și venituri și taxele de proprietate, sunt colectate încă din prima parte a anului. De asemenea este de așteptat ca cele 15 procente în plus înregistrate în prima parte a anului 2006 să contrabalanceze deteriorarea situației pentru perioada rămasă din acest an. Astfel, impactul ofensivei va fi resimțit mai puternic în cursul anului 2007, în special, în prima parte a acestuia.

În concluzie, mărimea pierderilor înregistrate în perioada iulie-august 2006 se situează la aproape 475 mld. LL (315 milioane dolari) sau 1,5% din PIB.

Estimări privind cheltuielile (2006-2007)

• Totalul cheltuielilor din perioada ianuarie-iunie 2006 a atins valoarea de 5.230 mld. LL (3 469 milioane dolari), cu 7,5% mai mult decât în aceeași perioadă a anului 2005. Această creștere se datorează în special unei majorări a serviciului datoriei cu 602 mld. LL (400 milioane dolari) sau echivalentul a 38% calculat pentru același interval de timp.

• Creșterea previzibilă a cheltuielilor se datorează în principal unor motive precum sporirea cheltuielilor militare, a costurilor destinate ajutoarelor de urgență și a eforturilor de reconstrucție.

• În conformitate cu rezoluția 1701 a Consiliului de Securitate ONU, cheltuielile în domeniul militar vor crește substanțial, pentru a face față prezenței forțelor ONU în sudul Libanului. Cele mai mari cheltuieli se vor reflecta în asigurarea salariilor militarilor și a altor materiale necesare, la care se adaugă și costurile achiziționării de echipament militar. Pentru perioada rămasă din 2006, cheltuielile militare sunt estimate la 105 mld. LL (70 milioane dolari).

•Costurile privind ajutoarele de urgență vor atinge până la sfârșitul anului suma aproximativă de 70 mld. LL (46 milioane dolari) (se includ compensațiile acordate refugiaților, răniților, decedaților și persoanelor cu dizabilități).

•Cheltuielile suplimentare vor fi de minimum 500 mld. LL (33 milioane dolari) și vor fi destinate în special acoperirii necesităților de bază: construirea de drumuri, poduri, școli, spitale, etc.

•Serviciul datoriei nu va antrena fluctuații extraordinare pentru acest an. Conform informațiilor disponibile la sfârșitul lunii iulie, serviciul datoriei era estimat la 4.635 mld. LL (3.075 milioane dolari)⁹. Impactul se va resimți mai puternic în primele luni ale lui 2007, odată cu scadența plății dobânzilor la obligațiunile pe termen lung și mediu.

Evoluția nivelului datoriei (sfârșitul lui 2006 – începutul lui 2007)

Înaintea conflictului israeliano-libanez, datoria publică s-a menținut sub nivelul de 60 000 mld. LL (40 mld. dolari), prevăzut pentru sfârșitul acestui an. Această estimare nu a luat în considerare veniturile potențiale din privatizări ce ar fi putut diminua volumul datoriei. La sfârșitul lui 2005, datoria publică era de 58 031 mld. LL (38,5 mld. dolari).

Consecințe immediate:

•Creșterea previzibilă a deficitului total și amplificarea deficitului primar vor adânci și mai mult datoria țării, acest lucru traducându-se în atingerea valorii de 62 000 mld. LL (aprox. 41 mld. dolari) până la sfârșitul anului.

•Se remarcă un declin al încrederii investitorilor atât în moneda locală cât și în cea străină și de asemenea amplificarea riscurilor asociate refinanțării.

LIBAN. Evaluare risc

RISC	Octombrie 2006
Extern	CCC
Monetar	B
Bancar	B
Politic	CC
Economic	CC

Sursa: "Lebanon: Country Risk Summary", Economic Intelligence Unit, 2006.

În prima parte a anului financiar 2006, Ministerul de Finanțe a încheiat cu succes emiterea de noi euro-obligațiuni în valoare de 750 milioane dolari, respectiv 175 milioane euro și schimbarea a 75% din euro-obligațiunile restante (aprox. 1,7 mld. dolari). Euro-obligațiunile au fost emise pe termen lung și au beneficiat de dobânzi reduse, în ciuda nivelului ridicat al dobânzilor practicat la acea dată pe

⁹Din care 2.375 mld. LL (1.576 milioane dolari) datoria în monedă națională și 2.261 mld. LL (1.500 milioane dolari) în valută.

piețele internaționale. Către sfârșitul lunii iulie, Ministerul programase o nouă emisiune de euro-obligațiuni care însă a fost împiedicată de evenimentele nefavorabile ulterioare.

Consecințele pot fi rezumate astfel:

- Ofensiva israeliană împotriva sudului Libanului a scăzut mult prețurile euro-obligațiunilor libaneze pe piețele secundare și a amplificat nivelul dobânzilor.
- Deteriorarea excedentului comercial și accentuarea deficitului primar vor antrena creșterea deficitului total și amplificarea nivelului datorilor. Dacă mai adugăm și reticența băncilor comerciale locale privind achiziționarea de titluri de trezorerie, acest fapt va atrage plata unor dobânzi adiționale al cărei impact se va resimți cel mai târziu la începutul anului 2007.

Liban, anul 2006. Un afiș publicitar imens pe fond negru atârnăt de o clădire înaltă, parțial distrusă, înfățișează un bărbat mic de statură, cu joben și baston, care păsește pe un pod distrus, iar dedesubt cu următorul slogan: "Keep Walking". Binenteles, reclama aparține mărcii de whisky Johnnie Walker, iar podul se dorește a fi o aluzie la cele peste 90 de poduri distruse¹⁰ de bombardamentele din vară. Afișul respectiv este doar unul dintre zecile de reclame sarcastice care fac aluzie la războiul Israel-Hezbollah. Utilizate de companiile ce râvnesc la o „felicie” din reconstrucția Libanului, acestea fac deliciul locuitorilor și nu numai. Multe dintre afișele și panourile publicitare aparțin băncilor locale care se grăbesc să ofere împrumuturi cu dobânzi reduse¹¹, altele fabricanților de electronice¹² care au ieșit pe piață cu oferte tentante pentru produse precum mașini de spălat, frigidere și alte aparițe de uz casnic.

Nici mișcarea Hezbollah nu a rămas pasivă și s-a alăturat acestei inițiative oarecum agresive, investind aproximativ 140.000 de dolari în conceperea unei campanii publicitare intitulată "Divine Victory"¹³ (Victorie Divină). Campania este menită să glorifice aşa-numita victorie a Hezbollah asupra Israelului în războiul de 34 de zile încheiat prin rezoluția ONU 1701 de încetare a focului din 14 august a.c.

Referindu-se la acest gen de abordare comercială, un director executiv al Pikasso, una din principalele companii publicitare din Liban, afirmă faptul că reclamele reflectă starea de spirit a populației și în plus tind să-i ridice moralul.

¹⁰ Așa cum reiese din insuși declarația primului-ministrului al Libanului, Fouad Siniora.

¹¹ „Nu contează cât de înnorat va fi, soarele Libanului va străluci din nou” (reclamă Banca Audi). “Ridică-te, noi te susținem!” este reclama unei alte bănci comerciale importante.

¹² „Contribuția noastră la reconstrucția caselor voastre”, așa sună o reclamă pentru produsele oferite de cel mai mare producător de aparatură electronică pentru uz casnic din Liban.

¹³ Posterele campaniei Hezbollah înfățișează luptători ai grupării lansând rachete Katyusha înspre ceea ce este desenat ca fiind statul Israel, având scrisă cuvintele "Divine Victory"- care în limba arabă reprezintă traducerea aproape exactă a numelui liderului Hezbollah, Șeicul Hassan Nasrallah.

Se pare că, în ciuda faptului că sudul Libanului a fost cel mai afectat, cu mii de case și drumuri principale distruse aproape în întregime, spiritul întreprinzător și determinarea populației libaneze par să nu fi dispărut odată cu războiul devastator.

Donații internaționale pentru reconstrucția Libanului

Într-un cartier rău-famat, ai întotdeauna nevoie de prieteni de încredere pentru a supraviețui. Libanul are însă nevoie de prieteni generoși pentru a câștiga lupta reconstrucției în urma invaziei israeliene. Cât de generoși?, e o altă întrebare și una dificilă, având în vedere că țara s-a prăbușit geja se două ori sub greutatea datoriei.

Perioada de refacere ce a urmat războiului civil de 16 ani, a însemnat o experiență dureroasă. Statul libanez se vedea pus în situația de a duce o luptă surdă pentru repunerea economiei pe linia de plutire. Lipsa unui ajutor venit din exterior și imensul tribut plătit reconstrucției au adus Libanul în situația de a acumula o datorie de aproximativ 35 mld. dolari¹⁴.

Economia Libanului nu se afla într-o stare extraordinară nici înaintea conflictului cu Israelul, în ciuda revitalizării turismului și a ascensiunii bursei de valori și a celei imobiliare. Încă din iunie 2006, FMI preconiza o creștere de până la 210% a ratei datoriei în 2011(a se consultă Tabelul 8 din Anexa statistică), avertizând Libanul asupra pericolului de a intra într-un cerc vicios format de: creșterea datoriei și a ratei de schimb și diminuarea ritmului de dezvoltării economice.

Anul trecut, agențiile mari de rating au plasat Libanul pe primul loc în lume cu un nivel al datoriei raportate la venituri de 175%.

Un rol important în evoluția problemelor din prezent a fost atribuit asasinării (în 2005) a ex-premierului Rafik Hariri, arhitectul eforturilor de reconstrucție de după războul civil. Această opinie este susținută și de scăderea creșterii economice a țării de la 6% în 2004, la numai 1%, în 2005. Izbucnirea unui nou conflict, puternicile bombardamente israeliene nu au reușit altceva decât să înrăutățească și mai mult situația.

Într-un raport JP Morgan apărut în august, costurile războiului din Liban sunt cuantificate la un sfert din PIB. Aceeași agenție mai susține și că Libanul a pierdut 1,38 mld. dolari din totalul rezervelor valutare¹⁵. Din acest motiv, anul 2006 și probabil o mare parte din 2007 vor sta sub semnul decăderii economice.

Guvernul libanez estimează că distrugerile materiale și fizice se vor situa în jurul sumei de 6,5 mld. dolari. Libanul s-a mai aflat într-o situație asemănătoare și până în prezent și-a dus la bun sfărșit toate îndatoririle și obligațiile.

Principala preocupare a Libanului o reprezintă refacerea rețelei de transporturi pentru a fluidiza distribuția principalelor bunuri de primă necesitate.

¹⁴ Libanul ocupa în acel moment locul 2 în lume ca nivel al datoriei raportate la PIB.

¹⁵ Cquantumul rezervelor valutare ale Libanului, anterior războiului, se situa între 11 și 13 mld. dolari.

În capitala Suediei s-a desfășurat la sfârșitul lunii august a.c., o conferință ce a adunat laolaltă țările prietene Libanului, în încercarea de a strânge fondurile atât de necesare guvernului, dar mai ales poporului libanez.

Cu această ocazie, premierul libanez a cerut marilor puteri ale lumii să ajute poporul libanez aflat la ananghie. Fuad Siniora a atras atenția că bombardamentele israeliene au lăsat în urmă un dezastru de miliarde de dolari, mai ales la nivelul infrastructurii. Astfel, peste 60 de țări și organizații umanitare s-au reunit în Suedia în încercarea de a strânge 500 de milioane de dolari, ajutor pentru reconstrucția Libanului, după război. Banii vor fi folosiți în special pentru refacerea străzilor, a podurilor și a caselor distruse în timpul bombardamentelor. Oficialii libanensi, aflați la Stockholm, au întocmit o listă cu sectoarele cele mai afectate de război pentru ca oamenii să-și poată relua existența cotidiană. În topul agendei urgențelor se află: crearea de noi locuri de muncă, găsirea de locuințe pentru sutele de mii de refugiați, refacerea infrastructurii și îmbunătățirea serviciilor sociale. În cele 34 de zile de război, cartiere întregi din capitala Beirut, dar și din alte mari orașe ale Libanului au fost transformate în ruine.

Paula Lehtomäki, Ministrul finlandez pentru Comerț și Dezvoltare, a reprezentat Președinția Uniunii Europene la conferința de la Stockholm, confirmând cu această ocazie faptul că UE va acorda un sprijin substanțial pentru reconstrucția Libanului. Statele Membre UE s-au întâlnit în luna august pentru a-și coordona eforturile pentru întrajutorarea Libanului. Astfel, UE acordă Libanului ajutor umanitar în valoare de aproximativ 120 milioane Euro, din care jumătate donați de statele membre, iar restul de Uniunea Europeană. Comisia Europeană a anunțat că va dona și ea 42 milioane de euro în numele UE. Uniunea Europeană va crește suma acordată Libanului când va începe reconstrucția.

După conferința de la Stockholm s-au strâns peste 1.2 miliarde de dolari pentru reconstrucția Libanului. Acești bani vor fi folosiți în primele acțiuni de reconstrucție. Operațiunile militare israeliene din Liban, declanșate pe 12 iulie 2006 împotriva milițiilor Hezbollah, s-au soldat cu distrugerea unei mari părți a infrastructurii acestei țări, pierderi de vieți omenești, precum și cu dislocarea a peste 900.000 de persoane, refugiate în sudul Libanului. Guvernul libanez a declarat Libanul țară calamitată și a solicitat asistență internațională și ajutoare imediate - alimente, medicamente și echipamente medicale, materiale pentru adăpostirea refugiaților.

România a răspuns, și ea, apelului de asistență internațională lansat de guvernul Republicii Liban cu aproximativ 500.000 de euro, ajutor umanitar. Țara noastră se alătură, astfel, statelor și organizațiilor internaționale care participă la formarea unui fond de solidaritate pentru Liban, sub egida Organizației Națiunilor Unite. ONU a lansat un apel pentru strângerea a 150 de milioane de dolari, care se vor materializa în ajutor financiar, alimente, medicamente sau îmbrăcăminte și materiale pentru adăpostirea refugiaților.

Donațiile imediate încetării schimbului de focuri s-au ridicat la peste 940 de milioane de dolari, urmând ca în luna decembrie a acestui an, să mai fie organizată

la Beirut o conferință în scopul strângerii de fonduri pentru susținerea eforturilor libaneze de reconstrucție.

Datoria publică a Libanului este echivalentă cu 175% din PIB-ul intern, și de aceea finanțele publice ale țării au nevoie urgentă de reforme fiabile. Raportul FMI publicat la începutul lunii octombrie a.c. estimează o creștere a deficitului bugetar al Libanului pe acest an de la 8% (2005) la 13,8%; pentru anul viitor deficitul poate atinge un nivel de peste 15% din PIB și astă în condițiile în care în anul 2005 economia libaneză a înregistrat o creștere de 1%.

O altă întrunire desfășurată la jumătatea lunii octombrie 2006 în capitala Libanului a reunit miniștrii de finanțe ai țărilor arabe. Cu acastă ocazie, Primul Ministrul Fouad Siniora a făcut un nou apel, de această dată către țările din lumea arabă pentru mărire și accelerarea donațiilor către Liban destinate reconstrucției țării, în urma cea ce domnia să a numit "o serie de invazii israeliene devastatoare". S-a făcut referire în acest sens la importanța unei infuzii "fulger" de fonduri venite dinspre țările arabe cu scopul de a susține relansarea Libanului după recenta ofensiva israeliană. Premierul Siniora a recunoscut faptul că luptele dintre militarii israelieni și gherilele Hezbollah au produs pierderi umane deosebite și daune colosale infrastructurii țării. Premierul a afirmat în fața Consiliului Social și Ligii Economice Arabe faptul că aproximativ un sfert din populație a fost dislocată în timpul agresiunii israeliene, iar pierderile economice directe și indirekte sunt de ordinul a miliarde de dolari.

Arabia Saudită și Kuwait au promis un ajutor în valoare de 2,3 mld. dolari pentru susținerea monedei naționale și a procesului de reconstrucție.

În opinia participanților, conferința și-a atins obiectivul dinainte stabilit; premierul libanez s-a adresat participanților folosind cuvintele "frații noștri arabi" și le-a mulțumit pentru sprijinul acordat reabilitării Libanului. La rândul său, secretarul-general al Ligii Arabe, Amr Moussa a declarat că această întâlnire marchează începutul procesului de reconstrucție a Libanului.

Această întrunirea din octombrie vine la o zi după ce Franța a fost de acord cu găzduirea unei conferințe internaționale pentru strângerea de fonduri destinate reconstrucției Libanului în luna ianuarie a anului viitor.

Surse bibliografice folosite:

1. „*Impact of the July offensive on the public finances in 2006*”, scurt raport preliminar al Ministerului de Finanțe din Liban, august 2006.
2. „*Lebanon Country Outlook*,” The Economist Intelligence Unit Views Wire, Aprilie 2004.
3. „*Lebanon Economic Report*”, raport semestrial editat de Banca Audi, membră a grupului Audi Saradar, Beirut, 2006.
4. Samir MAKDISI, *The Lessons of Lebanon: The Economics of War and Development*, Londra, New York: I. B. Tauris, 2004.

5. „*Setting the stage for long term reconstruction: the national early recovery process*”, raportul prezentat de guvernul libanez în cadrul Conferinței de la Stockholm, august 2006.
6. „*The Lebanon Brief*”, raport săptămânal al Departamentului Economic de Cercetare din cadrul Băncii Blominvest S.A.L., Beirut, 2006.
7. „*The Lebanon Weekly Monitor*”, raport săptămânal editat de Banca Audi, membră a grupului Audi Sarador, Beirut, 2006.
8. „*Weekly Market Watch*”, raport săptămânal realizat de Departamentul Cercetare al Băncii Credit Libanais, Beirut, 2006.
9. World Bank Lebanon Country Office, „*Lebanon: Second Quarter 2005*” (Iunie 6, 2005), p.5.

Site-uri:

- *** www.dailystar.com
- *** www.imf.com
- *** www.worldbank.org

Abstract:

The main aim of this article is to give some idea about the impact of the recent war between Israel and Hezbollah on Lebanese economic life. Its intention is to provide some details about the past, present and more importantly, the future situation of Lebanese economy and more. The war that Israel waged in Southern Lebanon has caused immeasurable destruction to the lives, livelihoods and infrastructure of the people of Lebanon. The hostilities have claimed over 1.100 civilian lives, left more than 4.000 people wounded, and displaced more than a quarter of the Lebanese population. Also, the Israeli offensive in July 2006 has led to severe repercussions on the Lebanese economy as a whole, too. Notwithstanding their immediate impact, these consequences will most likely continue to be felt in the years ahead. In fact, while the full picture of the physical damage assessment will shortly be clearer and quantified, the impact of the offensive on the economic, financial and public finance indicators will span over the short and medium term.

III. Recenzii, dezbatere, comentarii & note de lectură

Jackson Heights: Cameră de veghe, cu vedere chiar spre Turnurile Gemene

Pe marginea volumului Walter Russell MEAD, *Power, Terror, Peace and War. America's Grand Strategy in a World at Risk*, Vintage Books, New York, 2005, 240 pagini.

„Strategie bună, tactică greșită”. Această expresie, probabil cea mai obiectivă descriere foarte concisă a politiciei externe a administrației Bush, îi aparține lui Walter Russell Mead. După cum spune și titlul cărții, *Power, Terror, Peace, and War: America's Grand Strategy in a World at Risk*, Mead realizează o analiză a politiciei externe americane și a „marii strategii” de combatere a terorismului creată de Statele Unite după 11 septembrie 2001.

Walter Russell Mead este considerat „una dintre cele mai originale și fascinante minți din domeniul Relațiilor Internaționale” (Zbigniew Brzezinski). În momentul de față el deține poziția de *Henry A. Kissinger Senior Fellow* în cadrul Consiliului pentru Relații Internaționale al Statelor Unite, publicând cărți precum *Mortal Splendor* și *Special Providence*, distinse

cu premiul Lionel Gelber pentru relații internaționale în anul 2002. De asemenea, este colaborator frecvent la *Los Angeles Times*, *The New York Times*, *The Washington Post*, *The Wall Street Journal*, și *The New Yorker*, fiind în același timp responsabil pentru secțiunea „Recenzii” a revistei *Foreign Affairs*. Locuiește în Jackson Heights, New York.

Cu un ascență background profesional nu este de mirare că ultima sa carte, *Power, Terror, Peace, and War* a fost apreciată de cei mai de seamă critici din domeniu ca fiind „o investigație amănunțită și serioasă a situației americane” (*The Weekly Standard*) ce subliniază greșelile majore ale administrației Bush, încercând să găsească o metodă prin care „politica externă americană să fie adusă pe drumul cel bun” (*Power, Terror, Peace,*

and War, p. 7). La o primă vedere, volumul pare a fi extrem de favorabil ideii de suprematie americană, însă la o lectură aprofundată se observă tonul profund critic – și adesea ironic – al autorului. Deși sunt folosite formele verbale la persoana I plural, este evident că autorul nu se identifică genoului „typically American”, din moment ce este conștient de cele mai multe prejudecăți pe care cetățenii Statelor Unite ale Americii le au despre ei înșiși, ca și despre restul lumii.

În introducere este schițată situația Statelor Unite ale Americii după atacurile teroriste de la 11 septembrie 2001. Criza profundă cu care se confruntă „cea mai mare putere a lumii” (p. 4) se datorează incapacității guvernului de a gestiona panica și revolta în rândul cetățenilor ce nu pot înțelege faptul că o altă civilizație neagă valorile americane și încearcă să le distrugă. După sfârșitul Războiului Rccc, utilizarea obsesivă a unor termeni precum „ordine mondială unipolară” (Charles Krauthammer) sau „națiune indispensabilă” (Madeleine Albright, al 64-lea Secretar de Stat al SUA) a avut drept rezultat crearea unei aure de invulnerabilitate în jurul Statelor Unite. Această „liniște dinaintea furtunii” a accentuat șocul produs la 11 septembrie: nimici nu se aștepta la o asemenea acțiune, mai ales din partea unei grupări al cărei lider provine dintr-o țară cu puternice legături de prietenie cu SUA, Arabia Saudită. Această schimbare, năucitoare chiar și pentru liderii de la Casa Albă, a fost însoțită de un val de manifestații anti-americane în rândul statelor considerate aliate, precum Franța sau Germania. Cu fiecare sondaj, Statele Unite erau prezентate ca fiind amenințarea principală pentru pacea mondială. În câteva luni de la prăbușirea turmilor WTC, „națiunea indispensabilă” s-a transformat în

„națiunea fără apărare” (p. 5). Poziția lui Mead poate părea anti-americană, însă luând în considerare cursul evenimentelor după declararea „războiului contra terorismului”, tonul său uneori tăios este justificat.

Prima secțiune a cărții, împărțită în trei capitulo, explică curențul de opinie existent în Statele Unite ale Americii care tratează tendința de „americanizare” a lumii contemporane ca pe o datorie; pentru Mead, această atitudine constituie cauza și soluția în fața amenințărilor teroriste. Pentru început, sunt identificate cele patru puteri pe care SUA pretind că le dețin: „sharp”, „sticky”, „sweet” și „hegemonic”. Trebuie, însă, luată în considerare noua ordine mondială, în care *forme de tradiționale de dominație nu mai sunt valabile* (p. 55). Astfel, *superioritatea numerică, economică, militară sau strategică nu mai pot preveni un atac*; când armele biologice, chimice sau nucleare pot ajunge în mâinile oricui și când auto-anihilarea nu mai constituie o piedică în fața unui plan de atac, atunci este necesar ca și puterea (cu toate atributile sale) să se transforme, astfel încât să poată rezista în fața „inamicului necunoscut”. În acest context, „The American Project”, gândit să reprezinte „asigurarea propriei siguranțe naționale și crearea unei lumi pașnice pentru țări care împart același sistem de valori”, este pus în primejdie. În acceptia lui Mead, Statele Unite au moștenit de la Marea Britanie, după destrămarea imperiului colonial, titlul de „polițist al lumii” și misiunea de a asigura pacea globală. Din momentul în care vulnerabilitatea SUA a fost expusă, a devenit tot mai greu să se mențină un echilibru între egalitatea în drepturi a tuturor națiunilor și voința de auto-affirmare a fostei puteri hegemonice. Analiza lui Mead nu înseamnă contestarea capacitatii SUA de a reveni

la statutul pe care l-a deținut până în 2001, însă autorul nu ezită să își manifeste *neliniștea în privința eficienței măsurilor adoptate și în privința posibilității eradicării definitive a mișcărilor extremiste, mai ales după eșecul războiului preventiv din Irak.*

În cea de-a doua parte, *The Gathering Storm*, sunt analizate forțele care au contribuit la subminarea puterii SUA pe parcursul ultimilor 20 de ani. Cele trei capitole ce compun această secțiune evidențiază modul în care a fost pregătit terenul pentru o nouă eră de confruntări și pericole, în timp ce majoritatea cetățenilor americanii se felicitau pentru faptul de a fi ajuns la „sfârșitul istoriei” (Francis Fukuyama). În primul rând este reliefat modul în care unii americanii percep propriul sistem și rolul pe care SUA îl joacă la nivel internațional: „americanilor le place să se considere un popor jovial și optimist, și rămân întotdeauna surprinși și măhniti când alți țări se arată incapabile să aprecieze adevărata frumusețe a sistemului mondial pe care americanii încearcă să-l construiască” (p. 59). Acest mod de auto-percepție trădează o fragilitate interioară, bazată pe narcisism și mulțumire de sine. Cu toate acestea, proiectul revolutionar american tradus prin „exportarea democrației” este dublat de o tendință conservatoare: „ne dorim ca sistemul să se schimbe, însă vrem să rămână același, vrem să fie stabil” (p. 60). De cele mai multe ori, susține Mead, „problemele generate de cele două tendințe nu pot fi rezolvate cu eleganță de către americani” (p. 60). Motorul constantei dinamici a sistemului american se găsește în economia de tip capitalist: „nici nu se ajunge la maturitate într-o anumită fază că încep transformările din următoarea” (p. 60), generate imprevizibil de schimbările din tehnologie, societate și politică. În plus,

tranzitia de la fordism la neo-conservatorismul contemporan, denumită și „millennial capitalism”, a însemnat diseminarea unor valori extrem de dificil de înțeles pentru comunitățile fundamentaliste: între altele, „abilitatea crescândă a femeilor și a homosexualilor de a se integra și de a trăi conform proprietății principiilor” (p. 81). Stilul de viață american, în special reprezentarea acestuia prin mass-media, presupunea o mentalitate pe care societatea musulmană nu o mai putea contracara. Mead este de părere că difuzarea unor spoturi TV având ca temă „the American dream” și oferirea unor burse de studiu cetățenilor musulmani nu sunt de ajuns pentru a elimina atitudinea profund reacționară a fundamentaliștilor.

Pe parcursul celor trei capitole ce alcătuiesc cea de-a treia parte sunt individualizate forțele ce determină politica externă a actualei administrații. Simultan, sunt analizate și punctele forte, ca și limitele abordării adoptate de Bush și de partidul Republican față de politica mondială și de războiul împotriva terorismului. Implicațiile pentru viitor ale relațiilor SUA-Europa sunt de o deosebită importanță: „dacă vechii aliați ai Statelor Unite nu vor avea o politică comună în Oriental Mijlociu, atunci este puțin probabil ca o viitoare alianță să aibă vreo semnificație pentru politica internațională” (p. 125). În acest caz, și în special date fiind încercările repetitive ale unor state europene de a stăngeni politica externă americană, devine plauzibil scenariul în care SUA își vor schimba poziția față de Europa și față de proiectul integrării europene: transformarea dintr-un promotor într-o piedică, prin construirea de alianțe împotriva planurilor franco-germane, și obținerea de avantaje prin exploatarea fisurilor și dezacordurilor din cadrul Uniunii

Europene. Capitolul „Where Bush is right” reechilibrează balanța, printr-o analiză favorabilă, însă nu în termeni absoluci, ci prin comparație cu strategiile lui Roosevelt și Wilson care, similar cazului George W. Bush, au fost primite cu puțină simpatie. Spre exemplu, efectele pozitive pe care le-au avut planurile internaționaliste ale lui W. Wilson nu pot fi negate astăzi, însă la origini au fost aspru contestate de strategii americani și de opinia publică. „Istoria se poate repeta”, remarcă Mead, într-o manieră ce amintește de articolul publicat de Charles Krauthammer în *The National Interest*,¹ „In Defence of Democratic Realism”²: „nici în Japonia sau în Coreea de Sud nu s-a crezut că proiectul american va reuși; timpul a dovedit însă contrariul”. Conform punctului de vedere al lui W.R. Mead, George W. Bush a răspuns amenințărilor teroriste în singurul mod posibil la acea dată; în timp însă, *deciziile nu au fost implementate în aşa fel încât să minimizeze pierderile și să maximizeze câștigurile*, ci într-o manieră care „a golit victoriile de o mare parte din valoare” (p. 162). Prin această analiză în termeni destul de duri, Mead nu intenționează să spulbere încrederea opiniei publice în cel de-al doilea mandat al lui G. W. Bush. Autorul este conștient de faptul că este foarte ușor să se critice politica externă a SUA, însă aceeași este, oricând și oriunde, situația actorilor politici aflați la putere atunci când aceștia se confruntă cu dificultăți economice, politice și militare pe care nimeni nu le poate înțelege în totalitate. Sugestia lui Mead este ca administrația prezentă să își păstreze viziunea strategică, să își îmbunătățească abilitățile tactice și să încearcă să obțină consensul cât mai multor state din Europa. În caz contrar, „judecata istorică

va fi una foarte dură” (p. 162).

Ultima parte, *The Future of American Foreign Policy*, împărțită în două capitoare, descrie aspectele și abordările care ar trebui să modeleze, în viziunea autorului, politica externă a SUA în viitorul apropiat (p. 170). Rolul cel mai important, mărturisește Mead, ar trebui să îl aibă *puterea capitalului*: atunci când oamenilor de rând le este permis să își schimbe viața prin puterea capitalului, progresul este mai probabil decât atunci când li se construiesc case, spitale, moschei, școli sau biserici. Așadar, construirea unei națiuni democratice nu ar trebui să depindă de intervenția exclusivă a unei forțe exterioare, precum în cazul SUA în Irak, ci ar trebui să fie bazată pe atașamentul populației lumii, în general, la un anumit set de valori și de credințe. Este extrem de dificil și de periculos ca doar 5 procente din populația lumii (doar atât reprezentă locuitorii SUA în ansamblul populației planetare) să impună o anumită ordine asupra restului de 95% (p. 212). Ceea ce națiunea americană ar trebui să reprezinte sunt tocmai acele valori și libertăți aplicabile nu numai în interiorul propriului stat, ci și partenerilor și prietenilor de pe restul globului. Astfel, *SUA își pot menține statutul de putere mondială, cu condiția să încearcă să ajute la rezolvarea problemelor din tot restul lumii, nu numai a acelor din propria aria de interes*. În acest sens, Mead citează următoarea maximă „Cine dorește să fie primul între toți, trebuie să devină supusul tuturor” (p. 213).

Partea a doua a discuției prezente se concentrează asupra a doi termeni propuși de Mead, concepte prin care sunt delimitate diferitele curente de opinie rezultate din modalitatea în care SUA au tratat criza din Irak: „the Party

¹ Charles KRAUTHAMMER, „In Defence of Democratic Realism”, în *The National Interest*, Fall 2004.

of Heaven” și „the Party of Hell”. Prima tabără insistă asupra ideii de „convergență armonică” (p. 65) a intereselor și se așteaptă ca sistemul internațional să acționeze rapid în vederea elaborării unui cadru legal și administrativ în care puterea Statelor Unite, precum și cea a altor state, să fie controlate și limitate de instituții internaționale prepotente. Imaginația secolului al XX-lea vede politica internațională ca pe un rezultat al unui sistem haotic, dominat de rivalități. Această viziune presupune ca raporturile între state să se îndrepte prin intermediul instituțiilor internaționale înspre un paradis în care puterea să fie subordonată dreptului și în care un guvern mondial să pună capăt războaielor (p.65). În prezent, „the Party of Heaven” este reprezentat de țări precum Germania și Canada, care consideră că dacă SUA ar accepta să-și subordoneze propria putere aceleiai a organizațiilor internaționale, întreaga planetă s-ar îndrepta spre pacea eternă. Aceste state încearcă să întărească rețeaua de instituții care să controleze statele naționale, transformându-se astfel într-un guvern global (p. 65).

Cealaltă tabără include țări precum Rusia și Franța, care rationează în termeni „tradiționaliști” (p. 65), de „power politics”. Similar taberei idealiste, adeptii acestei poziții consideră că puterea americană trebuie îngrădită, însă prin metode diferite: având o adoptare realistă, de cele mai multe ori, aceste state manifestă puțină răbdare față de propunerile idealiștilor referitoare la un guvern mondial imparțial.

„Pentru americani”, adaugă Mead, „este greu de spus care tabără este mai enervantă” (p. 66). Autorul oferă următoarea situație pentru a ilustra dificultatea în care se află SUA, cel puțin în raport cu tabăra idealiștilor:

actorii politici de pe scena americană se aseamănă unei ambulanțe care se îndreaptă spre locul unui accident și care este oprită de un ofițer de poliție pentru exces de viteză, în timp ce victimele accidentului agonizează. Deși o astfel de metaforă poate părea un discurs pro domo, în realitate este dificil de nega rolul pe care îl joacă SUA în managementul conflictelor, prin subsidiile acordate organizațiilor internaționale și prin sprijinul oferit mișcărilor democratice.

În accepția autorului, nici una dintre părți nu are dreptate. Spre exemplu, dacă SUA s-ar conforma dezideratelor taberei idealiste prin subordonarea față de autoritatea Consiliului de Securitate, acest fapt ar însemna că un stat nedemocratic precum China sau o serie de state cu vederi „tradiționaliste”, ca Rusia și Franța, să blocheze orice acțiuni care contravin intereselor proprii.

Cei care susțin „The Hell Party” sunt, pentru Mead, la fel de inconsecvenți: Rusia și Franța pretind că au dreptul legitim la apărarea interesului național, prin orice metode, în fața puterii amenințătoare a SUA. Cu toate acestea, dacă este permisă lupta pentru dominatie, fără scrupule, în cazul celor două state europene, atunci de ce nu ar fi permisă o strategie asemănătoare și în cazul puterii americane? În accepția lui Mead, SUA au același drept de a face uz de orice mijloace disponibile pentru a-și impune hegemonia. În sistemul de „power politics”, puterea poate fi îngrădită doar prin putere.

Așadar, Statele Unite au fost nevoite să elaboreze o strategie care să combine cele două poziții, dezirabile atât la nivel internațional, cât și pe plan intern: implicarea în organizații internaționale și încercarea de a impune și a menține o ordine bazată pe legalitate; adoptarea unei politici

unilaterale și recursul la măsuri fondate pe propria voință. Cu toate acestea, problemele nu se sfârșesc: pe de o parte, dacă se insistă exclusiv asupra legalității, este posibil să fie diminuată eficiența strategiei de apărare a SUA; pe de altă parte, „unilateralismul și acțiunile arbitrale subminează posibilitățile de cooperare atât de necesare pentru un sistem internațional solid” (p. 68). Aceste probleme, subliniază W.R. Mead au „prostul obicei de a ieși la suprafață mai ales în momentele de criză” (p. 69), precum în cazul curentului anti-american inițiat și condus de Franța în fața planului SUA de a ataca Irakul. Așadar, pe lângă tensiunile existente la nivel național, administrația Bush a fost nevoită să combată și ofensiva mediatică, politică și diplomatică lansată de Franța împotriva războiului din Irak. „Oricât de dificil ar fi pentru factorii de decizie americani să înțeleagă asta, nu toată lumea crede că puterea americană este un lucru bun” (p. 69). Din moment ce o serie de state, precum Franța sau Rusia,

nu identifică interesul SUA cu un bine general, în interesul tuturor statelor de pe glob, este extrem de dificilă modelarea mentalității americane pe placul europenilor. Poziția de bază adoptată de SUA este aceea că deși Consiliul de Securitate este un element important în domeniul relațiilor internaționale, el nu poate gestiona absolut toate problemele planetei și, în consecință, trebuie să existe o mare flexibilitate pentru statele naționale.

„Logica americană rareori folosește la ceva” (p. 69), din moment ce, deseori, cele două tabere se aliază pentru a crea și mai multe dificultăți Statelor Unite și pentru a amâna, după cum susține W.R. Mead, găsirea unui răspuns la toate aceste probleme. Pentru SUA nu există o soluție, deoarece atunci când va câștiga acordul uneia dintre părți, îl va pierde pe cel al taberei adverse. Prin urmare, „tot timpul va trebui să se plătească un preț” (p. 70), descrie Mead drama condiționată de putere globală. (**Alex POPA**)

Drama conciliatorismului: patriotismul imperial, împănat de erori și iluzii

Discuție pe marginea lucrării Ian KERSHAW, *Making Friends with Hitler. Lord Londonderry and Britain's Road to War*, Londra, Penguin Books, 2005

Încă de la sfârșitul anilor '70, Paul Schroeder susținea că explicațiile găsite pentru înțelegerea genezei politiciei conciliatoriste erau deja prea numeroase. Și poate că din anumite puncte de vedere afirmația este adevărată. Cu toate acestea, lucrarea lui Kershaw este departe de a fi inutilă sau irelevantă. Deși vine după monumentală sa biografie în două volume a lui Hitler¹, lucru care i-a făcut pe unii istorici să afirmă că tema lucrării în discuție nu este pe măsura autorului, *Making Friends with Hitler* este nu numai o lectură extrem de plăcută și absolut captivantă, dar și o contribuție esențială la înțelegerea „atitudinilor care stăteau politiciilor conciliatoriste și le făceau posibile.”

Membru al unei vechi familii aristocratice și înrudit deopotrivă cu lordul Castlereagh, marcel pacificator al Europei post-napoleoniene, ca și verișor de-al doilea cu Winston Churchill, cel mai mare critic al politiciei conciliatoriste, Lordul Londonderry este văzut nu numai ca reprezentantul atitudinilor unei bune părți din aristocrația britanică (dispreț față de burghezia care domină acum instituțiile statului, credință – în buna tradiție a paternalismului aristocratic – că are încă

un rol de jucat, teama de comunism și de noile provocări la adresa Imperiului, o doză de racism care nu poate fi neglijată), dar și al acelei categorii de britanici care „deși nu făceau parte din guvern, aveau o oarecare autoritate și susțineau o politică diferită față de Germania, precum și o modalitate complet diferită de a-l trata pe Hitler”.

Plecând de la o analiză a modului cum Hitler a fost percepțut în societatea și mediile decizionale britanice mai ales în anii '30, Kershaw nu acordă decât puțin spațiu trecutului lui Londonderry. Autorul își concentrează atenția asupra scurtei cariere publice a lordului, acesta ocupând postul de Secretar al Aerului în perioada Conferinței de Dezarmare, și mai apoi asupra activității sale în afara guvernului. Kershaw reușește cu abilitate să scoată la suprafață mecanismele intime ale unui tip de gândire specific unui individ care putea scrie: „Oricare ar fi regimul, dacă dă naștere unui model de organizare eficient, simt o oarecare admirație pentru el și de aceea îi respect pe Hitler, Mussolini și Stalin. Mie însuși nu mi-ar plăcea să trăiesc sub aceste regimuri pentru că ele reprezintă negarea libertății pe care am învățat de-a lungul secolelor

¹ Ian Kershaw: *Hitler. 1889-1936 Hubris*, London, Penguin Books, 1999, 845 p. și idem: *Hitler. 1936-1945 Nemesis*, London, Penguin Books, 2001, 1112 p.

să o cerem și să o apreciem, dar chiar și
așa reprezintă o formă de organizare și
cred că dacă regimul nazist din
Germania este distrus, Germania va
deveni comunistă și vom avea de-a face
cu o aliniere a regimurilor comuniste în
Franța, Germania și Rusia [...]”, sau
„Hitler nu vrea să lupte, de fapt războiul
îl îngrozește” sau, într-o scrisoare către
Hitler din februarie 1936, „Să spun că
am fost profund impresionat nu e
suficient. Sunt uimit. Dumneavoastră și
Germania mi-ati reamintit de Geneza.
Nimic altceva nu poate descrie situația
cu acuratețe”. De fapt, acesta este cel
mai mare merit al lui autorului. Având
acces la arhiva personală a lui
Londonderry, Kershaw este departe de a
scrie o biografie oficială.

Scos din guvern în 1935,
Londonderry și-a asumat imposibila
misiune a îmbunătățirii relațiilor cu
Germania, considerând că *Foreign
Office*-ul urma o abordare care nu putea
decât să conducă la război. A făcut mai
multe vizite în Germania, iar conducerea
nazistă l-a considerat util pentru o
vreme. Lucrurile s-au schimbat treptat,
iar răcirea relațiilor anglo-germane a
dezvăluit cât de mică era influența
lordului în interiorul cercurilor
decizionale britanice. Deși Noaptea de
Cristal și mai apoi ocuparea
Cehoslovaciei au anulat multe din
argumentele pe care le adusese în
favoarea unei politici pro-germane,
măsura iluziei în care trăia Londonderry

e dată de faptul că, până în august 1939,
el a sperat că o vizită a sa la Berlin putea
evita izbucnirea unui nou război.
Kershaw echilibrează această imagine,
arătând că în realitate acest om, total
nepotrivit pentru politică și orbit de
propriile iluzii, era cât se poate de bine
intenționat și patriot convins. Lordul
suferea însă de un defect asupra căruia
nu deținea în nici un caz exclusivitatea:
incapacitatea de a înțelege nazismul, de
a descifra „enigma Hitler”, după cum se
exprimă Kershaw. „Judecarea greșită a
lui Hitler, subestimarea lui, interpretarea
eronată a obiectivelor lui, «înțelegerea
lui greșită» erau ceva obișnuit”.

Acest ultim volum poate fi
înțeles în două feluri: ca o biografie
partială a lordului Londonderry; sau doar
ca un pretext pentru un demers original
în sensul *înțelegерii* conciliatorismului,
un demers bazat nu numai pe înțelegerea
complexității acestei politici, ci și pe
cunoașterea reacțiilor și intențiilor
germane. Epilogul cistic unul care
încearcă să răspundă întrebării: Ar fi fost
posibilă o politică alternativă, capabilă
să-l opreasă pe Hitler? Încercând să
răspundă acestei provocări, istoricul se
implică într-un exercițiu incitant și
convingător de istorie contrafactuală,
exercițiu absolut necesar dacă dorim să
întelegem politica occidentală față de
Hitler, dar și declinul singurei puteri
globale a vremii, Marea Britanie. (Alin
MATEI)

O meditație profesională profundă și nuanțată despre Europa ca spațiu al identităților multiple

Recenzie la Grete TARTLER, *Identitate europeană*, Editura Cartea Românească, București, 2006, 244 pagini

Dezbaterile despre identitatea europeană s-au intensificat mult în ultima vreme, mai ales în contextul elaborării proiectului tratatului constituțional european și al lărgirii progresive a Uniunii Europene. Ele se structurează în jurul ideii nevoii oricărui comunității politice de a avea un ansamblu de valori și referințe comune, capabil să-i confere respectivei comunități coerență și legitimitatea deplină a acțiunilor sale.

Cartea Gretei Tartler intitulată *Identitate europeană* nu este doar încă o lucrare (ca oricare alta) despre Uniunea Europeană, ci este o meditație foarte profundă și foarte nuanțată despre identitatea europeană, cu accent pe componenta ei spirituală și culturală, redactată într-un stil accesibil, neutru dar și academic, dintr-o perspectivă interdisciplinară, îmbinând elemente filologice, filosofice și politice. Autoarea este nu numai scriitoare, ci și diplomat și cadru universitar. Volumul, continuare a cărții *Europa națiunilor*, *Europa rațiunilor* (2001) și lansat în cadrul manifestării „Cartea lunii la MAE” în luna octombrie 2006, analizează în cele șapte capitole identitatea culturală și politică a Europei, dimensiunea identității spațiului românesc în cadrul spațiului european, dimensiunea

culturală a acțiunii externe a UE, diplomația în UE.

Primul capitol se axează pe *identitatea culturală a Europei*, prezentând spiritul european în dezvoltarea sa istorică, din perspectiva scriitorilor și filosofilor care au prevestit crearea UE și au proiectat imaginea Europei ca un teritoriu al înțelegerii, al păcii, al toleranței (Victor Hugo, Stefan Zweig, Hugo von Hofmannstahl, Romain Rolland, dar și contemporanii noștri Paul Michael Lützer, Jürgen Habermass, Thomas Risse). Un asemenea demers este legitimat de faptul că „înainte de a avea sens politic, construcția europeană s-a conturat ca un concept spiritual” (p. 10). Identitatea europeană se întemeiază pe valori comune și pe un patrimoniu comun, culturi complementare, locuri importante și date cheie din istoria europeană. Alături de identitatea culturală europeană, instituțiile UE care au „coagulat dimensiunea politică a conturului identitar” în ultima jumătate a secolului XX încearcă acum construirea unei „identități civice postnaționale” (p. 35).

Identitatea UE, constituită din partea politică (exprimată în interacțiunea cu partenerii externi) și partea culturală (sintetizată în sintagma „diversitate în unitate”) se adaugă

identității naționale și locale. *Identitatea politică* a UE, examinată în capitolul doi, s-a dezvoltat concomitent cu evoluția și transformarea UE într-o putere publică supranațională, ce resimte astăzi nevoia redefinirii conceptuale, necesitatea reorganizării priorităților și caracterului instrumentelor, delimitării geografice și istorice. De asemenea, sunt analizate și problema legitimității UE în fața demosului cu multiple identități politice, motivele respingerii tratatului constituțional european, rolul UE în lumea globală în contextul dezvoltării PESC și al consolidării PESA.

În capitolul trei autoarea reflectează la *identitatea națională și statul național*, pornind de la considerațiile lui Ernest Gellner, Anthony Smith, Benedict Anderson și Hagen Schulze, subliniind rolul modernității în formarea națiunilor (p. 74). Distincția dintre *națiunea culturală* (cu accent pe etnicitate, limbă, rasă) și *națiunea civică* (cetățenia arc mai mare importanță decât identitatea etnică) este încă valabilă în Uniunea Europeană, unde există în continuare state definite ca „națiuni culturale”, dar și altele definite în principal ca „națiuni civice”; și aceasta deși mai multe dintre națiunile din UE au depășit deja asemenea definiții restrictive, relevant fiind exemplul grecilor care, după mai bine de un deceniu de apartenență la UE, își resimt identitatea națională ca depășind sfera tradițională a ortodoxiei (p. 78).

În această secțiune este examinat și rolul simbolurilor naționale și al celor ale identității europene, precum și situația lingvistică din interiorul UE. Așa cum simbolurile naționale creează și consolidează legături între cetățeni, simbolurile europene (steagul european, imnul european, Ziua Europei, moneda europeană, etc.) contribuie la conștientizarea apartenenței la un

continent unificat și la înțelegerea identității, identitatea europeană rămânând încă duală, conștiința națională coexistând cu cea europeană. (p. 91). Una dintre caracteristicile identității europene este diversitatea lingvistică și folosirea limbilor indo-europene. Dacă la nivel teoretic diversitatea lingvistică este susținută și garantată, practic există o ierarhizare lingvistică clară, iar limbile mici sunt oarecum marginalizate.

În capitolul patru, intitulat *Uniunea Europeană și ceilalți*, autoarea confruntă identitatea europeană cu cea islamică, dar și cu cea americană, cu aceea asiatică și cu cea africană, identificând deosebiri și asemănări între toate aceste civilizații. Spațiul islamic este percepțut ca opus celui european (cultura Orientului, bazată pe intuiție și sentiment fiind, după unele opinii, chiar inferioară celei europene), dar având și puncte de apropiere: credința într-o cintărată supremă unică, în profeti și mesageri trimiși de divinitate, credința în viață de apoi, etc.). Deși împărătesc aceeași civilizație, americanii se disting și ei – prin multiple și adânci diferențe de percepție, psihologice, educaționale și istorice – de europeni. Europa e considerată mai moderată, mai umanistă și mai puțin abstractă, mai complexă și mai subtilă decât alte spații civilizaționale (p. 127).

Asiatismul s-a dezvoltat ca o mișcare specifică de idei în contradicție formală cu Occidentul, respingându-l pe acesta ca fiind laic și universalist. Dacă holismul este cheia înțelegerei asiaticilor, opus individualismului occidental, diferențele celor două culturi se manifestă adesea și în modul de comunicare între indivizi și între grupuri.

Capitolul cinci al cărții dezbat aspectele legate de *integrarea imigrantilor*, formele noi de mobilitate

pe termen scurt, reacțiile țărilor primitoare de imigranți. Migrația este abordată din punct de vedere pozitiv, „ea obligând statele la dialog, la respectul drepturilor omului și diversității culturale, stimulând societățile și economiile naționale” (p. 157). Potrivit autoarei, în țările UE integrarea imigrantilor este sprijinită fie prin abordare multiculturală, fie prin abordare socială, dar uneori integrarea completă și reală nu e complet realizată nici măcar la a treia generație. Sunt discutate influențele pătrunderii islamului în Europa occidentală, influențe care au dus la reale probleme identitare, efectele radicalismului islamist al emigrantilor asupra societății occidentale concretizându-se inclusiv în inițiative ale UE pentru a preveni migrația (strategia de dezvoltare 2002-2004 pentru Maroc, stabilirea unui observator al migrației în cadrul programului MEDA).

Capitolul șase, *România și identitatea europeană*, reconstituie identitatea românească în cadrul spațiului politic și cultural european, examinând valorile românești, alături de – și în comparație cu – cele europene. Lăsând la o parte stereotipiile negative ale firii românești, calitățile admise ale firii românului se integrează astăzi foarte bine în ansamblul identitar european, aşa cum lumea balcanică – în care spațiul românesc este inclus în mod tradițional – își are, și ea, locul său în noua identitate europeană (p. 177). Prezentarea simbolurilor românești cele mai populare (tricolorul și stema, imnul național, Columna, opinca și căciula, vatra, moneda națională, etc.) este însotită de observații privind evoluția semnificațiilor acestora în percepția și conștiința românilor.

Ultimul capitol al lucrării tratează *aspectele apariției sistemului diplomatic european și ale identității*

profesionale a diplomaților, schimbărilor produse pe planul diplomației de integrarea europeană, importanța diplomației virtuale și revirimentul diplomației culturale. Aderarea statelor la UE sporește importanța relațiilor economice și culturale, problematica drepturilor omului. Un alt aspect important al diplomației europene de astăzi este alegerea limbajului și retoricii pentru transmiterea mesajului, diferențele tehnici (repetiția, comparația, omisiunea, intertextualismul, analogiile istorice) fiind prezentate cu rolul și subtilitățile lor. *Internetul, văzut ca instrument politic de diplomație publică*, a determinat schimbări în modul de lucru diplomatic: „mai multă transparentă, mai puțină ierarhie, creșterea interacțiunii, reacție imediată” (p. 220). Finalul volumului este dedicat diplomației culturale, metodă care în ultimii ani a cunoscut o adevărată renaștere, fiind recunoscută beneficiile acesteia: de contracarare a extremismului, de stimulare a dialogului, de dezvoltare a respectului pentru ceilalți, precum și crearea de relații de lungă durată între oameni. Tonul este optimist: Europa a știut să valorizeze și să investească pe termen lung în diplomația culturală, care rămâne cadrul cel mai potrivit pentru discutarea marilor probleme ale omenirii.

Volumul este o lectură nu numai plăcută ci și realmente foarte utilă, reușind să definească în mod nuanțat identitatea europeană, cu componentele ei culturală și politică, prin comparație și asemănare cu alte identități, pe fondul transformărilor în curs ale Uniunii Europene. Este o carte care, mai ales, umple în mod fericit un gol: acela al dezbatelor într-adevăr serioase pe tema identității europene în spațiul public românesc. (Simona BULUMAC)

Ghidul de supraviețuire al democrațiilor liberale: securitate vs. libertate

Pe marginea volumului Michael IGNATIEFF, *The Lesser Evil. Political Ethics in an Age of Terror*, The Gifford Lectures, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2005, 212 pagini

Când regulile jocului au încetat să mai existe o dată cu prăbușirea Turnurilor Gemene, când prietenii de azi devin inamici de mâine, când pacea este doar un răgaz între două război, binele și răul își picătă contururile. În noua ordine mondială rezultată din confruntarea cu terorismul, nu ar trebui să existe doar alb sau negru, doar violență sau pacifism, ci o îmbinare a acestora. Obiectivul lui Michael Ignatieff, autorul studiului *The Lesser Evil. Political Ethics in an Age of Terror*, este să identifice și să analizeze acele condiții prin care se poate ajunge la o poziție mediană și mediantă.

Avându-și originile într-o voluminoasă colecție de lecturi referitoare la strategia Statelor Unite ale Americii în lupta anti-terorism și la protecția drepturilor omului¹, interesul lui Michael Ignatieff pentru permutările existente în sistemul internațional a inspirat, la rândul lui, o serie de cercetători și de analiști politici. Distins cu titlul de Carr Professor și Director al Carr Centre for Human Rights Policy de la Kennedy School of Government, Universitatea Harvard, Statele Unite ale Americii, Michael Ignatieff a dedicat o mare parte din cariera sa academică de până în prezent diseminării informațiilor

din aria sa de interes prin conferințe, dezbateri publice sau seminarii. Astfel, ideile conținute în volumul *The Lesser Evil* sunt rezultatul a șase conferințe tinute la Centrul Gifford, Edinburgh, în ianuarie 2003. Ulterior, autorul a dezvoltat tema restrângerii și încălcării drepturilor omului în fața amenințării teroriste în cadrul unor prelegeri la diferite instituții precum Facultatea de Drept a Universității din Chicago, The Center for Ethics and the Professions, Kennedy School, Harvard și Universitatea Harvard, prin Comitetul pentru Drepturile Omului.

Bucurându-se de critici favorabile din partea unor publicații precum *The Telegraph* sau *The New York Review of Books*, *The Lesser Evil* reconstruiește istoria terorismului modern, ca și pe cea a luptei împotriva terorismului, de la ideile nihiliștilor din Rusia Taristă și acțiunile milițiilor radicale din Germania Republicii de la Weimar până la IRA și al Qaeda. Astfel, Ignatieff încearcă să rezolve dilema democrațiilor liberale (care, în momentul de față, sunt puse în situația de a lupta împotriva terorismului tocmai prin acele mijloace pe care ele le condamnă), făcând apel la autori precum Euripide, Machiavelli, Dostoievski sau

¹ Din bibliografia folosită de Michael IGNATIEFF, cităm: Jean Bethke ELSHTAIN, *Just War against Terror: The Burden of American Power in a Violent World*, Basic Books, New York, 2003; Benjamin R. BARBER, *Fear's Empire: War, Terrorism and Democracy in an Age of Interdependence*, Norton, New York, 2003; Ronald DWORAKIN, *Freedom's Law: The Moral Reading of the American Constitution*, Harvard University Press, Cambridge, 1997; David COLE, *Enemy Aliens: Double Standards and Constitutional Freedoms in the War on Terrorism*, New Press, New York, 2003.

Conrad. Această combinație de idei ce aparțin literaturii cu acelea de drept, etică, filosofie sau istorie are drept scop găsirea unui răspuns la întrebarea: „Se cuvine ca un scop măreț să fie apărăt prin mijloace îndoelnice?”².

Analiza lui Ignatieff pornește de la impactul pe care l-au avut atacurile teroriste din data de 11 septembrie 2001 asupra unor obiective din SUA asupra valorilor umanității în general. Cu toate acestea, studiul nu se limitează la experiența Statelor Unite, ci încearcă să fructifice reacțiile unor state precum Canada, Regatul Unit al Marii Britanii, Germania, Spania, Israel sau Sri Lanka în fața amenințării teroriste. De asemenea, sunt expuse o serie de scenarii „pesimiste”, legate de posibilitatea ca grupurile teroriste să își procure arme biologice, chimice sau nucleare.

Prezenta lucrare conține două prefete, fiind structurată în şase capitulo, o secțiune ce cuprinde notele și un index. În prima prefată, autorul trece în revistă problemele principale generate de amplificarea terorismului pe plan mondial, realizând astfel un rezumat preliminar al studiului. În cea de-a doua prefată, dedicată ediției din 2005, sunt reluate temele majore ale cărții: compromisuri în cazuri de forță majoră, protecția drepturilor omului, majoritatea contra minorității, eșecul democrațiilor liberale în lupta contra terorismului.

În primul capitol, *Democracy and the Lesser Evil*, sunt explicate motivele pentru care folosirea forței în situații de urgență, de către regimurile democrațiilor liberale, este considerată o măsură mai puțin dăunătoare decât pasivitatea în fața terorii (p.2). Se impune însă ca autoritățile să justifice în mod public adoptarea unor asemenea politici de securitate, să le supună

controlului unor organisme specializate, precum Curtea Constituțională („judicial review”) și să le încadreze prin clauze de valabilitate, astfel încât astfel de prevederi să nu devină permanente. În continuare, Ignatieff analizează o serie de caracteristici ale regimurilor democratice care, în cazul amenințărilor teroriste, devin puncte nevralgice. Acestea se referă la: separația puterilor în stat; libertatea de exprimare; diversitatea și libertatea presei; puterea majorității; protecția drepturilor minorităților; sfera de aplicabilitate a principiilor democratice (la nivel național sau internațional). Astfel, democrațiile sunt construite pe contraste și diferențe de opinie, ceea ce în situații de criză permite inamicului să acționeze netulburat.

În contextul acestor polemici, Michael Ignatieff intențio-nează să găsească o cale de mijloc între o poziție pur libertariană, care nu admite nici un fel de încălcări ale drepturilor fundamentale ale omului, și o poziție pur pragmatică, care judecă măsurile antiteroriste ale autorităților exclusiv după eficiența de care dau dovadă în practică. Pentru a demonstra dificultatea actului decizional în situații de criză, Ignatieff oferă exemplul Medeei din piesa omonimă a lui Euripide, făcând referire, în paralel, la *Prințul* de Niccolò Machiavelli. În final, dilema „celui mai bun rău” poate fi soluționată prin apelul la o serie de teste: testul demnității, prin care se urmărește eliminarea acelor acțiuni care violează demnitatea individuală; testul conservator, referitor la necesitatea schimbării abordării problemei; testul eficienței, prin care se verifică dacă, pe termen lung, o anumită politică are un efect pozitiv sau negativ; testul ultimei instanțe, prin care se atestă faptul că au fost folosite în prealabil

² Michael IGNATIEFF, *The Lesser Evil. Political Ethics in an Age of Terror*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2005, p. vii.

toate celelalte soluții, rămânând valabilă doar aceea a „celui mai bun rău”; și testul transparentei, prin care propunerile sunt dezbatute de către instituțiile democratice în mod public.

Cel de-al doilea capitol, intitulat *The Ethics of Emergency*, examinează impactul măsurilor de suspendare a libertăților cetățeanului în caz de forță majoră asupra statului de drept și asupra drepturilor omului. În accepția lui Michael Ignatieff, astfel de excepții confirmă regula, cu condiția să fie temporare, justificate public și folosite numai în ultimă instanță. În caz contrar, precum în Columbia, Sri Lanka, teritoriile aflate sub ocupație israeliană și Irlanda de Nord, reinstaurarea ordinii constituționale și a protecției drepturilor omului se realizează cu dificultate. Cu toate acestea, cei mai mulți susținători ai poziției pragmatico-cinice folosesc drept exemplu suspendarea drepturilor cetățenilor în timpul Războiului Civil, sub administrația Lincoln. Acest precedent a justificat, de-a lungul istoriei Statelor Unite ale Americii, diferite strategii de restricționare a libertăților și drepturilor, spre exemplu, pe durata celui de-al Doilea Război Mondial sau în timpul celui de-al doilea mandat al lui George W. Bush. Discuția se concentrează apoi asupra rolului pe care ar trebui să îl joace drepturile omului în procesul de elaborare a politicilor publice în timpul urgențelor cauzate de amenințările sau atacurile teroriste. Astfel, Ignatieff îl citează pe Oren Gross: „există o tensiune de dimensiuni tragice, ceea ce înseamnă că deciziile luate din necesitate vor fi determinate de conștiința gravitației prejudiciilor aduse drepturilor”³ (p. 29). Deși cele mai multe convenții pentru drepturile omului prevăd posibilitatea

suspendării anumitor drepturi și libertăți în situații de urgență, această soluție („lesser evil”, în termenii lui Ignatieff) compromite ideea de drepturi inviolabile și universale. Tratatele internaționale referitoare la aceste principii sunt semnate tocmai pentru a reaminti celor state ce luptă împotriva terorismului că și inamicii lor se bucură de aceleași libertăți și au aceleași obligații. Cu toate acestea, „drepturile omului nu își îndeplinesc funcțiile dacă nu sunt destul de flexibile pentru a permite anumite compromisuri în caz de necesitate” (p.30). Exemplul oferit de Ignatieff se referă la episodul întâlnirii dintre Ulise și sirenele din apa marii, relatată în *Odiseea* lui Homer. Pentru a nu fi vrăjit de cântecele sirenelor, Ulise le ordonă însoțitorilor săi să îl lege de catarg și să îi astupe urechile cu dopuri de ceară de albine. Drepturile omului sunt asemănătoare de autor dopurilor de ceară: „instrumente raționale, concepute în timp de pace, pentru a rezista tentațiilor din timp de război” (p.31). Astfel, „legitimitatea legilor este rezultatul invariantei statutului lor de reguli” (p.40), pozitiv contracarață prin accepția că o „constituție nu poate fi o condamnare la suicid”⁴. Salvarea democrațiilor liberale constă în dreptul cetățenilor la revoltă, după cum susțin teoreticienii acestui regim, printre care John Locke sau Thomas Jefferson. „Instituțiile bune nu sunt niciodată îndeajuns” (p. 52), conform lui Ignatieff, „în ultimă instanță, protecția drepturilor și libertăților revine cetățenilor” (p.52).

În cel de-al treilea capitol, *The Weakness of the Strong*, se pune problema evaluării amenințărilor teroriste, făcându-se referire la experiențele democrațiilor liberale, începând cu mijlocul secolului al XIX-

³ Oren GROSS, „Chaos and Rules: Should Responses to Violent Crises Always Be Constitutional”, în *Yale Law Journal*, 112, March 2003: 1101.

⁴ Robert JACKSON, Judecător în cadrul Curții Supreme de Justiție a Statelor Unite ale Americii, *Terminiello contra Orașului Chicago*, 337 U.S. 1 (1949).

lea și până astăzi. Pentru Ignatieff este esențială operarea unei diferențe între războiul propriu-zis și amenințările teroriste: în timp ce un război poate șterge un stat de pe hartă, un atac terorist poate într-adevăr să distrugă amumite părți ale societății, însă nu poate să compromită total ideea de democrație. Spre exemplu, atacul preconizat asupra Casei Albe ar fi creat „daune considerabile” (p.54), însă nu ar fi transformat Statele Unite ale Americii într-o tiranie sau o dictatură. Această capacitate de auto-apărare este o consecință a naturii democrației însăși, bazată pe suveranitatea cetățenilor. Cu toate acestea, de cele mai multe ori, „democrațiile liberale reacționează exagerat în fața amenințărilor teroriste” (p.56). Exemplul oferit în acest sens se referă la Republica de la Weimar, la statele Americii Latine, însă și la democrațiile liberale occidentale, precum Italia, Germania, Spania și Regatul Unit al Marii Britanii. De-a lungul istoriei, a fost remarcat faptul că majoritatea populației (prin instituțiile alese democratice) este foarte puțin preocupată de violările drepturilor minorităților, ceea ce subminează însuși fundația democrației. Tendința de a acorda mai multă atenție interesului majoritatii decât drepturilor individuale permite organizațiilor teroriste să lovească cu și mai multă putere regimurile considerate a fi „democrații solide”, prin distrugerea sistematică a coeziunii sociale și a securității collective.

Replica acestui capitol este oferită în *The Strength of the Weak*, următoarea secțiune, în care întreaga discuție se axează pe logica terorii. Argumentul adus de susținătorii acestui tip de „activitate politică” este acela că revendicările grupurilor oprimate ar rămâne neauzite dacă acestea ar respecta principiile non-violenței, ceea ce ar duce

inevitabil la eliminarea și dispariția lor de pe scena politică. Confruntându-se cu superioritatea numerică a instituțiilor statului, teroriștii consideră că singura strategie care poate duce la afirmarea de sine este agresiunea. Acest tip de raționament pune în dificultate teoriile liberal-democratice, deoarece acestea au recunoscut înțotdeauna dreptul celor aflați sub ocupație de a recurge la forța armată în ultimă instanță, când se consideră că au drept de cauză și când mijloacele non-violente sunt sortite eșecului. Pentru a evita un astfel de impas la nivel ideologic, este necesar ca strategia anti-terorism să fie elaborată „pe termen lung” (p.82), făcându-se o serie de distincții esențiale: pe de o parte, între diferitele tipuri de terorism, pe de altă parte, „între apărarea ordinii și apărarea valorilor” (p.84). Într-un final, este necesar „să se pună la dispoziția acestor grupuri marginalizate toate mijloacele pașnice de redresare a situației” (p.85). Pentru a confirma aceste principii, Ignatieff face apel la conflicte precum cele din Algeria în cursul mișcării de decolonizare, din Israel și din Palestina, din Sri Lanka, India, Indonezia, Vietnam sau Africa de Sud. Dilema centrală pentru actorii politici convenționali este acordarea de drepturi: în mod nediscriminatoriu sau, dimpotrivă, discriminatoriu, fără a da câștig de cauză teroriștilor, periclitând însă astfel viitorul regimurilor democratice. În cazul Al Qaeda, în particular, este deosebit de dificil procesul de formulare a unei politici, datorită și absenței unei cereri per se: „dacă scopul atacului terorist nu este nici obținerea de teritorii, nici de libertăți, dacă țelul suprem este să lovească dușmanul pentru a face o demonstrație de putere a credinței islamică și pentru a provoca haos și ororare în rândul celor considerați

inamici, atunci este foarte greu să se găsească un răspuns politic de orice fel” (p.99). Terorismul exploatează imperfecțiunile regimurilor democratice în ceea ce privește dreptatea socială și egalitatea de șanse, pretinzând că reprezintă cauze drepte. *O soluție eficace ar fi eliminarea nedreptății sociale și adoptarea de reforme în țările din care teroriștii își招rutează adeptii: creșterea nivelului de alfabetizare, educarea femeilor, deschiderea economiei, lărgirea spectrului drepturilor politice, prin care să se măreasca rata de participare politică.*

Nihilism, aduce în prim-plan eventualitatea sumbră ca, în lupta dintre un stat democratic-constituțional și terorism, ambele tabere să fie tentate să folosească violența de dragul violenței. Ambele părți ar porni de la principii înalte și nobile, ajungând însă treptat să le trădeze. Pentru a-și susține ideea, Ignatieff face referire la opera lui Joseph Conrad, *The Secret Agent*, în care personajul principal, Profesorul, este în căutarea detonatorului perfect. În spatele idealului său se află un profund sentiment de frustrare, generat de refuzul societății de a-i conștientiza geniul, alături de fascinația față de sentimentul de invulnerabilitate pe care i-l conferă dorința de moarte și de obsesia de a controla instrumentele morții. Detonatorul este simbolul promisiunii terorismului: „un moment de violență care să transforme o entitate insignifiantă în îngerul răzbunării” (p.113). În momentul în care acțiunile violente scapă de sub control și când cele două tabere uită scopurile pentru care au început lupta, apare ceea ce Ignatieff desinește prin „nihilism”: „o formă de alienare, suferită de ambele părți implicate într-un război contra terorii, prin care se pierd din vedere

obiectivele inițiale” (p.115). Atributul „nihilist” a fost utilizat pentru a denumi mișcările teroriste din Rusia țaristă în anii 1860. Portretul literar cel mai minuțios al nihilismului ca terorism este realizat de Dostoievski în *Demonii* (1872). Conform punctului său de vedere, psihologia nihilismului este fundamentată pe o critică metafizică a modernității, în care teroristul devine expresia patologică a unci societăți care a pierdut credința în Dumnezeu și care a căzut pradă unui individualism meschin, fiind dublat de un grad ridicat de cinism. Linia de demarcare între „răul cel mai bun” și „răul cel mai rău” este extrem de subtire, argumentul pantei periculoase putând fi invocat în acest caz.

Ca o concluzie sumbră, ultimul capitol, *Liberty and Armageddon*, se referă la posibilitatea ca grupurile teroriste să intre în posesia armelor de distrugere în masă. *Un astfel de scenariu, deși pare a fi dintr-o „altă lume”* (p.168), după cum mărturisește însuși autorul, înfățișează terorismul ca pe un adversar letal, capabil să instituie o ordine internațională cu totul diferită decât cele cunoscute până acum. Sfârșitul cărții, prin această tentă apocaliptică, încearcă să atragă atenția asupra întrebării de la care s-a pornit în primul rând: „Sunt sistemele democratice de astăzi suficient de puternice pentru a face față pericolului terorist?”

Inovatia adusa de Michael Ignatieff in domeniul relatiilor internationale prin cartea sa *The Lesser Evil* se datoreaza abilitatii cu care sunt combinate elementele de teorie cu cele de practica. Este astfel evidențiat faptul că perceptia umană joacă un rol fundamental în elaborarea strategiilor din domenii deosebit de complexe precum apărarea națională sau politica externă ale unui stat. Exemplele numeroase folosite de Ignatieff atestă

experiența considerabilă obținută de-a lungul muncii sale de cercetare la prestigioasa universitate Harvard.

De o deosebită importanță pentru autor este problema torturii, abordată pe larg în capitolul 5, *The Temptations of Nihilism*, partea IV. În acest mod, discuția este transferată din domeniul moralității la nivel național, în cel al eticii la nivel internațional.

Documentele de bază pentru o cercetare în acest domeniu sunt *Convenția asupra Torturii* a Națiunilor Unite, Convențiile de la Geneva, la care se adaugă experiențele trăite de persoane precum Jean Amery, membru al Rezistenței din Belgia din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, sau de Primo Levi, colegul său de celulă. Citind memoriile lui Amery⁵ cu atenție, se poate observa efectul distrugător al acestor practici nu numai asupra fizicului unei persoane, ci în special asupra psihicului. Amery mărturisește: „cineva care a fost torturat nu mai poate să se simtă acasă în lumea în care trăiește” (p.79), datorită faptului că un astfel de act, venind din partea unei alte persoane umane, îi suspendă tortionarului caracterul uman, iar pe cel torturat îl înstrâinează de societatea care a permis o asemenea practică. Nu ar trebui să șocheze faptul că după publicarea memoriilor, la 20 de ani după încarcerarea sa la Auschwitz, Amery s-a sinucis, după cum au făcut-o de altfel și alți colegi de-aia săi, printre care și Primo Levi. „Ar fi anormal să se atribuie o decizie atât de personală precum cea a lui Amery unei calamități publice, precum tortura, însă este greu să ne gândim la soarta lui fără a lua în considerare faptul că a avut dreptate în ceea ce privește experiența pe care a trăit-o: tortura distrugă, o dată pentru

totdeauna, încrederea necesară pentru a trăi alături de alte ființe umane” (p.143), notează Ignatieff.

Acest punct de vedere este cu atât mai important cu cât oferă o serie de jaloane în interpretarea unor măsuri adoptate de regimurile democratice contemporane. Spre exemplu, în Statele Unite ale Americii, după evenimentele de la 11 septembrie 2001, au fost cercetate peste 5.000 de persoane de origine arabă, sub acuzația de complicitate la atacurile teroriste. În anumite cazuri, au fost raportate acte de cruzime și tortură în timpul investigațiilor. Problema pe care o ridică Ignatieff este aceea a punctului în care o anchetă a organelor specializate devine tortură. Caracterul vag al unor regulamente de conduită permite utilizarea unor metode inumane, fiind necesar, din punctul de vedere al autorului studiului *The Lesser Evil*, ca în general astfel de practici să fie supuse unui control minuțios din partea unei instituții nepărtinitoare, ceea ce ar conferi o mai mare transparentă a procesului punitiv. O lucrare care vine în completarcă cclci scrisă de Ignatieff este cea a lui Jennifer K. Harbury, *Truth, Torture and the American Way: The History and Consequences of U.S. Involvement in Torture*⁶, în care sunt expuse motivele pentru care tortura ar trebui să fie totalmente abolită. Pe lângă analizarea numeroaselor acuzații aduse Statelor Unite ale Americii în legătură cu abuzurile comise în Oriental Mijlociu, America Latină și Asia de Sud-Est, Harbury aduce și argumente de ordin practic pentru încetare acestor acțiuni: de nenumărate ori, informațiile obținute pe aceste căi se dovedesc a fi false sau măcar incomplete.

Un alt punct fierbinte în discuția

⁵ Jean AMERY, *Par-delà de la crime et le châtiment, essai pour surmonter l'insurmontable*, Actes Sud, Arles, 1994.

⁶ Jennifer K. HARBURY, *Truth, Torture and the American Way: The History and Consequences of U.S. Involvement in Torture*, Beacon Press, New York, 2005.

asupra torturii se referă la predarea de către Statele Unite ale Americii a unumitor suspecți agenților specializate din țări precum Egipt, Maroc sau Iordania. O astfel de strategie încalcă *Convenția asupra Torturii*, prin care este interzisă extrădarea suspecților în state în care aceste practici sunt permise. Cu toate acestea, acuzațiile continuă să apară.

Efectul scontat de teroriști este acela de a-i îndrepta pe cei acuzați pe nedrept spre mișcările extremiste, pentru a-și exprima oprobriul față de caracterul nedemocratic al acestor practici.

Eroarea comisă de cele mai multe democrații liberale este aceea de a blama un anumit grup, ceea ce pentru teroriști constituie „o modalitate foarte ieftină și eficace de recrutare pentru propria cauză” (p.74). În acest sens, cei puși sub acuzare pentru simplul fapt de a aparține religiei islamică nu vor avea nici un motiv să solidarizeze cu victimele atacurilor teroriste (precum s-a întâmplat în cazul unui atac al bascilor din 1988, la care populația civilă a răspuns prin ample proteste și demonstrații), ci vor alerge ca alternativa mișcările fundamentaliste. Pentru a evita o astfel de situație, sunt oferite o serie de sugestii referitoare la modul în care pot fi echilibrate riscurile și măsurile preventive. Pe lângă măsurile practice, precum sistemele de identificare bazate pe tehnologia biometrică folosite doar de organele de ordine (și nu în alte scopuri ce ar putea leza dreptul la intimitate și la protecția datelor cu caracter personal), Ignatieff insistă asupra puterii cetățeanului, exercitată prin intermediul reprezentanților săi, care să legifereze având în minte posibilitatea unui atac⁷.

Un alt pericol generat de practici similare, argumentează Ignatieff, este acela de „a provoca

grupările antiteroriste să comită atacuri și mai atroce” (p.125). Punctul vulnerabil al regimurilor democratice constă în faptul că nu au aceeași putere de control asupra membrilor societății precum au autocratiile. Spre exemplu, într-o democrație, „o acțiune de control preventiv asupra unui cetățean se desfășoară cu mai multă dificultate decât în cazul unei dictaturi” (p.152), deoarece sunt necesare documente prin care această măsură să fie autorizată. În cazul în care această justificare legală nu există, există posibilitatea recursului la justiție. În acest sens, chiar dacă în 99% dintre situații organele de ordine reușesc să prevină un atac terorist prin mijloace democratice, în noua eră a armelor biologice, chimice și nucleare este suficientă o eroare „umană” pentru ca ordinea mondială să se schimbe definitiv. *Grupările teroriste, explică Ignatieff, se bazează pe principiul „cine așteaptă câștigă”* (p.153), vânând orice oportunitate pentru a-și lansa ofensiva.

Pe de altă parte, absența unei reacții din partea taberei atacate sau amenințate cu atacul poate fi interpretată ca un punct vulnerabil. În plus, concesiile pe care unii actori politici sunt dispuși să le facă sunt stimuli pentru teroriști de a-și continua politica non-convențională, în speranța de a obține și mai multe avantaje. Așadar, este extrem de dificil, chiar și pentru cea mai mare putere a lumii – SUA – să țină sub control atât propriile reacții, cât și manifestările inamicilor.

Maniera echilibrată în care Ignatieff prezintă un subiect atât de complex reprezintă un motiv în plus pentru ca volumul *The Lesser Evil* să devină o sursă de referință pentru aceia care studiază felul în care se comportă actorii politici de pe scena internațională. (Eliza GHEORGHE)

⁷ Acest mod de a raționa este denumit de Michael Ignatieff „precommitment” (p.79).

Mitul în cultura politică modernă: dezbatere metodologică în studiul relațiilor internaționale

Pe marginea volumului Fred HALLIDAY, *100 Myths About the Middle East*, SAQI Publications, London, 2005, 269 pagini

Evenimentul *11 Septembrie* a produs o explozie conceptuală legată de natura relațiilor internaționale contemporane. La un moment în care literatura de specialitate relansează, de data aceasta cu succes, paradigmă conflictului între civilizații, iar mass-media internațională prezintă documentare stufoase despre originile istorice ale conflictelor din Oriental Mijlociu, Halliday lansează volumul *100 Mituri Despre Orientalul Mijlociu*, punând astfel sub semnul întrebării astfel acest val de „întelepciune populară”.

Deși cartea a primit critici – dar și laude – în Marea Britanie, *100 Mituri Despre Orientalul Mijlociu* este mai mult decât o lectură ușoară care încearcă să demitezze o anumită mentalitate despre această regiune, set de idei construite în special în Occident. Halliday notează chiar din introducere că această publicație face parte dintr-un proiect de cercetare mult mai amplu al Trustului Leverhulme, care investighează

rădăcinile și consecințele mișcărilor naționaliste și religioase din perioada post-1989.

Profesor de Relații Internaționale în cadrul renumitei instituții *London School of Economics and Political Science* din Regatul Unit al Marii Britanii, Fred Halliday este o figură academică prestigioasă în studiul politiciei din Oriental Mijlociu. La începutul anului 2005, Halliday publică volumul *The Middle East in International Relations: Power, Politics and Ideology*¹ și primește o rubrică permanentă în revista controversatei fundații *OpenDemocracy*². *100 Mituri Despre Orientalul Mijlociu* reprezintă conjugarea acestor două proiecte într-un studiu cu un format jurnalistic, însă și cu o foarte puternică substanță academică. Autorul pune accent pe maniera în care cele trei variabile culturale independente – originea, trecutul și tradițiile – sunt traduse și interpretate prin prisma culturii politice moderne în conflictele din Oriental Mijlociu. În introducere,

¹ Fred HALLIDAY, *The Middle East in International Relations: Power, Politics and Ideology (Relații Internaționale ale Orientalului Mijlociu: Putere, Politică și Ideologie)*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005. Fred Halliday oferă o interpretare originală a istoriei Orientalului Mijlociu, cât și o analiză teoretică a conflictelor din regiune.

² *OpenDemocracy* este o revistă de specialitate online, cu un puternic caracter liberal internaționalist (*liberal internationalism*). Vezi la adresa <http://www.opendemocracy.net/about/index.jsp>.

Halliday subliniază că scopul acestei lucrări este să cheificeze caracterul independent al acestor variabile și să demonstreze procesul prin care ele devin *principii morale* la nivel politic (p. 16).

Volumul conține două secțiuni. În prima parte autorul enunță cele o sută de mituri și analizează succint originea și rolul pe care acestea le-au avut în conturarea forțelor politice, naționaliste și religioase care au determinat numărul larg de conflicte din Orientalul Mijlociu. Deoarece nu avem spațiul necesar pentru a prezenta fiecare mit în parte, vom alege doar câteva exemple menite să ilustreze poziția autorului. Cea de-a doua parte conține o interesantă compilație de explicații și definiții, intitulată *Glosarul Crizei: 11 Septembrie 2001 și Consecințele sale Lingvistice*³. Lexicul definește termenii care au ajuns să controleze limbajul mass-media, să penetreze dezbatările politice din ultimii ani și să devină parte din argoul anglo-saxon.

Halliday deschide analiza celor o sută de mituri cu una dintre cele mai controversate afirmații din ultimii ani: „Orientalul Mijlociu este fundamental distinct și trebuie abordat diferit față de toate celelalte regiuni” (p. 19). Autorul demonstrează că *fundamentul acestui exceptionalism este unul nesigur. Dacă ne referim la diversitatea de limbi, tradiții și religii din regiune, Orientalul Mijlociu nu este exemplul unic de acest gen*. Recunoașterea diferențelor dintre această regiune și restul lumii se bazează pe înțelegerea diferențelor dintre *societățile și statele* prezente în interiorul ei. Așadar, dacă ne referim la

faptul că formațiunile sociale și politice din zonă sunt *unice*, caracteristice doar acestei regiuni și, prin urmare, nu pot fi înțelese prin paradigmă deja existente, afirmația de mai sus este incorectă. Halliday continuă prin a arăta că majoritatea instituțiilor obișnuite ale societății moderne, cum ar fi statul ori economia, operează în Orientalul Mijlociu și datează de la bine-cunoscuta ocupăție franceză a Egiptului în 1798.

Astfel, caracteristicile *inexplicabile* ale Orientalului Mijlociu – precum regimuri dictatoriale, ideologiile național-religioase, terorismul ori subordonarea femeii – nu sunt specifice în exclusivitate acestei zone. Este adevărat că unii actori regionali – fie monarhii conservatoare sau islamisti radicali – își proclaimă vehement originalitatea, însă această revendicare reflectă procesul clasic prin care actorii politici își dobândesc și își întăresc legitimitatea.

În strictă legătură cu toate acestea, Halliday propune analiza unui alt mit contemporan: „Frecvența conflictelor recente din Orientalul Mijlociu reflectă o cultură ce promovează violență” (p. 26). Incidența conflictelor regionale din perioada post-1945 nu reflectă o cultură înclinată spre conflict, de proveniență pre-modernă. Din contră, Halliday arată că statele din regiune au ales să folosească această falsă continuitate istorică din motive propagandistice. Fie că este vorba despre israeliți care îl invocă pe David, sau de popoarele turice care își justifică apartenența la anumite teritorii pe baza reputațelor cuceriri ale sultanilor, aceste

³ Fred HALLIDAY, *100 Myths About the Middle East*. SAQI Publications, London 2005, pp. 193-256

construcții sunt identități voluntar dobândite. Ceea ce trebuie înțeles este că această preținsă „cultură a violenței” este una simbolică, nu istorică.

Teoriile popularizate recent de neo-conservatori americani precum Samuel P. Huntington – aflate sub termenul-umbrelă *conflictul între civilizații* – nu aduc nimic nou studiului relațiilor internaționale. Ele subliniază evoluția identității naționale moderne: de la războaiele religioase europene, la formarea naționalismului spre sfârșitul secolului opt-sprezece și la dezvoltarea sistemului statal modern. Premisa că factorul dominant care a determinat și continuă să determine conflictele internaționale este *cultura* ori *civilizația* nu reflectă o *realitate* istorică. Un exemplu evident, notează autorul, este războiul dintre Iran și Irak, conflict mult mai săngeros decât ciocnirile dintre lumea creștină și cea islamică.

Acest aspect ridică semne de întrebare despre mitul *islamofobiei*. Halliday expune premisa acestui mit: „Odată cu încheierea Războiului Rece, Occidentul a inventat un nou inamic – Islamul – în același fel în care a creat un inamic din comunism” (p. 57). Termenul *islamofobie*, arată Halliday, este impropriu folosit în acest context. Cu toate că poartă semnificații ideologice puternice, termenul a fost inventat în anii '90 de către comunitățile musulmane din Occident, pentru a încerca legitimarea poziției lor sociale față de societatea majoritară, non-musulmană. Ostilitatea îndreptată împotriva Islamului ca religie este destul de rară în aceste societăți în prezent și, prin urmare, prejudecata se referă la musulmani ca popor, nu la Islam ca religie. De aceea, termenul

corespunzător pe care Halliday îl propune este „anti-musulmanism” (*anti-Muslimism*), și nu „islamofobie”.

Islamul nu se prezintă ca o alternativă politică și socială la democrațiile liberale occidentale, sau chiar la comunism, deoarece nu prezintă același pericol militar (convențional ori nuclear) pe care Uniunea Sovietică l-a constituit pentru Vest înainte de 1989. Mai mult, această interpretare a Islamului ca soluție opusă Occidentului este preluată de grupuri extremiste, care susțin că menirea lor este să continue lupta pe care comunismul a pierdut-o. Sub acest mit se ascunde, însă, un altul: „Occidentul are nevoie de un inamic” (p. 58) și tocmai de aceea inventează noi dușmani. Halliday subliniază că ne întâlnim, din nou, cu o abordare îndoieilnică a paradigmelor. Rațiunea capitalismului post-1954, promovat prin sistemul acordurilor de la Bretton Woods, pornește de la premisa că un sistem internațional axat pe comerț și competiție economică benignă maximizează interesul tuturor actorilor și este, prin urmare, dezirabil.

Pe parcursul expunerii celor o sută de mituri, Halliday investighează acuratețea istorică și autenticitatea tradițiilor. În aparență, Orientul Mijlociu este o regiune unde trecutul politic, național și religios este dominant. În esență, statele din această regiune sunt creații moderne, rezultate prin destrămarea imperiilor Otoman și Țarist, la sfârșitul Primului Război Mondial.

Deși mult mai scurtă, a doua parte a volumului ilustrează schimbările care au avut loc în vocabularul anglo-saxon în perioada de după 11 Septembrie și consemnează semnificația acestora pentru evenimentele imediat

următoare. „Multilateralismul declarat” (*assertive multilateralism*) este echivalentul neoconservator pentru unilateralism; „teritoriile disputate” este termenul eufemistic folosit de Israel pentru a înlocui expresia „teritoriile ocupate” în timpul și în urma conflictului din 1967; „rău-făcători” este un concept prezentat ca una din expresiile favorite ale președintelui Bush, cu referire clară la Vechiul Testament; iar „Eșecul Sistemului Global de Informare” (*Global Intelligence Failure*) este sintagma folosită în raportul *Comisiei 9/11* pentru a sublinia incapacitatea serviciului american de informare de a prevedea atentatele asupra tururilor gemene. Astfel, Halliday încheie cu o exemplificare a procesului prin care mitul se formează, iar istoria este remodelată în scopuri politice.

Cea de-a doua secțiune a acestei prezentări a volumului își întoarce atenția către punctul de plecare a argumentului construit de Halliday, și anume rolul unei „rațiuni internaționale”⁴ în evaluarea critică a particularităților etno-culturale și etno-naționale în studiul relațiilor internaționale. Profesorul avertizează chiar din introducere că preocuparea centrală a acestei lucrări este să analizeze relația dintre o „rațiune internațională” lipsită de tendințe deterministe și necesitatea particularităților naționale, culturale și religioase în studiul relațiilor internaționale.

Astfel, volumul este mai mult

decât o reiterare a *orientalismului* lui Edward Said, deoarece nu se oprește la a chestiona construcții socio-culturale ale Vestului despre Est. Din contră, Halliday analizează complexitatea construcțiilor istorice, politice și culturale ale Orientului Mijlociu despre sine, cât și ale Occidentului despre Occident. În plus, Halliday nu își propune să prezinte *autenticul* sau „răspunsul corect” la clișee recente despre conflictul dintre Israel și Teritoriile Palestiniene, războiul dintre Iran și Irak sau intervențiile Statelor Unite în regiune. În esență, lucrarea nu încearcă doar să demistifice, ci să analizeze pas cu pas procesul de mistificare, cât și sursa percepțiilor care conduc la această mistificare.

Putem considera că lucrarea are o dublă premisă. Pe de o parte, premisa este una simplă: Halliday preia o sută de afirmații referitoare la Orientalul Mijlociu și actorii internaționali care interacționează în regiune și continuă prin a dezvăluiri procesul de mistificare a acestor enunțuri. Pe de altă parte, Halliday lansează o dezbatere metodologică despre ontologia și epistemologia *Relațiilor Internaționale* ca obiect de studiu. Halliday se întrebă, chiar de la început, dacă este necesară o nouă paradigmă, o nouă metodologie, care să explice mai bine natura acestor relații curente.

Urmărind raportul dintre *stat* și *societate* ca entități distincte care se intersectează la nivel sistemic, volumul chestionează rolul *moralității* în studiul relațiilor internaționale. Ne aflăm astfel

⁴ Fred HALLIDAY, *100 Myths About the Middle East*. SAQI Publications, London 2005, p. 16. Halliday numește acest termen „international reason”.

la o răscrucă metodologică unde ne întrebăm cum înțelegem și cum explicăm natura acestor relații. Pe de o parte, teoria politică clasică – preluată mai apoi de post-pozitivisti – descrie relațiile internaționale drept o continuare a relațiilor umane la nivel macro. Astfel, sistemul internațional nu este determinat de forțe autonome, iar înțelegerea condițiilor umane și a valorilor fundamentale ale ei stă la baza înțelegerei sistemului internațional. Vorbim astfel despre existența și întrepătrunderea *societății internaționale* – fondată pe norme și valori comune – cu *sistemul internațional statal*⁵. Pe de altă parte, neo-realiiștii consideră că sistemul internațional este unul anarhic, care operează după propriile sale tipare și determină comportamentul actorilor statali.

Interesant este că Halliday își situează argumentul la această răscrucă metodologică. Epistemologia pe care autorul o folosește este una post-pozitivistă, care analizează construcțiile istorice și simbolice specifice Orientului Mijlociu. De aceea, *Halliday nu descrie regiunea ca pe un monolit și condamnă pozițiile contemporane care susțin că aceasta este fundamental diferită de alte regiuni*. Însă Halliday previne că influența factorilor istorici asupra evenimentelor curente a fost exagerată. În ultimă instanță, statele continuă să fie actorii principali care determină modificări esențiale la nivel sistemic. Mai concret, problemele regionale din Orientul Mijlociu sunt generate de *state*, prin diferite modalități de constrângere

specific politice: economia, media ori armata.

Evenimentul *11 Septembrie* nu marchează nici o schimbare sistemică și, de aceea, nu necesită o nouă abordare ontologică. *11 Septembrie* și urmările sale au fost exacerbate deoarece atacul terorist a avut ca țintă unică superputere contemporană – Statele Unite ale Americii. Mai mult, centralitatea statului ca actor esențial pe scena internațională nu a fost diminuată de apariția retelelor teroriste ca actori transnaționali. Din contră, *11 Septembrie* și intervenția Statelor Unite în Afghanistan și Iraq demonstrează rolul central al *statului* în desfășurarea relațiilor internaționale, cât și o întoarcere la metode militare conventionale în abordarea conflictelor.

Ceea ce Halliday încearcă să demonstreze este că *mitul* este o concepție modernă, având rădăcini comune cu formațiunea statală modernă. Noțiunea de stat islamic, susținută de ayatollahul Khomeini în timpul revoluției iraniene și continuată prin šiism, este un proiect modern. În egală măsură, întoarcerea la califat, promovată de conservatorii sunniți și al-Qa'ida, reflectă aceeași cultură politică modernă. În același sens, statul Israel nu are decât o legătură retorică cu vechile regate ale lui Solomon și David, iar Steaua lui David nu reprezintă un simbol al identității evreiești în exclusivitate, fiind întâlnită pe numeroase moschei din Iran și regiunea Golfului Persic. Majoritatea celor mai puternice simboluri din politica internațională contemporană sunt creații recente. Afirmația monarhiei saudite,

⁵ Această perspectivă este recunoscută în literatura de specialitate sub denumirea “Școala Britanică” (*The English School*), teorie care a pornit de la lucrarea “Societatea Anarhică” (*The Anarchical Society*) scrisă de Hedley Bull în

care susține că „servește celor două pământuri sfinte”⁶ – *khadim al-haramain* – a fost introdusă în 1986 pentru a-l putea împiedica pe regele Hussein al Iordaniei să fi numit patron al moscheii al-Aqsa din Ierusalim.

Astfel, Halliday demonstrează că tradiția poate fi inventată, iar istoria și limba devin instrumentele care reconstruiesc sau reciclează identitățile naționale moderne. Pus față în față cu

prezentul, Halliday alege să privească cu un ochi sceptic atât existența unei culturi cosmopolite – un set de norme comune întregii omeniri – cât și natura complet anarhică a sistemului internațional. Situându-se la o răscrucă metodologică, Halliday dovedește că relativismul în studiul relațiilor internaționale poate fi combătut prin propriile sale arme conceptuale. (**Irina IORDĂCHESCU**)

⁶ Ibidem, p.11. Halliday folosește termenul *Servant of the Two Holy Places*.

O încercare elaborată de contestare a rolului modernității laice în progresul Occidentului

Recenzie la Georges CORM,*Orient-Occident, la fracture imaginaire, La Decouverte, Paris, 2005, 210 pagini*

Preocupările legate de istoria lumii arabe, dar și studiile care iau în discuție problema relațiilor controversate dintre Occident și Orient, sunt de dată mai veche în activitatea lui Georges Corm, economist de formăție, fost ministru al finanțelor în Liban. George Corm este autor a numeroase lucrări consacrate dezvoltării economice și umane a lumii arabe. Amintim că, pe piața românească, el este cunoscut încă din 1999, când i-a fost tradusă, la editura Dacia din Cluj-Napoca, lucrarea *Europa și Orientul, De la balcanizare la libanizare. Istoria unei modernități neîmplinite*.

Orient-Occident, la fracture imaginaire pune în discuție bazele laice pe care s-a construit societatea modernă occidentală, încercând să demonstreze persistența arhetipurilor biblice, vechi și noi testamentare, deopotrivă, în actuala organizare a lumii occidentale. Pe parcursul întregii lucrări, Georges Corm încearcă să pună în evidență că fractura, evident imaginară în concepția autorului, între Orient și Occident, ele însele două concepte fabricate, este o linie trasată de Occident, în special după aşa-zisul proces de *désenchantement* sau laicizare a valorilor occidentale.

Demontarea acestei teorii, care prezintă laicizarea sau secularizarea societății, sub toate aspectele sale, ca fiind cheia succesului modernității occidentale îl preocupă pe Georges Corm de-a lungul întregului expozeu.

Demontarea ideii de modernitate laică, care exclude orice raportare la religios, este concepută de autor în mai multe etape. Prima dintre ele ia în discuție era naționalismelor europene, despre care autorul afirmă că și au rădăcinile adânc înfipte în teoria biblică a salvării, cu transferul sacrului dinspre comunitatea religioasă înspre comunitatea etnică, națiunea. Naționalismul, susține Corm, funcționează precum orice monoteism: este global, total, exclusiv și, în sprijinul acestei idei, autorul aduce teoria lui Régis Debray care observă uimitoarea asemănare între ceremonialul regimului sovietic și ritual religios.

Autorul identifică în pretinsa laicitate a Occidentului, pe care nu se teme să numească falsă, principala problemă a lumii occidentale și una dintre cauzele așa-zisei linii de fractură care separă cele două lumi, Apusul și Răsăritul.

„Așa-zisa linie de fractură între Occident și Orient este, în fapt, reflectarea în imaginări a intereselor profane și a jocurilor de putere din geopolitica internațională. Această linie de fractură sau de separație este la fel de mobilă precum schimbările care survin la nivelul intereselor internaționale, în funcție de împrejurări și evoluții (p.74, trad. noastră).”

„Lovitură de stat culturală” (p. 116) este expresia șocantă pe care o folosește Georges Corm atunci când dorește să descrie ceea ce s-a întâmplat în Occident în ultimii douăzeci de ani. La ce se referă această exprimare? În ultimii douăzeci de ani ai secolului al XX-lea s-a produs o turnură decisivă și iremediabilă în discursul Occidentului despre propria sa istorie. Așadar, discursul care invoca rădăcinile greco-romane ale modernității occidentale, aşa cum au fost ele folosite și interpretate de Renașterea europeană și de filosofia Epocii Luminilor, a devenit din ce în ce mai puțin sonor, pentru a fi înlocuit de un altul care clamează sus și tare originile iudeo-creștine ale modernității occidentale. Astfel, constată autorul, de la o societate deschisă, construită pe modelul pluralității și democrației cetăților grecești, s-a trecut rapid către o societate care are ca repere acest conglomerat religios, iudeo-creștin. Această „lovitură de stat culturală” este identificată de autor ca fiind rezultatul complotului pus la cale de societățile anglo-saxone, ale căror rădăcini își iau seva din confesiunea protestantă, prima care își reconsideră atitudinea față de evrei în Europa Reformei.

Ce înseamnă noua configurație, cea iudeo-creștină, a modernității occidentale? În mod aproape natural, excluderea celui de-al treilea mare monoteism, islamul. Alungarea din grădina raiului a acestui al treilea monoteism, în ordinea revelației, care, și trebuie amintit acest lucru, este parte componentă a societăților europene, în Evul Mediu, dar și mai târziu, fiind dintre elementele alcătuitoare ale miracolului andaluz, întărește ideea existenței în fapt a unei fracturi.

„Ce mașinărie infernală acest Occident! Se autocritică, se

războiește cu sine, cunoaște mii de transformări, asistă la propria decădere, ca apoi să renască mai puternic de fiecare dată, bulversând lumea după bunul său plac și în funcție de ceea ce el stabilește, la un moment dat, că îi sunt interesele (p. 75, trad. n.)”

Această „mașinărie infernală” a creat Israelul, care este, în opinia lui Georges Corm, o inventie a Occidentului protestant și catolic; și care este, în plan religios, reîntoarcerea către Vechiul Testament. Iar acest Occident iudeo-creștin este cel care-i reproșează islamului incapacitatea de a-și stabili o formulă durabilă de laicitate și modernitate.

Concluzia lucrării-eseu a lui Georges Corm este, în două cuvinte, necesitatea „laicizării laicității” occidentale. Preluând celebra teorie a lui Arnold Toynbee care afirmă că aspectele laice ale civilizației occidentale nu sunt decât o fază efemeră a acesteia, Corm insistă pe faptul că societatea occidentală iese din laicitate, atunci când invocă rădăcinile iudeo-creștine ale acestei laicități. De aceea, el insistă asupra necesității rămânerii în laicitatea adevărată, lipsită de ancorări și repere religioase, sau, mai bine zis o laicizare a actualului tip de laicitate.

Islamul, noul paria al monoteismului.

Vom încerca să explicăm, în ceea ce urmărește, împrumutând pentru acest demers titlul capitolului 6 al lucrării lui Georges Corm, poziția rezervată islamului în tot acest complex și complicat joc cultural.

Procesul de occidentalizare a islamului, început cu cel puțin două sute de ani în urmă, are două consecințe majore: una pozitivă, care înseamnă iluminarea elitelor care au încercat reformarea islamului; și, o alta negativă, „efectul pervers al contactului cu Occidentul”, cum îl numește autorul, care constă din accentuarea sectarismului religios în sănul societăților musulmane. Concluzia directă și frapantă, într-o primă analiză, la care ajunge Corm, este că fundamentalismul islamic este produsul modernității occidentale. Sigur, linia de explicație pornește din perioada colonială, descrisă ca o mare dezamăgire pentru aceia dintre musulmani care credeau în binefacerile modernității de tip european, și continuă cu perioada războiului rece, cu exemplele saudit, pakistanez și afghan, unde mobilizarea elementelor islamiste a fost benefică luptei cu dușmanul sovietic și cu prozelitismul politic activ practicat de acesta.

Linia care separă Occidentul modern de Oriental arhaic și fabulos este bine întreținută de mediile occidentale și pentru că această imagine-tandem este prea convenabilă ca să se poată renunța la ea (p. 127); vorbim despre o linie ce servește ca explicație în prea multe cazuri, pentru a putea fi lăsată de-o parte, fără remușcări. Din păcate, crede Corm, Oriental își are bună parte din vină în acest joc, prin felul patetic în care răspunde la provocările Occidentului.

Cum întreține Occidentul această linie de demarcare clară între el și lumea orientală? Autorul propune să facem o scurtă incursiune în preocupările orientaliștilor occidentali (preluând aici o temă lansată în urmă cu câțiva ani de Edward Said în *Orientalism*); ce-i preocupă predominant

pe aceștia? care sunt cele mai frecvente teme asupra cărora se apelăca ei cu insistență? Dacă privim în rafturile librăriilor din marile capitale occidentale, vom fi surprinși să găsim înșirate zeci de volume ale căror titluri cuprind cuvinte ca „terorism”, „integrism”, „mișcări islamiste” etc.

În momentul de față, interesul mediilor culte occidentale merge în întregime către explicarea fenomenului universal al terorismului islamic. Este singurul subiect care interesează editurile conștiente de valoarea de piață a unei astfel de cărți.

Însă, în întreaga lume arabo-musulmană, există și altfel de realități în afara fenomenului marginal al fundamentalismului și integrismului religios. Există intelectuali de seamă, cu preocupări dintre cele mai demne de interes, iar autorul oferă exemplul sirianului Muhammad Shahrour, cel care a propus o nouă interpretare a textului coranic, folosindu-se de mijloacele moderne ale lingvisticii, plasând în acest fel, conceptele vehiculate de Coran în contextul lor istoric, mult diferit de cel în care trăim noi astăzi. Cartea lui Shahrour s-a bucurat de un imens succes în lumea arabă, însă ea a rămas total necunoscută în Vest, ignorată, crede autorul, intenționat, de către traducători și cei care gestionează piața traducerilor. Nu se putea spune în Occident că în lumea arabă se discută deschis despre textul coranic sau că se face exegeză pe un astfel de text, despre care occidentalul de rând trebuie să știe numai că din versetele sale se inspiră ben Laden și compania. Nu este un exemplu căutat cu lumânarea aprinsă, este trăsătura spiritului islamic pluralist. Evident, o altă asociere bizarră de termeni pentru percepția comună occidentală.

Islamul este pluralist, prin însăși natura sa constitutivă, afirmă Corm (p.

132-136); primul argument în susținerea acestei afirmații este chiar felul în care religia islamică se raportează la profetiile celorlalte religii, recunoscându-le acestora misiunea și înglobându-i în propria realitate religioasă. Pornind de la această viziune cuprinzătoare, la care se adaugă atitudinea islamului față de nemusulmanii trăitori în *dar al-islam* (teritoriile islamului), acum, ca și în istorie, ajungem la a avea o imagine apropiată de ceea ce se înțelege, în accepțiunea comună, prin pluralism, bine exemplificat în islam, atât etnic, cât și religios.

Georges Corm atrage atenția, de asemenea, asupra lipsei de pertinență prin care se caracterizează dezbatările referitoare la incapacitatea islamului de a separa temporalul de spiritual, cauză a eșecului încercărilor sale de a se moderniza. Încă de la începuturi, societatea islamică a fost concepută ca un tot unitar, unde dimensiunea religioasă nu a fost niciodată bine conturată, și mă refer în primul rând la lipsa ierarhiilor clericale în islam (în islamul majoritar, sunnit). Califul a purtat întotdeauna titlul de „prinț al credincioșilor”, însă factorul religios nu s-a manifestat în ipostaze politice, spre deosebire de cazul bisericii catolice. Religia, în islam, este componentă a vieții civile, pentru că acesta este domeniul în care s-a manifestat de-a lungul vremurilor, de aceea e lipsit de sens să pretindem islamului să separe temporalul de spiritual. Acest lucru i-ar fi imposibil, întrucât spiritualul nu s-a amestecat cu puterea politică în întreaga și lungă istorie a islamului.

Desigur, altfel stau lucrurile în zilele noastre cu partidele și mișcările islamiche care au fost asociate la guvernare de către actualele regimuri politice din lumea arabo-musulmană, din motive care se numesc, cel mai adesea „criză de legitimitate”. Atragerea

factorului religios, care se bucură de puternică susținere populară, și scoaterea acestuia din zona civilă de acțiune, urmată de instituționalizarea religiei este, trebuie să spunem, un efect al contactului cu modernitatea de tip occidental. Să nu căutăm prea departe exemple: anomalia care s-a întâmplat în Iranul sahilor, în 1979, prin instituirea unei ciudate forme de republică (o republică islamică), ca urmare a contopirii absolut halucinante între două concepte de proveniență și interpretare diferite; se întâmplă încă și în alte state arabe, unde regimuri disperate își atrag de partea lor facturi religioase, până nu demult marginalizate și ostracizate; a se vedea cazul Egiptului, dar și Tunisia sau regatul Marocului, precum și cel Hașemit.

O altă idee pe care Occidentul o dorește bine implantată în mentalul colectiv este tratarea islamului ca pe un fenomen global, fără nuanțe și culori. Încercarea dc a nivela o realitate extrem de diversificată, aceea a islamului, are fără îndoială un scop bine definit. Se poate observa cu ușurință, la o simplă analiză de limbaj, că de convenabilă și justificatoare este o astfel de abordare. Să luăm ca exemplu felul în care sunt private, și deci impuse percepției generale, diferențele organizații islamiste care acționează în regiuni ale lumii arabo-musulmane. Toate sunt calificate ca teroriste, termen care le unifică și care are menirea de a distrage atenția de la specificul fiecarei. A pune pe același plan organizația teroristă mondială al-Qaida cu organizația Hamas sau chiar cu mișcarea-partid Hezbollah, ale căror motivații le separă clar și incontestabil unele de altele, este o metodă nu numai greșită, dar și periculoasă pentru înțelegerea unor situații și mai ales pentru corecta lor soluționare.

Manipularea conceptelor se poate dovedi o armă cu două taișuri;

simplificarea excesivă a situațiilor până la a deveni caricaturale, poate avea un preț enorm. Se vorbește tot mai mult, de câteva luni, despre un nou concept halucinant, islamo-fascismul sau islamo-nazismul, găselniță a administrației americane (termenul este folosit pentru prima dată pe 7 august 2006, într-un discurs al președintelui George W. Bush, cel care a pus, de altfel, în circulație termenul „cruciadă”, folosit ca descriere pentru războiul declanșat împotriva Irakului, în martie 2003; cf. Stefan Durand, „Fascisme, islam et grossiers amalgames”, articol publicat în *Le Monde Diplomatique*, în noiembrie 2006,), pus în circulație de unul dintre cei mai mari orientaliști americanii, Bernard Lewis, actual consilier la Casa Albă. Se folosește tot mai des, în discursul Occidentului, o terminologie provocatoare, iar cei care o folosesc mizează pe încărcătura emoțională a

acesteia. Asocierea care se face între grupările islamiste și nazism trezește în mintea receptorului imagini cumplite, cu mii de Hitler-i amenințători care vor distrugă Occidentul.

Termenul de nazism, sau asocierea cu acesta, se poate aplica mai degrabă regimurilor dictatoriale arabe și musulmane, parteneri strategici îndelungăti ai Occidentului, a căror politică față de propriile popoare ne poate sugera fascismul și metodele sale. În 1987, aflat într-o vizită în Kuweit, Edward Said avertiza: „Continuând să-l susțineți financiar pe Saddam Hussein, vă faceți complicii acestui fascism arab și veți sfârși prin a-i deveni victime (cf. Stefan Durand, „Fascisme, islam et grossiers amalgames”, în *Le Monde Diplomatique*, noiembrie 2006).”

Din păcate, o altă profetie împlinită. (**Laura SITARU**)

Rip Van Winkle și Babel, turnul subteran

Pe marginea volumului Lawrence WRIGHT, *The Looming Tower – Al-Qaeda and the Road to 9/11*, Alfred A. Knopf, New York, 2006, 470 pagini

„Jurnalistul care încearcă să construiască o narătivă demnă de crezare este mereu preocupat de posibilitatea jumătăților de adevăr și chiar a născocirilor, mai ales într-un proiect care se bazează în mare parte pe interviuri cu agenți ai serviciilor secrete pe de o parte, iar pe de altă parte cu membri ai fațțiunilor extremiste teroriste care au ajuns să colaboreze cu oficialitățile.”(p. 447) Astfel își începe Lawrence Wright confesiunea din postfața ultimei sale cărți, *Turnul nevăzut: Al-Qaeda și calea spre 9 septembrie*. Atenția accordată veridicității faptelor expuse este de primă importanță în viziunea acestui jurnalist cu experiență, enumerarea surselor de documentare, minuțiozitatea analizei, acribia redării lor în amănunt fiind demne de remarcat. „Acest tip de narătivă ar putea fi numit expunere orizontală – pentru că ia în considerare punctele de vedere al tuturor celor dispuși să coopereze”. Scriitorul mărturisește că, pentru a ajunge la versiunea finală a cărții, a confruntat continuu toate sursele folosite, al căror număr este într-adevăr impresionant. Aceasta este de altfel și meritul deosebit al cărții, remarcat în recenziile de peste ocean – bogăția materialelor utilizate, cercetarea fiind susținută de o consistentă bibliografie. Seriozitatea întreprinderii este de altfel evidențiată de *sutele de interviuri realizate pe*

parcursul a cinci ani în Egipt, Arabia Saudită, Pakistan, Afghanistan, Sudan, Anglia, Franța, Germania, Spania și bineînțeles în Statele Unite.

Prefața cărții introduce numele unuia dintre agenții FBI care s-a confruntat acum mulți cu –pe atunci – nou înființată grupare teroristă Al-Qaeda, finanțată și condusă de Osama bin Laden: Daniel Coleman. În 1993 el a auzit pentru întâia oară de bin Laden, la prima stație virtuală creată special pentru urmărirea activităților acestuia, „Alec Station”. În 1996 se strânsese să dea peste treizeci și cinci de volume despre extremistul islamist, majoritatea informațiilor reprezentând transcrieri de con vorbiri telefonice. La început, „Coleman a considerat materialele repetitive și neconcludente” (p. 3). Este prima remarcă de acest fel, pe parcursul cărții autorul urmând să mai facă asemenea observații, păstrând însă o anumită rezervă în privința comentariilor care ar putea fi considerate subiective, părtitoare. Cu atât mai mult cu cât este de fapt vorba de încercarea de a explica de fapt ceea ce la o privire de suprafață a fost etichetat drept ineficiență sau neglijență. De altfel o primă explicație plauzibilă este oferită chiar în cuvântul introductiv: majoritatea agenților FBI care fuseseră antrenați pentru Războiul Rece, în anii '90 s-au văzut nevoiți să se ocupe de

terorismul din Orientul Mijlociu, fără să fi fost pregătiți pentru această turără istorică. Extremismul islamic nu a fost privit aşadar de la bun început ca amenințare reală. „Era greu de crezut, în vremurile cezoase de după căderea zidului din Berlin, că America ar mai avea cu adevărat vreun dușman” (p. 4). Coleman a fost printre puținii care a luat, totuși, în serios această problemă, mai ales după mesajul lui bin Laden din 1996, o declarație de război – deși considerată neverosimilă – împotriva Statelor Unite. În jihadul din Afghanistan împotriva ocupației sovietice, bin Laden își consolidase o putere care nu mai putea fi neglijată, mai ales de către cineva cu lecturi istorice temeinice. Coleman înțelegea astfel referirile lui bin Laden la Cruciate, precum și la greutățile prin care trecuse Islamul. În vreme ce discursul extremistului era considerat bizar și caraghios de primitiv de către oficialitățile americane, Coleman a întreprins investigații solitare mai mult de un an jumătate, ajungând la concluzia că al-Qaeda este o organizație internațională teroristă dedicată distrugerii Statelor Unite, oricât părea de neplauzibil. Superiorii lui Coleman nu s-au arătat dispuși să ia în considerare această concluzie. Noua amenințare, prea patetică și absurdă pentru a fi luată în serios, s-a transformat în cele din urmă într-un mare pericol tocmai prin faptul că nu i s-a acordat atenția cuvenită pentru a fi corect și complet înțeleasă, consideră Wright. Ceea ce, din siguranță și încrederea de sine date de confortul modernității americane, părea un artefact exotic al Arabiei secolului al șaptesprezecelea, era de fapt, ironic sau paradoxal, în mare parte produsul aceleiași sofisticări tehnice ale unei civilizații globalizante, „...căci istoria organizației al-Qaeda începuse în

realitate chiar în Statele Unite, nu cu mult timp în urmă” își încheie autorul introducerea (p. 6).

La începutul anilor '50, pe când America era zguduită de scrierile lui Alfred Kinsey, egipteanul Sayyid Qutb își desăvârșea studiile universitare în Washington și apoi în Greely, observând astfel din interior cu un ochi critic „partea întunecată” a Americii; el publică *Dreptatea socială în Islam*, iar mai târziu lucrarea *În umbra Coranului* și manifestul *Pietre de hotar*; acestea constituie un decisiv punct de plecare pentru mișcarea radicală islamistă, mai ales după condamnarea la moarte a autorului în 1966 de către guvernul naționalist egiptean, care îl va transforma astfel în primul martir al extremismului islamist. Încă din acei ani este inculcată ideea respingerii complete a valorilor occidentale, precum și disprețul față de ceea ce era considerată decădere morală a Statelor Unite.

Întreaga evoluție a mișcării islamiste este – afirmă Wright – strâns legată de mediul academic. Un exemplu îl reprezintă evreul american Abdallah Schleifer, profesor la Universitatea Americană din Cairo, care se convertește la Islam și care are strânse legături cu Ayman al-Zawahiri, un alt reprezentant marcant al islamismului radical, fondator al celulei „al-Jihad”. Relația dintre cei doi se răcește însă, pe măsură ce, după invazia Afghanisitanului de către trupele sovietice, implicarea americană nu mai este bine primită de islamisti. Jihadul afghan va înscrima un antrenament al mujahideenilor (războinici sacri), pentru ceea ce va fi considerat un război împotriva „tendinței a Statelor Unite de a domina lumea”. Acuzat de asasinarea lui Anwar al-Sadat (considerat de islamistii radicali un trădător pentru că a făcut pace cu Israelul), Zawahiri a suferit alături de alții prizonieri umilințe și torturi

extreme, ceea ce a motivat dorința de răzbunare. „Una dintre ipoteze ar fi că tragedia americană din 9 septembrie își are rădăcinile în închisorile din Egipt”, susține autorul (p. 52). În procesul televizat din 1982, acuzații și-au arătat deschis opoziția față de sionism, comunism, imperialism și ura pentru americani și evrei. O altă grupare extremistă, rivală cu al-Jihad, era Grupul Islamic, condusă de un profesor universitar de teologie din Egipt, șeicul Omar. Tot cadru universitar era și palestinianul Azzam, care îl va influența pe bin Laden pe linia implicării totale în jihad – „fără negocieri, fără conferințe, fără dialoguri”. Fondatorul grupării al-Qaeda era fiul unui magnat al petrolului, Mohammed bin Laden, numit de Abdul Aziz ministru al lucrărilor publice. La început simplu muncitor, acesta își datora avea parteneriatului arabo-american care a dus la formarea companiei Aramco și la dezvoltarea rapidă a Arabicii Saudite din anii '50. (Wright amintește astfel, fără nici un alt comentariu, faptul că acest boom economic a fost generat de descoperirea unui geolog american, Karl Twitchell, la invitația „disperată” a lui Aziz, ținând cont de situația de declin – în vremea aceea – a țării.) Azzam vizita Statele Unite în fiecare an, recrutând tineri musulmani pentru lupta din Afghanistan, cu promisiunea martirului, nu a victoriei. Cultul morții va deveni, de altfel, unul din pilonii noii formațiuni, al-Qaeda. Osama s-a făcut din ce în ce mai cunoscut prin finanțarea generoasă a jihadului afghan și prin colaborarea cu prințul Turki al-Faisal, șeful serviciilor secrete saudite, educat în Statele Unite. După „Războiul de șase zile” și victoria Israelului din 1967, Turki căzuse într-o depresie care îl afectase studiul. Aici Wright prezintă o anecdotă avându-l ca personaj principal pe un student sociabil din Arkansas, Bill

Clinton, care îl ajută pe Turki timp de patru ore pentru examenul de estetică – luat de Turki cu „B”(până la urmă el nici nu-și va finaliza studiile). Turki va rămâne omul de legătură al Statelor Unite, prin care serviciile de informații pakistaneze vor fi finanțate masiv și care vor fi apoi responsabile de sprijinirea talibanilor chiar și după retragerea sovieticilor. Bin Laden are o atitudine duplicitară la început, exprimându-și gratitudinea pentru ajutorul acordat de Statele Unite. El chiar îi mulțumește ambasadorului saudit în Statele Unite pentru a-i fi adus pe americani „să ne scape de sovieticii ateii” (p. 151). Când Saddam a ocupat Kuweitul, bin Laden să împotrivi venirei americanilor, bazându-se pe luptătorii antrenați sub comanda lui, vădit inferiori numeric. Deși prințul Turki i-a prezentat contrăargumente rezonabile, el a realizat că atitudinea lui bin Laden, pe care o crezuse a fi naivitate, se transformase într-o suficiență arogantă și periculoasă. Pe 6 martie 1991, președintele George H.W. Bush anunță crearea unei noi ordini mondiale, în care Națiunile Unite sunt menite să stabilească libertatea și respectul pentru drepturile omului în toate țările. Și bin Laden își dorea o nouă ordine, comentează Wright, dar nu dictată de America, care părea să fi preluat controlul în golful Persic: în 1992, bin Laden îi convinge pe membrii al-Qaeda de necesitatea luptei fățise împotriva Statelor Unite: „jihad împotriva Americii”. Osama deja îl finanța pe șeicul Omar, care călătorea nestingherit pe tot cuprinsul continentului nord-american, instigând mii de tineri musulmani și pregătind distrugerea unor puncte cheie ale Statelor Unite. Deși era pe lista de urmărire a Departamentului de Stat ca terorist, i acordase viză. „Puțini americani, chiar și din comunitatea serviciilor secrete, aveau habar de

rețea de islamisti musulmani... Șeicul putea să fi vorbit tot atât de bine în martiană în loc de arabă” (p. 177), pentru că în FBI nu erau decât extrem de puțini lingviști specializați pe Oriental Mijlociu, afirmă Wright. După atacul cu bombă din februarie 1993 din garajul subteran de la World Trade Center, un alt extremist intră în Statele Unite, Abdelsoud Mohammed, un egiptean care făcuse carieră militară în armata americană, deși era de asemenea pe o listă de supraveghere a CIA. „Secretul păstrării dublei identități era poate faptul că nu-și ascundea credința” (p. 181). Era foarte respectat în armata americană și chiar a fost rugat să predea la un curs despre cultura Orientului Mijlociu. El a fost cel care a sustras hărți și manuale, pentru a alcătui mai târziu un ghid de instruire terorist în mai multe volume, care a devenit manualul al-Qaeda. În mai 1993, este interogat de FBI, făcând dezvăluiri uimitoare, pronunțând pentru prima oară numele lui Osama, și vorbind despre al-Qaeda. Agentul Zent, cel care a condus investigațiile, a completat un raport pe care l-a trimis la sediul FBI, dar când specialiștii de la contrainformații au solicitat o verificare, Departamentul Apărării a declarat că documentele cu pricina fuseseră pierdute.

În octombrie 1993, decizia lui Bill Clinton de a retrage trupele din Somalia, după profanarea trupurilor neînsuflețite ale unor soldați americanii, confirmă pentru bin Laden „slăbiciunea și lașitatea caracterului american”, iar când în 1995 membri ai al-Qaeda conduc un atac terorist în Riad, Osama îi declară eroi datorită cărora Statele Unite și-au înjumătățit trupele în Arabia Saudită. Deși administrația Clinton îl considera pe bin Laden mai mult ca pe un finanțator terorist decât ca pe o amenințare mortală, în 1996, ambasadorul american în Sudan,

Timothy Carter, cere autorităților sudaneze expulzarea lui Osama, aceasta după ce guvernul de la Khartoum promise de la conducătorul al-Qaeda mari sume de bani. Din peșterile de pe versanții masivului muntos Tora Bora, simțindu-se trădat și exilat precum odinioară însuși Profetul, bin Laden reiterează declarația de război împotriva Statelor Unite. În iunie 1996, nouăsprezece soldați americani sunt omorâți într-un atac asupra bazei militare din Dhahran, în Arabia Saudită.

De acest caz se va ocupa John O'Neill, cel care în 1995 fusese numit șeful secției de contraterorism la FBI. Prima sa misiune, încredințată chiar în ziua investiturii, fusese îndeplinită eficient: prinderea lui Ramzi Yousef, autorul exploziei din 1993 de la World Trade Center. Pentru aceasta, O'Neill nu a părăsit pentru trei zile Centrul de Operațiuni și Informații Secrete al FBI, deși tocmai împlinea patruzeci și trei de ani. Însă în 1996, la Dhahran, oficialitățile saudite, care din motive de politică internă nu doreau amestecul americanilor, nu au acordat FBI-ului ajutorul scontat. Portretul lui O'Neill este atât de bine conturat de Lawrence Wright, încât, în *The New York Times Book Review*, Dexter Filkins îl consideră demn de un bun roman de acțiune, dar și de o tragedie. Într-adevăr, ca în tragediile antice, Wright îl prezintă pe O'Neill ca pe adversarul perfect potrivit pentru bin Laden, opus prin cultură și prin credință, dar cu aceeași forță a imaginației și ambiiției. El va fi permanent obsedat de teroristul islamist, încercând să-și înțeleagă dușmanul „în oglinda întunecată a naturii umane”. (p. 208) Jurnalistul merge până acolo încât face o paralelă între poligamia lui Osama, care avea patru soții, și cele trei relații extraconjugale simultane ale lui O'Neill, pentru menținerea cărora acesta

executa o adeverată echilibristică comportamentală.

În ianuarie 1997, O'Neill devine agent special răspunzător cu supravegherea Diviziei de Securitate Națională, la New York. Cam tot la cea vreme, la stația virtuală „Alec”, creată de agentul CIA Michael Scheuer, a venit să lucreze din partea FBI Dan Coleman. Dacă cel dintâi dorea eliminarea fizică a lui bin Laden, Coleman căuta dovezi incriminatoare pentru a-l putea acuza. Cu câteva luni înaintea lui O'Neill în New York, Coleman îl interogase pe Jamal al-Fadl, omul apropiat și mai apoi trădătorul lui bin Laden. Astfel va da de urmele fostului secretar al lui Osama, de la care CIA va obține de pe un hard disk informații care confirmau cele spuse de Fadl. Prins între Scheuer și O'Neill, care se antipatizau, Coleman nu a reușit să se facă ascultat, deși ironia face ca amândoi să fie singurii cu adeverat interesați la acea vreme de teroristul din Tora Bora. Astfel, *informații prețioase deținute din timp de serviciile secrete americane au scăpat, pur și simplu, celor care ar fi putut să le gestioneze eficient*. Între timp, în martie 1997, la CNN se prezintă primul reportaj cu bin Laden, realizat de Peter Arnett. Wright menționează că până la data realizării reportajului e posibil ca bin Laden și al-Qaeda să nu fi ucis încă în mod direct vreun american, toate asasinatele și atentatele de până atunci putând fi doar inspirate de îndemnurile lui Osama. Cu toate acestea, bin Laden nu ezită să amenințe din nou Statele Unite. În 1997, Zawahiri va face publică o altă declarație de război, mai succintă și mai organizată decât a lui bin Laden. Cele trei nemulțumiri legate de Statele Unite erau: prezența trupelor americane în Arabia Saudită chiar și la șapte ani după încheierea războiului din Golf, intenția SUA de a distrugе Irakul, ca și sprijinul acordat de americani Israelului. Iar

datoria fiecărui musulman era de a-i omori pe americani și pe aliații lor – la aceasta vor subscrive mai mulți lideri de organizații extremiste, printre care și bin Laden.

În 1998, disputa dintre O'Neill de la FBI și Michael Scheuer de la CIA s-a accentuat: primul a pus la cale răpirea și uciderea lui bin Laden, la care cel de-al doilea s-a opus cu vehemență, fiind pentru pedepsirea extremistului în urma unui proces. Pe de altă parte, Consiliul de Securitate Națională era reticent, astfel încât șeful CIA a apelat în cele din urmă la serviciile secrete saudite, fără avea însă rezultate concrete. În același an, CIA reține doi membri ai organizației al-Jihad, posesori ai unor informații detaliate despre al-Qaeda, dar refuză să le dezvăluie către FBI. Wright este de părere că *aceste șicane birocratice au diminuat mult efectul eforturilor contra-teroriste*, situația fiind înrăutățită și de aversiunea fățușă a lui Schueuer față dc O'Neill. Pe 7 august 1998, exact când se împlineau opt ani de la sosirea trupelor americane în Arabia Saudită, al-Qaeda pune la îndeplinire primul plan de proporții: atacuri sinucigașe, simultane, asupra ambasadelor americane din Kenya și Tanzania. De-abia acum FBI descoperă că CIA aflase în urmă cu un an despre intruziunea, chiar în sediul ambasadei americane din Nairobi, a unui membru al-Qaeda, care amenințase cu aruncarea unei bombe – informația nu a fost însă considerată relevantă. Investigațiile de după bombardarea ambasadelor s-au caracterizat prin aceleasi *conflicte de orgolii, de data aceasta în interiorul FBI*, între biroul din New York, condus de O'Neill și cel din Washington. Astfel, lui O'Neill nu i se permite deplasarea în Kenya, deși era cel mai în temă cu ascensiunea grupării al-Qaeda. În tot acest timp se desfășura procesul pricinuit de relația președintelui Clinton

cu Monica Lewinsky, astfel încât, pentru milioane de musulmani, orice intervenție militară ca răspuns la bombardările ambasadelor americane putea fi privită drept o încercare de a distraje atenția de la acest scandal. Wright comentează: „Bin Laden voia să ademenească Statele Unite în Afghanistan, care deja era denumit drept cimitirul imperiilor. Obiectivul binecunoscut al actului terorist este acela de a conduce adversarul la represalii pripite, și bin Laden a surprins America într-un moment vulnerabil și nefericit al istoriei sale” (p. 272). În urma colaborării cu așa-zиși foști membri ai grupurilor extremiste, serviciile secrete americane obțin informații precum existența unei fabrici de armament din Khartoum, care este bombardată și distrusă complet, cu autorizația președintelui Clinton. Aceasta s-a dovedit, din păcate, a fi una dintre cele mai importante fabrici de medicamente ale Sudanului, furnizorii de false informații dispărând imediat după eveniment. În același timp, armata americană lansa rachete spre taberele din Khost, Afghanistan, unde fusese depistat prin satelit că s-ar afla bin Laden. *Coordonarea ineficientă dintre serviciile de informații au dus la un doilea eșec: Agentia Națională de Securitate (NSA), care se ocupa de monitorizarea convorbirilor telefonice prin satelit, a fost cea care de data aceasta a refuzat să transmită date și către CIA și FBI.* CIA a apelat la propriul specialist, care a construit din mers un aparat pentru a realiza această monitorizare. Improvisația a dus doar la interceptarea unei părți scurte din conversație, insuficientă pentru a afla că bin Laden s-a îndreptat până la urmă nu spre Khost, ci spre Kabul. Astfel, rachetele trimise nu și-au atins ținta, pagubele produse fiind ușor depășite de al-Qaeda. Liderul spiritual al mișcării

musulmane din Taliban, mollahul Omar, încețea să mai coopereze cu printul Turki, luându-i apărarea lui bin Laden, protejatul său, pentru alungarea americanilor. Predarea lui Osama pe cale diplomatică nu mai era aşadar fezabilă. În New York, la „Alec Station”, lui Scheuer î se cere să se retragă, acesta suferind – se pare – de o așa numită cădere nervoasă, provocată de obsesia sa de a-l captura pe bin Laden. În 1999, „de bine, de rău, O'Neill rămânea cel de care depindea America pentru a-l opri pe bin Laden” (pag. 295).

În octombrie 2000, unul din cele mai mari distrugătoare ale marinei americane, *USS Cole*, ancorat în Aden, Yemen, este aproape scufundat într-un atac sinucigaș, efectuat cu o mică ambarcațiune pescărească plină cu explozibil (asimetrie comparată de bin Laden astfel „distrugătorul este capitalismul occidental, iar mica barcă – însuși Mahomed”). Investigațiile ce au urmat, centrate pe aflarea circumstanțelor în care au murit șaptesprezece marinari americani, vor fi conduse de O'Neill și să echipă I-49, dovedindu-se cazul cel mai important din cariera agentului FBI. De mare ajutor a fost *agentul american de origine libaneză Ali Soufan, singurul din New York cunoscător de arabă (dintre cei doar opt în tot FBI)*: „Experiența lui era complet opusă cazurilor musulmanilor alienați care deveniseră islamisti extremiști” (p. 321). Nu se simțise niciodată defavorizat din cauza originii sale, dimpotrivă, era recunosător Americii și, după multe succese academice, a fost angajat la FBI, unde avea să impresioneze prin talent și curaj, cum a făcut și în Yemen, unde O'Neill îl va numi „fiul meu”. Într-o țară necunoscută și neprimitoare, cel mai îndărjit adversar al lui O'Neill a fost însă chiar ambasadorul american,

Barbara Bodine, care, după o îndelungată experiență în Oriental Mijlociu, era fermă în privința căilor diplomatice și își dorea menținerea relațiilor delicate dintre Statele Unite și Yemen pe această linie, respingând soluțiile extreme ale lui O'Neill. În februarie 2001, când acesta a încercat să revină în Yemen, Bodine i-a respins cererea. *Mai mult, CIA și NSA continuau să nu dezvăluie informații detaliate solicitate de agenții FBI, în pofida normelor de confidențialitate cunoscute.* Echipa I-49 se obișnuise într-atât cu acest tratament, încât de fiecare dată când primeau la telefon un răspuns cuprinzând formula „surse și metode sensibile” apropiau receptorul de un CD player de unde se puteau auzi acordurile melodiei „Another Brick in the Wall”, CD-ul cu Pink Floyd fiind achiziționat special pentru această replică, singura la care mai puteau apela agenții care erau împiedicați să-și desfășoare activitatea în mod eficient. Astfel explică Wright faptul că teroriștii sinucigași din avioanele care au intrat în turnurile gemene făceau cursuri de pilotaj, punându-și în aplicare planul aproape nestingheriți pe teritoriul american, deși numele lor și telefoane interceptate (care conduceau toate la al-Qaeda) au fost cunoscute din timp, chiar dacă fragmentar, de serviciile secrete. În plus, după cazul *USS Cole*, nu a existat nici un răspuns din partea Statelor Unite, care erau în plină campanie electorală pentru alegerile prezidențiale: Clinton se implica în consolidarea unui acord de pace între Israel și Palestina, „pentru a-și mai lustrui credibilitatea” (p. 331). Se pare că s-a încercat din nou o lansare de rachete, anulată însă în ultimul moment de CIA, pentru a nu repeta eşecul din 1999, neștiindu-se nici acum cu exactitate unde se afla bin Laden. Aceasta a fost foarte dezamăgit – sperase să-i atragă pe americani în Afghanistan, ca și

pe sovietici. De altfel, se pare că acesta era planul al-Qaeda – de a-i determina pe americani să se răzbune. Pentru aceasta era însă nevoie de un atac de proporții. Ahmed Shah Massoud, cel mai puternic comandant din Afghanistan împotriva sovietilor, se adresează Parlamentului Europei la Strasbourg, aprilie, 2001, vorbind despre pericolul pe care îl reprezenta al-Qaeda; el avertizează și oficialitățile americane în legătură cu un act terorist devastator iminent, despre care se va afla chiar și la Washington, sub numele de „nunta cea mare”, aceasta reprezentând în cultura teroriștilor sinucigași ziua morții unui martir. *În timp ce „confuzia birocratică și inerția au permis politicii [referitoare la schimbul de informații, promulgată din 1995] să blocheze fluxul informațiilor vitale către brigada antitero I-49”, membrii al-Qaeda primeau vize de intrare în Statele Unite, pentru că, deși erau în evidența CIA, nu erau și pe lista de urmărire a Departamentului de Stat.* Există, deci, „o practică bizară în serviciile guvernamentale americane, aceea de a ascunde informații chiar de oamenii care aveau cea mai mare nevoie de ele” (p. 342).

În vara anului 2001, după douăzeci de ani la FBI, O'Neill se pensionează, fiind numit consilier pe probleme de securitate la World Trade Center. El se va confesa apropiatilor săi, spunându-le că teroriștii vor încerca să atace din nou turnurile, motivându-și astfel alegerea noului post prin chiar dorința de a rămâne și în continuare în mijlocul evenimentelor. (În mediul agentilor antitero circula anecdota extrădării lui Ramzi Yousef, care, atunci când i s-a arătat din elicopter că World Trade Center „era încă în picioare”, a răspuns: „N-ar mai sta, dacă am fi avut mai mulți bani”). Pentru O'Neill fusese o adevărată onoare să se ocupe de

investigațiile legate de *USS Cole* și el era mândru de progresele realizate. „Voi continua să urmăresc îndeaproape cercetările și ca civil” (p. 352), spunea el. Pe 10 septembrie 2001, el a spus unor apropiati: „ceva teribil e pe cale să se întâpte” și „suntem depășiti de evenimente” (p. 355). Personalitate puternică și controversată, însumând contrarii ca egoismul și generozitatea (mai ales față de subalterni), infidelitatea amoroasă, falsitatea, dar și integritatea, impetuozitatea și ambitia în plan profesional, O’Neill era printre puținii în stare să eludeze normele rigide burocratice și să smulgă informațiile care îi erau refuzate. „Fără coordonarea sa, biroul FBI din New York a comis greșeli regretabile” (p. 350) în vara lui 2001, gestionând cu neglijență tocmai informațiile referitoare la atentatele din septembrie, ca și date destul de exacte despre membri al-Qaeda. Când, la o școală de pilotaj din Minnesota, unul dintre studenți, Zacarias Moussaoui, cetățean francez, a fost reținut pentru comportament suspect de către serviciul de imigrări, agentului FBI nu i-a permis accesul la toate informațiile referitoare la caz. Supervisorul din Minneapolis pur și simplu a replicat că „încerca să opreasă pe cineva de a lua un avion și a se izbi cu el în Trade Center – o premoniție ciudată care sugerează cum ieșeau la iveală, din subconștient, asemenea gânduri ale celor obișnuiți cu atâtea mesaje de amenințare” (p. 351). Deși avea să facă parte din al doilea val de atacuri, *Moussaoui deținea nume ale celor implicați chiar în atacurile din 11 septembrie, care însă nu însemnau nimic pentru FBI, de vreme ce CIA le păstra secrete.*

Acesta este doar unul dintre multe exemple oferite de Wright în

cartea sa, ducându-ne cu gândul la figura lui Rip Van Winkle, intrată în mitologia culturală a Americii drept simbol fatalist al ignorării realității istorice. Unul dintre puținii care au luptat împotriva acestei atitudini neglijente, John O’Neill, s-a numărat însă printre victimele ei. După ce primul avion a intrat în clădire cu opt etaje mai sus față de biroul său, O’Neill a reacționat imediat, aşa cum procedase toată viața, prăbușirea turnului surprinzându-l în plină activitate.

Deși majoritatea conspiratorilor se bucurau în Statele Unite de privilegii și libertăți pe care propriile țări nu le ofereau” (p. 179), răzbunarea apărea ca temă recurrentă în toate discursurile lor. Wright este de părere că, dacă se poate vorbi despre un conflict între civilizații, „plăcile tectonice ale istoriei” pregătind o perioadă de instabilitate între Vest și lumea arabă musulmană, 11 septembrie 2001 – sau orice altă tragedie ascimănătoare – nu ar fi avut totuși loc fără un lider ca bin Laden, care să treacă dincolo de interesele naționale ale mișcărilor islamiste de până atunci, cu o obstinație malefică. Fără să fiu excesiv de preocupată de textul lui Samuel P. Huntington, autor care scrisă încă din 1993 despre „The Clash of Civilizations”, exact această idee pare să fi fost cheia mesajului lui bin Laden, pe care Wright îl și citează: „Această luptă nu este între al-Qaeda și SUA, ci între musulmani și cruciați”. Cartea ridică multe întrebări prin însăși tema aleasă, bazându-se pe prezentarea cât mai detaliată a unor fapte semnificative, de unde valoarea ei documentară, dublată și de o foarte bună mânuire a firului narativ. În concluzie, o carte care merită citită, mai ales de cei interesați de istoria recentă a Statelor Unite. **(Brîndușa NICOLAESCU)**

Despre război ca instrument al politicului: o recentă tentativă civilă de a discuta amănunțit despre meseria armelor

Discuție pe marginea volumului Florin DIACONU, *Război clasic-limitat și război total: elemente de teorie și istorie politico-militară*
Editura Universității din București, 2006, 244 pagini, prefață de Daniel Barbu

Disciplina științifică a relațiilor internaționale a luat naștere în 1919, la Universitatea Aberystwyth, având ca scop principal înțelegerea cauzelor războiului. Începând cu Primul Război Mondial și crearea Ligii Națiunilor, elitele politice au încercat să eliminate războiul, ca modalitate de acțiune pe scena mondială. Nu au reușit. Cel de-al Doilea Război Mondial este cel mai mare desfășurat vreodată; este urmat de Războiul Rece, o confruntare tăcută între două superputeri. Când acesta din urmă a luat sfârșit, specialiștii au sperat că sc apropic sfârșitul istoricii¹, aducând o lume în care democrațiile liberale nu vor purta niciodată războaie între ele². Dar această speranță s-a dovedit și ea deșartă iar acum ne confruntăm cu o epocă în care războiul îmbracă forme noi și neașteptate. Dar, sunt acestea cu adevărat noi și neașteptate? Este terorismul un tip de război nemaiîntâlnit în istorie?

Acestea sunt principalele motive pentru care, în zilele noastre, o reflecție asupra războiului este la fel de necesară ca în timpul lui Tucidide, unul dintre

primii gânditori cunoscuți care a realizat un studiu asupra războiului³, sau în timpul lui Woodrow Wilson. O asemenea reflecție este, totodată, necesară în România, țară ce se implică tot mai activ în politica internațională și unde studiul războiului a fost, pentru mult timp, un monopol al cercurilor militare.

De aceea, considerăm că lucrarea lui Florin Diaconu, cadru didactic al Facultății de Științe Politice, Universitatea București, vine să completeze acest gol în literatura științifică româncască despre război și să ofere un răspuns la întrebările menționate mai sus (Florin Diaconu, *Război clasic-limitat și război total. Elemente de teorie și istorie politico-militară*, București, Editura Universității din București, 2006).

Cartea reprezintă o variantă completată a primei părți a tezei de doctorat a autorului, o abordare istorică a naturii războiului în relațiile internaționale. Astfel, după ce discută aspectele generale ale subiectului, literatura existentă în domeniul și

¹ Francis FUKUYAMA, *The End of History and the Last Man*, Harmondsworth, Penguin Books, 1992.

² Aceasta este principala presupozitie a teoriei păcii democratice; vezi Michael DOYLE, „Liberalism and World Politics”, în American Political Science Review, vol. 80, no.4(1986), pp. 1151-1169.

³ Ediția românească a acestei cărți este TUCIDIDE, *Războiul peloponesiac*, Ediție îngrijită de N.I. Barbu, București, Ed. Științifică, 1966.

metodele folosite, Florin Diaconu încearcă să facă o trecere în revistă a celor mai cunoscute definiții ale noțiunilor de război „clasic” și „total”. Nefiind pe deplin mulțumit de aceste definiții, autorul propune o definiție personală, care, aşa cum demonstrează, facilitează înțelegerea unor texte importante având ca subiect războiul. Cel de-al treilea mare capitol al cărții discută desfășurarea celor două tipuri de războaie – clasic și total – din antichitate și până la începutul secolului al XX-lea. Așadar, structura cărții prezintă o primă parte, teoretică, urmată de o a doua, empirică, în care ipotezele formulate anterior sunt testate. După ce propune propriile definiții pentru războiul clasic și total, principala teză pe care Florin Diaconu încearcă să o demonstreze este aceea conform căreia războiul total nu este specific perioadei contemporane, întrucât poate fi întâlnit și în antichitate.

Autorul începe prin a evidenția natura politică, în esență, a subiectului său, subordonându-și, în acest fel, cercetarea domeniului mai larg al științelor politice. În ceea ce privește partea empirică, menită să testeze ipotezele, studiul are o arie de interes generală, nefiind limitat la România. Florin Diaconu mărturisește că a evitat, în general, studiile de caz românești, deoarece consideră că Europa de Est este mai degrabă un exemplu de tehnici ineficiente și subdezvoltate pentru „a aduce la îndeplinire planuri politice cu mijloace militare” (p. 18). Poziția epistemologică a cărții este specificată de la bun început: *autorul declară că aparține paradigmelor realiste a relațiilor internaționale* (p. 26), am putea spune chiar *realismului ofensiv*, dacă ţinem seama de propriile sale afirmații: „folosirea deliberată (...) a mijloacelor militare, a violenței, a războiului, în general a liniei dure, sunt nu numai metode eficiente, ci și perfect (...)

legitime” (p. 29). Prin urmare, unele din presupozitiile de bază ale cărții sunt credința în existența legilor obiective care guvernează politica și societatea, ca și faptul că decidenții sunt actori raționali, care acționează conform interesului național definit în termeni de putere (pp. 26-27). Astfel, Florin Diaconu împărtășește aceste presupozitii cu Hans Morgenthau, părintele fondator al realismului clasic, pe care îl citează extensiv pe tot parcursul cărții.

Capitolul teoretic al cărții reprezintă o privire de ansamblu asupra câtorva dintre abordările teoretice ale războiului clasic și total. Lucrările lui Quincy Wright, Hans J. Morgenthau, Raymond Aron și André Beaufre sunt analizate cu scopul de a extrage o tipologie a diverselor definiții date conceptelor de război „clasic” și „total”. Metoda autorului este foarte clară și directă: după ce prezintă abordările predecesorilor săi, el realizează o critică foarte detaliată și atentă a acestor definiții, punctând, cu ajutorul unor exemple bine alese, momentele în care istoria le contrazice. Cu toate acestea, el păstrează câteva elemente ale definițiilor menționate, pentru a propune apoi o definiție actualizată și flexibilă. Prin urmare, războiul total este definit ca „tipul de război în care (...) cel puțin unul din actorii implicați are ca obiectiv final (...) afectarea/lovirea gravă și ireversibilă sau chiar anularea/distrugerea completă a statutului ontologic al (a existenței) inamicului.” (p. 63). Prin opozitie, în cazul războiului clasic-limitat, actorii nu urmăresc anihilarea completă a inamicului. Rezultatul final al unui război total este o reconfigurare a sistemului în cadrul căruia se desfășoară războiul (fie acesta regional sau internațional), în timp ce rezultatul unui război clasic-limitat este doar o slabire parțială și temporară a capacitatii unor

actori de a influența deciziile și acțiunile altor actori (pp. 64-65). Această distincție are la bază *miza conflictului*, și nu neapărat dimensiunea actorilor implicați sau nivelul de violență. Două exemple eloante în acest sens sunt Războiul Rece, caracterizat de absența unei confruntări militare directe între cele două superputeri, și atacurile teroriste: acesta este, potrivit lui Florin Diaconu, un război asimetric și total, în care miza beligeranților este anihilarea completă a puterii inamicului (p. 70).

O privire atentă asupra consecințelor războiului total arată că acesta ar putea afecta *toate* componentele puterii unui stat, așa cum le listează Morgenthau: începând cu poziția geostrategică a inamicului, de exemplu prin reducerea semnificativă a teritoriului acestuia, și până la distrugerea capacitatii economice a statului, a infrastructurii sale, a resurselor naturale, a forțelor militare și a capacitatii de a exercita control politic asupra teritoriului (pp.81-100).

A doua parte a cărții se constituie ca o *investigație empirică a naturii războaierilor de-a lungul diferitelor epoci istorice*. Autorul arată că societățile primitive aveau un potențial mare de a purta războaie totale, și aceasta din mai multe motive. În primul rând, competiția pentru resursele limitate determina caracterul total al războaierilor. În al doilea rând, societățile primitive nu erau supuse unor norme acceptate la nivel internațional, precum cele care au apărut în secolele XIX și XX. Acest lucru se va schimba în antichitate (civilizațiile antice greacă, romană și asiatică), când natura războiului devine mai degrabă limitată. Aceasta se datorează practicii de a lăua prizonieri în locul uciderii adversarului, îmbunătățirii capacitatii defensive ale orașelor și dificultății în mobilizarea totală a populațiilor pentru război.

Războaiele din antichitate sunt purtate cu efective militare limitate, întâmpinând dificultăți logistice și fără a fi caracterizate de o voință politică clară a comandanților de a purta războaie generale, totale. Puținele cazuri de războaie totale în lumea antică sunt legate strict de expansiunile imperiale.

Războaiele din Evul Mediu sunt, de asemenea, mai degrabă războaie limitate, clasice. Deși foarte lungi, acestea au – afirmă autorul – puține consecințe totale, datorită sistemelor puternice de fortificații ale majorității orașelor, eficienței economice limitate a societăților medievale și lipsei de profesionalism deplin și de motivație a armatelor. Cazurile de războaie totale în Evul Mediu se referă la războaiele religioase (cruciadele).

Începând cu epoca modernă, progresul tehnologic și centralizarea politică a statelor par să creeze condițiile pentru o nouă modificare a naturii războiului. Dar acestă modificare nu se produce până la sfârșitul secolului al XVIII-lea (p. 152), când războiul total este „redescoperit” (p. 161). Principalele cazuri folosite de autor pentru a exemplifica războaiele totale moderne sunt războaiele franceze revoluționare și imperiale, revoluțiile de la 1948, Războiul de Secesiune din SUA, războiul franco-prusac de la 1870-1871, ca și unele din războaiele coloniale purtate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Toate aceste au în comun existența unei ideologii în numele căreia au loc războaiele (fie ea revoluționară, națională sau imperială), mobilizarea generală a populațiilor, progresul tehnologic aplicat tehniciilor militare și un sistem de comandă mai eficient ca în epociile anterioare.

Lucrarea lui Florin Diaconu contribuie la o mai bună înțelegere a naturii războiului din mai multe puncte de vedere. În primul rând, abordarea lui,

din perspectiva relațiilor internaționale, completează gologurile din literatura teoretică românească despre război, aceasta fiind dominată de abordări militare, tehnice. Contribuția lui Florin Diaconu face posibilă o imagine istorică mult mai cuprinzătoare a utilizării războiului ca mijloc de atingere a scopurilor politice.

În al doilea rând, merită subliniat că o parte din exemplele sale contrazic una din principalele teze ale paradigmiei liberale în relațiile internaționale: teoria păcii democratice. În vreme ce această teorie susține că democrațiile liberale sunt mai puțin inclinate către război⁴, carteia lui Florin Diaconu arată că acestea nu numai că se implică în războaie, dar mai mult, nu ezită să folosească războaiele totale atunci când le consideră necesare pentru realizarea intereselor naționale (p. 199). Această concluzie contribuie la descompunerea discursului politic contemporan, care tinde să adopte o poziție normativă atunci când analizează actorii politici internaționali prin crearea de categorii de state „bune” și „rele”.

În fine, o altă realizare a cărții este faptul că evidențiază neajunsurile prejudecății conform căreia războaiele

totale sunt specifice perioadei contemporane. Anihilarea totală a inamicului, ca principală trăsătură a războiului total, este un obiectiv recurent al actorilor internaționali în diferite epoci istorice.

În opinia noastră, *riscul principal pe care îl implică abordarea lui Florin Diaconu este acela că legitimează războiul ca instrument al politicii*. În lumea contemporană, eforturile în direcția stabilirii unui organism legislativ internațional care să interzică războiul ca instrument al politicii internaționale sunt inhibate de o tendință crescândă a statelor de a se detașa de aceste obligații legale fragile.

Este adevărat că, adoptând în mod explicit o poziție a-morală, atașată constant celor șase principii ale realismului politic enunțate de Morgenthau⁵, autorul menține obiectivitatea unui om de știință. Abordarea sa epistemologică pozitivistă își păstrează cocreanța pe tot parcursul cercetării. În concluzie, nu putem fi de acord cu această abordare la nivelul științelor sociale, întrucât acestea nu pot pretinde aceeași acuratețe matematică precum științele exacte. **(Ruxandra IVAN)**

⁴ Pentru o discuție mai detaliată asupra teoriei păcii democratice, vezi Michael E. BROWN et al. (eds), *Theories of War and Peace*, Cambridge, Massachusetts and London, The MIT Press, 1998.

⁵ Hans J. MORGENTHAU, *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, New York, Alfred A. Knopf, 1959 (1948), pp. 8-13.

Abordări germane contemporane în domeniul istoriei și teoriei relațiilor internationale: lupta între realism și idealism continuă de zor

**Discuție pe marginea volumelor Ulrich MENZEL,*Zwischen Idealismus und Realismus. Die Lehre von den Internationalen Beziehungen*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2001, 286 pagini
și Siegfried SCHIEDER, Manuela SPINDLER (Hrsg.), *Theorien der Internationalen Beziehungen*, Leske + Budrich, Opladen, 2003, 544 pagini**

Germania a fost, incontestabil, unul din principaliii actori ai scenei internaționale în ultimele două secole. De la teritoriul divizat și poporul relativ barbar, realități fundamentale ale lumii germanice a începutului epocii medievale, dezvoltarea din secolul al XIX-lea și al XX-lea a adus Germania pe unul dintre primele locuri între marile puteri ale lumii moderne și contemporane. Sfârșitul ambelor războaie mondiale a însemnat pentru Berlin postura de capitală înfrântă, suferind din pricina problemelor caracteristice unei națiuni ce tocmai a pierdut teritori, soldați, bunuri materiale, ca și cantități imense de prestigiu și putere. Dar, în ciuda situației deloc convenabile, Germania a reușit de fiecare dată să revină pe o poziție de top în arena internațională. După doar câteva decenii de la înfrângerea mai mult decât usturătoare din cel de-al Doilea Război Mondial, urmată de pierderea pentru o jumătate de secol a unității naționale, Germania este acum un stat care are un cuvânt greu de spus în cadrul structurilor și organizațiilor

internaționale de genul Uniunii Europene sau al NATO.

Oare ce a influențat o asemenea dezvoltare fulgerătoare, ca și o asemenea capacitate de refacere după crori monstruoase și după repetate înfrângeri crunte? Care este, în cazul concret al Germaniei, „motorul” care lucrează la capacitate maximă și aduce constant această țară, în ciuda unor accidente dramatice de parcurs, pe primele ale ierarhie marilor puteri, alături de aceia – sau, în multe ocazii, cu mult înaintea acelora – care păreau să conducă detașat cursa pentru dobândirea condiției de mare putere în Eurasia? *Probabil, credem, gândirea de tip realist în domeniul relațiilor internaționale, ca și ghidarea constantă a relațiilor de natură politică sau economică după principiile enunțate în spațiul cultural anglo-saxon de autori ca Hans J. Morgenthau sunt printre răspunsurile solide la aceste întrebări.*

Abordarea teoretică a relațiilor internaționale, ca și analiza lor din perspectiva nuanțelor folosite de autori germani sunt în permanență un subiect interesant, deoarece există posibilitatea

descoperirii unor dimensiuni neexploatare până acum, dimensiuni care – fie că ne surprind sau nu – pot explica mai bine, chiar dacă doar parțial, dinamica absolut excepțională a Germaniei pe arena internațională.

Având în vedere antagonismul evident ale celor două teorii clasice despre relațiile internaționale (liberalismul și realismul), ca și influența uriașă pe care ambele paradigmă au exercitat-o în decursul ultimului secol, autorul Ulrich Menzel, cercetător și profesor de relații internaționale la Universitatea Tehnică din Braunschweig, realizează un studiu comparativ al celor două abordări, în cartea *Zwischen Idealismus und Realismus* („Între idealism și realism”).

Autorul remarcă faptul că, încă de la sfârșitul conflictelor Est-Vest, teoreticienii relațiilor internaționale se află în fața unor noi provocări: cum poate fi caracterizată arena internațională de astăzi? Ce a devenit acum fostul sistem bipolar cu regulile și structurile sale clare? Ce constante pot fi deduse din noua ordine globală și cum se vor dezvolta ele în următoarele decenii? În mod evident, aceste întrebări nu au existat doar începând cu căderea Cortinei de Fier. Deja de zeci de ani, dacă nu chiar de sute de ani, cercetătorii au analizat progresele politicii reale și, ca urmare, ei sunt cei care au țesut o rețea de modele explicative greu de ignorat.

Un alt volum conceput pentru a oferi o standardizare a peisajului în continuă schimbare și remodelare a relațiilor internaționale este *Theorien der Internationalen Beziehungen*, volum coordonat de Manuela Spindler și Siegfried Schieder. Pentru a atinge obiectivele propuse, se evită împărțirea ușuală folosită în teoria relațiilor internaționale. Conceptul de „large

debates” și tratarea lor în ordinea succesiunii istorice se încearcă a fi evitat, fiind înlocuit cu o nouă modalitate de analiză. Această nouă metodă folosită de M. Spindler și S. Schieder se bazează pe o analiză a teoriilor plecând de la punerea în valoare a unui autor de referință. Acest volum reușește să umple un gol important, existent nu numai în cărțile germane care tratează teoria relațiilor internaționale. De asemenea, volumul reprezintă o rezumare și sistematizare binevenită – și utilă pentru multe categorii de cititori – a teoriei relațiilor internaționale. Autorii reușesc să acopere și problema începuturilor și originilor teoriilor moderne în domeniul relațiilor internaționale, ceea ce diferențiază considerabil volumul discutat aici de altele de același gen. Structurată strict didactic, cartea reușește să atingă un nivel remarcabil de uniformitate și coerentă a celor opt capitoluri realizate de diferiți contributori.

Fiecare contribuție este clar foarte formulată și se alcătuiește din mai multe componente distințe: 1. introducere; 2. reconstrucția și dezvoltarea teoriei, folosind termenii enunțării de teoreticianul de referință; 3. diferențe, interconexiuni ale conceptelor, progrese și critici interne teoriei în cauză; 4. reprezentarea și receptarea criticilor externe; 5. bibliografie și trimiteri amănunțite la scrierile teoreticianului de referință și a literaturii suplimentare folosite pentru tratarea subiectului. Conținutul volumului este structurat în opt capitoluri și se desfășoară extrem de logic. De remarcat că toate aceste capitoluri pot fi citite și ca părți ale unui întreg, și ca studii autonome. Volumul lui Menzel este altfel structurat: el acoperă doar patru mari arii tematice, fiecare împărțită în patru până la zece

subcapitole complementare. Unul din punctele tare ale volumului lui Menzel este analiza detaliată a unor subiecte actuale: declinul puterii americane (pp. 141-147), ordinea hegemonică și anarchia în sistemul internațional (pp. 148-157) și problemele neoimperialismului (pp. 182-188).

Perspectiva lui Menzel este că în relațiile internaționale există un gol; el se angajează în încercarea de a oferi o privire de ansamblu asupra diferitelor modele stabilite anterior și de a le organiza pe acestea într-o descriere cronologică și logică. Pentru a aduce o anumită ordine în mulțimea de teorii existente, autorul îl împarte în patru mari paradigmă: idealismul, realismul, instituționalismul și structuralismul. La baza acestora stă acceptarea ideii că sistemul internațional este anarchic structurat. Deosebirea între cele patru paradigmă intervine în privința următorului aspect: cât de bine și de durabil pot fi garantate pacea, siguranța, bunăstarea socială, protecția mediului și drepturile omului?

Adepuții idealismului cred în progres, în natura bună și rațională a omului, cred în faptul că indivizii, ca și grupurile funcționează în mod rațional și constituie entități edicabile. Cauzele pentru care conflictele ajung să derapeze sunt legate în special de managementul defectuos al situațiilor de criză. În final se votează pentru compromis, cu ajutorul căruia dintr-o democrație globală se poate obține o pace permanentă: „Progresul idealismului este impregnat în aceasta gândire. Aceasta se bazează pe credința că oamenii sunt buni, talentași și raționali. Oamenii au argumente raționale și de aceea au capacitatea de a învăța repede. Așadar o lume mai bună pe termen lung se bazează în principal pe compromisuri și reconciliere”, afirmă Menzel (p. 21).

Schieder – în calitatea sa de autor de capitol – se referă, în studiul *Noul Liberalism* (pp. 169-198), la teoria lui Andrew Moravcsik, care vine cu o nouă interpretare a liberalismului. Aceasta interpretare nu este utopică sau excesiv de idealistă, ci este o teorie liberală avansată și sistematizată. La baza acestei teorii stă credința că puterea statelor sau a instituțiilor internaționale nu este decisivă, contrar credinței realiste sau instituționaliste. Moravcsik leagă comportamentul adoptat în politica externă de societate, situându-se astfel în tradiția individualista. Imaginea individului este văzuta ca imaginea raționalului homo-economicus. Moravcsik, afirmă Schieder, dezvoltă în special trei principii de bază ale liberalismului: 1. Dacă se analizează societatea și „actorii sociali” înaintea statului, se va dovedi că acesta este doar un rezultat al condițiilor sociale. Grupurile sociale sunt în competiție pentru putere politică și financiară. 2. Comportamentul statului este expresia preferințelor sociale, în concluzie și politica externă a entităților de tip statal este orientată în funcție de dorințele societății. 3. Dorințele societății stau la baza motivelor de acțiune care pun în mișcare statul. Acestea pot face ca statele să aibă interese convergente sau complementare. De aici iau naștere cooperarea, dar și conflictele la nivel internațional (Schieder, p. 173-178)

Plecând de la aceste trei premise de baza, Andrew Moravcsik descrie trei variante de teorii: 1. *Liberalismul idealist*: preferințele cu privire la politica externă sunt determinate de identitățile și valorile sociale. 2. *Liberalismul comercial*: explică comportamentul statelor în funcție de dorințele economice ale societății, care duc la formarea firmelor transnaționale, ajungându-se astfel la cooperarea

intensă între state. 3. *Liberalismul republican*: se referă la reprezentarea domestica a dorințelor, intereselor și nevoilor, care este crucială pentru politica externă (Schieder, pp. 178-180). Moravcsik – afirmă Schieder – extinde și consolidează astfel teoria politică liberală, sistematizând relațiile interstatale într-un mod față de care neorealiștii sau instituționaliștii sunt rezervați. Conform tradiției inaugurate de autori moderni ca Thomas Hobbes, afirmă Menzel, omul este ca fiind mai de grabă rău, condus de dorințe și *limitat în ceea ce privește cooperarea* (o interpretare realistă a esenței indivizilor și statelor care este exact opusul a ceea ce afirmă un Moravcsik, precum și comentatorul său, Schieder). Actorii principali ai arenei internaționale sunt, din perspectivă realistă, statele naționale suverane care, tocmai pentru că sunt egoiste, trebuie să se îngrijească de siguranța proprie prin acumularea puterii. Este vorba despre atingerea unor relative stabilități prin dezamorsarea conflictelor, și nu despre materializarea unui tel ideal. Morala nu joacă nici un rol.

Și – ca să revenim acum, spre final, din nou la ideile lui Menzel – „realismul în versiunea sa clasică se referă la diferența între ceea ce oamenii sunt cu adevărat și ceea ce ei vor să pară. Omul nu este numai bun, ci și rău, condus numai de ambiții și nu de rațiune

și talent. Adaptabilitatea lui este limitată, de aceea credința idealistă asupra comportamentului rațional îngrădește posibilitatea cooperării” (Menzel, p. 22). Apare astfel, dacă nu citim în paralel pe Menzel și pe Schieder, asistăm și la un turnir spectaculos și fertil între realism și idealism. E dificil să ne pronunțăm în termeni lipsiți de echivoc în legătură cu eventuala superioritate decisivă a uneia dintre cele două teorii. Dar, oricât de dificilă ne-ar fi alegerea, este util să acordăm întreaga atenție unei formulări a lui Menzel: „Cooperarea este ușor de conceput atât timp cât este bazată pe principii realiste și nu idealiste. Un motiv realist pentru cooperare este interesul...” (Menzel, p. 23). O observație aparent neutră din perspectivă axiologică, dar care înglobează – sau măcar este perfect compatibilă cu – o parte importantă din experiența istorică concretă a Germaniei. Ar merită, credem, să citim în această cheie atitudinea Berlinului în perioada articulării formei de cooperare pe care o numim Puterile Centrale. Dar și atitudinea același Berlin în perioada mai recentă, când forma de cooperare care absoarbe multe energii și resurse este Uniunea Europeană: din perspectivă academică, o opțiune întemeiată pe ceea ce Menzel numește „principii realiste (sublinierea noastră!) și nu idealiste”. (Elena-Daniela VASILESCU)

Imagine nefardată a diferențelor – și diferențelor – majore care separă Europa și SUA

Discuție despre volumul Robert KAGAN, *Despre Paradis și putere: America și Europa în noua ordine mondială*, Editura Antet, 2005, 134 pagini

Scopul pe care și-l asumă Robert Kagan în *Despre Paradis și putere: America și Europa în noua ordine mondială* este unul ambițios: el dorește să prezinte, în mod amănuntit și credibil, ce e rău, ce e bine, ce e urât și ce este fals, atât la americanii cât și la europeni, atunci când vorbim despre relațiile internaționale, despre dinamica generală a lumii moderne. Întrând între anii 1984 și 1988 în cadrul Departamentului de Stat, Robert Kagan a acumulat încă de atunci experiența profesională necesară înțelegerii nuanțate a realităților internaționale. Kagan este și co-fondator al Fundației Carnegie pentru Pacea Internațională (organizație privată, nonprofit, construită pentru a întări cooperarea dintre națiuni și pentru a promova angajamentele SUA pe plan internațional), în cadrul căreia el deține și funcția de director al Proiectului pentru Conducerea Statelor Unite. Autorul publică și editoriale în influențul cotidian Washington Post; el a scris și alte câteva lucrări importante, legate tot de domeniul relațiilor internaționale și al studiilor strategice: între acestea merită menționate *Lupta crepusculară: puterea americană și Nicaragua (1977-1990)*, precum și *Pericolele actuale: Criza și oportunitatea în politica externă și de apărare americană* (această lucrare a editată de Kagan împreună cu un alt autor important, William Kristol).

În lucrarea recenzată aici, Robert Kagan tratează actualele relații între statele de pe ambele maluri ale Atlanticului, conturând un tablou complex al situațiilor în care America și Europa sunt implicate. *Despre paradis și putere* este o carte ușor de citit, cu numeroase informații care ne pot fi utile. O carte care, mai ales, ne ajută să înțelegem mentalitatea europeană văzută prin ochii americanilor. „*A venit vremea să încețăm să mai pretindem că europenii și americanii împărtășesc un punct de vedere comun despre lume sau chiar că s-ar afla în același lume*” (p. 5): așa își începe Kagan lucrarea, subliniind de la bun început faptul că americanii și europenii cad de acord tot mai greu și se înțeleg tot mai puțin unii cu alții. Pentru o mai bună înțelegere a tensiunii dintre Europa și SUA, Kagan face apel la filosofie și aplică ideile lui Kant și ale lui Hobbes în relațiile transatlantice; apoi, fascinat de valoarea argumentelor istorice, analizează și cum anume s-a ajuns la forma actualului sistem internațional anarchic. Mai exact, noua ordine kantiană, una a securității globale, ca și ordinea liberală au fost posibil de realizat datorită regulilor ordinii impuse de SUA. Ce rezultă în urma sublinierilor făcute de către autor pe parcursul lucrării? Nu rezultă altceva decât că, de-a lungul anilor, între America și Europa a existat o anumită apropiere în relațiile externe; dar numai până la un anumit moment, în care a

avut loc marea schismă dintre cele două mari părți ale lumii occidentale. „Americanii sunt de pe Marte și europenii de pe Venus”, mai afirmă Kagan (p. 5). Este vorba despre o expresie cu dublă relevanță: ea pune în evidență, mai întâi, distanța uriașă – nu în termeni geografici sau astronomici, ci în ceea ce privește practica politică pe arena internațională – între SUA și Europa. Dar termenii contrastanți folosiți de Kagan au, poate, și o altă semnificație. Dacă în caz de criză americană vor apela la folosirea forței, nu putem afirma același lucru și despre europeni, care sunt adesea niște visători și au impresia că pot rezolva totul apelând la conștiința inamicului: de aceea americanii sunt de pe Marte, planetă asociată în mitologia clasică cu războiul, iar europenii sunt de pe Venus, planetă asociată în mitologia greco-romană exact cu opusul războiului.

Paradisul, în semnificația pe care o dă Kagan acestui termen, semnifică situația utopică în care diplomația, compromisul și legile înlăcuiesc complet războiul ca soluție la problemele ce se regăsesc pe scena politică mondială. Cât despre putere, aceasta este cât se poate de reală, de non-utopică; și ea este purtată pe umeri de America cea realistă. Atunci când discută despre putere, Robert Kagan împărtășește aceleași opinii ca și Robert Cooper, consilier a lui Tony Blair: atunci când suntem noi între noi (adică într-o lume dominată constant de regulile și moderația civilizației) putem – și merită din plin – să păstrăm legea, dar atunci când ne mișcăm prin junglă (cum se întâmplă adesea pe arena internațională), să folosim legea junglei (p. 64).

Dacă privim atent la trecutul istoric, constatăm, inevitabil, că America din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea punea un accent deosebit pe

comerțul internațional, percepțut nu numai ca generator de profit, ci și ca remediu pentru eventualele răciri sau crize ale relațiilor externe. După aproape 200 de ani de istorie intens comercială, America va renunța la această politică bazată pe negoț, pe legi și pe instituții internaționale, îmbrățișând folosirea forței în scopul menținerii și consolidării puterii. Trecerea de la „America cea pacifistă” la „America cea războinică” a însemnat un moment important nu numai pentru Statele Unite ale Americii, ci și pentru alte state. Ca exemplu, putem da cele două războaie mondiale care au fost câștigate, nu întâmplător, tocmai de gruparea țărilor alături de care a intrat în luptă și America. În urma războaielor, aceasta a devenit prima putere politică și militară în lume, iar Europa a căzut undeva pe locul al treilea. Slabă din punct de vedere militar, Europa va fi dependentă strategic de SUA, care au dobândit rapid statutul de superputere și care se vor vădi interesate să impună menținerea ordinii chiar și în cele mai îndepărtate colțuri ale lumii.

După cel de-al Doilea Război Mondial, în plin Război Rece, americanii au adoptat ideea conform căreia binele lor (cel geostrategic) depinde, totuși, de binele altora (ceea ce a însemnat, credem, și *un pas important în abandonarea izolaționismului care a dominat gândirea americană în primele generații de după dobândirea Independenței*). În toată perioada Războiului Rece, americanii au adoptat o politică externă multilaterală, reușind a-i convinge pe europeni să le devină parteneri împotriva Uniunii Sovietice. De fapt, Kagan ne prezintă (p. 62) momentul în care Războiul Rece ia sfârșit ca fiind exact momentul în care are loc marea schismă între modul de gândire al americanilor și modul de gândire al europenilor. Dacă comparăm

situată geostrategică din perioada Războiului Rece cu situația problemelor de pe scena politică internațională din prezent, putem chiar să afirmăm că *a existat*, la un moment dat, un „Occident unit”. Făcând, cu toate precauțiile necesare, o paralelă între comunism și fundamentalismul islamic, se poate concluziona: americanii și europenii pot să fie uniți în fața pericolului reprezentat de fundamentaliști islamisti, dar nu pot în acest moment să reconstruiască unealta principiilor *universale* ale liberalismului care a încercat – și a reușit, cu spectaculos succes – să se împotrivească sistemului communist.

Putem să înțelegem mai bine, din lectura cărții lui Kagan (vezi p. 11) și de ce europenii au început să „viseze”, să se compore la un moment dat ca și cum ar fi „de pe Venus”: datorită confruntărilor istovitoare și devastatoare desfășurate de-a lungul istoriei, europenii au ajuns în cele din urmă la concluzia că c mult mai înțelept să recurgă la promovarea păcii. Din lectura textului mai înțelegem și că *America se confruntă acum cu o Europă slabă din punct de vedere militar*. Kagan folosește și o parabolă (p. 28): el ne îndeamnă să ne imaginăm că un individ înarmat doar cu un cutit nu ar ataca un urs, pentru că este conștient că va fi sigur rănit, dacă nu chiar omorât; dar un vânător care are o armă de foc, acesta sigur se va aventura în a ataca ursul. Kagan folosește aici o comparație interesantă, care lasă loc și de comentarii... Este posibil și poate nu doar la nivel strict teoretic – ca acest vânător puternic înarmat să atace ursul și să-l omoare, chiar dacă animalul nu l-a atacat. Scopul acestei acțiuni este ori dorința arzătoare a vânătorului de a lăua blana ursului, ori va dori să-și demonstreze îndemânarea. Oare, dacă înlocuim „blana ursului” cu petrolul din Orientul Mijlociu, putem înțelege mai

bine de ce administrația Bush a declarat război Irakului? Autorului, mai merită să menționăm, i se pare normal, firesc, că America să încalce legile internaționale, pentru a interveni folosind forță militară, având ca scop o rezolvare de *un anumit* tip a problemelor internaționale.

Americanii nu par să fi înțeles de ce europenii s-au aflat în dezacord cu ei și de ce Europa a cerut cu atâtă ardoare ca acțiunea din Irak să obțină legitimare din partea ONU. Pe de altă parte, și în campania împotriva regimului lui Miloșevici, Occidentul s-a dispensat de ONU. Dacă în 1999 s-a putut renunța la această legitimare, în 2003 de ce americanii să nu procedeze la fel? – aceasta este una din întrebările pe care Kagan le adresează cititorilor în lucrarea sa (p. 109). El susține că, pe viitor, dacă europenii vor continua această politică de împotrivire față de acțiunile SUA, există posibilitatea ca americanii să ignore *complet* comentariile partenerilor de pește ocean și să nu-i mai intereseze deloc cooperarea cu Europa. Cu alte cuvinte, *America ar putea să acționeze tot mai unilateral*. De ce? Pentru că SUA au forță militară necesară și pentru că doresc să mențină ordinea internațională.

Dacă înlocuim „menținerea ordinii” cu „dominație mondială”, consider că am putea înțelege mai bine de ce fundamentaliștii islamici au atacat SUA: nu pentru că, aşa cum afirma Bush, „teroriștii ar fi invadat libertatea și democrația”, ci pentru că America a înlocuit cu propria-i dominație vechile mari imperii.

Și – credem noi – atunci când vorbim despre prevenirea și combaterea terorismului, este necesară promovarea unui MULTILATERALISM extins și consecvent, eficient, având ca fundament prevederile dreptului internațional. O acțiune globală

împotriva unei primejdii globale impune măsuri care să dizolve acele grupuri implicate în activități teroriste, printr-o întărire sistematică și continuă a cooperării internaționale. Lupta împotriva terorismului trebuie să fie coordonată, trebuie să fie eficientă, dar și să asigure în același timp respectul pentru drepturile și libertățile fundamentale ale omului. Trebuie să existe dialogul, schimbul de experiență și cooperarea interstatală. Contracararea terorismului trebuie să cuprindă inclusiv factorii sociali, politici, precum și cunoașterea opiniilor tuturor actorilor implicați în dinamica sistemului internațional. Mai mult, nici un stat din lumea de astăzi nu-și poate asigura securitatea națională fără aliați. Cu toate acestea, America susține că este aptă din punct de vedere militar să se implice

într-un conflict armat de lungă durată, fără a solicita ajutor din partea vreunui alt stat. Aceasta și este una din slăbiciunile majore ale puterii hegemonice a SUA.

Această carte, publicată în SUA la începutul anului 2003, înaintea izbucnirii războiului din Irak, prevădea colosalul succes pe care îl va avea America în această acțiune, chiar și fără acordul ONU și fără sprijinul Europei. Cu toate că puterea economică și militară a Americii din ziua de azi este fără precedent în istorie, putem să-l contrazicem pe Robert Kagan: America nu a câștigat în Irak. Dar americanii vor înțelege – credem – ceea ce încearcă Europa să le transmită doar în momentul în care vor fi capabili (și mai ales dispuși) să renunțe la arogență. (**Lucia SAVA**)

Despre Europa, cu doar doi ani înainte de aderarea României la Uniune

Recenzie la volumul Ana Maria DOBRE, Ramona COMAN (coord.), *România și integrarea europeană*, Institutul European, Iași, 2005, 352 pagini

Volumul coordonat de Ana-Maria Dobre și Ramona Coman reunește studiile unor specialiști binecunoscuți în spațiul intelectual autohton, dedicate ideii europene și integrării României în Uniunea Europeană. Demersul, așa cum s-a conturat ca un întreg, are perspective multiple, autorii abordând tema din mai multe puncte de vedere: istoric, administrativ-instituțional și politic.

În partea introductivă, Ana Maria Dobre și Ramona Coman aduc aduc în discuție complexul, dar și îndelungatul proces de europenizare a României, în perspectiva aderării de la 1 ianuarie 2007. Acest fenomen, diferit în esență de cel de integrare europeană, este văzut ca „*un proces de construcție, de difuzare, de instituționalizare a regulilor formale și informale, a procedurilor și paradigmelor, a stilurilor, a modurilor de a face lucruri, a credințelor și normelor comune definite și consolidate mai întâi în procesul decizional al Uniunii Europene, pentru a se regăsi ulterior în discursuri, identități, structuri și politici publice naționale*” (a se vedea Tanja Borzel, Thomas Risse, „When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change”, în *European Integration Online Papers*, 4, 15, 2000, p. 4, citat de Ana Maria Dobre și Ramona Coman la p. 16 a volumului pe care-l prezintăm acum).

În opinia cele două tineri cercetătoare de la Bruxelles și Louvain, procesul de europenizare se dezvoltă pe trei direcții: „*europenizarea politicilor, instituțiilor și a actorilor naționali*”. Astfel, ideile asupra căror stărui autorii volumului pot fi și ele grupate în trei mari teme: „*1. stabilirea cadrului istoric care marchează dezbaterea contemporană despre integrarea României în UE ; 2. prezentarea influenței Uniunii asupra instituțiilor și actorilor naționali și 3. prezentarea impactului UE asupra câtorva dintre politicile naționale*”.

Cea de a doua secțiune a volumului este consacrată istoriei ideii europene în spațiul românesc. În timp ce Laurențiu Vlad se apărează asupra manierei în care cronicarii și alți cărturari români din veacurile XVII-XIX au percepuit realitățile geografice (geostrategice), confesionale și culturale ale bătrânlui continent, scoțând la lumină valorile ignorante ale unor texte clasice, Keith Hitchins analizează viziunea intelectualilor români din perioada 1860-1940 asupra Europei. Aceasta a fost influențată de diferite curente de gândire care au avut o contribuție marcată în ceea ce privește viața politică autohtonă, dar și tipul de organizare statală a României. Dintre aceste curente, autorul le menționează pe următoarele (aducând în discuție o seamă de referințe și pentru reprezentării

marcanți ai acestora): junimismul (Titu Maiorescu), socialismul (Constantin Dobrogeanu-Gherea), poporanismul (Constantin Stere), sămătorismul etc. Apariția lor s-a datorat, în mare parte, și condițiilor economice autohtone ale vremurilor respective; în acest sens România a fost multă vreme o țară preponderent agrară, ca mai apoi, forțată de împrejurări, să facă saltul la industrializare, salt care a facilitat apariția unor noi clase sau grupuri sociale.

În cea de a treia parte a lucrării, intitulată *Instițuții, actori*, Cristian Preda face o analiză lucidă și obiectivă a sistemului de partide românesc, în perspectiva iminentei aderări a României la sistemul politico-economic reprezentat de Uniunea Europeană. Potrivit lui Cristian Preda, liniile directoare ale acestei problematici ar fi: a. în România ideea de „Europa” este puternică și constantă în conștiința românilor, dar se păstrează în același timp o doză mare de confuzie; b. proiectul european poate deveni facil utopic datorită faptului că nu se produce o corelare reală între progresul politic și cel economic; c. integrarea europeană a României este văzută ca un progres, dar acest sentiment poate fi unul fals, pentru că nu mobilizează cetățenii și partidele în jurul unei idei viabile.

Tot în cadrul acestei secțiuni, Ruxandra Ivan aduce în discuție *Participarea României la Convenția privind viitorul Europei*. Autoarea acestui capitol reliefă importanța deosebită ce o poate avea o Constituție, care ar putea reglementa efectiv funcționarea politică a Uniunii Europene. Autoarea consideră că această Constituție ar trebui să includă și valorile politico-culturale, care sunt foarte diverse. Ruxandra Ivan consideră că poziția României în această problemă este una similară cu cea a Franței,

oficialii de la București fiind partizanii construcției politice de tipul *federatie de state-națiune*, ceea ce ar permite Uniunii Europene să iasă din impasul politic în care se află în momentul de față, de tipul: *federalism/confederalism*.

Ultimul capitol al celei de-a treia secțiuni aparține uneia dintre coordonatoarele prezentului volum, Ramona Coman. Tânără cercetătoare se apleacă asupra activității grupurilor de intere și a reglementării activității de lobby în Uniunea Europeană și în România. Analiza Ramonei Coman este organizată extrem de riguros. Mai întâi autoarea se referă la grupurile de interes ca obiect de studiu; ulterior, pentru o mai bună înțelegere a textului clarifică câteva concepte, precum *grupurile de interes*, *lobby-ul* sau *reglementarea activității de lobby*. În continuare, autoarea intră propriu-zis în analiza pe larg a subiectului propus în titlul capitolului, și anume: „*Reglementarea activității de lobby în Uniunea Europeană și în România*”.

A patra parte a volumului, ce poartă titlul *Politici*, cuprinde patru capitole ale căror titluri sintetizează într-o manieră demnă de remarcat conținutul lor: *Dinamica adaptării la europenizare. Cazul românesc de reformă a politicii regionale* (Ana Maria Dobre), *Provocările europenizării în protecția mediului: câteva reflecții plecând de la cazul României* (Cristina Maria Arion), *Economia. Evoluția mediului de afaceri din România* (Liviu Voinea) și *Extinderea Uniunii Europene înspre est. Dincolo de noile granițe* (Alina Mungiu – Pippidi). Fenomenul europenizării poate fi analizat cu acuratețe doar prin luarea în considerare a politicilor specifice și a instituțiilor economice și sociale, actori prezenti la nivel european și național deopotrivă. Din acest punct de vedere, studiul politicilor regionale (Ana Maria Dobre),

analiza mediului de afaceri în relația sa cu spațiul european, identificarea modalităților de realizare a lobby-ului și investigarea interacțiunilor dintre țările în curs de aderare și structurile europene reprezintă mize importante pe care cercetarea de față reușește să le atingă, oferind o imagine nuanțată cititorului român (Cristina Maria-Arion, Liviu Voinea, Alina Mungiu Pippidi).

Ana Maria Dobre, în capitolul *Dinamica adaptării la europenizare. Cazul românesc de reformă a politiciei regionale* aduce mai întâi în discuție conceptul de *europeanizare* și prezintă procesul de europeanizare a politiciei regionale. Ulterior autoarea se apleacă asupra felului în care guvernele aflate la conducerea României între 1996 și 2004 au răspuns la procesul extinderii europene. În continuare, Cristina-Maria Arion analizează provocările europeanizării în perspectiva protecției mediului, plecând de la cazul României. Autoarea arată, printre altele, modalitatea prin care protecția mediului a devenit treptat o problemă priorităță pentru Uniunea Europeană, descriind totodată și provocările specifice ale europeanizării politicilor mediului. Mai departe, Liviu Voinea aduce în discuție problematica mediului de afaceri din România, insistând asupra dinamicii reformei economice, schimbării structurii de proprietate (privatizării) și comerțului exterior al României (asupra capitolului 9, *Extinderea Uniunii Europene înspre est. Dincolo de noile granițe*, redactat de Alina Mungiu-Pippidi, vom insista pe larg în a doua secțiune a recenziei de față).

În concluziile lor, Ana Maria Dobre și Ramona Coman, coordonatoarele acestui valoros, în opinia noastră, demers științific, sintetizează conținutul lucrării, care a fost structurată pe două mari nivele: unul a urmărit evoluția istorică a ideii de

„Europa” în concepția cărturarilor (cronicarilor) veacurilor XVII-XIX din Moldova, Transilvania, Valahia, precum și a intelectualilor români din secolele XIX-XX, iar celălalt s-a concentrat asupra influenței pe care Uniunea Europeană a exercitat-o asupra țărilor candidate, a partidelor și societăților din statele respective, precum și a politicilor lor, în diferite domenii de interes comun.

*

În cele ce urmează vom căuta să aducem în discuție câteva afirmații și comentarii ale Alinci Mungiu-Pippidi din ultimul capitol al volumului, intitulat *Extinderea Uniunii Europene înspre est. Dincolo de noile granițe*, pe care le considerăm relevante în contextul de față.

De un deosebit interes ni se pare a fi opinia autoarei capitolului mai sus menționat, care consideră că „*granița Uniunii Europene, stabilită după includerea statelor candidate central-răsăritene, este pe punctul de a crea o separare necruțătoare între cele două jumătăți ale Europei postcomuniste*”. De departe de a exprima un adevăr absolut, acest punct de vedere merită luat în considerare și comentat.

În primul rând, Alina Mungiu-Pippidi tinde să includă România, Bulgaria și Turcia mai degrabă în cea de-a doua jumătate a Europei postcomuniste, considerând că aceste țări, „*care mai au de așteptat câțiva ani buni până la o integrare deplină, sunt aliniate în prezent alături de țările care nu au fost încă invitate să adere*”. Dacă în privința Turciei afirmația se justifică, cel puțin parțial, în ceea ce privește România și Bulgaria, lucrurile stau cu totul altfel: cele două state sunt practic ca și integrate în Uniunea Europeană, deci nu poate fi în nici un caz vorba despre o aliniere a lor alături de țările neinvitate să adere.

Vorbind despre granițele Uniunii Europene, Alina Mungiu – Pippidi consideră că acestea nu au evoluat organic și că ele „nu reprezintă *acele frontiere firești ale comunicării sociale ce înconjoară populațiile asimilate unei culturi și pe care Karl Deutsch le descrie în modelul său de constituire a unui stat”.*

Din nou, am dori să ne exprimăm anumite rezerve în legătură cu această afirmație a autoarei. Mai întâi, ar trebui să luăm în considerare faptul că nu putem asimila în niciun caz evoluția granițelor Uniunii Europene cu evoluția granițelor unui stat-națiune. În acest sens, nu putem face, de exemplu, o paralelă între dinamica frontierelor Germaniei în secolul al XIX-lea și dinamica din zilele noastre a frontierelor UE. În primul caz putem vorbi de o cultură unitară sau cel puțin de indivizi care se consideră asimilați unei culturi. În cel de-al doilea caz, nu poate fi vorba despre aşa ceea. Alina Mungiu-Pippidi remarcă acest fapt, însă tinde să-l dramatizeze, în opinia noastră nejustificat, căci, în definitiv, Uniunea Europeană nu este și nici nu își propune cu adevărat să fie (cel puțin în viitorul apropiat) un stat în sensul tare al cuvântului. Nu poate fi vorba de o *federatie europeană*, în care rolul statelor naționale să fie comparabil cu acela pe care îl au în prezent landurile germane. Deci, nu putem vorbi despre o entitate politică europeană care să constituie un adevărat *stat*, pentru a putea aduce în discuție acele „frontiere firești” menționate de autoare.

Trebue să admitem faptul că Alina Mungiu-Pippidi are perfectă dreptate când remarcă faptul că granițele UE despart „*un grup interior înstărit de un grup exterior sărac*”. Această afirmație poate fi foarte ușor susținută, comparând PIB-ul țărilor membre ale Uniunii cu PIB-ul țărilor

extracomunitare. Singura excepție de la această regulă ar fi reprezentată de Croația, care are un PIB destul de ridicat, însă în cazul ei situația este complexă. Croația nu face parte din clubul select al Uniunii Europene nu din considerente de ordin economic, ci din motive de natură politică.

De o deosebită finețe ni se pare și observația conform căreia se crează situația paradoxală în care locuitori ai unor vechi orașe europene, precum Ragusa (Dubrovnik) sau Königsberg (Kalinigrad) nu beneficiază de statutul de *european*, acestei categorii fiindu-i asimilați mai degrabă „*musulmanul născut în Asia, devenit rezident al Marii Britanii, copilul născut din părinti africani pe teritoriul european și chinezul originar din Hong Kong care cumpără un restaurant în Suedia*”. Remarcăm astfel și noi, cu amărăciune, alături de autoare, că în final cea care stabilește dacă un stat se află în interiorul sau în exteriorul graniței europene nu este identitatea, ci poziția geografică.

Deosebit de interesantă ni se pare și ideea adusă în discuție de autoare conform căreia prin integrarea fostelor state comuniste din centrul și estul Europei, țările din *vechea Europa* (Europa celor 15) au creat un adevărat „*cordon sanitar*” în jurul lor, în sensul că celor dintâi le revine sarcina „*de a se confrunta direct cu problemele statelor europene vecine ale UE*”.

Alina Mungiu-Pippidi relievează și o problemă serioasă cu care se confruntă cei care susțin ceea ce ea numește „*mitul identității comune europene*”; este vorba despre definirea spațiului geografic european. Afirmația autoarei conform căreia formula „*de la Atlantic la Urali*” ar mai avea sens doar pentru geografi ni se pare extrem de discutabilă. În opinia noastră, idealul ultim al Uniunii Europene ar trebui să

fie integrarea în structurile sale a tuturor statelor din acest spațiu geografic situat între Altantic și Urali. Suntem conștienți că această idee poate părea multora utopică, însă întrebările speranței că la un moment dat toate popoarele Europei să ar putea găsi reunite în marea familie a Uniunii Europene poate constitui un impuls pentru țările aflate în acest moment în afara structurilor UE; un impuls spre democratizare, reforme, creștere economică. În plus, ideea unei identități comune europene nu reprezintă un simplu mit. Considerăm că putem vorbi de o anumită identitate comună europeană, care are la bază valorile creștine și moștenirea culturală greco-romană. Eliminând oricare din aceste două elemente, dar în special valorile creștine, din procesul dezvoltării europene nu poate da naștere decât unei forme fără conținut.

Suntem perfect de acord cu autoarea cum că, pentru a avea o tranzitivă de succes în Europa de Est, „este nevoie de un stat puternic, de preferință unitar”. Exemplele României, Slovaciei sau Bulgariei sunt edificatoare în acest sens. Relația dintre definirea națiunii și organizarea constituțională este un indicator fidel al modului în care asumarea valorilor europene împinge în plan secund viziunea comunității ca grup închis etnic, omogen, și puțin permeabil inflențelor exterioare. Dacă mai adăugăm faptul că națiunea a fost definită în constituții ca fiind compusă

din indivizi, și nu din comunități, precum și că s-a avut grija ca toate minoritățile de pe teritoriul statelor respective să aibă reprezentanță parlamentară, se explică pe deplin succesul lor în evitarea situațiilor de conflicte interetnice, precum cele din fosta Iugoslavie, sau tendințele separatiste ale unei minorități (așa cum se întâmplă în Transnistria).

În fine, o ultimă problemă pe care am dori să o aducem în discuție este cea referitoare la necesitatea creării unei forțe militare defensive a UE. Crearea unei forțe comune de apărare europeană, departe de a reprezenta expresia unei sensibilități agresive, exprimă asumarea comună a unui set de valori ce definesc țările continentale. Instituțiile armate sunt plasate în contextul unor comunități statale fidele angajamentului democratic și soluționării pașnice a oricărui tip de conflict. Autoarea consideră că acest lucru este imposibil necesar, dacă ținem cont de conflictele mai mult sau mai puțin latente care există în proximitatea granițelor Uniunii Europene (Transnistria sau Kosovo). În opinia noastră, deși constituirea unei astfel de forțe ar fi, poate, justificată de situația din zonele din imediata vecinătate a noii frontiere a UE, totuși se ridică un mare semn de întrebare cu privire la raporturile care ar urma să existe între această forță militară și NATO. (Octavian LIXEANU)

Hamas – demontarea metodică și completă a unui mit modern

Pe marginea volumului Matthew LEVITT, *Hamas - politics, charity and terrorism in the service of the jihad*, New Haven and London, Yale University Press, 2006, 324 pagini

Poate aceeași organizație să fie dedicată atât activismului politic eventual acceptabil, cât și infăptuirii de opere caritabile, cât și trimiterii de teroriști sinucigași împotriva civililor? Matthew Levitt pornește de la această dilemă pentru a elabora un solid corp de argumente privind imaginea adevărată a Hamas-ului, precum și felul în care această organizație își desfășoară activitatea în teritoriile palestiniene. Toată cartea este o repetată încercare de distrugere a mitului celor două aripi distincte din cadrul Hamas-ului, organizație teroristă care, în viziunea lui Levitt, mult prea multă vreme s-a putut ascunde în spatele imaginii de entitate caritabilă, pentru a-și justifica și camufla acțiunile ultra-radicaile.

Lucrarea *Hamas - politics, charity and terrorism in the service of the jihad*, apărută în 2006, este bazată, aşa cum însuși autorul ci mărturiscește încă din introducere, pe unele documente recent declasificate: atât ale CIA-ului, FBI-ului, Departamentului de Securitate Națională, Serviciilor Secrete Canadiene, cât și ale Agenției de securitate israeliană. Levitt folosește în această carte atât experiența sa de cercetător în cadrul Institutului din Washington pentru Politici din Oriental Apropiat, cât și experiența sa de analist în operațiuni contra-teroriste din cadrul FBI-ului (p. 7).

Conceptele-cheie ale cărții lui Matthew Levitt sunt două: *dawa* – o ramură administrativă de servicii sociale din cadrul Hamas-ului (p. 10), precum și *jihadul economic* – strângerea de fonduri din rândul musulmanilor credincioși și destinate jihad-ului militar (p. 61).

În prima parte a cărții sale, Levitt explică originile Hamas-ului și legăturile acestei organizații cu Frăția Musulmană, acordând o atenție deosebită construirii acestui sistem *dawa*, care va sta la baza succesului avut de Hamas în teritoriile palestiniene în detrimentul altor organizații politice și militare apărute de-a lungul timpului. Autorul își exprimă foarte clar punctul de vedere și, utilizând rapoarte ale diferitor agenții de informații, el subliniază faptul că acest sistem de binefacere socială operat de Hamas nu este destinat dezvoltării reale a societății palestiniene, ci este doar o metodă prin care Hamas își asigură recrutarea de noi membri, precum și sprijinul populației pentru acțiunile sale teroriste îndreptate împotriva Israelului. Principalul argument utilizat aici este faptul că aceia care beneficiază cel mai mult de ajutorul oferit de Hamas, atât în bani cât și în produse, sunt chiar membrii familiilor teroriștilor sinucigași din cadrul Hamas (p. 120).

Totodată este atinsă și problema liderilor Hamas, Levitt încercând să

înlăture ideea că acești conducători politici nu ar fi implicați și în acțiunile teroriste. Astfel, utilizând biografiile amănunțite ale lui Ahmed Yassin, Abdel Aziz Al-Rantissi, Mousa Abu Marzook și Khaled Mishal, autorul demonstrează că acești organizatori ai sistemului *dawa* sunt profund implicați în transmiterea de fonduri către aripa militară-teroristă a organizației, precum și în planuirea și organizarea acțiunilor teroriste.

În al treilea capitol al lucrării sale, Matthew Levitt dezbatе conceptual de *jihad economic*, atrăgând atenția asupra diferitelor organizații caritabile, atât din teritoriile palestiniene cât și din străinătate, care se ocupă de strângerea de fonduri pentru Hamas. Se arată aici cum multe din fondurile acestor organizații, în loc să ajungă la populația din teritorii, ajunge direct la unitățile militare ale Hamas și sunt folosite în acțiuni teroriste. Din bugetul Hamas, estimat la câteva zeci de milioane anual, doar o mică parte își găsește drum către familiile sărace din Gaza și de pe malul vestic al Iordanului, majoritatea banilor fiind puși în sprijinul cauzei principale a Hamas – cca privind distrugerea Israelului.

A doua parte a cărții este consacrată efectului pe care acest sistem *dawa* îl are asupra societății palestiniene, precum și ajutorului extern primit de Hamas din partea țărilor musulmane din întreaga regiune a Orientului Mijlociu.

Autorul își explică victoria Hamas în alegerile parlamentare din 2006 tocmai prin *eficiența cu care acest sistem de binefacere socială condus de Hamas a reușit să radicalizeze societatea palestiniană*. Astfel, el argumentează că ajutorul substantial dat de Hamas familiilor atacatorilor sinucigași crește (semnificativ și constant) numărul noilor recruti care se alătură organizației. Totodată, grădinițele, școlile, spitalele și

moscheile construite de Hamas sunt dedicate aceluiași scop central – cel al indoctrinării populației palestiniene, în special a segmentului Tânăr sau foarte Tânăr din această populație. În cadrul respectivelor instituții, tinerii iau contact cu gândirea fundamentalistă islamică și sunt manipulați în a vedea în atacatorii sinucigași adevărați martiri care constituie *singurele exemple demne de urmat în viață*, ca și în moarte (p. 110). Levitt susține că *nici unul dintre proiectele sociale derulate de Hamas în cadrul instituțiilor pe care le conduce nu este lipsit de această indoctrinare care împinge la acceptarea atentatului sinucigași ca fericire și împlinire supremă*, iar oamenii care beneficiază de serviciile respective știu că există un preț pentru ele – acela al sprijinului deplin și necondiționat pentru organizație. Aici, autorul are o abordare interesantă, prezintând atât punctul de vedere al familiilor celor care sunt bucuroși de apropierea copiilor lor de Hamas, precum și al celor absolut groziți de radicalizarea tinerilor și care, în ciuda disperării lor, nu reușesc să găscă mărci eficiente pentru a-și proteja copii de influență negativă exercitată de Hamas.

În ceea ce privește sprijinul extern primit de Hamas, Levitt identifică două tipare importante: țările care sprijină Hamas ca politică de stat, precum și țările în care există organizații particulare care sprijină Hamas. În cadrul primei categorii se mai face o distincție între țările care sprijină direct Hamas-ul: Iranul, Irakul sub conducerea lui Saddam Hussein, Siria, Libia și Sudanul și, într-o altă subcategorie, țările care facilitează acțiunile teroriste conduse de Hamas: Arabia Saudită, Yemenul, Libanul și, într-o mai mică proporție, Iordania. În categoria țărilor în care există organizații particulare care sprijină Hamas-ul se regăsesc Statele Unite ale Americii, majoritatea țărilor

europeene, țări din America Latină. Aceste organizații de obicei iau forma unor organizații caritabile, care au ca scop aparent ajutorarea refugiaților din taberele aflate în teritoriile palestiniene.

Levitt mai identifică și alte surse de finanțare a Hamas-ului, în donatori individuali, în alte organizații teroriste; dar el precizează că în acest caz se strâng sume mult mai mici ca acelea obținute în tipurile anterioare descrise de finanțare.

Ultima parte a cărții, respectiv ultimele două capitoare, sunt utilizate pentru o abordare privind perioada mai recentă a problemei Hamas-ului. Penultimul capitol dezbată o problemă stringată în contextul terorismului global, aceea a lărgirii sferei de atacuri a Hamas, pentru a include și alte posibile ținte, precum Statele Unite. Deși acest lucru este deja posibil, Levitt nu consideră totuși că Hamas își va lărgi prea curând sfera țintelor atacurilor sale deoarece, așa cum și membrii săi au susținut mereu (și cum se afirmă și în carta sa constitutivă), Hamas este o organizație *regională*, iar atacurile sale teroristice au un scop precis, ccl al alungării Israelului din regiune (p. 213).

În ultimul capitol al cărții, Matthew Levitt identifică și discută mijloacele prin care Hamas-ul ar trebui împiedicat să-și continue acțiunile teroriste. Autorul descrie, ca punct central al acestei lupte pentru diminuarea primejdiei constituuite de Hamas, distrugerea sistemului *dawa* organizat de această organizație fundamentalistă. Înlăturarea acestui sistem ar duce, conform autorului, la o schimbare majoră în rândul organizației, care astfel ar fi obligată să aleagă între identitatea sa politică și cea teroristă. Totodată, Levitt crede că marile puteri, și în special Statele Unite, nu mai trebuie să lasc Hamas-ul să jongleze între cele două presupuse ramuri ale sale pentru că, așa cum afirma și Secretarul

de Stat american, Condoleezza Rice, lucrurile nu pot să funcționeze bine în teritoriile palestiniene atâtă timp cât Hamas stă „cu un picior în terorism și cu celălalt în politică” (p. 249).

Noutatea adusă de autor în această carte se referă la modurile în care organizația Hamas este finanțată în special din exterior, pe care de altfel le și prezintă într-un mod foarte detaliat, în câteva capituloare succesive ale cărții sale. Levitt reușește să stabilească o legătură între felul în care se produce finanțarea din diferite state și felul în care este influențată politica generală a Hamas-ului. Astfel luând exemplul Iranului, el identifică aici un tip de finanțare bazat pe merit (p. 172). Astfel, în funcție de eficiență și numărul atacurilor teroriste conduse de Hamas, liderii acestei organizații – afirmă Levitt – primeau diferențiate sume de bani din partea Iranului. Prin această metodă, Iranul reușește să tină într-o oarecare măsură sub control Hamas-ul, dar mai ales să-l mențină în sfera activităților teroriste chiar și în momentele în care liderii organizației tindeau spre încheierea de acorduri sau spre stabilirea unor perioade temporare de armistițiu sau pace cu Israelul. Acest tip de finanțare indică, foarte clar, faptul că interesul Iranul nu este dezvoltarea societății palestiniene, ci doar radicalizarea ei prin intermediul Hamas-ului, precum și continuarea *jihad*-ului. Spre deosebire de Iran, Irakul din timpul regimului lui Saddam Hussein avea o altă abordare asupra finanțării, aceasta fiind direcționată către familiile atacatorilor sinucigași, indiferent de organizația din care aceștia provineau. Datorită faptului că Hamas avea cel mai mare număr de atacatori, ea beneficia de o contribuție consistentă din partea Irakului. În acest caz, condițiile finanțării constituiau în niște cereri care trebuiau alcătuitice de familiile teroriștilor sinucigași, care trebuiau să producă dovada morții persoanei respective,

precum și dovada atacului întreprins de respectivul individ (p. 180).

În ceea ce privește Siria, interesul principal al acestei țări în finanțarea Hamas-ului era – afirmă Levitt – de a împiedica stoparea luptei în teritoriile palestiniene. Astfel, Siria s-a împotriva oricărei înțelegeri între elementele ceva mai moderate din Autoritatea Palestiniană și Hamas, utilizând drept argument de forță sume date anual Hamas-ului de către guvernul sirian. În aceeași situație se află și Libia, care a fost un susținător important al menținerii terorismului în teritoriile palestiniene.

O problemă mai delicată în ceea ce ține de finanțarea Hamas-ului se referă la organizațiile caritabile din Statele Unite, dar și din țări europene precum Franța și Marea Britanie. Autorul identifică mai multe organizații caritabile bănuite de a avea legături cu Hamas-ului, unele dintre ele fiind chiar recent scoase în afara legii după 11 septembrie 2001. Cele mai cunoscute dintre ele sunt – afirmă Levitt – Fundația Pământul Sfânt pentru Ajutor și Dezvoltare, Asociația Islamică pentru Palestina, KinderUSA, Consiliul pentru Relații Americano-Islamice, Fundația Internațională Al-Aqsa și Interpal. Sub pretextul ajutorării refugiaților palestinieni, aceste fundații strâng milioane de dolari anual în folosul direct al Hamas. De asemenea, ele se ocupă de returnarea de fonduri destinate Autoritatii Palestiniane, fonduri care în final își găsesc drum tot către teroristii din cadrul Hamas.

Levitt ridică aici problema culpabilității morale a acestor donatori. Foarte puțini dintre ei nu știu că, prin fondurile donate, sunt sprijinite acțiunile teroriste ale Hamas-ului. Majoritatea finanțatorilor, în viziunea autorului, sunt perfect conștienți de acest fapt (p. 168).

Prin acest sistem de organizații de caritate, Hamas abuzează de (și detură complet) un concept care stă la temelia Islamului – *zakat-ul* (o contribuție obligatorie de 2.5 % din venitul fiecărui musulman, destinată unor acțiuni de caritate). Musulmanii ar trebui să doneze *zakat-ul* unor organizații realmente caritabile, dar Hamas, prin puternicul său sistem *dawa*, reușește să înlocuiască cu mult succes aceste organizații și astfel să-și asigure o modalitate continuă și comodă de finanțare.

În concluzie, cartea lui Matthew Levitt este o analiză minuțioasă a organizației Hamas, o lucrare în care autorul reușește să aducă niște argumente puternice în sprijinul tezei sale privind *unitatea reală dintre cripa politică și cea teroristă din cadrul organizației*. De asemenea, sursele inedite folosite – multe dintre ele documente recent declasificate, duc la o redimensionare a manierei în care înțelegem dinamica Hamas-ului, ca și la o perspectivă nouă asupra imaginii reale a acestei organizații, fapt de mare importanță dacă c să luăm în considerare victoria obținută de organizație în alegerile parlamentare din 2006. De asemenea, este foarte interesant modul în care autorul folosește chiar și mărturii ale membrilor Hamas pentru a-și expune punctul de vedere, reușind în felul acesta să prezinte în mod clar și felul în care membrii organizației se percep pe sine. Poate singurul punct slab al cărții este lipsa unor referiri mai detaliate și precise la relațiile dintre Hamas și Autoritatea Palestiniană, Fatah, precum și celelalte organizații politice și/sau teroriste din regiune, lucru care ar fi adus un plus de claritate imaginii acestei organizații, în contextul complicat al regiunii în care ea acționează. (Aitana RADU)

Cinci pași importanți și eficienți în consolidarea imaginii externe a României moderne

Discuție pe marginea lucrării Laurențiu VLĂD, *Pe urmele „Belgiei Orientului”. România la expozițiile universale sau internaționale de la Anvers, Bruxelles, Liège și Gand (1894-1935)*, Editura Nemira, București, 2004, 280 pagini. (colecția *Biblioteca de Politică*, editată în colaborare cu Institutul de Cercetări Politice al Universității din București)

Deși apărută încă din în 2004, carte profesoarului Laurențiu Vlad intitulată *Pe urmele „Belgiei Orientului”. România la expozițiile universale sau internaționale de la Anvers, Bruxelles, Liège și Gand (1894-1935)* rămâne incomplet explorată din perspectiva contribuției sale la studierea și înțelegerea domeniul relațiilor internaționale. Recenzia de față urmărește să pună în lumină tocmai această latură.

Lucrarea este structurată pe șapte capitole, primul dintre ele reconstituind în mod sintetic istoria expozițiilor universale și internaționale și pe cea a participării României la astfel de evenimente. Ceea ce trebuie reținut este faptul că studiul analizează relația dintre modul de construcție al imaginii propagandistice românești de către autorități și maniera de receptare a acestor imagini la nivelul opiniei publice belgiene. Miza acestei interacțiuni era, după cum menționează și autorul, „recunoașterea de către comunitatea internațională a europenității românilor” (p. 20).

Următoarele cinci capitole inventariază expozițiile de la Anvers (1894), Bruxelles (1897, 1935), Liège (1905) și Gand (1913), focalizând

analiza pe caracteristicile participării României, premiile obținute și modalitatea de receptare a imaginii identitare propuse.

La expoziția universală de la Anvers, România a avut o prezență modestă, ce numără *doi participanți: Direcția generală a căilor ferate, reprezentată de Anghel Saligny și Grigore Cazimir, precum și D. M. Bragadiru*. Exponatele prezentate de aceștia au fost apreciate ca având un nivel calitativ excepțional, mai ales dacă ne gândim la fotografiile, planșele și planurile podului de la Cernavodă (în construcție la acea dată) sau la cele ale antrepozitelor și docurilor de la Brăila și Galați. La rândul lor, mostrele de alcool rafinat și nerafinat, de drojdie și de bere, aduse de D. M. Bragadiru, aveau deja un palmares bogat, fiind premiate la numeroase concursuri specializate. Rezultatele obținute au fost de excepție: un mare premiu și o medalie de aur (un rezultat foarte bun: doi participanți, două premii). Chiar dacă România s-a clasat pe locul 27 din 29, aceasta s-a datorat numărului mic de participanți, profilul exponatelor românești având un ridicat nivel calitativ. În ceea ce privește receptarea imaginii României, autorul nu a putut găsi în broșurile de

popularizare ale expoziției referiri la participarea țării noastre, totuși, scurtele mențiuni ale rapoartelor tehnice notează în termeni laudativi prezența României: „La Hollande, l'Allemagne et la Roumanie s'y sont aussi distingués, mais plus par la qualité que par la quantité de leurs exposants.” (p.45). Trebuie spus că România beneficia de un capital notabil de imagine în Belgia la momentul anului 1894, fapt care se datora mai multor factori. Pe de o parte, în Belgia exista un interes pentru realitățile politice românești încă de la jumătatea secolului al XIX-lea, acesta intensificându-se și găsind ecouri în presă cu ocazia Războiului de Independență. Totodată relațiile comerciale dintre cele două țări erau foarte bune și ele vor continua să se dezvolte pe acest făgăș până în deceniul trei al secolului al XX-lea, când vor cunoaște un recul. Pe lângă aceste aspecte, mai pot fi considerate ca relevante legăturile de natură culturală: tinerii români care studiau în Belgia, activitatea Ligii pentru unitatea culturală a tuturor Românilor, care încerca să popularizeze situația Transilvaniei, și a. *La nivelul percepțiilor, toate aceste elemente au dus la construirea unei imagini privind existența unui fond cultural, istoric și politic comun al României și Belgiei, caracterizat de credința într-o asemănare – sau suprapunere – între istoria, destinul politic, constituțional și economic al celor două state, elemente potențate și de comunitatea originii latine a celor două țări.* Vom întâlni aceste remarcări pe parcursul fiecărui dintre cele cinci capitole destinate prezentării expozițiilor, întrucât ele reprezintă esența modului în care România a reușit a se înfățișa pe sine în raport cu țara gazdă.

În 1897, la Bruxelles a avut loc o expoziție internațională, la care

România a avut din nou o prezență discretă, deși ceva mai consistentă decât în cazul anterior: *sapte participanți, printre care și Regia monopolurilor statului;* aceasta expunea mostre de produse ale culturilor de tutun, sare, produse chimice, săpunuri, parfumerie, cauciuc, etc. În clasamentul final România s-a situat numai pe locul 25, dar trebuie să ținem cont că toți participanții au fost premiați, prin urmare se poate spune că bilanțul a fost unul pozitiv. Totuși, la nivelul opiniei publice, lucrurile nu se schimbaseră prea mult din 1894, publicistica belgiană continuând să acorde prea puțină atenție prezenței românești, în ciuda unui număr semnificativ de lucrări apărute în Belgia care aveau ca subiect România.

În cadrul expoziției universale și internaționale de la Liege din 1905, România va pune accent pe industria petrolieră, domeniu în plină expansiune la acea dată (era una dintre puținele țări europene producătoare de petrol, pe lângă Austria și Rusia). Deși exponatele includeau și obiecte ale industriei casnice țărănești, tutun, planuri și fotografii ale lucrărilor de modernizare ale orașului Craiova, în special cele legate de amenajarea parcului Bibescu, punctele forte al pavilionului românesc erau considerate produsele petroliere, graficele, hărțile și fotografile cu centre de exploatare. Participarea la această expoziție se va dovedi una extrem de productivă, România reușind să adune un număr de premii mai mare decât cel al participanților (11 participanți, 12 premii). Cât privește ecourile acestui efort de promovare identitară, se poate spune că, începând din acest moment, România începe să fie consimnată ca una din prezențele notabile ale expozițiilor. Astfel, în volumul său *Le livre d'or*, Gustave Drèze apreciază produsele petroliere românești și își exprimă speranța că „acest domeniu

trebuie să fie unul de mare perspectivă pentru "Belgia Orientului" (p. 74). Sintagma este unul din elementele centrale întrebuintate de guvernul român pentru a evidenția acel fond comun (politic, cultural, lingvistic, etc) româno-belgian de care vorbeam ceva mai devreme. Introdusă în uz încă de la jumătatea secolului XIX, ea va fi folosită și ca tehnică de propagandă, dar și ca justificare – și întruchipare – a apartenenței României la spațiul cultural european.

Expoziția universală și internațională de la Gand (din 1913) marchează un moment semnificativ al evoluției participării României la acest gen de evenimente. Dacă în 1894, 1897 și 1905 standurile românești fuseseră dedicate unor categorii restrânsse și specializate de produse, cu ocazia acestei noi expoziții România adoptă o altă strategie de promovare identitară. Toti cei 55 de participanți vor pune în valoare obiecte de artă tradițională românească, precum costumele populare, meșteșuguri casnice și produse agricole, într-un efort comun de a evidenția autenticitatea culturală a spațiului românesc. Rezultatul este și de acestă dată unul pozitiv, cu 38 de premii obținute și o clasare de excepție, pe locul 14; însă ceea ce singularizează participarea la această expoziție este atenția pe care o parte a presei belgiene o acordă imaginii României, semn că propaganda făcută în scopul promovării imaginii naționale începe să funcționeze ca atare. Pe de o parte, aceasta se datoră participărilor anterioare, în special cea de la Liège din 1905, care făcuseră România relativ cunoscută în cadrul expozițional belgian, iar pe de altă parte, eforturilor de promovare depuse de ministrul român în Belgia, Trandafir Djuvara, prin organizarea de concerte, conferințe, congrese și expoziții. Deși beneficiază de o receptare a imaginii

mult mai accentuată decât cu ocazia expozițiilor precedente, România pare prinsă în capcana „spațiului balcanic”, un stereotip care apare frecvent la nivelul opiniei publice belgiene. Astfel că, în ciuda participării la expoziție (în condițiile în care Bulgaria și Serbia, de pildă, nu au participat din cauza contextului politic) prin care a urmărit „să se ridice deasupra conflictelor și să propună imaginea unei țări dinamice și pacifiste” (p. 104), România a continuat să fie asociată cu Bulgaria, Serbia și Muntenegru, pe criterii strict geopolitice.

Cu prilejul expoziției universale și internaționale de la Bruxelles din 1935, România propune vizitatorilor o imagine construită în principal pe coordonate de natură artistică. Astfel că deși erau expuse și mostre agricole, forestiere, petroliere și ale serviciilor de transport, pavilionul național al României era dominat de obiecte de artă: exista o expoziție de artă antică, unde erau prezentate coiful de influență scitică, datând din primul mileniu î.Hr., descoperit la Drajna în 1929, ca și celebrul tezaur ostrogot de la Pietroasa; de asemenea, erau expuse opere de artă religioasă, peste 100 de lucrări (picturi, sculpturi) ale artiștilor români care provineau din colecții publice și private, obiecte de artă țărănească: broderii, costume, covoare, picturi, sculpturi, cruci votive, și diapoziitive cu puncte de atracție turistică. Există și un stand al cărții și al Fundațiilor Regale, unde erau prezentate, printre altele, portrete ale regilor României. Din nou, aproape toți expozații români au fost premiați, România situându-se pe locul 15 în clasamentul expoziției. Această din urmă expoziție discutată de autor va beneficia de cele mai ample ecouri în presă și publicistica belgiană, fapt ce se datorează, în mare parte, creării în 1927 a Direcționii generale a presei și

propagandei, apoi a Subsecretariatului de Stat cu același nume. Aceasta a permis organizarea sistematică a activității de propagandă națională, fapt ce a condus la aprecierea de către public a „splendidului muzeu folcloric cu seducătoarele sale exponate”, „remarcabilei serii de fotografii turistice” sau „magnificei săli a artelelor frumoase”(p. 159).

Participările României la expozițiile universale și internaționale de la Anvers, Bruxelles, Liège și Gand se înscriu într-un *model coherent și eficient de politică externă, bine adaptat la realitățile politice ale vremii*. Astfel că, pentru cercetătorul din domeniul relațiilor internaționale, implicarea României în acest gen de manifestări va avea la bază, în primul rând, o rațiune de stat. Pornind de la această premisă, este necesar să reconstituim fundamentele, precum și motivațiile unor asemenea demersuri.

În articolul său intitulat *Falsele promisiuni ale instituțiilor internaționale* (1998), John Mearsheimer argumentează că scopul de bază al statelor, ca actori internaționali, este unul defensiv, anume să supraviețuască. Aceasta implică, desigur, o serie de eforturi în vederea menținerii suveranității. Potrivit autorului, statele gândesc strategic atunci când își elaborează politicile externe, dând dovedă de o rationalitate instrumentală. Dacă ținem cont de faptul că arena internațională este un sistem anarchic, unde fiecare stat acționează pe cont propriu, ca și de ideea de competiție, inherentă unui asemenea context, este limpede că scopul ultim al oricărui actor este consolidarea puterii proprii (și obținerea hegemoniei, atunci când vorbim despre marile puteri). Prin urmare, putem identifica limitele între

care orice stat își stabilește politica externă, cea inferioară fiind supraviețuirea, iar cea superioară dominația globală. Hans J. Morgenthau, în cartea sa *Politica între națiuni* (1948), susține că relațiile interstatale sunt fundamentate pe conceptul de interes, definit în termeni de putere. Însă, insistă Morgenthau, interesele unei țări variază în funcție de contextul politic, cultural și temporal, toate acestea influențând direcția politiciei externe. De asemenea, un alt factor de care trebuie să se țină cont în momentul elaborării strategiei externe este poziția de putere relativă a statului respectiv.

Prezența României la expozițiile belgiene la sfârșitul secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului al XX-lea poate fi interpretată ca o parte integrantă a politiciei externe, deși această activitate nu era una politică prin excelенță. Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, spațiul românesc trece printr-o succesiune de schimbări care îi vor re-configura existența politică. Astfel în 1859 are loc unirea celor două principate românești, Moldova și Țara Românească, cu sprijinul Franței. În 1866 ia naștere principatul autonom al României, sub suveranitate otomană (la rândul său, Imperiul Otoman intrase în garanția colectivă a marilor puteri, ca urmare a Tratatului de la Paris din 1856, care punea capăt războiului Crimeei). Tot în 1866 este redactată prima Constituție românească, o „imitație fidelă” (p.75) a Constituției Belgiei din 1831. Ca urmare a Războiului rusu-turc din 1877-1878, România reușește să devină din principat autonom stat pe deplin independent. Evoluția teritorială, demografică și politică va continua în perioada imediat următoare Primului Război Mondial, când România se întregește cu Transilvania, Banatul, Basarabia, Bucovina și o parte a

Dobrogei. Cu ocazia Păcii de la Versailles, marile puteri recunosc aceste noi realități, consfințind astfel nașterea României Mari, stat care avea din plin *potențialul de putere regională*.

Încă din 1894, când participă la expoziția de la Anvers, România se constituie ca o entitate politică nouă pe scena internațională. Poziția ei de putere este, în mod evident, una slabă, prin urmare scopurile fundamentale sunt supraviețuirea și menținerea suveranității recent dobândite. Realizarea acestor scopuri presupune elaborarea unei strategii coerente de politică externă. În primul rând, trebuie să se facă pe sine cunoscută pe arena internațională; iar în al doilea rând, să obțină recunoașterea și susținerea noului său statut din partea celorlalți actori. *România nu este în situația de a se impune la nivel internațional printr-o politică de forță, prin urmare cel mai potrivit instrument se dovedește a fi propaganda externă, inclusiv cu ocazia expozițiilor universale și internaționale, propagandă care va încerca să promoveze deopotrivă economia, industria sau cultura țării. Acest efort de promovare a identității naționale are, complementar scopului fundamental de afirmare a existenței și suveranității, menirea de a evidenția apartenența României la europenitate.*

O discuție interesantă este aceea referitoare la preponderența Belgiei ca locație preferată de România pentru participarea la expoziții. De-a lungul timpului, România a participat la 16 expoziții universale și internaționale, numărul celor desfășurate în Belgia (5) fiind egalat doar de cele desfășurate în Franța. O explicație a acestui fapt poate fi construită pe două coordonate: *caracterul francofon al societății și culturii românești și stereotipul „Belgiei Orientalui”*, prin care era evidențiat fondul istoric, politic, constituțional,

cultural, lingvistic, etc. pe care România și Belgia îl aveau în comun. *De asemenea, se poate vorbi de un rol de model al Belgiei pentru România.*

Așa cum apare din studierea elementelor celor cinci expoziții prezentate de profesorul Vlad, România, deși a avut performanțe inegale și imaginea ei a fost receptată diferit pe parcursul celor 41 de ani studiați (1894-1935), a reușit să își construiască un profil extern complex, care i-a consolidat poziția la nivel internațional. Astfel că, în 1894, România apărea ca o țară cu performanțe notabile în domeniul ingineriei civile, construcțiile de la Cernavodă, Brăila și Galați fiind spectaculoase pentru acea perioadă.

Organizatorii români foloseau prilejul expoziției și pentru a face cunoscute realitățile politice și economice ale țării; de exemplu, broșurile cuprindeau informații cu privire la rațiunile politico-strategice ale podului de la Cernavodă, care era menit să integreze în sistemul național românesc Dobrogea, dobândită în urma războiului din 1877-78, dar și să faciliteze comerțul autohton care avea, până atunci, acces greu la Marea Neagră; se preciza, de asemenea, rolul instalațiilor de la Brăila și Galati, anume acela de a elimina cheltuielile locale de depozitare și de a eficientiza exportul de cereale (în condițiile în care Belgia era cel mai mare consumator al cerealelor românești exportate). Expoziția de la Liège din 1905 aduce România în prim planul vizitatorilor, ca o importantă țară producătoare de petrol, domeniu în plină expansiune în acea perioadă și care suscita un mare interes din partea investitorilor străini. Ultimele două expoziții prezentate (Gand-1913 și Bruxelles-1935) evidențiază mai mult profilul cultural al României, prin prezentarea de artă antică, religioasă, tradițională, etc. Privită în ansamblul

său, prezența României la aceste expoziții universale și internaționale îndeplinește mai mult decât rolul imediat de generator de profit pentru participanții direcți. *Interesele naționale sunt bine servite de participarea României la aceste manifestări internaționale.* Pe parcursul perioadei discutate, de pildă, relațiile comerciale dintre Belgia și România au fost dintre cele mai bune. Nu întâmplător, după 1905, când are loc expoziția de la Liège, investițiile Belgiei în domeniul petrolier se orientează către România, iar în ultimii cinci ani ai secolului al XIX-lea Belgia devine cel mai important importator al produselor românești.

Strategia externă a oricărui stat care urmărește să își facă prezența cunoscută pe scena internațională include dezvoltarea unei rețele de relații bi- sau multi-laterale cu ceilalți actori ai sistemului, în funcție de interesele sale. Deși (la nivel *politic*) principalul tip de relații pe care majoritatea statelor încearcă să îl stabilească sunt alianțele militare, întrucât ele reprezintă un angajament ferm de solidaritate în fața unui pericol extern, aceste aranjamente de securitate au, de multe ori, ca fundamente și legături de altă natură:

economice, comerciale, culturale, etc. În cazul relațiilor româno-belgiene, este limpede că o alianță militară nu avea sens, întrucât Belgia își asumase neutralitatea încă de la întemeierea statului modern, prin Constituție. În schimb, aceste două țări au avut puternice legături comerciale și diplomatice, relații la care au contribuit în mod semnificativ și participările României la expozițiile belgiene.

Meritul lucrării profesorului Vlad, în contextul relațiilor preocupării pentru studierea internațională, este acela că surprinde, inclusiv la nivelul detaliilor (adesea foarte relevante), maniera în care o țară își elaborează politica externă sau modul în care se construiesc relațiile dintre state, precum și modul în care se construiește imaginea – sau *brand-ul* – unei țări. În spatele marilor strategii și blocuri de alianțe stau, în realitate, chiar și inițiative *aparent* lipsite de puternice semnificații la nivelul scenelor politice internaționale (dar care sunt și importante, mai ales însmătate pe termen mediu și lung, și eficiente), precum participarea la expoziții universale și internaționale. (**Mădălina DOBRESCU**)

LISTA AUTORILOR:

Simona BULUMAC: Cercetător științific în cadrul Institutului Diplomatic Român. Absolventă a Facultății de Științe Politice (secția cu predare în limba franceză) din cadrul Universității din București (promoția 2000). Absolventă a unui curs postuniversitar de Relații Publice, la Facultatea de Jurnalism și Științele Comunicării a Universității din București (2001).

Alina BUZĂIANU: Asistent de cercetare în cadrul Institutului Diplomatic Român. Absolventă – în 2003 – a Facultății de Relații Economice Internaționale din cadrul Academiei de Studii Economice (ASE). Masterat în Afaceri Internaționale, tot în cadrul ASE (2004). Actualmente este studentă la o a doua facultate, cea de Științe Politice.

Florin DIACONU: Cercetător științific în cadrul Serviciului de Analiză Politico-Strategică al Institutului Diplomatic Român. Lector în cadrul Catedrei de Relații Internaționale și Studii Europene a Facultății de Științe Politice a Universității din București. Doctor în Științe Politice (2004). Absolvent al Colegiului Național de Apărare (seria a IX-a, anul 2000).

Mădălina DOBRESCU: Studentă a Facultății de Științe Politice a Universității din București (anul IV, secția cu predare în limba engleză). Împlicată, încă din primăvara lui 2006, în programul de *internship* organizat de Institutul Diplomatic Român. Lucrează

ca voluntar și la Centrul de Documentare al ONU de la București.

Eliza GHEORGHE: Studentă în anul III la Facultatea de Științe Politice a Universității din București, secția cu predare în limba engleză. Bursieră, în 2001, a Fundației Culturale Române (în prezent Institutul Cultural Român), în Regatul Unit al Marii Britanii. Studiază acum la Universitatea Roma Tre, cu o bursă *Erasmus* acordată pe durata unui an școlar.

Irina IORDĂCHESCU: Studentă de onoare, în an terminal, la Richmond University (Londra), unde urmărează cursurile a două facultăți: Relații Internaționale (cu specializare în Politică Externă) și Comunicare (cu dublă specializare, în Marketing și Jurnalism). Redactor-șef al revistei *Incite!* a Universității Richmond și secretar general al filialei studențești a organizației *Amnesty International*. Colaborează la *Mediterranean Politics*.

Ruxandra IVAN: Absolventă a Facultății de Științe Politice a Universității din București (2001). Master în Relații Internaționale în cadrul FSPUB (2003). Este doctorand al Universității din București și al Universității Libere din Bruxelles. Lucrează ca asistent în cadrul Catedrei de Studii Europene și Relații Internaționale a FSPUB și predă Politică Internațională.

Octavian LIXEANU: Absolvent al Facultății de Științe Politice a Universității din București, secția cu predare în limba română (promoția 2006). Actualmente este masterand al aceleiași facultăți, în cadrul programului de studii Politică Europeană și Românească. Concomitent, el este și student al Facultății de Istorie a Universității Creștine „Dimitrie Cantemir” din București.

Ioan Codruț LUCINESCU: Cercetător științific în cadrul Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române. Absolvent al Facultății de Istorie a Universității din București (1997). Masterat în Istorie (București, 1998). Doctorand în Științe Economice (în cadrul ASE). Cadru didactic asociat la Facultatea de Relații Internaționale și Studii Europene a Universității Spiru Haret.

Alin MATEI: Cercetător științific în cadrul Serviciului de editare a documentelor diplomatice românești al Institutului Diplomatic Român. Cadru didactic la Facultatea de Istorie a Universității din București. Absolvent al Facultății de Istorie (2000). Masterat în Istorie (Bruxelles, 2002) și doctorand (din 2000).

Cristina NEDELCU: Absolventă a Facultății de Istorie a Universității din București. Actualmente este studentă la Limbi străine, specializarea Arabă-Rusă. A finalizat un masterat în Relații Internaționale (obținut în cadrul Centrului de Studii Euro-atlantice din cadrul Facultății de Istorie a Universității din București). Este doctorand în istorie.

Brândușa NICOLAESCU: Absolventă a Facultății de Litere, secția Engleză-Latină (Iași, 2001). Are un Master în Studii Culturale Britanice (finalizat în anul 2004 la Universitatea din București). Bursă Erasmus la Lerida, în 1999-2000. Asistent în cadrul Facultății de Științe Politice a Universității din București.

Andrei Ștefan NISTOR: Absolvent al Facultății de Științe Politice a Universității din București (2006). Admis în programul de studii masterale (disciplina Studii Internaționale și Relații Internaționale) organizat de Facultatea de Științe Politice a Universității din București. Implicat în programul de *internship* organizat de IDR.

Cristian NIȚĂ: Absolvent al Facultății de Istorie (1997) și al Facultății de Științe Politice (2002), Universitatea București. Masterat în Istorie, Universitatea București (1998) și masterat în „*Drepturile Omului, specializarea drepturile refugiaților*”, U.N.H.C.R. (2001). Lucrează în cadrul Centrului de Studii și Cercetări pentru Siguranța Națională al Serviciului Român de Informații.

Roxana OPREA: Absolventă a Facultății de Drept (2000), Universitatea București. Masterat în Relații Internaționale și Integrare Europeană, Școala Națională de Studii Politice și Administrative, București (2002) și masterat în *Studii de Securitate*, Universitatea București (2006). Lucrează în cadrul Centrului de Studii și Cercetări pentru Siguranța Națională al Serviciului Român de Informații.

Răzvan Victor PANTELIMON: Absolvent al Facultății de Științe Politice, Universitatea din București și al Facultății de Drept, Universitatea „Nicolae Titulescu”, în prezent doctorand în domeniul științelor politice la Universitatea din Bologna și Universitatea din București. Predă la FSPUB cursuri cum ar fi „Politică și societate în America Latină” și „Tehnici de campanie electorală”.

Dan A. PETRE: Fost consilier pentru politică externă al președintelui Emil Constantinescu în perioada 1996-2000, este în prezent cercetător la Institutul Diplomatic Român, cadre didactice al Facultății de Științe Politice a Universității din București, *alumnus* al EHESS din Paris. A publicat mai multe articole de analiză politică internațională.

Alex POPA: Student în anul III la Facultatea de Științe Politice a Universității din București, secția cu predare în limba engleză. Studiază acum la Universitatea Roma Tre, cu o bursă Erasmus accordată pe durata unui an școlar. Face parte din grupul de studenți implicați în programul de *internship* organizat de Institutul Diplomatic Român.

Aitana RADU: Studentă a Facultății de Științe Politice a Universității din București (secția cu predare în limba engleză, anul IV de studii) și a Facultății de Litere a Universității din București (secția Relații Internaționale – Studii Europene, anul III). A lucrat, începând din 2003, ca voluntar pentru Asociația Pro Democrația și pentru Muzeul Național Cotroceni.

Florin ROȘU: Absolvent al facultăților de Drept (1970-1975) și Relații Internaționale (1962-1968). Este doctor în științe juridice (1982). Diplomat de carieră, a lucrat mai mulți ani în cadrul misiunilor diplomatice românești la Geneva și Helsinki. A fost director în cadrul MAE. În prezent face parte din colectivul de cercetători și cadre didactice al Institutului Diplomatic Român.

Lucia SAVA: Studentă în anul IV a Facultății de Științe Politice a Universității din București (secția cu predare în limba română). Face parte, încă din primăvara lui 2006, din programul de *internship* organizat de Institutul Diplomatic Român.

Laura SITARU: Cercetător științific în cadrul Serviciului de Analiză Politico-Strategică al Institutului Diplomatic Român. Cadru didactic la Facultatea de Limbi Străine a Universității din București (catedra de limbi orientale, secția arabă). Absolventă a Facultății de Limbi Străine (2001). Masterat în Istorie (2004). Doctorand în Istorie (la Facultatea de Istorie a Universității din București).

Elena-Daniela VASILESCU: Studentă în anul IV a Facultății de Științe Politice a Universității din București (secția cu predare în limba engleză). Implicată, încă din februarie 2006, în programul de *internship* organizat de Institutul Diplomatic Român. A colaborat, în această calitate, atât cu Serviciul de Analiză Politico-Strategică, dar și cu serviciul care cuprinde biblioteca și secția de documentare a IDR.

Lista autorilor

Laurențiu VLAD: Absolvent al Facultății de Istorie a Universității din București (1991). Doctorat în Istorie (1999). Lucrează acum ca profesor universitar în cadrul Facultății de Științe Politice a Universității din București, unde este șeful Catedrei de Studii Europene și Relații Internaționale. Este și șef de serviciu în cadrul Institutului Diplomatic Român. A publicat peste treizeci de studii academice, precum și cinci volume de specialitate (și încă cinci în calitate de co-autor).